

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტი

თ. შავგულიძე, ლ. სურგულაძე

საზოგადოებრივი საუბიუროების გამომცემის ხელის გაქმნისათვის სისტემის საგანმართლო კანონმდებლობაში

გამომცემლობა „მეცნიერება“

თბილისი

1988

წიგნი ეძღვნება სისხლის სამართლის თეორიულად რთულ და პრაქტიკულად აქტუალურ პრობლემას — საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებებს.

ნაშრომში გამოკვეთულია საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებების არსი და მოცულობა, შესწავლილია აუცილებელი მოგერიების, უკიდურესი აუცილებლობისა და მოქალაქის მიერ დამნაშავეს დაკავების სამართლებრივი ბუნება, მათი მართლზომიერების საფუძველი და პირობები. განსაკუთრებული ყურადღებითაა განხილული საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებების შესახებ კანონმდებლობის გამოყენების პრაქტიკა.

წიგნი გათვალისწინებულია იურისტ-პრაქტიკოსებისათვის, ასევე სწავლული იურისტებისა და იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის.

რედაქტორი იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი
დ. ფ უ რ ც ე ლ ა ძ ე

რეცენზენტები: იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატები:

მ. ლ ე კ ე ე ი შ ვ ი ლ ი, ო. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVII ყრილობაზე ითქვა, რომ „უცვლელ ამოცანად რჩება საბჭოთა კანონების მთელი ძალის გამოყენება დამნაშავეობისა და სხვა სამართალდარღვევათა წინააღმდეგ ბრძოლაში, რომ ადამიანები ყოველ დასახლებულ პუნქტში გრძნობდნენ სახელმწიფოს ზრუნვას მათი სიმშვიდისა და ხელშეუხებლობისათვის, დარწმუნებული იყვნენ, რომ ვერც ერთი სამართალდამრღვევი ვერ წაუვა საკადრის სასჯელს“¹.

ბუნებრივია, რომ ამ ამოცანის გადასაჭრელად საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სულ უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა მოქალაქის აქტივობის ზრდას სოციალისტური კანონიერების განმტკიცებისათვის და დანაშაულობასთან საბრძოლველად. ასეთ აქტივობას თან სდევს სამართალდამცველ და სამართალდამრღვევ მოქალაქეთა ურთიერთშეხების არის გაფართოება, შესაძლებელია ვითარება, როცა მართლწესრიგის დაცვას თან მოჰყვება დამნაშავეის ან სხვა მოქალაქის ინტერესების ხელყოფა, ეს კი საკანონმდებლო წესით წესრიგდება. სწორედ ამიტომ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში შეტანილია ნორმები, რომლებიც უფლებას აძლევს მოქალაქეს ზიანი მიაყენოს თავდამსხმელს მისი მოგერიების დროს, ანდა, ერთგვარ პირობებში, მესამე პირსაც სხვა სამართლებრივი ინტერესების დაცვისას. ასეთ ვითარებას აუცილებელი მოგერიება (მუხ. 15) და უკიდურესი აუცილებლობა (მუხ. 16) ეწოდება. უკრაინის, ესტონეთისა და უზბეკეთის სისხლის სამართლის კოდექსები ამათ გარდა ითვალისწინებენ „დამნაშავეს შეპყრობას“. ამ ინსტიტუტებს საბჭოთა სისხლის სამართალში ზოგადად საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებები ეწოდება. მათი გათვალისწინება სასამართლო პრაქტიკაში სირთულეს ბადებს, რადგან საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ ყველა გარემოებას მარაღზომიერების თავ-თავისი პირობები გააჩნია და სწორედ მათ დადგენაზეა დამოკიდებული იმის გარკვევა, მართლზომიერად მოქმედებდა მოქალა-

¹ მ. ს. გორბაჩოვი, სკკპ ცკ-ის პოლიტიკური მოხსენება სკკპ XXVII ყრილობას, თბ., 1986, გვ. 104.

ქე თუ კანონს არღვევდა. ეს სირთულე საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში აზრთა სხვადასხვაობას ბადებს, ხოლო სასამართლო პრაქტიკაში ხშირად შეცდომებს. ამიტომ პრობლემის თეორიულად დამუშავებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებაში საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათაგან ყველაზე კარგად დამუშავებულია აუცილებელი მოგერიება²; გაცილებით ნაკლებადაა გამოკვლეული უკიდურესი აუცილებლობა³. მონოგრაფია, რომელიც ერთობლივად იხილავს საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებებს, საბჭოთა სისხლის სამართლებრივ ლიტერატურაში მხოლოდ ერთია და ისიც 1956 წელს გამოქვეყნდა⁴.

ამრიგად, 70—80-იან წლებში საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებები საბჭოთა კავშირში მონოგრაფიულად ნაკლებად მუშავდება, ცოტაა ისეთი შრომები, რომლებიც ამგვარ გარემოებებს კომპლექსურად წარმოგვიდგენდეს, ქართულად კი ა. ეთები სრულიად არ მოგვეპოვება.

ჩვენი მიზანია შეძლებისდაგვარად შევავსოთ ეს ხარეზი. ამ ნაშრომში კომპლექსურად არის შესწავლილი საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა ცნება და ცალკეული სისხლის სამართლებრივი ინსტიტუტები, აუცილებელი მოგერიება, დამნაშავეს შეპყრობა და უკიდურესი აუცილებლობა.

² См. Гельфман, Н. Т. Куц. Необходимая оборона по советскому уголовному праву. 1962; В. Ф. Кириченко. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве. М., 1948; М. И. Якубович. Вопросы теории и практики необходимой обороны. М., 1961; Т. Г. Шавгулидзе. Необходимая оборона. Тб., 1966; И. С. Тишкевич. Условия и пределы необходимой обороны. Минск, 1969; В. И. Ткаченко. Необходимая оборона по уголовному праву. М., 1979 и др.

³ Н. Н. Паше-Озерский. Необходимая оборона и крайняя необходимость, М., 1962; С. А. Домахин. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву, М., 1956; В. Н. Козак. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981 и др.

⁴ И. И. Слуцкий. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность, М.—Л., 1956.

პირველი თავი

საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა ცნება

§ 1. საზოგადოებრივი საშიშროება, როგორც დანაშაულის გატარიალური ნიშანი

1. საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა შესახებ საკითხი მხოლოდ მაშინ წამოიჭრება, როდესაც მოქმედება თავისი გარეგნული ნიშნებით ემთხვევა ამა თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობას (მკვლელობას, სხეულის დაზიანებას, ქონების განადგურებას და ა. შ.), მაგრამ დანაშაულთან საქმე არა გვაქვს იმის გამო, რომ მოქმედება საზოგადოებრივად საშიში არ არის. ამიტომ გასაგებია, რომ სისხლის სამართლის მეცნიერებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საკითხს: რა არის ამგვარი მოქმედების მართლზომიერების საფუძველი, ე. ი. რატომ გადააქცევს აუცილებელი მოგერიების თუ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება მოქმედებას მართლზომიერად, როცა უამისოდ იგივე მოქმედება დანაშაულად ჩაითვლებოდა? ამ საკითხზე პასუხის გაცემის გარეშე შეუძლებელია საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა არსის ჩაეწედეთ, ასეთი გარემოების მართლზომიერების საფუძვლის დასადგენად, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა გაირკვეს თვით დანაშაულის მატერიალური ბუნება, შესწავლილ იქნეს დანაშაულის მატერიალური ნიშანი — საზოგადოებრივი საშიშროება.

საბჭოთა სისხლის სამართლის მეცნიერებამ, რომელიც მარქსისტულ-ლენინურ მსოფლმხედველობას ეყრდნობა, პირველმა მოგვცა თანამიმდევრული თეორია დანაშაულის მატერიალური ბუნების შესახებ. მან დანაშაულის განმარტებაში შეიტანა მატერიალური ნიშანი და ამით უკუაგდო დანაშაულის ფორმალური განმარტება, რომელიც ფართოდ არის გავრცელებული ბურჟუაზიულ სისხლის სამართალში.

დანაშაულის მატერიალური ნიშანი, როგორც ნ. დურმანოვი აღნიშნავს, არის მოქმედების საშიშროება განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობისათვის, თუ საქმე ეხება საზოგადოებას, რომელიც

ანტაგონისტურ კლასებად დაყოფილი არ არის, მაშინ ეს არის საშიშროება მთელი საზოგადოებისათვის, წესრიგისათვის, რომელიც სასურველი და სასარგებლოა მშრომელთათვის¹.

X სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს ავტორთა აზრით საზოგადოებრივი საშიშროება იმით გამოიხატება, რომ მნიშვნელოვნად აზიანებს ან ამგვარი დაზიანების საფრთხეს უქმნის სოციალისტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ზიანი შეიძლება იყოს მატერიალური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური, იდეოლოგიური, ორგანიზაციულ-მმართველობითი, ფიზიკური².

დანაშაულის მატერიალური გაგება საბჭოთა სისხლის სამართალში განმტკიცებულია თვით მოქმედი კანონმდებლობით, რომელიც დანაშაულის განმარტებაში მის მატერიალურ ნიშნად საზოგადოებრივ საშიშროებას აღნიშნავს. საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის თანახმად, „დანაშაულად ჩაითვლება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა (მოქმედება ან უმოქმედობა), რომელიც ხელყოფს საბჭოთა საზოგადოებრივ ან სახელმწიფო წესწყობილებას, მეურნეობის სოციალისტურ სისტემას, სოციალისტურ საკუთრებას, პიროვნებას, მოქალაქეთა პოლიტიკურ, შრომით, ქონებრივ და სხვა უფლებებს, აგრეთვე სოციალისტური მართლწესრიგის ხელყოფილ სხვა საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა, რომელიც გათვალისწინებულია სისხლის სამართლის კანონით“³.

დანაშაულის ამგვარი განმარტება დიალექტიკურად ითავსებს დანაშაულის მატერიალურსა და ფორმალურ მომენტებს. დანაშაულის მატერიალურ ნიშნთან, მის საზოგადოებრივ საშიშროებასთან ერთად იგი მიუთითებს დანაშაულის ფორმალურ ნიშანზეც, მის კანონსაწინააღმდეგო ხასიათზე.

X საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია შეხედულება, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება დამახასიათებელია მხოლოდ დანაშაულისათვის. რაც შეეხება მართლწინააღმდეგობას, იგი უფრო ფართო ცნებაა და მოიცავს სამართლის დარღვევის სხვა ფორმებსაც. ასეთი შეხედულებისა იყო ნ. დურმანოვი. მისი სიტყვით, არ შეიძლება ყველა მართლდარღვევა საზოგადოებრივად საშიშად ვაღიაროთ. კერ-

1 Н. Д. Дурманов. Понятие преступления. М., 1948, с. 96.

2 Советское уголовное право. М., 1981, с. 74.

3 დანაშაულის მატერიალური განსაზღვრება საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში პირველად მოცემულია 1919 წ. რსფსრ სახელმძღვანელო საწყისებში (მუხ. 30), დანაშაულის მატერიალურ განსაზღვრებას შეიცავს აგრეთვე ჩეხოსლოვაკიის, უნგრეთის, ბულგარეთის და სხვა სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსები.

ძოდ, დანაშაულს, ვთქვათ, სამოქალაქო მართლწინააღმდეგობისაგან არსებითად განასხვავებს ზიანის მიყენების ხასიათი⁴.

ამ შეხედულებას იზიარებს ალ. ვაჩიშვილი. მას დადგენილად მიაჩნია შემდეგი ორი დებულება: „1) საზოგადოებრივი საშიშროების თვისება შეადგენს სისხლის სამართლის სპეციფიკას, იმ ნიშანს, რომლითაც სისხლის სამართლის დარგი არსებითად განსხვავდება სამართლის სხვა სპეციალური დარგიდან და 2) მართლწინააღმდეგობა, ე. ი. ამა თუ იმ კონკრეტული მოქმედების მიმართულება სამართლებრივი ნორმების წინააღმდეგ არ წარმოადგენს ისეთ რამეს, რაც მხოლოდ სისხლის სამართლის დარგს ახასიათებს. მისი მოქმედება ემჩნევა სამართლის სხვადასხვა დარგებს“. აქედან გამომდინარე ავტორი ასკვნის, რომ „მართლწინააღმდეგობა თავისი შინაარსით და მოცულობით უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე საზოგადოებრივი საშიშროება“⁵. X

საზოგადოებრივი საშიშროების ცნების მოცულობის ამგვარ გაგებას ვერ დავეთანხმებით (საზოგადოებრივი საშიშროება არსებობს მაშინ, როდესაც ადამიანის ქცევა ზიანს აყენებს ამა თუ იმ სოციალისტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ან ქმნის ასეთი ზიანის მიყენების რეალურ საფრთხეს). ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებას ახასიათებს გარკვეული ზარისხი, რომელიც ძირითადად დამოკიდებულია იმ ზიანის ოდენობაზე, რომელიც ქმედობამ მიაყენა სოციალისტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ან რომელიც მას შეეძლო მიეყენებინა ამ ურთიერთობისათვის. ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება შეიძლება სულ გაქარწყლდეს, ანდა ისეთ დიდ ზარისხს მიაღწიოს, რომ საფრთხე შეუქმნას სოციალისტური სახელმწიფოს საფუძვლებს.)

საბჭოთა სახელმწიფო სასჯელის მუქარით კრძალავს საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებათა მხოლოდ გარკვეულ ჯგუფს. როცა კანონმდებელი ამა თუ იმ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობას დანაშაულად აღიარებს, ეს ქმედობა იღებს დანაშაულის ფორმას, ე. ი. ხდება ამ ქმედობის აკრძალვა სისხლის სამართლის კანონით. საზოგადოებრივ საშიშროებას, როგორც დანაშაულის მატერიალურ ნიშანს, ემატება დანაშაულის კიდევ ერთი აუცილებელი, უკვე ფორმალური ნიშანი — მართლწინააღმდეგობა. საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებათა სფერო დასასაჯელ მოქმედებათა სფეროზე უფრო ფართოა, აღნიშნავს თ. წერეთელი⁶. ამასვე ადასტურებს სლოვაკი მეცნიერი ლ. შუბერტი.

4 იხ. ნ. დუ რ მ ა ნ ო ვ ი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 135.

5 ალ. ვაჩიშვილი. დანაშაულის სუბიექტური მხარე საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით, თბ., 1957, გვ. 263—256.

6 Т. В. Церетели. Причинная связь в уголовном праве. Тбилиси, 1957, с. 206.

მისი აზრით. ყოველი საზოგადოებრივად საშიში მოქმედება როდია დანაშაული. დანაშაულად ქმედობა მხოლოდ მაშინ გვევლინება, როდესაც იგი საზოგადოებრივად საშიში და მართლწინააღმდეგია, ე. ი. როდესაც სისხლის სამართლის კანონმა იგი დანაშაულად აღიარა⁷. ამავე პრინციპს ეფუძნება მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა. საქართველოს სსკ 1-ლი მუხლი ადგენს: „საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კანონმდებლობა თავისი ამოცანის განსახორციელებლად განსაზღვრავს, თუ რომელი საზოგადოებრივად საშიში ქმედობაა დანაშაულებრივი, და აწესებს სისჯელს...“ ამავე კოდექსის მე-8 მუხლის თანახმად, „დანაშაულად ჩაითვლება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა...“. ამრიგად, საქართველოს მოქმედი სისხლის სამართლის კანონმდებლობა დანაშაულად მიიჩნევს არა ყოველგვარ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობას, არამედ მხოლოდ ისეთს, რომელიც აკრძალულია სისხლის სამართლის კანონით⁸.

✓ ძირითადი კრიტერიუმი, რომლითაც კანონმდებელი ხელმძღვანელობს, როდესაც ამა თუ იმ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობას დანაშაულად აცხადებს, ამ ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ესა თუ ის ხარისხია. მაგრამ ეს კრიტერიუმი ერთადერთი როდია. ✕

კანონმდებელი მხედველობაში იღებს აგრეთვე სასჯელის ეფექტურობის თვისებასა და სოციალურ-ეთიკურ მოსაზრებებს⁹. კერძონიის დემოკრატიული რესპუბლიკის კრიმინალისტიკის ჰანს გერატის თქმით, საზოგადოებრივი საშიშროება, მართალია, გადამწყვეტია, მაგრამ არ წარმოადგენს ერთადერთ მიზეზს, რომელიც აიძულებს კანონმდებელს ესა თუ ის მოქმედება დასასჯელად გამოაცხადოს. კანონმდებელმა უნდა გაარკვიოს აგრეთვე დასჯადობის აუცილებლობა და მისი გადაწყვეტილება გამართლებული უნდა იყოს სისხლისსამართლებრივი პოლიტიკის თვალსაზრისით: აუცილებელია და საზოგადოებრივად სასარგებლოა თუ არა, რომ ასეთი საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა სისხლისსამართლებრივი აკრძალვით იქნეს თავიდან აცილებული¹⁰.

⁷ Л. Шуберт. Об общественной опасности преступного деяния. М., 1960, с. 86.

⁸ იგივე აზრია გატარებული ბულგარეთის, უნგრეთის, ჩეხოსლოვაკიისა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში.

⁹ Т. В. Церетели. Основание уголовной ответственности и понятие преступления, «Правоведение», 1980, № 2, с. 81.

¹⁰ Ганс Гератц. Материальное понятие преступления и основание уголовной ответственности. «Государство и право в свете Великого Октября», М., 1958, с. 234.

მხოლოდ სასჯელის მიზანშეუწონლობით შეიძლება აიხსნას, რომ ხშირად აშკარად საზოგადოებრივად საშიში მოქმედება სისხლის სამართლის კანონით აკრძალული არ არის. მაგალითად: თვითმკვლელობის მცდელობა, შერაცხადი ადამიანის წაქეზება თვითმკვლელობისათვის, ანდა მისთვის საამისოდ ხელის შეწყობა, სისხლის აღრევა და სხვ. განა უაზრობა არ იქნებოდა უარგვეყო ამ ქმედებების საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი იმის გამო, რომ ისინი კანონსაწინააღმდეგონი არ არიან? ანდა, განა ყველა დანაშაულად აღიარებული მოქმედება მეტი საზოგადოებრივი საშიშროებით ხასიათდება, ვიდრე ზემორე ჩამოთვლილნი. რასაკვირველია, არა! ასეთ მოვლენებს სოციალისტური სახელმწიფო ებრძვის ზემოქმედების არასამართლებრივი ხერხებით, რომლებიც ამ შემთხვევისათვის უფრო ეფექტურია, ვიდრე სისხლისსამართლებრივი სასჯელი ან სხვა სამართლებრივი იძულებითი ღონისძიება.

(ამრიგად, საზოგადოებრივი საშიშროება არ წარმოადგენს სისხლის სამართლებრივი უმართლობის პეციფიკას. იგი დამახასიათებელია ყოველგვარი მართლდარღვევისათვის. კიდევ მეტიც, საზოგადოებრივი საშიშროება შეიძლება ახასიათებდეს ქმედობას, რომელიც საერთოდ არ არის აკრძალული კანონით) მაშასადამე, საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება მართლწინააღმდეგობის ცნებაზე უფრო ფართოა და მოიცავს ამ უკანასკნელს. ამიტომ (ყველა მართლსაწინააღმდეგო ქმედობა საზოგადოებრივად საშიშია, ხოლო საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობათაგან მხოლოდ ნაწილად მართლსაწინააღმდეგო.) X.

X საზოგადოებრივი საშიშროების ცნების მოცულობის დადგენის დროს გვერდს ვერ ავუქცევთ საზოგადოებრივი საშიშროებისა და დანაშაულის შემადგენლობის ურთიერთდამოკიდებულებას. ეს საკითხი ოდითგანვე სადავო იყო საბჭოთა სისხლის სამართალში და მის გამო ერთმანეთის სრულიად საწინააღმდეგო მოსაზრებებია გამოთქმული.

ა. ტრაინინის აზრით, საზოგადოებრივი საშიშროება არის თვისება, რომელიც ახასიათებს მოქმედებას მთლიანად. იგი ის გარემოებაა, რომელიც განსაზღვრავს თვით დანაშაულის შემადგენლობის აღმოცენებას. ამიტომ საზოგადოებრივი საშიშროება დანაშაულის შემადგენლობის ერთ-ერთ ელემენტს კი არ წარმოადგენს, არამედ იგი შემადგენლობის ერთობლივად ყველა ნიშანს ახასიათებს¹¹.

ბ. ტრაინინის მიხედვით, საზოგადოებრივი საშიშროება დანაშაულის შემადგენლობის ყველა ერთად აღებული ელემენტის თვისებაა¹².

¹¹ А. Н. Трайнин. Состав преступления по советскому уголовному праву. М., 1951, с. 80.

¹² Я. М. Брагинин. К вопросу о составе преступления как основании уголовной ответственности по советскому уголовному праву. «Советское государство и право», 1954, № 7, с. 72—73.

ანალოგიური შეხედულებისაა ჩეხოსლოვაკელი მეცნიერი ვაგნერი, რომლის აზრით, ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება დანაშაულის შემადგენლობის განსაკუთრებულ ელემენტს კი არ წარმოადგენს, არამედ მის ელემენტთა ერთობლიობის დამახასიათებელ თვისებებს გამოხატავს¹³. იგივე აზრია გატარებული ჩეხოსლოვაკიის სისხლის სამართლის 1953 წ. სახელმძღვანელოში, რომლის მიხედვითაც მატერიალური პირობა (იგულისხმება საზოგადოებრივი საშიშროება) არ წარმოადგენს დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტს. თანაც ხაზი გასმულია იმ გარემოებაზეც, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტები თავიანთი ერთობლიობით მიუთითებენ, რომ ეს ქმედობა საზოგადოებრივად საშიში ხასიათისაა¹⁴. შემდგომში აღნიშნულ მოსაზრებას მხარი დაუჭირეს საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსის ავტორებმა¹⁵. ხოლო უახლეს ლიტერატურაში გ. ტყეშელიაძეს საერთოდ გამოაქვს დანაშაულის შემადგენლობიდან. შეფასებითი მომენტები, მათ შორის საზოგადოებრივი საშიშროება და მართლწინააღმდეგობა. მისი თქმით, დანაშაულის შემადგენლობა შეფასების საფუძველია, თვით შეფასება კი არც შემადგენლობასა და არც ნორმაში არ არის: შეფასების საგანს წარმოადგენს ქმედობა, მაგრამ შეფასება არ წარმოადგენს ქმედებას. ამის კვალობაზე ავტორი ასკვნის, რომ მართლწინააღმდეგობა, როგორც შეფასებითი მსჯელობა, არ შეიძლება დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნად ჩაითვალოს¹⁶.

ა. ტრაინინის შეხედულების საწინააღმდეგო მოსაზრება გამოთქმული აქვს ა. პიონტკოვსკის. იგი ამბობს, რომ დანაშაულის შემადგენლობაში საგულებებელია არა მარტო დანაშაულებრივი მოქმედების ცალკეული ნიშნები, არამედ აგრეთვე მისი საზოგადოებრივი თვისება — ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება, რომელიც, ისევე როგორც მართლწინააღმდეგობა, ყოველი დანაშაულის აუცილებელი ნიშანია¹⁷.

ამგვარავე აზრს ეფუძნება საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსი¹⁸.

¹³ იხ. ი. ტრაინინი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 82.

¹⁴ იხ. ლ. შუბერტი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 40.

¹⁵ Курс советского уголовного права. Л., 1968, с. 259.

¹⁶ Г. Т. Ткешеладзе. Судебная практика и уголовный закон. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук, Тбилиси, 1982, с. 29.

¹⁷ А. А. Пянтковский. Укрепление социалистической законности и учение о системе преступления. «Советское государство и право», 1954, № 4, с. 73.

¹⁸ Курс советского уголовного права. М., 1970, с. 93.

ა. პიონტოვსკის შეხედულებას იზიარებს სლოვაკი მეცნიერი ლ. შუბერტი. შეიძლება მთლიანად დავეთანხმოთ სისხლის სამართლის საბჭოთა თეორეტიკოსებს, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება წარმოადგენს ყველა დანაშაულის შემადგენლობის უმნიშვნელოვანეს თვისებათაგანს და მისი გამოტანა დანაშაულის შემადგენლობის ფარგლებიდან სოციალისტური კანონიერების დარღვევამდე მიგვიყვანდალ¹⁹.

ა. ტრაინინსა და მის მომხრეებს უსაყვედურებენ, ვითომ ისინი დანაშაულის შემადგენლობისა და საზოგადოებრივი საშიშროების ცნებებს ერთმანეთისაგან თიშავენ. მაგრამ მათ ამგვარი აზრი არსად არ გამოუთქვამთ. მართალია, მათ გამოაქვეთ შემადგენლობის ცნებიდან საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება, მაგრამ ამით ამ ცნებებს როდი თიშავენ, რადგან საზოგადოებრივ საშიშროებას დანაშაულის შემადგენლობის საფუძვლად აღიარებენ.

მაგრამ ის კი სწორია, რაშიც თავის მხრივ ა. პიონტოვსკის ედავებიან, მისდამი ბრალდება კარგად ჩამოაყალიბა ა. ტრაინინმა. თუკი საზოგადოებრივ საშიშროებას და მართლწინააღმდეგობას დანაშაულის შემადგენლობაში მის ელემენტებად მოვაქცევდით, მაშინ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში მოსამართლეს დასჭირდებოდა დამტკიცებინა არა მარტო ის, რომ ქმედობა დანაშაულის შემადგენლობის კანონით გათვალისწინებულ ყველა სხვა ელემენტს შეიცავს, არამედ ისიც, რომ ქმედობა მართლსაწინააღმდეგო და საზოგადოებრივად საშიშია²⁰.

ჩვენი აზრით, არც ერთი ეს საყვედური ტრაინინისა პიონტოვსკისადმი მართებული არ არის. რომელი შეხედულებაც არ უნდა ვამჯობინოთ არსებითი შეცდომა არ იქნება არც კანონმდებლობისა და არც სასამართლო პრაქტიკის მხრივ. ნამდვილად საკითხი მხოლოდ და მხოლოდ ცნების ლოგიკურად, სწორად აგებას ეხება.

ის გარემოება, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე დანაშაულის შემადგენლობა, და ის, რომ იგი თვით მოიცავს ამ უკანასკნელს და წარმოადგენს საფუძველს, რომელიც ძირითადად განაპირობებს დანაშაულის შემადგენლობის წარმოშობას, ლოგიკურად გაუმართლებელს ხდის უფრო ვიწრო ცნებაში, დანაშაულის შემადგენლობაში, ფართო, მისი მომცველი ცნების საზოგადოებრივი საშიშროების შეტანას.

თუ საზოგადოებრივ საშიშროებას დანაშაულის შემადგენლობაში მის ერთ-ერთ ელემენტად შევიტანთ, მაშინ დანაშაულის შემადგენლობის (ვთქვათ, ქურდობის) შემდეგ ტიპურ კონსტრუქციას მივიღებთ:

19 იხ. ლ. შუბერტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.

20 ა. ტრაინინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 82.

1) სხვისი ქონების, 2) ფარული გატაცება, 3) მითვისების მიზნით, 4) საზოგადოებრივად საშიშრო.

ეს ლოგიკური კონსტრუქციის თვალთახედვით იგივე იქნება, რომ ვინმე შემდეგნაირად აგვეწერა: 1) 1925 წელს დაბადებული, 2) მამრობითი სქესის, 3) უმაღლესი განათლებით, 4) ქართველი, 5) ძუძუმწოვართა კლასისა და ა. შ. x

ყველა ლოგიკურად მოაზროვნე ადამიანი შეამჩნევს, რომ „საზოგადოებრივი საშიშროება“ პირველ შემთხვევაში, ხოლო „ძუძუმწოვართა კლასისა“ მეორე შემთხვევაში დახასიათებულ ობიექტზე უფრო ფართო ცნებებია, თვით მოიცავენ მათ და ამიტომ სხვა სპეციფიკური ნიშნების გვერდით მათი შეტანა ამ ცნებებში, როგორც კერძოობითი ელემენტებისა, ლოგიკურად გაუმართლებელია. საზოგადოებრივი საშიშროება გასატანია დანაშაულის შემადგენლობის ფარგლებს გარეთ, რადგან იგი ვიწრო (კერძო) ცნების მომცველი ფართო (ზოგადი) ცნებაა, რომლის ნიშნებიც თავისთავად იგულისხმება. როცა მის კერძოობით ცნებაზე ვმსჯელობთ, კერძო ცნებას ყოველთვის თან ახლავს მისი მომცველი ზოგადი ცნების ნიშნები. ამიტომ ისევე, როგორც ყოველ ადამიანს აუცილებლად ახასიათებს „ძუძუმწოვარობა“, დანაშაულის შემადგენლობასაც, როგორც წესი, თან ახლავს „საზოგადოებრივი საშიშროება“. თუკი დანაშაულის შემადგენლობის ცნებაში მის ერთ-ერთ ნიშნად საზოგადოებრივ საშიშროებას შევიტანთ, ამით არსებითად არაფერი შეიცვლება — უბრალოდ ცნება ლოგიკურად სწორად არ იქნება აგებული, რადგან მის დამახასიათებელ ნიშნად აღვწუსხავთ თვისებას, რომელიც ისედაც იგულისხმება. *

* 2. საბჭოთა იურისტები, რომლებიც მართლწინააღმდეგობას უფრო ფართო ცნებად თვლიან, ვიდრე საზოგადოებრივ საშიშროებას და ამ უკანასკნელს მხოლოდ სისხლის სამართლებრივ მართლწინააღმდეგობას უკავშირებენ, ლოგიკურად იმ დასკვნამდე უნდა მიდიოდნენ, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება აუცილებლად მოიცავს დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს²¹. 70-იანი წლების საბჭოთა სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში ასეთი აზრი გამოთქვა ი. დემიდოვმა. მისი სიტყვით, თუკი ვინმეს არა აქვს შესაძლებლობა შეიგნოს ის, რომ მისი ქმედობა მიმართულია სოციალისტური სახელმწიფოს ღირებულებათა წინააღმდეგ, მაშინ გამორიცხულია განზრახვა და გაუფრთხილებლობა და შესაბამისად ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება²².

21 ნ. დუშანოვი, აღ. ვახეიშვილი და სხვები.

22 Ю. А. Демидов. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. М., 1975, с. 75—76.

ამ შეხედულების დამაჯერებელი კრიტიკა მოგვცა თ. წერეთელ-მა²³.

თვითონ მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობაც საწინააღმდეგო თვალსაზრისს ემყარება. საქართველოს სსრ სსკ მე-3 მუხლის თანახმად, „სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ეკისრება და სასჯელი ედება მხოლოდ იმ პირს, ვისაც ბრალი მიუძღვის დანაშაულის ჩადენაში, ე. ი. ვინც განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩაიდინა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა“. მაშასადამე, ცხადია, რომ საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა შეიძლება ჩადენილ იქნეს განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის, ე. ი. ბრალის გარეშეც. აქედან თ. წერეთელი ასკვნის, რომ საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება სრულიად ისევე როგორც მართლწინააღმდეგობა, არ გულისხმობს ბრალეულობის მომენტს; იგი აღნიშნავს მოქმედების ობიექტურ წინააღმდეგობას სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი ე. ი. ზიანის მიყენებას ამ ურთიერთობებისათვის, ანდა ზიანის მიყენების საფრთხის შექმნას²⁴.

ჩვენ ძირითადად ვიზიარებთ თ. წერეთლის მოსაზრებას, მაგრამ ამასთანავე ვფიქრობთ, რომ დებულება, ვითომ საზოგადოებრივი საშიშროების ცნება საერთოდ არ შეიცავდეს ბრალეულობის მომენტს, არ გამომდინარეობს საქართველოს სსრ სსკ მე-3 მუხლიდან. ეს მუხლი ადასტურებს მხოლოდ, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება შესაძლებელია ბრალეულობის გარეშეც, მაგრამ სრულიადაც არ მიუთითებს იმაზე, თითქმის საზოგადოებრივი საშიშროება საერთოდ განყენებული იყოს ბრალეულობისაგან.

იმის აღიარება, რომ დანაშაულის შემადგენლობის ცნება შედის საზოგადოებრივი საშიშროების ცნებაში, ჩვენი აზრით, უკვე იმის აღიარებასაც ნიშნავს, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტურ მხარესაც მოიცავს, ენაიდან, არ შეიძლება ვიწრო ცნება ფართო ცნებაში შედიოდეს, მისი ელემენტები კი ამ ფართო ცნების გარეშე რჩებოდეს.

თუ ჩვენ უარვყოფთ საზოგადოებრივი საშიშროების ცნებაში სუბიექტური მომენტების შეტანის შესაძლებლობას და, მაშასადამე, რაიმე კავშირს საზოგადოებრივ საშიშროებასა და დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს შორის, მაშინ იძულებული ვიქნებით საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი მხოლოდ იმ ობიექტის ღირებულებით გავ-

23 Т. В. Церетели. Основание уголовной ответственности и понятие преступления, «Правоведение», 1980, № 2, с. 84.

24 Т. В. Церетели. К вопросу о понятии вины. «Вестник АН ГССР, 1960, № 1, с. 134.

ზომით, რომელიც დაზიანდა, ანდა რომელსაც დაზიანებას საფრთხე შეექმნა. მაშინ, მაგალითად, მკვლელობის საზოგადოებრივი საშიშროება იმ ზიანით გაიზომება, რომელიც საზოგადოებამ ადამიანის, ერთ-ერთი თავისი წევრის მოსპობით, ე. ი. სიკვდილით განიცადა. აქედან მხოლოდ ერთი დასკვნის გამოტანა შეიძლება: ადამიანის სიკვდილი ობიექტურად თანაბარ საზოგადოებრივ საშიშროებას მოასწავებს იმის-დამიუხედავად, თუ სუბიექტურად რა ხასიათის ქმედობასთან გვაქვს საქმე — განზრახ მოკლეს კაცი, გაუფრთხილებლობით თუ შემთხვე-ვით. ჩვენი აზრით, ასეთი დასკვნა სწორი არ უნდა იყოს.

რასაკვირველია, სამსავე ვითარებაში — განზრახვის, გაუფრთხი-ლებლობისა და შემთხვევის დროს, მოქმედება საზოგადოებრივად სა-შიშია, რაკი მან ადამიანის სიკვდილი გამოიწვია. და ამით საზოგადო-ებას ზიანი მიაყენა. მოქმედების საზოგადოებრივ საშიშროებას არ აქარწყლებს ის გარემოება, რომ შემთხვევის დროს ბრალი არა გვაქვს. მაგრამ ობიექტურად სამსავე ვითარებაში საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი სხვადასხვაა.

ადამიანის სიცოცხლის მოსპობის დროს განზრახვით მოხდება ეს, გაუფრთხილებლობით თუ შემთხვევით ობიექტი (ადამიანის სიცოცხ-ლე), რომელსაც სამართალი იცავს, ობიექტურად ერთსა და იმავე ზიანს განიცდის — იგი ისპობა, მაგრამ სამართლის მიერ დაცული უშუალო ობიექტის მოსპობა საზოგადოებრივად საშიში მოქმედებით ხელყოფს აგრეთვე სხვა ზოგად ობიექტს — გარკვეულ სოციალისტურ ურთიერთობებს, რომელიც ამ სამსავე ვითარებაში სხვადასხვაგვარად ზიანდება. განზრახ მკვლელობას სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობისათვის მეტი ზიანი მოაქვს, ვიდრე ადამიანის სიცოცხ-ლის მოსპობას გაუფრთხილებლობით და, მით უმეტეს, შემთხვევით.

პირველ ვითარებაში მოქმედება იწვევს გაცილებით მეტ რეაქციას და შეშფოთებას საზოგადოებაში, უფრო უარყოფით ზეგავლენას ახ-დენს მის მერყევე ელემენტებზე, განაპირობებს უფრო მკაცრი რეპრე-სიის საჭიროებას და ა. შ.

ამ შეხედულების სასარგებლოდ შეგვიძლია მოვიშველიოთ მოქ-მედი საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა. მაგალითად, სა-ქართველოს სსრ სსკ 67-ე მუხლით, სახელმწიფო თუ საზოგადო მო-ღვაწის, ანდა ხელისუფლების წარმომადგენლის სხეულის დაზიანება, ჩადენილი საბჭოთა ხელისუფლების ძირის გამოთხრის მიზნით, აღიარ-ებულია განსაკუთრებით საშიშ სახელმწიფო დანაშაულად, მაშინ რო-დესაც იმავე პირის სხეულის დაზიანება ასეთი მიზნის გარეშე, ვთქვათ, ექვიანობით, განსაკუთრებით საშიშ სახელმწიფო დანაშაულად არ ით-ვლება. ეს ნათლად გვიჩვენებს თუ როგორ მოქმედებს დანაშაულის სუბიექტური მხარე საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხზე; მოტა-

ილ მაგალითში იგი წმინდა სუბიექტურმა მომენტმა, მოქმედების მიანმა განსაზღვრა და არა მოქმედების უშუალო შედეგმა, — სახელწიფო თუ საზოგადო მოღვაწის ან ხელისუფლების წარმომადგენლის ჩეულის დაზიანებამ, — ეს ზიანი ხომ ყველა შემთხვევაში ერთნაია.

აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით, განხრახი მკვლელობა განსაკუთრებით საზოგადოებრივად საშიშ დანაშაულად ითვლება, ზოლო გაუფრთხილებელი მკვლელობა განსაკუთრებით საზოგადოებრივად საშიშ დანაშაულთა წრეში არავის არასოდეს მოუქცევია.

ჩვენი დებულების სისწორე ნათლად ჩანს ე. წ. უშედეგო მცდელობის დროს. ვინმემ თავისი მეზობლის მოკვლის მიზნით მეხუთე აართულიდან აგური გადმოაგდო, აგური მეზობელს ასცდა და ამრიგად მის გადმოგდებას მავნე შედეგი არ მოჰყოლია. ახლა სხვა შემთხვევა: ვინმეს ხელიდან აგური გაუვარდა, მაგრამ არავის მოხვედრია და მავნე შედეგი კვლავ არ დამდგარა. ობიექტურად ორივე ეს მოქმედება და მათი შედეგიც ერთგვარია, მაგრამ განა შეიძლება მათი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის თანაბრობა ვამტკიცოთ. პირველი მოქმედება ობიექტურად მეტ საზოგადოებრივ საშიშროებას შეიცავს, ვიდრე მეორე და ეს ძირითადად იმით განისაზღვრება, რომ პირველ მაგალითში პირი განზრახ მოქმედებდა, მეორეში კი გაუფრთხილებლობით, ანდა საერთოდ ბრალის გარეშე²⁵.

საბჭოთა სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს ავტორებს მიაჩნიათ, რომ საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხს მხოლოდ მიყენებული ზიანის ოდენობა კი არ განსაზღვრავს, არამედ დანაშაულის ისეთი სუბიექტური მომენტები, როგორიცაა ბრალის ხარისხი, მოქმედების მიზანი და მოტივი²⁶.

²⁵ ეს აზრი გამოთქმულია 1972 წელს გამოქვეყნებულ ჩვენს წერილში (იხ. ზ. შავგულიძე, აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების საფუძველი საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. XIII. (1962, გვ. 76). უნდა აღინიშნოს, რომ თ. წერეთელმა 1980 წ. გამოქვეყნებულ წერილში (იხ. Т. В. Церетели. Основания уголовной ответственности и понятие преступления. „Правоведение, 1980, № 2, с. 85) გაიზიარა ის აზრი, რომ დანაშაულის სუბიექტურმა მომენტებმა შეიძლება გავლენა იქონიონ ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებაზე. ასეთ სუბიექტურ მომენტად თ. წერეთელი ასახელებს დანაშაულის მიზანსა და მოტივს, რაც შეეხება ბრალს, მისი აზრით, იგი დანაშაულის შემადგენლობის გარეთ იმყოფება და მისმა ამა თუ იმ ფორმამ არ შეიძლება საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხზე იმოქმედოს.

²⁶ Советское уголовное право, Общая часть, М., 1981, с. 74.

ამრიგად, საზოგადოებრივი საშიშროება მოქმედების ობიექტური დახასიათებაა. იგი მხოლოდ მაშინ გვაქვს, როდესაც საზოგადოებამ რეალურად ზიანი განიცადა, ანდა შეიქმნა ობიექტური საფრთხე ასეთი ზიანის მიყენებისა. საზოგადოებისათვის ზიანი განისაზღვრება არა მხოლოდ იმ უშუალო ასე ვთქვათ, გარეგნული ზიანით, რაც მოქმედებამ სამართლებრივი დაცვის უშუალო ობიექტს მიაყენა, არამედ იმ ობიექტური ზიანითაც, რომელიც ამ მოქმედებას ამა თუ იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობისათვის მოაქვს, ანდა შეიძლება მოუტანოს. ამაში შეიძლება გარკვეული როლი ითამაშოს დანაშაულის სუბიექტური მხარის მახასიათებლებმა, მათი უქონლობა საზოგადოებრივ საშიშროებას აუცილებლად როდი აქარწყლებს. მაგრამ როცა გვაქვს. მათ შეუძლიათ საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხზე იმოქმედონ.

3. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საზოგადოებრივი საშიშროება, დანაშაულის მატერიალური ნიშანია, ხოლო ეს იმაზე მიუთითებს, რომ დანაშაულს ყოველთვის ზიანი მოაქვს სოციალისტური საზოგადოებისათვის, რაც შეეხება მართლწინააღმდეგობას იგი დანაშაულის ფორმალურ ნიშანს წარმოადგენს. ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ დანაშაულად შეიძლება მხოლოდ ისეთი მოქმედება ჩაითვალოს, რომელიც სისხლის სამართლის ამა თუ იმ ნორმას აეღენს. თუ კმედობას ერთ-ერთი ამ ნიშანთაგანი არ ახლავს, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა გამოირიცხება. ამიტომ მაშინაც კი, როდესაც მოქმედება გარეგნულად, ფორმალურად შეესაბამება დანაშაულის წმადგენლობის ნიშნებს, იგი მაინც არ შეიძლება უდანაშაულოდ ჩაითვალოს, თუ მას დანაშაულის მატერიალური ნიშანი, საზოგადოებრივი საშიშროება აქვია²⁷.

× საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით, „დანაშაულად არ ჩაითვლება მოქმედება ან უმოქმედობა, რომელიც, თუმცა ფორმალურად შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებულ რაიმე კმედობის ნიშნებს, მაგრამ, მცირე მნიშვნელობის გამო, არ წარმოადგენს საზოგადოებრივ საშიშროებას“²⁸.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არ ასახელებს თვითონ იმ ნიშნებს, რომლებიც მოქმედებას მცირემნიშვნელოვნად ხდიან.

მოქმედების საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხის განსაზღვრისათვის მნიშვნელობა აქვს რამდენიმე გარემოებას — ობიექტის ღირებულებას, თავდასხმის ინტენსივობას, მოქმედების ჩადენის დროს,

²⁷ ამ დებულებამ საკანონმდებლო განმტკიცება მოიპოვა პირველად 1925 წელს რსფსრ-ის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში (მუხ. 4).

²⁸ ანალოგიურ მუხლებს შეიცავს ბულგარეთის, ალბანეთის, რუმინეთისა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა.

ადგილს, ხერხსა და ა. შ. ამ გარემოებებს შორის მთავარია ორი: ხელყოფის ობიექტის ღირებულება და თვით ხელყოფის ინტენსივობა. თუ დანაშაულებრივი შედეგი არ განხორციელებულა და ამავე დროს მის მისაღწევად ჩადენილი მოქმედება იმდენად დაცლებულია შედეგს, რომ არა ქმნის ობიექტის დაზიანების უშუალო საფრთხეს, მაშინ ასეთი მოქმედება, როგორც წესი, მცირემნიშვნელოვანია და მოკლებულია საზოგადოებრივ საშიშროებას. პირიქით, მოქმედება, რომელიც სამართლის მიერ დაცულ ობიექტს უშუალო საფრთხეში აგდებს, არ შეიძლება უმნიშვნელოდ ჩაითვალოს, თუნდაც მას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლოდეს. ასეთი მოქმედება მაინც საზოგადოებრივად საშიშია და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობასაც იწვევს. მაგრამ ეს მომენტი ერთადერთი გადამწყვეტი როლია. მასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის ობიექტის ღირებულებას. თუ ეს ობიექტი შედარებით მცირე ღირებულებასაა, შესაძლებელია მისი დაზიანების თვით რეალურმა საფრთხემაც კი არ შესძინოს მოქმედებას საზოგადოებრივი საშიშროება, რომელიც დასაბუთებულად ჩაითვლებოდა, მას ზიანი ნამდვილად მოჰყოლოდა, და პირიქით²⁹.

საპქოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა გამოირცხავს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას მაშინაც, თუ მოქმედება ჩადენის დროს საზოგადოებრივად საშიში იყო, მაგრამ შემდეგ დაკარგა ეს თვისება, ანდა, თუ თვითონ მისი ჩამდენი საზოგადოებრივად საშიში აღარ არის³⁰. X

საქართველოს სსრ სსკ 52-ე მუხლის თანახმად, „იქნეთ ქმედობის ჩამდენი პირი, რომელიც დანაშაულის ნიშნებს შეიცავს შეიძლება განთავისუფლდეს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან. თუ მიჩნეულ იქნება, რომ გამოძიების ან სასამართლოში საქმის განხილვის დროისათვის, ვითარების შეცვლის შედეგად, მის მიერ ჩადენილმა ქმედობამ დაკარგა საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი, ან ეს პირი აღარ არის საზოგადოებრივად საშიში.

დანაშაულის ჩამდენი პირი შეიძლება სასამართლო განაჩენით განთავისუფლდეს სასჯელისაგან, თუ მიჩნეულ იქნება, რომ შემდგომი უმწიკვლო ყოფაქცევისა და შრომისადმი პატიოსანი დამოკიდებულებით

29 იხ. თ. წერეთელი. დანაშაულის მოშუადება და მცდელობა. თბ., 1961, გვ. 196—198.

30 ამ დებულებამ მოიპოვა საკანონმდებლო განმტკიცება საპქოთა სისხლის სამართალში პირველად რსფსრ-ის 1926 წლის სისხლის სამართლის კოდექსში (მოხ. 6).

ბის გამო ეს პირი სასამართლოში საქმის განხილვის დროისათვის არ შეიძლება ჩაითვალოს საზოგადოებრივად საშიშ პირად³¹.

ეს მუხლი არსებითად განსხვავდება საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილისაგან. საქართველოს სსრ სსკ 52-ე მუხლში საქმე გვაქვს დანაშაულის ჩამდენთან, რომელსაც სასამართლო ათავისუფლებს სასჯელისაგან მუხლში აღნიშნული მიზეზების გამო, ხოლო მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით, არ შეიძლება სასჯელისაგან განთავისუფლებაზე ლაპარაკი, რადგან თვით დანაშაულებრივი მოქმედება არა გვაქვს. ამრიგად, პირველ შემთხვევაში სასამართლომ საქმის განხილვა ბოლომდე უნდა მიიყვანოს და გამამტყუნებელი განაჩენიც დაადგინოს. ოღონდ სამართალში მიცემული სასჯელისაგან გაათავისუფლოს, მეორე შემთხვევაში კი სისხლის სამართლის საქმე სრულიადაც არ უნდა აღიძრას, ხოლო თუ სასამართლო განხილვისას გამოძლევენ და კანონის მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილში მითითებული გარემოება (ქმედობის მცირე მნიშვნელობა), სასამართლო მოვალეა საქმის განხილვა ბოლომდე მიიყვანოს და გამამართლებელი განაჩენი დაადგინოს³².

✓ ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი, გვაქვს თუ არა საერთოდ საქმე დანაშაულის შემადგენლობასთან საქართველოს სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, და თუ გვაქვს, რა ხასიათისაა იგი?

თ. წერეთელსა და ვ. მაყაშვილს მიაჩნიათ, რომ ამ ფაქტობრივი ნიშნების ერთობლიობა, რომელიც ემთხვევა დანაშაულის შემადგენლობას, გადაიქცევა წმინდა ფორმალობად, რომელიც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლად ვერ გამოდგება. ასეთ შემთხვევაში მოქმედება ფორმალურად შეესაბამება დანაშაულის შემადგენლობას, შინაარსობრივად კი არა, რადგან გამოცლილი აქვს თვით მისი არსი — საზოგადოებრივი საშიშროება³³. აღნიშნული შეხედულების წინააღმდეგ გაილაშქრა ა. პიონტოვსკიმ, რომლის აზრითაც, საზოგადოებრივი საშიშროების უქონლობა თავისთავად გამოორიცხავს დანაშაულის შემადგენლობის არსებობას. ავტორი წინააღმდეგი იყო დანაშაულის ფორმალური შემადგენლობის ცნებისა საერთოდ და მის

31 ასეთსავე პრინციპს აღიარებს ალბანეთის, ბულგარეთის, რუმინეთისა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა.

32 ორივე შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს სსრ კავშირის და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართალწარმოების საფუძვლების მე-5 მუხლით დადგენილი პროცესუალური ნორმის გამოყენება.

33 Т. В. Церетели, В. Г. Макашвили. Состав преступления как основание уголовной ответственности. «Советское государство и право», 1954, с. 73.

ადიარებაში სოციალისტური კანონიერების შესუსტების საფრთხეს ხედავდა³⁴.

ჩვენი აზრით, თ. წერეთელისა და ვ. მაყაშვილის მიერ წამოყენებული მოსაზრება სწორია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კანონმდებელი სასჯელის რიგით კრძალავს არა ყოველგვარ საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობას, არამედ მხოლოდ ისეთს, რომელსაც საზოგადოებრივი საშიშროების გარკვეული ხარისხი ახასიათებს. უმნიშვნელო საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობებს სოციალისტური სახელმწიფო სამართლებრივი ზემოქმედების სხვა მეთოდებით, ანდა არასამართლებრივი ზემოქმედების გზით ებრძვის. საზოგადოებრივი საშიშროება ძირითადად მაშინ ხდება დანაშაულის შემადგენლობის აღმოცენების საფუძველი, როცა იგი გარკვეულ ხარისხს აღწევს, საზოგადოებრივი საშიშროება დანაშაულის არაა და ამიტომ ისეთი ქმედობის ჩადენა, რომელიც დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებს შეიცავს, უკვე თავისთავად საზოგადოებრივად საშიშია.

ამრიგად, საზოგადოებრივი საშიშროება, როგორც წესი, დანაშაულის შემადგენლობის თვისობრიობას წარმოადგენს. მაგრამ, როგორც მარქსისტული დიალექტიკა გვასწავლის, ყოველ თვისობრიობას ახასიათებს მისი შესაბამისი რაოდენობა და რაოდენობრივმა ცვლილებამ შეიძლება გამოიწვიოს თვისობრიობის შეცვლა. ასევეა აქაც, მოქმედება შეიძლება ემთხვეოდეს დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნებს, მაგრამ აშკარა უმნიშვნელობის, ე. ი. აუცილებელი რაოდენობის უქონლობის გამო თავისი თვისობრიობა, საზოგადოებრივი საშიშროება და შესაბამისად, მართლწინააღმდეგობაც დაკარგოს. დანაშაულის შემადგენლობა კარგავს თავის შინაარსს, საზოგადოებრივ საშიშროებას, მაგრამ ინარჩუნებს ფორმას, ე. ი. იქცევა დანაშაულის მხოლოდ ფორმალურ შემადგენლობად და არ შეიძლება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველი გახდეს.

ჩვენი აზრით, საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილი გულისხმობს არა საზოგადოებრივი საშიშროების საერთოდ, არამედ საშიშროების ისეთი ხარისხის უქონლობას, რომელიც აფუძნებს დანაშაულის შემადგენლობას. ამ შემთხვევაში მოქმედების საზოგადოებრივი მნიშვნელობა მთლად არარაობა როდია — მოქმედება საზიანოა, მაგრამ იმდენად მცირე საშიშროების შემცველია, რომ სისხლისსამართლებრივ რეპრესიას გაუმართლებელს ხდის. მაგალითად, ვინმემ დახლიდან ერთი კოლოფი ასანთი მოიპარა. ქურდობის შემადგენლობის ყველა ფორმალური ნიშანი, მისი როგორც ობიექტური, ისე სუბიექ-

³⁴ А. Пиюнтковский. Укрепление социалистической законности и основные вопросы учения о составе преступления. «Советское государство и право», 1954, № 6, с. 74 и сл.

ტური მხარე სახეზეა, და მიუხედავად ამისა, სასამართლო საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილს დაეყრდნობა, ასეთ პირს დამნაშავედ არა სცნობს და მიუთითებს, რომ მის მოქმედებას საზოგადოებრივი საშიშროება არ ახლავს. მაგრამ განა ეს ისე უნდა გავიგოთ, ვითომ ასანთის ქურდის მოქმედება საზოგადოებრივად სასარგებლოა? ანდა მისი მოქმედება საზოგადოებრივი თვალსაზრისით მთლად უმნიშვნელოა? რასაკვირველია, არა! განა თვით ხალხური ანდაზა, „აქლე-მის ქურდი და ნემსის ქურდი ორივე ქურდია“ წვრილმანი ქურდობის საზოგადოებრივ შეფასებაზე არ მიუთითებს? ვერ გავათანაბრებთ პატიოსან მოქალაქეს და მას, ვინც ერთი კოლოფი ასანთი მოიპარა. მაგრამ არც ის შეიძლება, რომ ისეთი უმნიშვნელო ქმედობისათვის, როგორიც ერთი კოლოფი ასანთის მოპარვაა, სისხლისსამართლებრივი რეპრესია გამოვიყენოთ. აქ თავს იჩენს საკითხი, თუ რამდენად მიზანშეწონილი იქნება სასჯელის გამოყენება, რასაც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის შეცადგენლობის წარმოქმნისათვის.

ამრიგად, როდესაც კანონმდებელი საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილში მოქმედებაში საზოგადოებრივი საშიშროების უქონლობაზე მიუთითებს, ის კი არ იგულისხმება, რომ მოქმედება საერთოდ საზოგადოებრივად საშიში არ არის, არამედ ის, რომ არა გვაქვს საზოგადოებრივი საშიშროების ის მინიმუმი, რომელიც დანაშაულის შეცადგენლობის წარმოქმნასა და ამდენად სისხლისსამართლებრივი რეპრესიის გამოყენების მიზანშეწონილობას დაასაბუთებდა. საქართველოს სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის გამოყენებით, კაცის უდანაშაულოდ ცნობა მისი გაყიცივის შესაძლებლობას სულაც არ გამორიცხავს, რადგან ჩადენილი მოქმედება, მართალია, დანაშაულს არ წარმოადგენს, მაგრამ უზნეო მაინც არის. X

კანონმდებლის მიერ ქმედობის დანაშაულად გამოცხადება იმის აღიარებასაც ნიშნავს, რომ ეს ქმედობა საზოგადოებრივად საშიშია. ასეთი მოქმედების ჩადენა უკვე თავისთავად დანაშაულის, ე. ი. სისხლის სამართლის კანონით აკრძალული საზოგადოებრივად საშიში მოქმედების ჩადენას ნიშნავს, მაგრამ თუკი დავამტკიცებთ, რომ კანონით აკრძალული მოქმედება კერძოდ ამ ვითარებაში საზოგადოებრივად საშიში არ არის, მაშინ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხიც არ აღიძრება. ამგვარი ვითარება დამახასიათებელია მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისათვის. (მაგალითად, ადმინისტრაციული უპაზრობის დროს, კიდევაც რომ დამტკიცდეს, რომ ქმედობა (მაგალითად, ავტომანქანის შეუჩერებლობა წითელი შექნი-მნის მიუხედავად) კერძოდ, ამ ვითარებაში საზოგადოებრივად საშიში არ ყოფილა, ეს ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას არ მოხს-

ნის. ამაშია ერთ-ერთი არსებითი განსხვავება სისხლისსამართლებრივ-სა და ადმინისტრაციულ უმართლობას შორის.

§ 2. საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა ცნების მოცულობის შესახებ

1. საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათაგან საქართველოს სსრ სსკ მხოლოდ ორს ითვალისწინებს: — აუცილებელ მოგერიებას (მე-15 მუხ.) და უკიდურეს აუცილებლობას (მე-16 მუხ.). ანალოგიურად არის გადაწყვეტილი ეს საკითხი სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაშიც. გარდა უკრაინის სსრ, უზბეკეთის სსრ და ესტონეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსებისა, რომლებიც აღნიშნულ გარემოებათა გარდა დამანაშავეს შეპყრობასაც ასახელებენ³⁵.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია ამ გარემოებათა ჯგუფს გაცილებით უფრო ფართოდ სახავს. საბჭოთა სისხლის სამართლის 1970 წლის კურსის მიხედვით, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებებს აუცილებელი მოგერიებისა და უკიდურესი აუცილებლობის გარდა ეკუთვნის: დაზარალებულის თანხმობა, პროფესიული ფუნქციის შესრულება, ხელქვეითის მიერ სავალდებულო ბრძანების შესრულება, საკუთარი უფლების განხორციელება და კანონის შესრულება³⁶.

საბჭოთა სისხლის სამართლის 1968 წლის კურსში ამ გარემოებათა ჯგუფში დამატებით აღნიშნულია „დამანაშავეს შეპყრობა“ და „საწარმოო რისკი“, ხოლო „კანონის შესრულება“ კი მოხსენიებული არ არის³⁷.

საბჭოთა სისხლის სამართლის 1981 წლის სახელმძღვანელოს საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა წრეში მხოლოდ აუცილებელი მოგერიება, უკიდურესი აუცილებლობა და დამანაშავეს შეპყრობა შეაქვს³⁸.

³⁵ სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსებში საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათაგან, როგორც წესი, გათვალისწინებულია აუცილებელი მოგერიება და უკიდურესი აუცილებლობა. ჩეხოსლოვაკიის სისხლის სამართლის კოდექსში დამატებით გათვალისწინებულია „იარაღის მართლზომიერი გამოყენება“ (§ 151), ხოლო ბულგარეთისაში — „ბრძანების შესრულება“ (მე-10 მუხ.).

³⁶ Курс советского уголовного права. т. II, М., 1970, с. 346 и сл.

³⁷ Курс советского уголовного права. Часть общая, Л., 1968, с. 463—464.

³⁸ Советское уголовное право. М., 1981, с. 207.

საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა წრის განსაზღვრაში საბჭოთა კრიმინალისტიკები ერთი აზრისა არასდროს ყოფილან. მაგალითად, ა. ტრაინინი წინააღმდეგი იყო, რომ საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა რიცხვს მიკუთვნებოდა „კანონის შესრულება“. მისი აზრით, კანონის შესრულების დაუსჯელობის პრინციპის აღიარება, მაშინ როდესაც სინამდვილეში შეიძლება დასასჯელი იყოს კანონის შეუსრულებლობა, თეორიულად უსწორო და პოლიტიკურად მავნეა. საბჭოთა კანონით აღიარებული სასარგებლო და აუცილებელი მოქმედების შესრულებამ არ შეიძლება წამოჭრას საკითხი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შესახებ³⁹.

არსებითად ამავე აზრის იყო ი. სლუცკი⁴⁰.

ა. ტრაინინი წინააღმდეგი იყო აგრეთვე აღნიშნულ გარემოებებში ბრძანების შესრულების შეტანისაც. სადაც ლაპარაკია კანონიერი ბრძანების შესრულებაზე, წერდა იგი, მისი შესრულება წარმოადგენს საზოგადოებრივად სასარგებლოს, ამიტომ იგი არავითარ კავშირში არ არის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებებთან. ა. ტრაინინს არ შეაქვს საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა რიცხვში პროფესიული ფუნქციის შესრულება. მისი აზრით, ზოგადად პროფესიული ფუნქციის შესრულების აღიარება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებად უმართებულოა. და ამისი საფუძველი თვით პროფესიული ფუნქციის შესრულებაში ძევს, რადგან არ შეიძლება აკრძალული იყოს ის, რაც ნებადართულია სახელმწიფოს მიერ⁴¹.

არსებითად ასეთივე შეხედულებისა იყო ნ. ღურმანოვი⁴².

ვ. ჩხიკვაძის აზრით, ჩამოთვლილი გარემოებების გარდა საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებად გვევლინებიან სამხედრო მოსამსახურის მიერ მოვალეობის შესრულება და იძულება დამორჩილებისათვის⁴³.

როგორც ვხედავთ, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათაგან მხოლოდ აუცილებელი მოგერიება და უკიდურესი აუცილებლობაა, რომელთაც საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდ-

³⁹ А. Н. Трайнин. Общее учение о составе преступления, М., 1957, с. 332.

⁴⁰ И. И. Слуцкий. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность, Л., 1956, с. 81.

⁴¹ ი. ტ რ ა ი ნ ი ნ ი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 335.

⁴² Н. Д. Дурманов. Понятие преступления. М., 1947, с. 205.

⁴³ В. М. Чхиквадзе. Советское военно-уголовное право. М., 1948, с. 191.

ბლობა და თეორია იმთავითვე ერთხმად აღიარებს. ამავე დროს არ არის ერთიანი აზრი იმის თაობაზე, თუ კონკრეტულად რომელი გარემოებებია კიდევ შესატანი ამ ჯგუფში, როგორც ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი. არ არის აგრეთვე ახსნილი, თუ რატომ აწესრიგებს საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა მხოლოდ ერთ ნაწილს.

2. თავიანთი საზოგადოებრივი მნიშვნელობით აუცილებელი მოგერიება და უკიდურესი აუცილებლობა განსხვავდება სხვა გარემოებებისაგან, რომლებიც სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას გამორიცხავენ. ამათ საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არ გამოყოფს ცალკე ჯგუფად, ისინი გაბნეულია სისხლის სამართლის კოდექსის სხვადასხვა მუხლში. მაგალითად: არაბრალეულობა (საქ. სსრ სსკ მუხ. 3), მცირეწლოვანება (მუხ. 12), დანაშაულის ჩადენაზე ნებაყოფლობით ხელის აღება (მუხ. 18), სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობაში მიცემის ხანდაზმულობის გასვლა და სხვ.⁴⁴

ორიგინალურად არის გადაჭრილი საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა გამიჯვნის საკითხი, გარემოებებისაგან, რომლებიც გამორიცხავენ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას ბულგარეთის სისხლის სამართლის კოდექსში. კოდექსის ზოგადი ნაწილის პირველ თავში მოქმედებებიდან, რომლებიც არ წარმოადგენენ საზოგადოებრივად საშიშს, გამიჯნულია არაბრალეული და არადასჯადი მოქმედებანი.

მოქმედებებად, რომლებიც საზოგადოებრივად საშიში არ არის, კოდექსი თვლის აუცილებელ მოგერიებას, უკიდურეს აუცილებლობას და აგრეთვე ისეთ ქმედობას, რომელიც, თუმცა ფორმალურად შეიცავს კოდექსით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის ნიშნებს, მაგრამ აშკარად უმნიშვნელოა და თანაც მავნე შედეგი არ გამოუწვევია.

კოდექსით არაბრალეულია შემთხვევით ჩადენილი ქმედობა და აგრეთვე უკანონო ბრძანების შესრულება, როდესაც ბრძანება გაცემულია დადგენილი წესისამებრ და არ მოითხოვს დანაშაულებრივი მოქმედების შესრულებას.

არადასჯადად კოდექსი თვლის: ქმედობას, რომელიც აუცილებელი მოგერიების საზღვარს სცილდება, თუკი მისი ჩამდენი შიშით და

44 აღნიშნულ ჯგუფს შეიძლება მიეკუთვნოს სისხლის სამართლის კოდექსში გათვალისწინებული ზოგი კერძო გარემოება. მაგალითად, საქ. სსრ სსკ 190-ე მუხლის მიხედვით, ქრთამის მიმცემი თავისუფლდება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან, თუკი მას ქრთამი გამოსძალეს, ანდა თუ მან ქრთამის მიცემა ნებაყოფლობით განაცხადა.

მღელვარებით იყო შეპყრობილი; ქმედობას, რომელიც, თუმცა ფორმალურად შეიცავს კოდექსით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის ნიშნებს, მაგრამ აშკარად უმნიშვნელოა თვითონ და ასევე აშკარად უმნიშვნელოა მისი მავნე შედეგებიც; დაბოლოს, ქმედობას, რომელიც თუმცა კი ითვლებოდა დანაშაულად, მაგრამ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცვლილებების შედეგად დაკარგა საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი.

აღნიშნული კლასიფიკაცია საინტერესოა, რამდენადაც იგი საზოგადოებრივი საშიშროებისა და სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებათა საკანონმდებლო გამოქვნის პირველ ცდას ასახავს. მაგრამ ვერ დავეთანხმებით ი. სლუცკის, რომელიც მას უკრიტიკოდ იზიარებს და ღრმა მეცნიერულ ხასიათს აკუთვნებს⁴⁵. კერძოდ, ხელოვნურად მიგვაჩნია არაბრალებულ და არადასასჯელ ქმედებათა ჯგუფების შემოღება და მათი გამოიჯნა ერთმანეთისაგან. გაუგებარია რა კრიტერიუმით ხელმძღვანელობს კანონმდებელი, როდესაც არაბრალებულ მოქმედებებს არადასასჯელთაგან მიჯნავს. ამ მოქმედებათა არსი ხომ ის არის, რომ ისინი წარმოადგენენ გარემოებებს, რომლებიც ქმედობის დასჯადობას გამომრიცხავენ და არა მის საზოგადოებრივ საშიშროებას. გაუგებარია აგრეთვე, რატომ არ შეაქვს კანონმდებელს არაბრალებულ მოქმედებათა ჯგუფში ქმედობა, რომელიც ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებით. თუ მომგვრებელი შიშითა და მღელვარებით შეპყრობილი მოქმედებდა, მაშინ როდესაც ასეთი მოგერიების დაუსჯელობის საფუძველი სწორედ ქმედობის არაბრალებულობით განისაზღვრება.

✗ სწორად მიგვაჩნია საბჭოთა სისხლის სამართლის პოზიცია, რომლითაც ერთმანეთისაგან გამოიჯნულია გარემოებანი, რომლებიც გამოირიცხავენ მოქმედების საზოგადოებრივ საშიშროებას და გარემოებანი, რომლებიც გამომრიცხავენ ქმედობის დასჯადობას. ამ ორი ჯგუფის გამოიჯნეს კრიტერიუმი ემყარება მათს საზოგადოებრივ მნიშვნელობას. თუ პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს არადასასჯელ და ამავდროულად საზოგადოებრივად არასაშიშ ქმედობებთან, მეორე შემთხვევაში სახეზეა ქმედობები, რომლებიც თუმცა დასასჯელნი არ არიან. მაგრამ საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს ინარჩუნებენ.

გაცილებით ძნელია ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს, ერთი მხრივ, სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული მოქმედებანი და, მეორე მხრივ, აუცილებელი მოგერიება და უკიდურესი აუცილებლობა. ყველა ამ შემთხვევაში კანონმდებელი ძიუთითებს დანაშაულის ნიშნების არსებობაზე, მაგრამ გამომრიცხავს ქმედობის და-

⁴⁵ ი. სლუცკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 10.

ნაშაულებრიობას, და ამის საფუძვლად საზოგადოებრივი საშიშროების უქონლობას ასახელებს.

ასეთი დამთხვევის მიუხედავად, აღნიშნული გარემოებები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.

თ. წერეთელსა და ვ. შაყაშვილს მიაჩნიათ, რომ საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული შემთხვევების დროს ქმედობა ფორმალურად შეესაბამება დანაშაულის შემადგენლობას. ისინი დაასკვნან, რომ მათი ეს დებულება ძალაში უნდა დარჩეს იმ შემთხვევებისთვისაც, რომლებიც საზოგადოებრივ საშიშროებას გამოიწვევენ, ე. ი. აუცილებელი მოგერიებისა და უკიდურესი აუცილებლობისთვისაც⁴⁶.

საწინააღმდეგო აზრისაა ა. პიონტოვსკი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იგი საერთოდ უარყოფს შესაძლებლობას, რომ საზოგადოებრივ საშიშროებას მოკლებული ქმედობა ფორმალურად დანაშაულის შემადგენლობას შეესაბამებოდეს. მისი აზრით, აუცილებელი მოგერიების აქტის განხორციელებაში დანაშაულის ფორმალური შემადგენლობის აღიარება ეწინააღმდეგება საქმის არსს და სოციალისტურ მართლშეგნებას. თანაც ასეთი აღიარება იმ დასკვნამდე მიგვიყვანდა, თითქოს დანაშაულის ფორმალური შემადგენლობა ქირურგიულ ოპერაციასაც ახლავს, ომის დროს საბჭოთა სამშობლოს მტრის განადგურებასაც კი, რადგან ეს მოქმედებანი სხეულის დაზიანებისა და სიცოცხლის მოსპობის ფაქტობრივ ნიშნებს შეიცავენ⁴⁷.

იმ საკითხის გადაჭრის დროს, შეიძლება თუ არა, რომ საზოგადოებრივ საშიშროებას მოკლებული ქმედობა ფორმალურად დანაშაულის შემადგენლობას შეესაბამებოდეს, საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის ვითარებას, აუცილებელ მოგერიებასა და უკიდურეს აუცილებლობას ერთი წყების მოვლენებად ვერ განვიხილავთ. პირველ შემთხვევაში (მაგალითად, დახლიდან კოლოფი ასანთის მოპარვის დროს), როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ფორმალურად სახეზე გვაქვს დანაშაულის შემადგენლობის ყველა ნიშანი. მისი ობიექტური მხარეცა და სუბიექტურიც, მაგრამ ეს მოქმედება მისი მცირე მნიშვნელობის გამო, საზოგადოებრივად საშიში არაა და ამიტომ დანაშაულის შემადგენლობასთან დამთხვევა მარტოოდენ ფორმალურად მიიჩნევა. მეორე შემთხვევაში კი, ჩვენი აზრით, არ ითქმის, ვითომ ქმედობა დანაშაულის შემადგენლობას თუნდაც ფორმალურად შეესაბა-

⁴⁶ Т. В. Церетели, В. Г. Макашвили. Состав преступления как основание уголовной ответственности, «Советское государство и право», 1954, № 5, с. 73.

⁴⁷ А. А. Понятковский. Укрепление социалистической законности и основные вопросы учения о составе преступления. «Советское государство и право», 1954, № 6, с. 74.

მებოდეს, ვინაიდან არ არსებობს დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარე, და, რაც მთავარია, ქმედობის გასაქციხაობის, მისი საზოგადოებრივად უაზოფითი შეფასების შეგნება, რაც ბრალის აუცილებელ პირობას შეადგენს.

იმის მტკიცება, ვითომ ფეხის ამპუტაცია ავადმყოფის სიცოცხლის გაღასარჩენად ფორმალურად სხეულის მძიმე დაზიანების დანაშაულის შემადგენლობას ემთხვეოდეს, შეუწყნარებელია, მაგრამ არა იმიტომ, რომ საზოგადოებრივ საშიშროებას (იმ მცირესაც კი, რაც დანაშაულის შემადგენლობას აფუძნებს) მოკლებული ქმედობა საზოგადოდ არ შეიძლება, თუნდაც ფორმალურად, შეესაბამებოდეს დანაშაულის შემადგენლობას, როგორც ამას ა. პიონტოვსკი ამტკიცებს, არამედ იმიტომ, რომ შეუძლებელია ექიმი ასეთი თავისი მოქმედების გასაქციხაობასაც ითვალისწინებდეს, პირიქით იგი დარწმუნებულია, რომ საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმეს აკეთებს. და ეს ნამდვილადაც ასეა.

იგივე შეიძლება ითქვას აუცილებელ მოგერიებასა და უკიდურეს აუცილებლობაზე. ამ ინსტიტუტების მიზანი ამა თუ იმ სამართლებრივი ინტერესის დაცვაა. განხორციელება მოქალაქის უფლებისა, მოქმედოს აუცილებელი მოგერიების, ანდა უკიდურესი აუცილებლობის ვითარების შესაბამისად არ შეიძლება თუნდაც ფორმალურად შეესაბამებოდეს მკვლელობისა თუ სხვისი ქონების განზრახ განადგურების შემადგენლობას, რადგან ასეთ მოქმედებას ფორმალურადაც კი არ ახლავს ბრალი, კერძოდ, არა გვაქვს მისი გასაქციხაობის შეგნება, და არც შესაძლებლობა ასეთი შეგნებისა.

ამგვარად, საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის შემთხვევებისაგან განსხვავებით, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებები (აუცილებელი მოგერიება, უკიდურესი აუცილებლობა და სხვ.) არც ფორმალურად არ შეესატყვისება რომელიმე დანაშაულის შემადგენლობას, ვინაიდან ასეთი მოქმედების ნიშნები დანაშაულის შემადგენლობის მხოლოდ ობიექტურ ნიშნებს ემთხვევა.

✱ ასევე ერთნაირი არ არის საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილისა და აუცილებელი მოგერიების, უკიდურესი აუცილებლობისა და სხვა მათთანა გარემოებათა საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. პირველ შემთხვევაში საზოგადოებრივი საშიშროების უქონლობა არ გადააქცევს მოქმედებას სასარგებლოდ და არც მის ამორალობას გამორიცხავს. ხოლო მეორე შემთხვევაში მოქმედება არა მარტო გამორიცხავს საზოგადოებრივ საშიშროებას, არამედ სასარგებლოა მართლწესრიგისათვის. ✱

საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილის ამგვარი შეფასება დასტურდება სასამართლო პრაქტიკაშიც. მაგალითად, სსრ კავშირის უმა-

დღესი სასამართლოს პლენუმის 1959 წ. 19 ივნისის დადგენილებაში მითითებულია, რომ სასამართლოებმა უნდა გააზიარონ საზოგადოებრივ სათვის განსახილველად ისეთი მართლდარღვევის გადაცემა, რომელთაც მცირე საზოგადოებრივი საშიშროება ახასიათებს. „საფუძვლები“ მე-7 მუხლის მე-2 ნაწილის შესაბამისად, ასეთი საქმეები შეწყვეტილი უნდა იქნას⁴⁸.

3. -ს საერთო, რამაც უნდა განსაზღვროს ამა თუ იმ გარემოების აღიარება საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებად, არის მისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. სწორედ ეს ნიშანი მიჯნავს ერთმანეთისაგან, ერთი მხრივ, აუცილებელ მოგვრიებას და უკიდურეს აუცილებლობას და, მეორე მხრივ, საქ. სსრ სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ ისეთ გარემოებებს, რომლებიც, თუმცა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას არ იწვევენ, მაგრამ საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს კი ინარჩუნებენ⁴⁹.

თავისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობით გამიჯნულია აგრეთვე საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებები და საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული.

საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებებს არ უნდა მიეკუთვნოს, ჩვენი აზრით, დაზარალებულის თანხმობა. ეს გარემოება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას მხოლოდ მაშინ გამოთიშავს, როდესაც თანხმობა იმ სიკეთეს ეხება, რაც მოქალაქის თავისუფალ განკარგულებაშია. მაგრამ მაშინ პასუხისმგებლობის გამორიცხვის საფუძველს ხშირად ის კი არ წარმოადგენს, რომ მოქმედება საზიანო არ არის, არამედ ის, რომ დაზარალებულს თანხმობით თავისთავად გამორიცხულია თვითონ შესაძლებლობა ამ დანაშაულის შემადგენლობის არსებობისა. მაგალითად, არ შეიძლება ლაპარაკი ქურდობის, თავისუფლების უკანონო აღკვეთის, გაუპატიურების ან სხვა ამგვარი დანაშაულის შემადგენლობაზე, თუკი საქმე დაზარალებულის თანხმობით მოხდა. ასეთ შემთხვევაში დაზარალებულის თანხმობა გვევლინება პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებად, თუმცა ქმედობის მავნე, ამორალურ ხასიათს შეიძლება ყოველთვის როდი გამორიცხავდეს.

ვთქვათ, თანხმობით ქმარშვილიანი ქალი ნებდება თანამდებობის პირს იმ ანგარიშით, რომ სამსახური, ბინა ან სხვა რამ სიკეთე მიიღოს. აქ „დაზარალებულის“ თანხმობა გამორიცხავს სისხლისსამარ-

⁴⁸ БСР СССР, 1959, № 4, с. 6—7.

⁴⁹ მხედველობაში გვაქვს პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი ისეთი გარემოებანი, როგორებიცაა არაპრალებლობა, მცირეწლოვანება, შეურაცხადობა (საქ. სსრ სსკ მუხ. 3, 12, 13) და სხვ.

თლებრივ პასუხისმგებლობას გაუპატიურებისათვის, თუმცა თავისთავად ასეთი მოქმედება ამორალურია და, შეიძლება, მართლწინააღმდეგოც კი იყოს (იგულისხმება არასისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობა).

ამრიგად, არ შეიძლება საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა წრეს მიეკუთვნოს თანატოლად ისეთი გარემოებანი, რომლებიც თუმცა კი გამომრიცხავენ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, მაგრამ შეიძლება მავნე, უზნეონი იყვნენ, ანდა — მართლსაწინააღმდეგონიც არასისხლისსამართლებრივი გაგებით.

საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა წრეში შესატანი არ არის აგრეთვე კანონის შესრულება და საკუთარი უფლების განხორციელება⁵⁰. ეს ცნებები მეტისმეტად ფართოა. მათში შეიძლება მოვათავსოთ საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი და სხვა გარემოებებიც. მაგალითად. აუცილებელი მოგერიების და უკიდურესი აუცილებლობის უფლების განხორციელება სწორედ საკუთარი უფლების განხორციელებას წარმოადგენს, სამსახურებრივი ვალდებულების თუ პროფესიული ფუნქციის შესრულება ხშირად სწორედ კანონის შესრულებით გამოიხატება. ამასთანავე კანონის შესრულებასა და საკუთარი უფლების განხორციელებას მართლზომიერების იმდენი პირობა უძღვის, რამდენი კანონი ან უფლებაც არსებობს და მათთვის საერთო კრიტერიუმს მოძებნა შეუძლებელია.

კანონის შესრულება და საკუთარი უფლების დადგენილი წესით განხორციელება ყოველთვის მართლზომიერია. შესატყვის ქმედობას მართლზომიერად თვით კანონი აცხადებს და მოვთხოვთ კანონს, რომ ისედაც მის მიერ მართლზომიერად გამოცხადებული ქმედობის არამართლსაწინააღმდეგო ხასიათი კიდევ სპეციალურადაც აღიაროს, ვფიქრობთ, ზედმეტი იქნებოდა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებებს შეიძლება მხოლოდ ისეთი გარემოებანი მიეკუთვნონ, რომლებიც არათუ მართლწინააღმდეგნი არ არიან, არამედ ქმედობის საშიშ, ამორალურ ხასიათსაც კი გამომრიცხავენ.

ასეთი ქმედობანი მრავალია. ყველა მათ საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა ცნებას. რასაკვირველია, ვერ მივკუთვნებთ. საზოგადოებრივად არასაშიშ მოქმედებათაგან სისხლის სამართალს მხოლოდ ისეთი აინტერესებს, რომელიც თავისი გა-

⁵⁰ იგულისხმება საკუთარი უფლების განხორციელება დადგენილი წესით, რადგან ასეთი უფლების განხორციელება დადგენილი წესის საწინააღმდეგოდ დანაშაულია (საქ. სსრ სსკ მუხ. 220).

რეგნული ნიშნებით ამა თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ მზარეს მაინც ემთხვევა და, კანონმდებლის მიერ მათი მართლზომიერად გამოცხადება რომ არა, ისინი შეიძლებოდა დასჯადი გამხდარიყო.

სწორედ ასეთ გარემოებებზე, აუცილებელ მოგერიებასა და უკიდურეს აუცილებლობასთან ერთად, გვევლინებიან პროფესიული ფუნქციის განხორციელება, კანონიერი ბრძანების აღსრულება და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება.

ამგვარ ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა ხშირად კი ემთხვევა ფორმალურად ამა თუ იმ დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურ ნიშნებს (ქირურგიული ოპერაცია, მილიციელის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის დროს მისი დაშავება და მისი.). მაგრამ მას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა არ უკავშირდება, რადგან საზოგადოებრივ საშიშროებას არ ახლავს.

ნიუხდავად იმისა, რომ პროფესიული ფუნქციის განხორციელება, სავალდებულო ბრძანების აღსრულება და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება საზოგადოებრივი საშიშროებას გამომრიცხველ გარემოებებს წარმოადგენენ, ისინი თავისი საკანონმდებლო მოწესრიგების ხასიათით აუცილებელი მოგერიებისა და უკიდურესი აუცილებლობისაგან მაინც განსხვავდებიან.

სოციალისტური მართლწესრიგი ერთიანია და, თუკი სამართლის ერთმა დარგმა ესა თუ ის ქმედობა მართლზომიერად გამოაცხადა აღარ შეიძლება სამართლის მეორე დარგმა იგი მართლსაწინააღმდეგოდ მიიჩნიოს. პროფესიული ფუნქციის განხორციელება, სავალდებულო ბრძანების აღსრულება და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება მართლზომიერად არის გამოცხადებული ადმინისტრაციული სამართლის მიერ და იგი ადგენს ამ მართლზომიერების პირობებს. მათ დარღვევას, როგორც წესი, ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობა მოჰყვება. სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი მხოლოდ მაშინ წამოიჭრება, როდესაც მოქმედება, არა მარტო არღვევს მართლზომიერების პირობებს, რომლებიც ადმინისტრაციულმა სამართალმა დაადგინა, არამედ ამავე დროს რომელსამე დანაშაულის შემადგენლობასაც ემთხვევა⁵¹.

სწორედ ამიტომ, ჩვენი აზრით, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი ეს გარემოებანი ადმინისტრაციულსამართლებრივი მოწესრიგების საგანს წარმოადგენენ, და, ბუნებრივია, სისხლის სამართლის კანონით მოწესრიგებას აღარ მოითხოვენ.

⁵¹ აღსანიშნავია, რომ აუცილებელი მოგერიებისა და უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების რომელი პირობაც არ უნდა დაირღვეს ამით სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საკითხი წამოიჭრება.

ერთგვარი თავისებურება თან სდევს დამნაშავეს შეპყრობას მოქალაქის მიერ. ეს გარემოება უდავოდ საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველია.

უკრაინის სსრ სსკ მე-15 მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, „მოქმედება, რომელიც ჩადენილია დაზარალებულის ან სხვა პირის მიერ უშუალოდ დანაშაულის ჩადენის შემდეგ დამნაშავეს შესაპყრობად და ხელისუფლების შესაბამის ორგანოში მის წარსადგენად, როგორც მართლზომიერი, უთანაბრდება აუცილებელ მოგერიებას, თუკი იგი შეპყრობისათვის აუცილებელი იყო და ხელყოფის საშიშროებასა და შეპყრობის ვითარებას შეესაბამებოდა“.

დამნაშავეს შეპყრობას მართლზომიერად აცხადებს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი და მას აუცილებელ მოგერიებას უთანაბრებს⁵².

თავისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის თვალსაზრისით, დამნაშავეს შეპყრობის გაიგივება აუცილებელ მოგერიებასთან ექვს არ იწვევს. მაგრამ იგივე არ ითქმის საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში ან თუ ისე გავრცელებულ შეხედულებაზე, ვითომ დამნაშავეს შეპყრობა აუცილებელი მოგერიების სახესხვაობას წარმოადგენდეს⁵³. და ეს იმიტომ, რომ აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები არსებითად განსხვავდება დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების პირობებისაგან⁵⁴. ამის კვალობაზე მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა წარმოადგენს საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ დამოუკიდებელ გარემოებას, რომელიც მართლზომიერების თავისებური პირობებით ხასიათდება.

როგორც უკვე ითქვა, მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა, როგორც საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოება, არც საკავშირო და არც საქართველოს სსრ კანონმდებლობით მოწესრიგებული არ არის და ეს, ჩვენი აზრით, საკანონმდებლო და, უწინაარეს ყოვლისა, სისხლის სამართლის კანონმდებლობის უექველი ხარვეზია. მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის თავისებურება, მისი სია-

⁵² სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წლის 4 დეკემბრის დადგენილება „აუცილებელი მოგერიების შესახებ კანონმდებლობის სასამართლოების მიერ გამოყენების თაობაზე“ (Сборник Постановлений Пленума Верховного суда СССР, ч. II, М., 1981, с. 68).

⁵³ იხ. მაგალითად, М. И. Якубович. Вопросы теории и практики необходимой обороны. М., 1961, с. 185.

⁵⁴ ამ საკითხზე იხ. თ. შავგულიძის წერილი Совершенствования советского законодательства на основе Конституции СССР и Конституций союзных республик. «Некоторые вопросы совершенствования уголовного законодательства ГССР». Тбилиси, 1982, с. 147 и сл.

ხლოვე აუცილებელ მოგერიებასთან, აგრეთვე ის გარემოება, რომ დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების პირობები ნაწილობრივ მოწესრიგებულია სასამართლო პრაქტიკით და ზოგიერთი მოკავშირე რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსებით, გვაფიქრებინებს, რომ შესაბამისი საკითხები მოწესრიგებული უნდა იყოს სწორედ სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიერ.

ამგვარად, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათაგან სისხლის სამართლის კანონით მოსაწესრიგებელ საგანს, ჩვენი შეხედულებით, წარმოადგენს მხოლოდ აუცილებელი მოგერიება, მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა და უკიდურესი აუცილებლობა. ეს ნაკარნახევია თვით ამ გარემოებათა თავისებურებით. კერძოდ, მით, რომ უფლებები, რომელთაც ამ გარემოებათა მართლზომიერება ბადებს საერთო-მოქალაქეობრივი უფლებებია, მათი განხორციელება საგანგებო სუბიექტის არსებობას არ გულისხმობს და ამდენად მათი მართლზომიერების პირობები არ უნდა იყოს ადმინისტრაციულ-უწყებრივი აქტებით მოწესრიგების საგანი.)

პირიქით, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი ისეთი გარემოებანი, როგორიცაა პროფესიული ფუნქციის განხორციელება, სავალდებულო ბრძანების აღსრულება და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება, საგანგებო სუბიექტებს გულისხმობს. უფლებები, რომელთაც ამ გარემოებათა მართლზომიერება ბადებს, მხოლოდ კანონით საგანგებოდ განსაზღვრულ სუბიექტთა წრეს ეკუთვნის. ამ წრეს საუწყებო ადმინისტრაციული აქტები ადგენს. ასეთივე აქტებით დგინდება ამ სუბიექტთა მოქმედების მართლზომიერების პირობებიც. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ შესაბამისი გარემოებანი ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი მოწესრიგების საგანს წარმოადგენენ⁵⁵.

ასეთი გარემოებები უამრავია. მათი ამომწურავი ჩამოთვლა შეუძლებელია. ავიღოთ მაგალითად სპორტული შეჯიბრებები, ვთქვათ კრივი. განა მოკრივის მიერ რინგზე მოწინააღმდეგის ცემა ობიექტურად არ ემთხვევა დანაშაულის შემადგენლობას? რასაკვირველია, ემთხვევა! მაგრამ არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ მოკრივის მიერ სპორტული შეჯიბრების დროს დადგენილი წესების დაცვით მოწინააღმდეგის ცემა, მისთვის სხეულის დაზიანების მიყენებაც კი გამოირიცხავს ქმედობის არა მარტო მართლწინააღმდეგობას, არამედ მის საზოგადოებრივ საშიშროებასაც. ყველა ამგვარი საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოების სისხლისსამართლებრივი კა-

55 იხ. თ. შ ა ვ გ უ ლ ი ძ ე. საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა საკანონმდებლო რეგლამენტაციის შესახებ. „საბჭოთა სამართალი“, 1966, № 4, გვ. 17 და შემდ.

ნონით მოწესრიგება ზედმეტია და შეუძლებელიცაა. მათთვის, ჩვენი აზრით, სისხლის სამართლის ზოგად ნაწილში უნდა არსებობდეს ერთი ნორმა, რომელიც შემდეგნაირად იქნება ჩამოყალიბებული: „დანაშაუ-
ლად არ ჩაითვლება ქმედობა, რომელიც თუმცა ფორმალურად შეი-
ცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედობის
ნიშნებს, მაგრამ ჩადენილია ისეთ გარემოებაში, რომელიც მართლწო-
მიერადაა მიჩნეული სოციალისტური მართლწესრიგის მიერ“.

ყოველივე თქმულის მიხედვით, სისხლის სამართლის მეცნიერება,
უპირველეს ყოვლისა, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ
იმ გარემოებებს უნდა შეისწავლიდეს, რომელნიც სისხლის სამართლის
კანონმდებლობის მოწესრიგების საგანს წარმოადგენენ და რომელთა
მართლზომიერების პირობებსაც სწორედ სისხლის სამართლის კანონ-
მდებლობა და პრაქტიკა ადგენენ. ასეთ გარემოებად კი, როგორც ზე-
მოთ აღვნიშნეთ, აუცილებელი მოგერიება, დამნაშავის შეპყრობა და
უკიდურესი აუცილებლობა გვევლინება. სწორედ მათ შეიძლება ეწო-
დოს: „საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებანი
სისხლის სამართალში“ და სწორედ ესენია ჩვენი კვლევის უშუალო
საგანი.

მეორე თავი

აუცილებელი მოგერიება

§ 1. აუცილებელი მოგერიების ცნება და მისი მართლზომიერების საფუძველი

I. საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის თანახმად. „დანაშაულად არ ჩაითვლება მოქმედება, რომელიც, თუმცა შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედობის ნიშნებს, მაგრამ ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში, ესე იგი საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესების, საზოგადოებრივი ინტერესები მომგერიებლის ან სხვა პირის პიროვნებისა თუ უფლებების დაცვისას საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან, ხელყოფისათვის ზიანის მიყენების გზით“...

• აუცილებელი მოგერიების არსებით მხარედ გვევლინება მომგერიებლის უფლება დაიცვას კანონში მითითებული სამართლებრივი ინტერესები თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენების გზით, ეს ზიანი შეიძლება სხვადასხვა სიმძიმის იყოს; გამორიცხული არ არის თავდამსხმელის სიკვდილიც.

ზიანის მიყენება, რომელიც სხვა შემთხვევაში დანაშაულს წარმოადგენს. აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში გამორიცხავს ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებასა და დასჯადობას. •

აუცილებელი მოგერიების მიზანია, დაიცვას ხელყოფისაგან ~~სოციალისტური~~ საზოგადოებრივი ურთიერთობანი. ეს ინსტიტუტი ემსახურება სოციალისტური მართლწესრიგის განმტკიცებას. რადგან დანაშაულთან ბრძოლის ეფექტურ საშუალებას და მოქალაქეთა უფლებების დაცვის ერთგვარ გარანტიას წარმოადგენს. •

მოქალაქისათვის აუცილებელი მოგერიების უფლების მიცემა დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში ფართო საზოგადოების ჩაბმის მნიშვნელოვანი ფაქტორია. იგი ხელს უწყობს მოქალაქეთა აღზრდა¹, სოციალისტური მართლწესრიგის დამრღვევთაღმე შეურიგებლობის სულისკვეთებით, უვითარებს მათ მეგობრული ურთიერთდახმარების შეგნებას¹.

¹ См. Советское уголовное право, Общая часть, М., 1981, с. 208.

სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობების დაცვა საბჭოთა სახელმწიფოს ფუნქციაა. მაგრამ, რაც უნდა კარგად მუშაობდნენ სახელმწიფო ორგანოები, მათ არ შეუძლიათ დანაშაულთან ბრძოლის ამოცანა წარმატებით გადაკრან თუ მოქალაქეს საშუალება არ ექნება გამოიჩინოს თავისი აზრი ამ საქმეში. სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენელთ არ ძალუძთ ყოველთვის, ყველგან და ყველა ვითარებაში დაიცვან სამართლებრივი ინტერესები, თუკი მათ მოქალაქე მხარში არ ამოუდგება.

• კანონი აძლევს მოქალაქეს უფლებას, დაიცვას სამართლებრივი ინტერესი თუნდაც თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენების გზით. ასეთი უფლების გარეშე მოქალაქეთა ბრძოლას დანაშაულის წინააღმდეგ კმედითი ხასიათი დაეკარგებოდა, დამნაშავეს გაუადვილებოდა დანაშაულის ჩადენა, მოქალაქე კი დამნაშავეს წინაშე განიარაღებული, უძლური აღმოჩნდებოდა.

აუცილებელი მოგერიების უფლებას აქვს ზოგადპრევენციული მნიშვნელობა. იმის აღიარება კანონმდებლის მიერ, რომ მოქალაქეს მოგერიების პირობებში უფლება აქვს თავდამსხმელს ზიანი მიყენოს, მოტივაციურ ზემოქმედებას ახდენს დამნაშავეზე, ანიშნებს მას უშუალო წინააღმდეგობის რიდით ძალადობისაგან თავი შეიკავოს. •

ასეტივე შეფასებას აძლევს აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტს საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართალი. მაგალითად, გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის კრიმინალისტს ვალტერ ორშეკოვსკის მიაჩნია, რომ აუცილებელი მოგერიება არა მარტო შეესაბამება მშრომელთა პოლიტიკურ მრწამსსა და ზნეობრივ გრძნობას, არამედ ხშირად მოწმობს ჩვენი მუშებისა და გლეხების შეგნებულობას, როცა ისინი პირადად ებრძვიან საზოგადოებრივად საშიშ მოვლენებს. იგი ასკვნის, რომ აუცილებელი მოგერიება არ წარმოადგენს საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებას, პირიქით, იგი მართლზომიერი და საზოგადოებრივად სასარგებლოა².

საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერება ახსნილია იმით, რომ ასეთ ვითარებაში ზიანი ისეთ ურთიერთობას ადგება, რომელიც სამართლის დაცვის ობიექტს არ წარმოადგენს, მაგალითად, ჩეხოსლოვაკიელი კრიმინალისტის ლ. შუბერტის აზრით, თავდამსხმელი თვითონ კმნის ისეთ ვითარებას, რომლის გამო საზო-

². Walter Orsčhekowski. Die Rechtsfertigungsgründe im Strafrecht der Deutschen Demokratischen Republik, 1956, Berlin, s. 17.

გადოება ცვლის მისდამი დამოკიდებულებას, იმის ნაცვლად, რომ დაიცვას იგი, ზღუდავს მის თავისუფლებას³.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ასეთივე შეხედულებისაა ზ. ვიშინსკაია. მისი აზრითაც, ზიანის მიყენება აუცილებელი მოგერიების დროს მართლზომიერია იმიტომ, რომ არა გვაქვს დანაშაულის ობიექტი, და ეს გასაგებიცაა, რადგან დამნაშავე, რაკი იგი თავს ესხმის სამართლით დაცულ ინტერესს, თვითონ კარგავს კანონით მინიჭებულ პიროვნების ხელშეუხებლობის უფლებას, რომლითაც მართლგამგონე მოქალაქენი სარგებლობენ⁴.

• აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების ამგვარ გაგებას ვერ გავიზიარებთ. აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში ხელმყოფისათვის ზიანის მიყენება მართლზომიერია არა იმიტომ, რომ საზოგადოება არაა დაინტერესებული დამნაშავეს სიცოცხლის ან ჯანმრთელობის დაცვით (ასეთი მიდგომა გაუმართლებელია თუ გინდ იმიტომ, რომ აუცილებელი მოგერიება დასაშვებია არაბრალეული ხელყოფის შემთხვევაშიც), არამედ იმიტომ, რომ თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენება სამართლებრივი ინტერესის დაცვისათვის ხდება.

არ შეიძლება იმ შეხედულების გაზიარება. თითქოს აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებას დანაშაულის ობიექტის უქონლობა განაპირობებდეს. არა დანაშაულის ობიექტის არარსებობა განაპირობებს აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებას, არამედ პირიქით—აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში საზოგადოებრივი საშიშროების უქონლობა გამოირიცხავს თვით დანაშაულის შემადგენლობას და, ბუნებრივია, მისი ერთ-ერთი ელემენტის დანაშაულის ობიექტის არსებობასაც.

თუ ჩვენს მიერ განხილული შეხედულების ავტორები ჰგონებენ, თითქოს აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენების დროს არ არსებობს სამართლებრივი დაცვის ობიექტი, ეს სწორი არ არის. თავდამსხმელის სიცოცხლე და ჯანმრთელობა (თუგინდ იგი საშიში დამნაშავეც იყოს) დაცულია საბჭოთა კანონით, ასე რომ არ იყოს, კანონმდებელი თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენებას გარკვეული პირობებით არ შეზღუდავდა. მაგრამ თუ ზემოთ მითითებული ავტორები თვლიან, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელების დროს დანაშაულის ობიექტი არ არსებობს

³ Л. Шуберт. Об общественной опасности преступного деяния. М., 1960, с. 104.

⁴ З. А. Вышинская. Некоторые вопросы необходимой обороны по советскому законодательству. Ученые записки ВЮИОН, вып. 16, М., 1963, с. 78 и сл.

ისინი მართალი არიან: უდავოა, რომ დანაშაულის ობიექტი სახეზე მხოლოდ მაშინ გვექნება, თუ დანაშაულია ჩადენილი.

ამრიგად, აუცილებელი მოგერიების დაუსჯელობის საფუძველი დანაშაულის მატერიალური ნიშნის — საზოგადოებრივი საშიშროების უქონლობაშია, რაც თავის მხრივ აუცილებელი მოგერიების საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათით არის განპირობებული.⁵

2. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტს სარგებლობა მოაქვს სოციალისტური მართლწესრიგისათვის. მაგრამ შეიძლება თუ არა აქედან დავასკვნათ, თითქმის აუცილებელი მოგერიება მოქალაქის მორალური ვალი იყოს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში აღიარებულია დებულება, რომ აუცილებელი მოგერიება მოქალაქის უფლებაა და არა სამართლებრივი მოვალეობა. ამავე დროს აუცილებელი მოგერიება მოქალაქეს ზნეობრივ ვალად ერაყება და მისი განუხორციელებლობა ზნეობრივ გაკიცხვას იმსახურებს.⁶

სხვაგვარად წყდება საკითხი, როდესაც აუცილებელი მოგერიების უფლებას იყენებს პირი, რომელსაც ამა თუ იმ ობიექტის დაცვის სამართლებრივი მოვალეობა თავისი სამსახურებრივი მდგომარეობით აწევს (მაგ., მილიციელი, გუშაგი და ა. შ.). საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებული შეხედულებით, ასეთ პირს აუცილებელი მოგერიებაც სამართლებრივ მოვალეობად ეკისრება.⁷

ჩვენი აზრით, შეხედულება, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება მოქალაქის ზნეობრივი ვალია, საფუძვლიანი არ უნდა იყოს. აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებასთან საქმე მხოლოდ მაშინ გვაქვს, როცა სამართლებრივი ინტერესების დაცვა თავდამსხმელისათვის ისეთი ზიანის მიყენებით ხდება, რაც სხვა შემთხვევაში სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას გამოიწვევდა. თუ სამართლებრივი ინტერესების დაცვა თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენების გარეშე ხდება, მაშინ ვერც აუცილებელ მოგერიებაზე ვილაპარაკებთ.⁸ მაშასადამე, თუკი აუცილებელ მოგერიებას მოქალაქის ზნეობრივ მოვალეობად მივიჩნივთ, მაშინ ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ

⁵ Советское уголовное право, Общая часть, М., 1981, с. 208.

⁶ Курс советского уголовного права. М., 1970, т. II, с. 349; Курс советского уголовного права. Л., 1968, т. I, с. 467; Советское уголовное право, Общая часть, М., 1981, с. 208.

⁷ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის ერთ-ერთ დადგენილებაში მითითებულია, რომ არ შეიძლება აუცილებელ მოგერიებად თუნდაც მარტოოდენ თავდამსხმელის უკუგდება და მისი ხელის კვრით მოშორება განიხილებოდეს. იხ. Сборник постановлений Пленума и определений Верховного суда СССР по уголовным делам, 1959—1971, М., 1973, с. 58.

მოქალაქის ვალია, სამართლებრივი ინტერესებზე სწორედ თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენების გზით დაიცვას⁸. *А*.

Х ნამდვილად კი ყოველი მოქალაქე ზნეობრივად ვალდებულია დაიცვას ~~სოციალისტური~~ საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, სამართლებრივი ინტერესები და ამისათვის მას გარკვეულ ვითარებაში უფლებაც კი აქვს თავდამსხმელს ზიანი მიაყენოს. აუცილებელი მოგერიება სამართლებრივი ინტერესების დაცვის ერთ-ერთი საშუალებაა და მისი გაიგივება თვით დაცვასთან სწორი არ უნდა იყოს⁹. მოქალაქე შეიძლება ზნეობრივად გაიკიცხოს თუ მან ესა თუ ის სამართლებრივი ობიექტი არ დაიცვა, მაგრამ არა იმისათვის, რომ დაცვის დროს თავდამსხმელს ზიანი არ მიაყენა*Х*.

Х საკითხავია, როგორ უნდა გადაწყდეს საკითხი მაშინ. როდესაც თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენება თავდასხმის მოგერიების ერთადერთი საშუალებაა და ამავე დროს დასაცავი ობიექტი გაცილებით მეტი ღირებულებისაა, ვიდრე ზიანი, რომელიც მის დასაცავად თავდამსხმელს უნდა მიაყენოთ.

ასეთი შემთხვევები გამონაკლისია და აუცილებელი მოგერიებისათვის დამახასიათებელი არ არის. ამ გამონაკლისის დროს, თუმცა შეიძლება მოქალაქის მიერ აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების ზნეობრივ ვალდებულებაზე ვილაპარაკოთ. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც უფრო სწორი იქნება მივუთითოთ სამართლებრივი სიკეთის დაცვის ზნეობრივ ვალდებულებაზე გინდაც ამისათვის აუცილებელი იყოს თავდამსხმელს ზიანი მიაღდეს. სიტყვები „გინდაც“ აქ ხაზს უსვამს აუცილებელი მოგერიების თავისებურებას, იმას, რომ თვითგასწორებასაგან განსხვავებით, მის დროს თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენება სამართლებრივი სიკეთის დაცვის ერთ-ერთი და საჭირო საშუალებაა. *Х*

Х ვფიქრობთ, სწორი არ უნდა იყო იმის მტკიცებაც, თითქოს სპეციალურ სუბიექტებს (~~მილიტარულ, გაუშავს და ს. შ.~~) აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივი მოვალეობა ეკისრებათ და ამ მოვალეობის შეუსრულებლობა სისხლისსამართლებრივ ან დისციპლინურ პასუხისმგებლობას იწვევდეს. სპეციალურ სუბიექტებს აწევთ კონკრეტული სიკეთის დაცვის სამართლებრივი მოვალეობა, რასთვსაც მათ გარკვეულ ვითარებაში უფლება აქვთ ზიანი მიაყენონ თავდამსხმელს. საამისო პირობები დადგენილია არა სისხლის სამართლის კანონით.

⁸ ამ შეხედულების წინააღმდეგაა ი. ტიშკევიჩი. იხ. მისი «Вопросы и пределы необходимой обороны». М., 1969, с. 63.

⁹ ამ აზრს იზიარებს ა. მედევედი. იხ. „Социалистическая законность“. 1974, № 9, с. 62—63.

არამედ უწყებრივი აქტებით (როგორცაა მაგალითად, საპატრულო-საპაზრავო დებულება). სისხლისსამართლებრივი თუ დისციპლინური პასუხისმგებლობის საკითხი მაშინ შეიძლება წამოიჭრას, როცა ეს პირები არ იცავენ იმ სამართლებრივ სიკეთეს, რომლის დაცვაც სამსახურებრივი მდგომარეობით ევალებათ, ე. ი. როცა ისინი თავის სამსახურებრივ მოვალეობას არ ასრულებენ.¹⁰ ამიტომ, მართალია, ნ. პაშე-ოზერსკი, რომელიც თვლის, რომ ასეთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სამსახურებრივი ვალდებულების და არა აუცილებელი მოგერიების საერთო სამართლებრივი მოვალეობის შეუსრულებლობასთან.¹¹

ამრიგად, აუცილებელი მოგერიება მოქალაქის უფლებას და არა მოვალეობას. მილიციელს, გუშავს და სხვა ამგვარ სპეციალურ სუბიექტებს აწევთ სამართლებრივი მოვალეობა, დაიცვან ესა თუ ის ინტერესი და ამისათვის საუწყებო წესდებით მათ, გარკვეულ ვითარებაში უფლება ეძლევათ თავდამსხმელს ზიანიც კი მიაყენონ. ამ მოვალეობის შეუსრულებლობის შემთხვევაში შესაძლებელია პასუხისმგებლობა სამსახურებრივი მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის.¹²

ამავე დროს სპეციალურ სუბიექტებს სამსახურგარეშე მდგომარეობაში ყველა სხვა მოქალაქესავე აქვთ უფლება დაიცვან თავისი თავი, ანდა სხვა სამართლებრივი სიკეთე აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენებით.¹³ როგორც სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი მიუთითებს: თუმცა მილიციის საპატრულო-საგუშავო სამსახურის წესდება, რომელიც განსაზღვრავს მილიციის მუშაის მიერ ჰარადის გამოყენების წესს სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დროს, მოითხოვს მისგან, რომ წინასწარ გააფრთხილოს პირი და პირველად პაერში ისროლოს, მაგრამ ამის გამონაკლისს წარმოადგენს შემთხვევა, როდესაც მილიციელს თავს ესხმიან და მის სიცოცხლეს უშუალო საფრთხე მოელის, ე. ი. როდესაც იგი აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში იმყოფება. კანონის დებულებანი აუცილებელი მოგერიების შესახებ ისევე ვრცელდება მილიციის მუშაკებზე, როგორც ყველა სხვა მოქალაქეზე და არავითარი განსაკუთრებული მოთხოვნა მილიციის მუშაკს, რომელიც აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში თავს იცავს ხელყოფისაგან, არ წარედგინება.¹⁴

• 3. აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პრობლემა ოდითგანვე იზერბოდა ფილოსოფოსებისა და იურისტების ყურადღებას.

10 Н. Н. Паше-Озерский. Обстоятельства, исключющие ответственность по советскому уголовному праву. Автореферат докторской диссертации, М., 1954, с. 3.

11 იხ. საქართველოს სსრ სსკ კომენტარები. თბ., 1976, გვ. 97.

12 Сборник постановлений Пленума и определений коллегии ВС СССР по уголовным делам, 1959—1971, М., 1973, с. 50—51.

აუცილებელ მოგერიებას უძველესი კანონმდებლები ითვალისწინებდნენ¹³. ამიტომ ჯერ კიდევ ანტიკური სამყაროს იურისტებს შორის ჩამოყალიბდა შეხედულება ამ უფლების მარადიულობის შესახებ. მის ფესვებს ისინი ეძებდნენ ადამიანის მარადიულ, თანდაყოლილ უფლებებში.

• ტიტუს ანიუს მილონის დასაცავად წარმოთქმულ სიტყვაში ცაცერონმა მკვერმეტყველურად გადმოსცა ეს აზრი. მოსამართლენო, თქვა მან.—არსებობს დაუწერელი, მაგრამ ბუნებრივი კანონი. იგი კი არ დაგვისწავლია ან მემკვიდრეობით კი არ მიგვიღია. არც ამოგვიკითხავს სადმე. იგი ბუნებისაგან შეგვითვისებია. მისგან შეგვისისხლხორცებია. იგი შეძენილი არ არის, იგი თანდაყოლილია. თუ ჩვენს სიცოცხლეს საფრთხე, ძალადობა, ყაჩაღობა ან მტრის იარაღი ემუქრება, მაშინ დაცვის ყველა საშუალება გამართლებულია. და, კანონი დადუმდეს იარაღის უღარუნში და ნუ მოგვთხოვენ ველოდოთ მას, თუკი ის, ვინც კანონს დაელოდება, უფრო ადრე გახდება უკანონობის მსხვერპლი, ვიდრე სხვას კანონით დათრგუნავდეს... ამიტომ, მოსამართლენო, დაე ეს დებულება სასამართლოს მსჯელობის ამოსავალ წერტილად იქცეს და არ მიექცევა, ჩემი დაცვის სამართლიანობაში დაგარწმუნოთ, თუკი მტკიცედ გემახსოვრებათ ის, რაც არ უნდა დაივიწყოთ. ის, ვინც სხვას ჩაუსაფრდება, თვით უნდა მოკვდეს კანონის ძალით¹⁴.

თავდაცვის ბუნებრივი უფლებით ხსნიდნენ აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებას საშუალო საუკუნეების იურისტები კლარუსი, დომგუდარი, მატეუსი, თუმცა მათ ამოსავლად ადამიანის რელიგიური ვალი ჰქონდათ, რომლის შეუარულებლობა ღმერთის წინაშე ჩადენილ ცოდვად ითვლებოდა.

ამავე აზრს ადგენენ სამართლის ბუნებითი სკოლის ცნობილი წარმომადგენლებიც ჰუგო გროციუსი, პუტენდორფი და სხვ. სამართლის ბუნებითმა სკოლამ გავლენა იქონია VIII საუკუნის კანონმდებლობაზე. მაგალითად, დასავლეთ გალიციის კოდექსი (1799 წ.) თავისთავი-

¹³ აუცილებელი მოგერიების უფლებას ეპოულობთ მანუს კანონებში (ინდოეთი, ძვ. წ. 1200—900 წ.); ღრაკონის კანონებში (საბერძნეთი, ძვ. წ. 621 წ.); XII ტაბულის კანონებში (რომი, ძვ. წ. 450 წ.); ებრაულ კანონებში (ძვ. წ. 400 წ.); აუცილებელი მოგერიების უფლებაზე მითითებულია XI და XII სს. და მხიტარ გომისა და სმბათ სპარაპეტის სომხური სამართლის წიგნებში, რომელთა მიხედვით აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში თავდასხმეულის მოკვლისათვის მცველი არათუ ისჯება, არამედ შექებას და ჭილდოს იმსახურებს, ოღონდ სასულიერო ხელისუფლებისაგან ცოდვის მონაწილე მოვთხოვება (იხ. X. Торосян. Суд и процесс в Армении в эпоху развитого феодализма (X-XIII вв). Автореферат на соискание ученой степени доктора юридических наук, Тбилиси. 1982, с. 16

¹⁴ Марк Туллий Цицерон. Речь М., 1962, с. 224.

სა და ახლობლის დაცვას ადამიანის თანდაყოლილ უფლებად აცხადებს (§ 29).

თავდაცვის ბუნებითი უფლებით აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების ახსნას ცდილობდა XIX საუკუნის ზოგიერთი ბურჟუაზიული იურისტიც: ორტოლანი, ელი (საფრანგეთი), შუტცი, გეი-ბი (გერმანია), კისტიაკოვსკი, ანციფეროვი (რუსეთი).

ფ. ელის აზრით, აუცილებელი მოგერიების უფლებას კანონმდებელი კი არა ქმნის, არამედ მხოლოდ აღიარებს¹⁵.

რევოლუციამდელ რუს იურისტ ანციფეროვს მიაჩნდა, რომ მოგერიება ადამიანის ბუნებრივი და განუყრელი უფლებაა და სახელმწიფო ხელისუფლების ავტორიტეტისაგან დამოუკიდებლად არსებობს¹⁶.

აუცილებელი მოგერიების ამგვარი გაგება, მის ბუნებრივ უფლებად აღიარება, მცდარია. რადგან ადამიანს არავითარი ისეთი თანდაყოლილი და მარადიული უფლება არ გააჩნია, რომ სახელმწიფოს აღიარებას და მხარდაჭერას არ ემყარებოდეს. ადამიანის ყველა უფლება სახელმწიფოს დაკანონებულია და გაბატონებული კლასის ნებას შეესაბამება¹⁷.

აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების თაობაზე კიდევ ერთი ბურჟუაზიული შეხედულება არსებობს. იგი აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების ასახსნელად სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულების თეორიას ემყარება.

ეს თეორია კი იმ ხანაში აღმოცენდა, როცა ბურჟუაზია სახელმწიფო ძალა-უფლების მოსაპოვებლად ფეოდალიზმს ბრძოლას უტყდადებდა¹⁸.

¹⁵ Helie Theorie, VI, p. 63; Н. В. Михайлов. Необходимая оборона против органов в власти. „Право“, 1903, № 41, с. 2296.

¹⁶ К. Д. Анциферов. Превращение пределов необходимой обороны по проекту уложения. «Журнал гражданского и уголовного права», 1885, № 5, с. 116.

¹⁷ აუცილებელი მოგერიების ბუნებითი თეორიის მცდრობაზე თვითონ ბურჟუაზიული იურისტებიც მიუთითებდნენ. მაგალითად, რევოლუციამდელი რუსი იურისტი პ. პუსტოროსლევია აღნიშნავდა: „სინამდვილეში ადამიანს არც ერთი თანდაყოლილი უფლება არა აქვს. ყველა უფლება დადგენილია სახელმწიფოს მიერ მართლწესრიგის მეშვეობით“ (იხ. П. П. Пусторослев. Русское уголовное право, ч. Общая, Юрьев, 1912, с. 265. ასეთივე აზრი გამოთქმული აქვს რევოლუციამდელ რუს იურისტს ა. ბერლინსაც (იხ. А. А. Берлин. Право необходимой обороны. Ярославль, 1911, с. 12.)

¹⁸ ეს თეორია წარმოიშვა XVII—XVIII საუკუნეებში და დამახასიათებელია ბუნებითი სამართლის სკოლის ყველა წარმომადგენლისათვის (სპინოზა, ლოკი, ჟან-ჟაკ რუსო, თომას პოსი, რადიშჩევი და სხვ.). ამ თეორიის მიხედვით, სახელ-

ამ თეორიის არსი კარგად გამოიხატა მერვინის მიერ წერილში მანიერიზმის გისადმი: ბრძენი კაცები ამბობენ, რომ თავდაცვის ბუნებრივ უფლებას ჩვენ ვწირავთ ბურჟუაზიულ სახელმწიფოს მხოლოდ იმ პირობით, რომ კანონი ჩვენი დაცვის გარანტია გახდეს. იქ, სადაც დაპირებას ბოლომდე არ ასრულებენ მსხვერპლზე ვერ ვილაპარაკებთ. ვერავინ უარყოფს იმას, რომ მე უფლება მაქვს დავიცვა ჩემი პიროვნება და ჩემი ფული ყაჩაღისაგან ისე, ვითომ მე ველური ინდივიდი ვიყო, რომელიც არც კანონს და არც ძალა-უფლებას არა ცნობს¹⁹.

რევოლუციამდელ რუს იურისტებს შორის აუცილებელი მოგერიების ხელშეკრულებით თეორიას იზიარებდა ა. ბარიშევ. სახელმწიფოში, — წერს იგი, — თვითგასწორება დაუშვებელია. მაგრამ ყველამ უნდა ეძიოს დაკმაყოფილება მიყენებული ენებისათვის. თვითნებობა დასაშვებია, მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილება კანონიერი გზით შეუძლებელია. და ეს იმიტომ, რომ ადამიანი სახელმწიფოში შესვლისას უარს ამბობს თვითნებობაზე, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ნაცელად ამისა საჭიროების შემთხვევაში ყოველგვარი თავდასხმისაგან მას თვით სახელმწიფო დაიცავს. თუ სახელმწიფოს არ შეუძლია ეს პირობა შეასრულოს, მაშინ თვითნებობა დანაშაული არ არის²⁰.

ამ თეორიის მცდარობა სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულებითი თეორიის არამეცნიერული ხასიათიდანვე გამომდინარეობს, თეორიისა, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფო ეს არის საერთო ინტერესების მქონე ინდივიდების გაერთიანება. ამასთან ბურჟუაზიის ინტერესები ჩათვლილია საერთო საზოგადოებრივ ინტერესებად. სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულებითი თეორია ცდილობს მიჩქმალოს ბურჟუაზიული სახელმწიფოსა და სამართლის კლასობრივი არსი, წარმოადგინოს ბურჟუაზიული სახელმწიფო, როგორც ორგანიზაცია, რომელიც ყველა მოქალაქის ნებითაა შექმნილი, ხოლო ბურჟუაზიული სამართალი მთელი ხალხის ნების გამოხატულებად განიხილოს.

ნამდვილად ბურჟუაზიული სახელმწიფო და მისი სამართალი თავისუფალ პიროვნებათა შორის დადებული ხელშეკრულების ნაყოფი კი არ არის, არამედ კაპიტალისტური წარმოების წესის უშუალო შედეგია და გაბატონებული კლასის ნებას გამოხატავს. „თქვენი

მწიფო წარმოშობილია ხელშეკრულების შედეგად, როგორც მანამდე ბუნებრივ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანების შეგნებული მოქმედების პროდუქტი.

¹⁹ Artur Baumgarten. Notstand und Notwehr. Eine Studie in Hinblick auf Künftige Strafrecht. Tübingen. 1911, s. 98.

²⁰ А. Барышев. Общие начала теории о преступлении. С.-П., 1898, с. 39—40.

იდევბი, — მიმართავენ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ბურჟუაზიულ იდეოლოგიებს, — ბურჟუაზიული წარმოებითი ურთიერთობის და ბურჟუაზიული საკუთრების ურთიერთობის ნაყოფია, ისევე როგორც თქვენი სამართალი მხოლოდ კანონად გამოცხადებული ნება-სურვილია თქვენი კლასისა, ნება-სურვილი, რომლის შინაარსი თქვენი კლასის ცხოვრების მატერიალური პირობებითაა განსაზღვრული²¹.

მე-19 საუკუნია დასასრულსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბურჟუაზიულ იურისტებს შორის ფართოდ გავრცელდა თეორია, რომელიც ცდილობს თავისებურად დაასაბუთოს აუცილებელი მოგერიების უფლება, თუმცა ეს თეორიაც, ისევე როგორც სამართლის ხელშეკრულებითი თეორია, არსებითად ბუნებითი სამართლის იდეებიდან გამომდინარეობს.

აღნიშნული თეორია ეყრდნობა ჰეგელის ფილოსოფიურ შეხედულებებს. თვით ჰეგელს არ უცდია შეესწავლა აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების საფუძველი, თუმცა მან წამოაყენა დებულება, რომ სამართალი უნდა ბატონობდეს უსამართლობაზე, რომ უსამართლობა თავისთავად არარაობაა და თავისივე არსში უნდა დაითრგუნოს²².

ამ შეხედულების კვალობაზე სამართლის თეორიაში ჰეგელის მიზღვევრებმა — ბერნერმა, გელნერმა, კესტლინმა, მიშლეტმა, რისტერმა და სხვებმა აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების საფუძველი იმაში დაინახეს, რომ უსამართლობა თავისთავად მოითხოვს დათრგუნვას.

ჰეგელიანელების ეს კონცეფცია დღესაც პოპულარულია ბურჟუაზიულ იურისტებს შორის. მაგალითად, დასავლეთგერმანელი კრიმინალისტის რ. მაურახის აზრით, აუცილებელი მოგერიება ყველაზე არაორაზროვანი, ყველაზე დამაჯერებელი საფუძველია ადამიანის გამართლებისათვის, რადგან აქ აგრესიული უსამართლობა მართლზომიერ უფლებას უპირისპირდება; სამართალმა არ უნდა დაიხიოს უსამართლობის წინაშე, რადგან აუცილებელი მოგერიების დროს ფაქტობრივად ურთიერთდაპირისპირებული ინტერესების გათანაბრება ხდება²³.

ამ კონცეფციის მეთოდოლოგიური მცდარობა იმაში მდგომარეობს, რომ სამართალი განიხილება თითქოსდა დამოუკიდებელი, სა-

21 კ. მარქსი, ფ. ენგელსი. რჩეული ნაწ., ტ. I, გვ. 30.

22 Герель, соч., т. VII, 1934, М.—Л., с. 112—115.

23 Reinhart Maurach. Deutsches Strafrecht. Allg. Teil. Karlsruhe, 1958, s. 245-246.

ზოგადოებრივი ცხოვრებისაგან მოწყვეტილი კატეგორია, რომელიც თავისავე შინაგან კანონზომიერებებსა და მოთხოვნილებებს ემყარება.

განხილული თეორიები, რომლებიც აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებას თითქოს სხვადასხვაგვარად ასაბუთებენ, არსებითად არცთუ ისე განსხვავდებიან ერთმეორისაგან. ამით შეიძლება აიხსნას, რომ ზოგიერთი ბურჟუაზიული, მათ შორის რევოლუციამდელი რუსი იურისტი შეეცადა მათი სინთეზი მოეხდინა. მაგალითად, ა. ჟირიაევი არსებითად აერთიანებდა ბუნებობსა და ხელშეკრულებითს თეორიებს. ფ. დოლოპჩევი ცდილობდა შეეერთებინა ჰეგელიანელების და ბუნებითი თეორიის მიმდევართა შეხედულებანი, ხოლო ნ. ტაგანცევის შეხედულება აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების საფუძვლის შესახებ ყველა ზემოგანხილული თეორიის ერთგვარ სინთეზს წარმოადგენს²⁴.

ეგრეთწოდებული სინთეზური მიმართულება აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების დასაბუთებაში უახლოეს ბურჟუაზიულ ლიტერატურაშიც შეიმჩნევა. დასავლეთგერმანელი იურისტი ჰანს ჰენრიხ-ესჩეკი აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებას ორ საბუთზე ამყარებს: ჯერ ერთი, აუცილებელი მოგერიება ასახსნელია ინდივიდუალური უფლებამოსილების თვალსაზრისით, იმ გაგებით, რომ ყოველ ადამიანს ბუნებით მოსდგამს უფლება დაიცვას თავი მართლსაწინააღმდეგო შემოტევისაგან, რაც თვით განმტკიცების მისწრაფებით, ინსტინქტით არის განპირობებული, და მეორეც ის, რომ აუცილებელი მოგერიება გაგებული უნდა იყოს როგორც სოციალურ-სამართლებრივი მოვლენა — მართლწესრიგმა არ უნდა დაუთმოს გზა უსამართლობას²⁵.

აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების თაობაზე ექსპლოატატორულ საზოგადოებაში წამოყენებული თეორიების ეს მოკლე და არასრული მიმოხილვაც თვალნათლად ამჟღავნებს მათს უმართებულობას, რომელიც თავის მხრივ. ექსპლუატატორულ საზოგადოებაში სამართლის არსის მცდარი გაგებიდან გამომდინარეობს.

ნამდვილად კი აუცილებელი მოგერიების უფლება ყველა ექსპლუატატორულ სახელმწიფოში გაბატონებული კლასის უფლებას წარმოადგენს. მართალია, მონათმფლობელური სამართლის წარმომადგენლები აუცილებელ მოგერიებას თანდაყოლილ ბუნებითს უფ-

24 А. Жиряев. Лекции уголовного права, Юрид. Вестник, 1863, кн. 2, с. 28—29; В. Долопчев. О праве необходимой обороны. Юридический Вестник, 1874, кн. XI—XII, с. 19; Н. С. Таганцев. Русское уголовное право, Лекции, СПб, 1908, с. 519—521.

25 Hans-Henrich Eschek. Lehrbuch des Strafrechts, Allg. Teil. Berlin 1978, s. 269.

ლებას უწოდებდნენ, მაგრამ ეს უფლება მონათმფლობელს ჰქონდა და არა მონას. მონათმფლობელს უფლება ჰქონდა მოეკლა მონა, ხოლო მონას მის მიმართ აუცილებელი მოგერიების უფლება არ გააჩნდა.

აუცილებელი მოგერიება გაბატონებული კლასის უფლებად დარჩა ფეოდალურ სახელმწიფოშიც. ეს იმდროინდელ საკანონმდებლო აქტებშიც აისახა. მაგალითად, პენრიხის კანონმდებლობა (1090—1135 წ., ინგლისი) ყმას ბატონისაგან თავდაცვას უკრძალავდა. პეტრე I-ის სამხედრო არტიკულები სიკვდილის მუქარით კრძალავდა უფროსისაგან თავდაცვას. ვახტანგ VI-ის სამართალი (§ 42) გამორიცხავდა პასუხისმგებლობას, თუ მკვლელობა ჩადენილი იყო აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში. მაგრამ ამ კანონს ერთი „მცირე“ შენიშვნა ჰქონდა — იგი ძალას ჰკარგავდა, თუ მოძალადე ბატონი იყო, ხოლო მომგერიებელი ყმა.

ბურჟუაზიულ სახელმწიფოში აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი. მართალია, შენიღბულად, მაგრამ მაინც ინარჩუნებს კლასობრივ ბუნებას. ვ. ი. ლენინი აღნიშნავდა: „ბურჟუაზიული დემოკრატია, წარმოადგენს რა დიდ ისტორიულ პროგრესს შუასაუკუნეობრიობასთან შედარებით, ყოველთვის რჩება,—და კაპიტალიზმის დროს არ შეიძლება არ რჩებოდეს,—ვიწრო, შეკეცილ, ყალბ. თვალთმაქცურ დემოკრატიადა, სამოთხედ მდიდრები ათვის, მახედ და მატყუარობად ექსპლოატირებულათვის, ღარიბთათვის“²⁶. ვ. ი. ლენინის ეს სიტყვები მთლიანად ვრცელდება ბურჟუაზიული სამართლით აღიარებულ აუცილებელი მოგერიების უფლებაზედაც.

§ 2. აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები

აუცილებელი მოგერიება, ე. ი. სამართლებრივი სიკეთის დაცვა თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენების გზით, გვევლინება საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებად, თუკი დაცულია მოგერიების მართლზომიერების პირობები. როგორც წესი. ამ პირობებს სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ადგენს. ზოგიერთი ასეთი პირობა პირდაპირაა თვითონ კანონშივე მითითებული, ზოგი კი გამომდინარეობს კანონიდან და მას თეორია და სასამართლო პრაქტიკა აზუსტებს.

საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის თანახმად, თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენება მართლზომიერად ჩაითვლება, თუკი ეს მოხდა „საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესების, მომგერიებლის ან სხვა

²⁶ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 28, გვ. 291.

პირის პიროვნებისა თუ უფლებების დაცვისას საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან, ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენების გზით, თუ ამასთან გადაცილებული არ იყო აუცილებელი მოგერიების ფარგალი“.

ამრიგად, მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართალი პირდაპირ მიუთითებს, როგორი უნდა იყოს თავდასხმა, რომ მისი მოგერიება მართლზომიერად ჩაითვალოს. კანონმდებელი იმასაც განსაზღვრავს, თუ რომელი სამართლებრივი ობიექტი შეიძლება დაეცემა აუცილებელი მოგერიების წესით და ა. შ. რასაკვირველია, კანონმდებელს არ შეუძლია აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების ყველა პირობა ამომწურავად დაახასიათოს. ეს უკვე სისხლის სამართლის მეცნიერებისა და პრაქტიკის საქმეა. ისინი მოწოდებულნი არიან შეისწავლონ აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი, ჩასწვდნენ მის არსს, ზედმიწევნით გაანალიზონ პირობები, რომლებიც აუცილებელი მოგერიების ვითარებას განსაზღვრავენ, და პირობები, რომელნიც მომგერიებელმა უნდა დაიცვას, როცა აუცილებელი მოგერიების უფლებას განახორციელებს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ასეთ პირობებს „აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების“ პირობები ეწოდება. ისინი ორ ჯგუფად იყოფა: 1) პირობებად, რომლებიც ხელყოფას განეკუთვნება და 2) პირობებად, რომლებიც თავდაცვას ეხება²⁷.

საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის თეორიაში აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობათა კლასიფიკაცია სხვადასხვაგვარია.

გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის კრიმინალისტი ვალტერ ორშეკოვსკი მათ შემდეგ ორ ჯგუფად ჰყოფს: 1) გარემოებები, რომლებიც ახასიათებს აუცილებელ მოგერიებას როგორც მართლზომიერს და 2) ნიშნები, რომლებიც აუცილებელი მოგერიების მოცულობასა და ფარგლებს განსაზღვრავენ²⁸.

რუმინელი კრიმინალისტი ი. დობრუნესკუ ჰყოფს აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობებს თავდასხმის და დაცვის პირობებად²⁹, ხოლო ჩეხოსლოვაკელი მეცნიერი ლ. შუბერტი საერთოდ უარყოფს აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირო-

²⁷ Курс советского уголовного права. М., 1970, т. II, с. 356 и сл.; Советское уголовное право. Общая часть, М., 1981, с. 209 и сл.

²⁸ Walter Orscheckowski. Die Rechtsfertigungsgründe im Strafrecht der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin, 1951, s. 17.

²⁹ J. Dobrunescu. Despre condizile atacului si apararii, in miate rie delleritima apae „Justitia Nowa“ 1959, № 4, s. 641-646.

ბების დაყოფას ჯგუფებად და ამ გარემოებებს უწოდებს „პირობები, რომლებიც აუცილებელ მოგერიებას უნდა იწვევებდნენ“³⁰.

ჩვენი აზრით, საბჭოთა სისხლის სამართალში მიღებული დაყოფა აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობებისა არ არის ზუსტი. ამგვარი დაყოფიდან ისეთი დასკვნის გაკეთება შეუძლებელია, თითქმის არსებობენ: აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები, რომლებიც განეკუთვნებიან ხელყოფას და აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები, რომლებიც განეკუთვნებიან დაცვას, სინამდვილეში ხელყოფა, რომელიც აუცილებელი მოგერიების უფლებას განაპირობებს საზოგადოებრივად საშიშია, და, მაშასადამე, სათუთა. ლაპარაკი „აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობებზე, რომლებიც ხელყოფას ეხება“.

ამიტომ პირობებს, რომლებიც მოგერიებას მართლზომიერად ხდის ხელყოფისეული კი არ უნდა ეწოდოს, არამედ გარემოებანი, რომლებიც აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოქმნასა თუ შეწყვეტას განსაზღვრავენ.

საკითხის ამგვარი გადაწყვეტა თვით კანონიდან გამომდინარეობს. საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის თანახმად, „დანაშაულად არ ჩაითვლება მოქმედება, რომელიც, თუმცა შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებულ კმედობის ნიშნებს“. მაგრამ ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში“. ამრიგად, იმისათვის, რომ დავადგინოთ, ჰქონდა თუ არა პირს აუცილებელი მოგერიების უფლება, პირველ ყოვლისა, „საჭიროა დავადგინოთ, არსებობდა თუ არა ყველა ის პირობა, რომელიც აუცილებელია მოგერიების უფლების გაჩენისათვის. თუკი აუცილებელი მოგერიების ვითარება არსებობს ამით უკვე წარმოიშობა აუცილებელი მოგერიების განხორციელების უფლება. მისი განხორციელების გამო შეიძლება წამოიჭრას კითხვა, ახლდა თუ არა მომგერიებლის მოქმედებას ყველა ის პირობა, რაც აუცილებელ მოგერიებას მართლზომიერად ხდის?

ამისდაკვალად, ჩვენი აზრით, აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები იყოფა ორ ჯგუფად: 1) აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოქმნისა და შეწყვეტის პირობები და 2) თავდასხმისაგან სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მართლზომიერების პირობები.

³⁰ Л. Шуберт. Об общественной опасности преступного деяния, М., 1960, с. 106.

✓ I. აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობის წარმოქმნისა და შეწყვეტის პირობები

1. ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროება

1. საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით, აუცილებელი მოგერიების უფლებას სამართლით დაცული ობიექტის ყოველგვარი ხელყოფა როდი წარმოშობს. ეს უფლება მხოლოდ მაშინ წარმოიშობა, როცა თავდასხმას საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი აქვს. მოქმედ საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობას აუცილებელ მოგერიებად მიაჩნია სამართლებრივი უფლების დაცვა მხოლოდ „საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან“ (საქ. სსრ სსკ მუხ. 15)³¹.

საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა შეიძლება სხვადასხვანაირი იყოს. საკითხავია, შეიძლება თუ არა აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიშვას მაშინ, როცა საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა სამართლით დაცულ ობიექტს უმოქმედობის შედეგად ემუქრება? საბჭოთა იურიტების დიდი უმრავლესობა ამ საკითხზე უარყოფით პასუხს იძლევა.

ვ. კირიჩენკოს აზრით, თავდასხმას აუცილებელი მოგერიების თვალსაზრისით სწორედ მოქმედება წარმოადგენს, ე. ი. თავდასხმების აქტიური საქმიანობა, მიმართული საზოგადოებრივად საშიში შედეგის გამოსაწვევად. უმოქმედობით წარმომდგარი ხელყოფის მიმართ აუცილებელი მოგერიება შეუძლებელია³².

³¹ სისხლის სამართლის 1919 წლის სახელმძღვანელო საწყისებს აუცილებელი მოგერიების ვითარების აღმოცენების აუცილებელ პირობად „თავდასხმის“ ან „ძალადობის“ არსებობა მიაჩნდა (მუხ. 15). 1922 წლის რსფსრ სსკ მე-19 მუხლის მიხედვით კი, აუცილებელი მოგერიების უფლება შეიძლებოდა განხორციელებულიყო „მოგერიების პიროვნებისა თუ უფლებების წინააღმდეგ უკანონო ხელყოფის შემთხვევაში“, სისხლის სამართლის 1924 წლის ძირითადი საწყისების მე-9 მუხლი იწყნარებდა აუცილებელ მოგერიებას საბჭოთა ხელისუფლებაზე ან პიროვნებაზე ხელყოფის დროს. ამრიგად, საბჭოთა სისხლის სამართლის ადრე მოქმედო კანონმდებლობა აუცილებელი მოგერიების უფლების წარმოშობისათვის მოითხოვდა, რომ ხელყოფას საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი ჰქონოდა, თუმცა კი ეს აზრი სხვადასხვაგვარად გამოითქმოდა.

სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსებში ამ საკითხის შესახებ დებულებები განსხვავებულად ყალიბდება. მაგალითად, მონღოლეთის სისხლის სამართლის კოდექსი მიუთითებს „ხელყოფის საზოგადოებრივ საშიშროებაზე“ (მუხ. 9), პოლონეთის — „თავდასხმის კანონსაწინააღმდეგო ხასიათზე“ (მუხ. 22), გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის „ხელყოფის მართლწინააღმდეგობაზე“ (მუხ. 17) და ა. შ.

³² იხ. ვ. კირიჩენკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18, ანალოგიური შეხედულებიანანი არიან ნ. პაშე-ოზერსკი (დასახ. ნაშრომი, გვ. 34) და მ. შარგოროდსკი (იხ.

ამ დებულების მომხრეები თავიანთ შეხედულებას სხვადასხვა-გვარად ასაბუთებენ.

ვ. კირიჩენკო, აკრიტიკებს რევოლუციამდელ რუს იურისტებს (ვ. დოლოჰინეს, ა. ა. ბერლინს), რომლებსაც მიაჩნდათ, რომ მოგერიება დასაშვებია უმოქმედობის შემთხვევაშიც, თუ მას წინ აქტიური საქმიანობა უძლოდა, და ამ საქმიანობამ დანაშაული შექმნა³³. მას მოაქვს ა. ბერლინის აზრი, რომ ხშირად დანაშაულებრივი უმოქმედობა შედეგია წინა მოქმედებისა, რომელმაც ვისიმე უფლება დაარღვია, და რომ ამ შემთხვევაში დანაშაულებრივი უმოქმედობა წარმოადგენს ხელყოფას, რომლის მიმართაც დასაშვებია აუცილებელი მოგერიება³⁴. ვ. კირიჩენკო არ ეთანხმება ამ შეხედულებას. მას მიაჩნია, რომ თავდასხმა წყდება არა დამთავრებული დანაშაულის სტადიის მიღწევით და თუნდაც დანაშაულის შემადგენლობის ობიექტურად განხორციელების დროიდან, არამედ იმ მომენტიდან. როცა ხელყოფილი სიკეთე საბოლოოდ დაკარგულია. ამიტომ აქტიური მოქმედებით გამოხატული თავდასხმა არ მთავრდება ამ მოქმედების ჩაღვნიტ; თავდასხმა არ მთავრდება როცა თავისუფლების აღკვეთის მიზნით კარებს ჩაქეტავენ, ანდა ქურდი ხელთ იგდებს ნივთს. ვინაიდან ჯერ კიდევ არსებობს ნივთის დაბრუნების შესაძლებლობა... ამრგად, ასკენის ავტორი, თავდასხმა, რომელიც აუცილებელი მოგერიების უფლებას წარმოშობს აქტიური, ანუ როგორც მას ზოგჯერ განსაზღვრავენ, დადებითი მოქმედებისაგან უნდა შედგებოდეს³⁵.

ეს არგუმენტი ვერ ასაბუთებს იმას, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლება არ შეიძლება განხორციელდეს საზოგადოებრივად

მისი Вопросы общей части уголовного права, ЛГУ, 1955, с. 37 и др.) უმოქმედობის დროს აუცილებელი მოგერიების ვითარების შეუძლებლობის აზრს; რევოლუციამდელ რუს იურისტთა შორის გამოთქვამდნენ ე. ნემიროვსკი (იხ. Э. Н. Немировский, Основные начала уголовного права. Одесса. 1917, с. 465); ჩუბუკოვ-ლიტარევი (იხ. „Юридический журнал“, 1860, кн. V, с. 127) და სვ. მაგალითად, შატუნოვსკის მიაჩნდა, რომ თავდასხმა გულისხმობს აქტიურ შეტრას სხვის სამართლებრივ სფეროში. ამიტომ უმოქმედობა, თუნდაც არამართლობითი, არ შეიძლება თავდასხმად განვიხილოთ და იგი აუცილებელი მოგერიების ვითარებას არასოდეს არ წარმოშობს. (იხ. Шатуновский. О союзах в сфере частныхправовых отношений. „Журнал Министрства Юстиции“, 1915, № 2, с. 51).

33 См.: В. Доловичев. О праве необходимой обороны. Юридический вестник, 1874. кн. XI—XII, с. 70; А. Берлин, цит. работа, с. 20—21.

34 ა. ბერლინი, იქვე, აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება უმოქმედობის შემთხვევაში დასაშვებად მიაჩნიათ თანამედროვე დასავლეთგერმანელ კრიმინალისტებსაც (იხ. Johannes Wessels Strafrecht. Allg. Teil, Karlsruhe, 1981, s. 76. Hans-Henrich Echeke, დასახ. ნაშრომი, გვ. 270).

35 იხ. ვ. კირიჩენკო. დასახ. ნაშრ., გვ. 18—19.

საშიში უმოქმედობის შემთხვევაში. რა თქმა უნდა, ვ. კირიჩენკო, მართალია იმაში, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლება როდი წყდება თავისთავად დანაშაულის შემადგენლობის განხორციელებასთან ერთად. იგი მართალია იმაშიც, რომ თუ უმოქმედობას წინ საზოგადოებრივად საშიში მოქმედება უძლოდა (მაგალითად, ა-ნმა თავისუფლების აღკვეთის მიზნით ბ-ანს კარები ჩაუკეტა და შემდეგ აღარ გაუღო), მაშინ გვექნება ხელყოფა აქტიური მოქმედებით და არა უმოქმედობის შედეგად. მაგრამ, აქედან არ გამომდინარეობს, ვითომ აუცილებელი მოგერიების უფლება არ შეიძლება წარმოიშვას საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობით, რომელიც სამართლით დაცულ ინტერესებს საფრთხეს უქმნის. ვ. კირიჩენკოს მოხაზული სურათი შეიძლება ცოტა სხვანაირად წარმოვიდგინოთ. ვთქვათ, ა-ნმა ბ-ანის თხოვნითვე და ყოველგვარი ბოროტი განზრახვების გარეშე ჩაუკეტა მას კარები, ხოლო შემდეგ გადაწყვიტა მისთვის თავისუფლება აღეკვეთა და ამიტომ კარებს აღარ უღებს. ამ შემთხვევაში ა-ნის წინა აქტიური მოქმედება (კარების ჩაკეტვა) მართლზომიერია და არა საზოგადოებრივად საშიში. ამიტომ აუცილებელი მოგერიების უფლებას ეს აქტიური მოქმედება კი არ წარმოშობს, არამედ შემდგომი უმოქმედობა, რომელიც უკვე საზოგადოებრივად საშიში და მართლსაწინააღმდეგოა. !

6. პაშე-ოზერსკი ასევე უარყოფს აუცილებელი მოგერიების გამოყენების შესაძლებლობას საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობის შემთხვევაში. ამ დებულებას იგი თავისებურად ასაბუთებს. საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაში, — წერს იგი, — არ გვხვდება აუცილებელი მოგერიების არც ერთი შემთხვევა უმოქმედობის გამო. ამიტომ იმ აზრისაკენ ვიხრებით, რომ შეუძლებელია აუცილებელი მოგერიება უმოქმედობით განპირობებული საფრთხის წინააღმდეგ. იმავე არგუმენტს იმეორებს ი. ტიშკევიჩი³⁶.

ჩვენი აზრით, ეს მოსაზრება არ არის საკმარისი საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობის შემთხვევაში აუცილებელი მოგერიების შესაძლებლობის უარსაყოფად. ძნელია ვამტკიცოთ, ვითომ საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკა პირწმინდად უარყოფდეს უმოქმედობის დროს აუცილებელი მოგერიების შესაძლებლობას. ამ დებულების დასამტკიცებლად საჭიროა მთელი საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკის შესწავლა, როგორც გამოქვეყნებულისა, ასევე გამოუქვეყნებელისა. კიდევ რომ შევძლოთ იმის დამტკიცება, რომ საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაში არ ვხვდებით უმოქმედობის დროს აუცილებელი

³⁶ 6. Паше-Озерский. Даша. Нормы. гл. 34. иб. И. С. Тишкевич. Условия и пределы необходимой обороны. М., 1969, с. 11-12.

მოგერიების შემთხვევებს, ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ ამგვარი შემთხვევები სინამდვილეში არ ყოფილა და არც შეიძლება ყოფილიყო. ნ. პაშე-ოზერსკის მსჯელობა წმინდა ემპირიულია და საკითხის ლოგიკურსა და პრინციპულ მხარეს არ შეეხება.

მ. შარგოროდსკი უარყოფს აუცილებელი მოგერიების უფლებას დანაშაულებრივი უმოქმედობის შემთხვევაში იმ მოსაზრებით, რომ ასეთი შესაძლებლობის გაზიარება პრაქტიკულად ნიშნავს თვითნებობის შემთხვევათა უდიდესი უმრავლესობის გამართლებას. როდესაც ამგვარი ქმედობა მართლზომიერია, გვაქვს არა აუცილებელი მოგერიება, არამედ უკიდურესი აუცილებლობა (მაგ., ჰყინიგზის მეთრე არ გადაანაცვლებს ისარს, რათა გამოიწვიოს მატარებლის მარცხი, ხოლო მას იარაღის მუქარით აიძულებენ გადაანაცვლოს ისარი)³⁷. ექვს იწვევს მ. შარგოროდსკის მოსაზრება, რომ ზიანის მიყენება დანაშაულებრივი უმოქმედობის გამო, როცა ეს სამართლებრივი ინტერესის დასაცავად ხდება, და თუ ის მართლზომიერია, უკიდურესი აუცილებლობის აქტად უნდა განვიხილოთ.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის თანახმად, უკიდურესი აუცილებლობის ძირითადი ნიშანი ის არის (საქ. სსრ სსკ მუხ. 16), რომ პირი იმ სიკეთეს აზიანებს, რომელიც უშუალოდ საფრთხის შემქმნელ წყაროს არ წარმოადგენს. მ. შარგოროდსკის მაგალითში ზიანს აყენებენ სწორედ საფრთხის უშუალო წყაროს და ამიტომ ამ შემთხვევის განხილვა, როგორც უკიდურესი აუცილებლობის უმართებულოა.

ამრიგად, საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორეტიკოსების არგუმენტები, საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობის ვითარებაში აუცილებელი მოგერიების უარსაყოფად, ნაკლებად დამაჯერებელია.

(საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობის შემთხვევაში აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენებას ემხრობოდა ი. სლუცკი. მას მიაჩნდა, რომ აუცილებელი მოგერიებისას დანაშაულებრივი ხელყოფა, როგორც საფრთხის წყარო, შეიძლება გამოიხატოს არა მარტო მოქმედებით, არამედ უმოქმედობითაც. ამიტომ მოგერიება დანაშაულებრივი უმოქმედობის შემთხვევაში, დასაშვებია არა მარტო თეორიულად, არამედ პრაქტიკულადაც³⁸.)

³⁷ იხ.: М. Д. Шаргородский. Вопросы общей части уголовного права. ЛГУ, 1955, с. 87.

³⁸ იხ.: И. И. Слуцкий. Необходимая оборона и крайняя необходимость в советском уголовном праве. «Ученые записки ЛГУ», № 129, 1951, с. 192. იგივე შეხედულებას გამოთქვამს ზ. ვიშინსკაია (იხ. მისი, Некоторые вопросы необходимой обороны по советскому законодательству. Ученые записки ВЮИИ, М., 1963, вып. 16, с. 81).

ტვითსავე შეხედულებას ადგას სისხლის სამართლის 1981 წლის სახელმძღვანელოც³⁹.)

(ვალტერ ორშეკოვსკის აუცილებელი მოგერიება ვითარება შექმნის აუცილებელ პირობად საზოგადოებრივად საშიში თავდასხმა ეგულება. ხოლო თავდასხმად იგი განიხილავს, ადამიანის საქმიანობას (მოქმედებას თუ უმოქმედობას), რომელიც სამართლით დაცულ ამა თუ იმ ობიექტს ზიანს აყენებს, ანდა ზიანის მიყენებით ემუქრება⁴⁰.

ამრიგად, ვალტერ ორშეკოვსკის დასაშვებად მაჩინა აუცილებელი მოგერიება უმოქმედობით წარმოქმნილი ხელყოფის დროს. ჩვენ ვემხრობით ამ შეხედულებას⁴¹.)

ეჭვს არ იწვევს, რომ სამართლით დაცული ინტერესების საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა შეიძლება უმოქმედობითაც წარმოიქმნას. ამასთანავე უმოქმედობა შეიძლება მიზეზობრივ კავშირში იყოს საზოგადოებრივად საშიშ შედეგთან. როგორც თ. წერეთელი აღნიშნავს, „უმოქმედობა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სფეროში არ ნიშნავს ლიტონ უარყოფასა და სიციარიელს. პირი შეიძლება ჩართული იყოს განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა კანონზომიერებაში და ამით ჩაყენებული იქნეს ისეთ მდგომარეობაში, როდესაც შესაძლებლობა ეძლევა ზეგავლენა მოახდინოს იმ ძალებზე, რომლებიც საშიშროებას წარმოადგენენ სოციალისტური მართლწესრიგით დაცული ობიექტებისათვის. თუ პირი გამოეთიშება ამ კანონზომიერებას და შესაძლებლობას აძლევს ამ ძალებს საზოგადოებრივად საშიში მიმართულებით განვითარდნენ, იგი თავისი უმოქმედობით განაპირობებს შედეგის დადგომას“⁴².

³⁹ იხ. Советское уголовное право. Общая часть, М., 1981, с. 209.

⁴⁰ იხ. ვალტერ ორშეკოვსკი, ციტ. ნაშრომი, გვ. 19.

⁴¹ იხ. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტარები, თბ., 1976, გვ. 99.

⁴² თ. წერეთელი, გ. ტყეშელაშვი. მოძღვრება დანაშაულზე, თბ., 1969, გვ. 315. შეხედულება, რომ უმოქმედობა შეიძლება მიზეზობრივ კავშირში იყოს დანაშაულთან, გაბატონებული შეხედულებაა. იხ. მაგ. А. А. Пионтковский. Учение о преступлении. М., 1961, с. 54—56; Н. Д. Дурманов. Понятие преступления. М., 1948, с. 34—36 და სხვ. საწინააღმდეგო აზრისათვის იხ. შარგოროდსკი (იხ. Вопросы общей части уголовного права, ЛГУ, 1956, с. 55). საბჭოთა სამოქალაქო სამართლის ლიტერატურაში ანალოგიურ აზრს ადგანან ე. ანტიმონოვი და ე. ფლეშიცი (იხ. В. С. Антимонов. Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении, М., 1950, с. 144—152; Е. А. Флешини. Обязательства из причинения вреда и из необходимого обогащения, М., 1951, с. 70—72).

შეხედულება, რომ უმოქმედობასა და საზოგადოებრივად საშიშ შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირი არ არსებობს, საფუძვლიანად გააკრიტიკა ნ. ღურმანოვი.

თუ უმოქმედობა შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში შედეგის მიზეზი იყოს, მაშინ ამ მიზეზის აცილებით, ე. ი. უმოქმედოდ მყოფის იძულებით, რომ მან გარკვეული მოქმედება შეასრულოს, შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში შედეგიც აღიკვეთოს. ხოლო თუ ეს ასეა, რატომ არ უნდა ჰქონდეს მოქალაქეს უფლება დაიცვას სოციალისტური საზოგადოების ინტერესები აუცილებელი მოგერიების წესით ისეთი ხელყოფის შემთხვევაში, რომელიც უმოქმედობით წარმოიშვა. აუცილებელი მოგერიების აკრძალვა ასეთ შემთხვევაში პრაქტიკულად გაუმართლებელია და სრულიად არ გამომდინარეობს ამ ინსტიტუტის ბუნებიდან.

იბადება კითხვა, შეიძლება თუ არა აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიშობოდეს ყოველგვარი საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობით, თუკი მისი აცილებით სამართლებრივი ინტერესი გადაჩრება. ამ კითხვაზე უარყოფითი პასუხი უნდა გავცეთ. აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება შეიძლება მხოლოდ საფრთხის უშუალო წყაროს მიმართ. თუ სამართლებრივი ინტერესების დაცვა ზდება ვნების მიყენებით ისეთი სუბიექტისათვის, რომელიც საფრთხის უშუალო წყაროს არ წარმოადგენდა, ასეთი დაცვა აუცილებელი მოგერიების აქტად არ განიხილება.

ის, თუ როდის წარმოადგენს უმოქმედობა საფრთხის უშუალო წყაროს, მჭიდროდაა დაკავშირებული იმასთან, შეიძლება თუ არა უმოქმედობა დამდგარი საზოგადოებრივად საშიში შედეგის მიზეზად მივიჩნიოთ. უმოქმედობასა და საზოგადოებრივად საშიშ შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირის არსებობის ერთ-ერთი პირობა ის არის, რომ მას, ვინც უმოქმედოდ იყო, ეკისრებოდა საგანგებო სამართლებრივი მოვალეობა — გარკვეული მოქმედება შეესრულებინა.

„საზოგადოებრივი ფუნქციები, — აღნიშნავს თ. წერეთელი, — რომლებსაც სოციალისტური საზოგადოების წევრები ასრულებენ, თავის იურიდიულ გამონატულებას პოულობენ სპეციალურ მოვალეობებში, რომლებსაც მათ მართლწესრიგი აკისრებს. ამიტომ სავალდებულო მოქმედების შეუსრულებლობა იმედროულად ნიშნავს იმ მოქმედების შეუსრულებლობას, რომელსაც მისგან სოციალისტური მართლწესრიგი მოელოდა“⁴³.

ამა თუ იმ მოქმედების შესრულების საგანგებო მოვალეობა მოქალაქეს შეიძლება ეკისრებოდეს თავისი მდგომარეობის გამო საზო-

მა (იხ., მისი დასახ. ნაშრომი, გვ. 232) და თ. წერეთელმა (იხ. მისი დასახ. ნაშრომი, გვ. 299 და შდგ.).

⁴³ თ. წერეთელი. დასახ. ნაშრომი. გვ. 304.

გადოებრივ ურთიერთობათა გარკვეულ სფეროში (მაგ., გუშაგის მოვალეობა დაიცვას მისთვის ჩაბარებული ობიექტი, დედის მოვალეობა ბავშვს ძუძუ მოაწოდოს და ა. შ.) ასეთი მოვალეობა შეიძლება გაჩნდეს იმ მოქმედების შედეგადაც, რომელიც საზოგადოებრივად საშიშ უმოქმედობას წინ უძღოდა (ვთქვათ, კარგმა მოცურავემ შეაგულიანა ცუდი მოცურავე ზღვაში შორს შეეცურა).

თუ პირს არ აწევს საგანგებო, კონკრეტული მოვალეობა აქტიურად იმოქმედოს, მისი უმოქმედობა საზოგადოებრივად საშიშ შედეგთან მიზეზობრივ კავშირში არ იქნება და ასეთი უმოქმედობა საფრთხის უშუალო წყაროდ არ განიხილება.

მაშასადამე, გარკვეული აქტიური მოქმედების საგანგებო სამართლებრივი მოვალეობის გარეშე უმოქმედობა აუცილებელი მოგერიების ვითარებას არ ქმნის თუნდაც უმოქმედოდ მყოფის იძულებას შეეძლო ეს სამართლებრივი სიკეთე გადაერჩინა.

გავიხსენოთ მეისრის მ. შარგორდსკისეული მაგალითი. გერმანის საგანგებოდ ევალება სათანადო დროისათვის შესრულოს გარკვეული მოქმედება. ეს მოქმედება ჩართულია ობიექტური მიზეზობრიობის განვითარებაში და მისი შეუსრულებლობა მატარებლის მარცხს მოასწავებს. ამრიგად, მეისრის უმოქმედობა საფრთხის უშუალო წყაროა და აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება მისი გავლენის გასაქარწყლებლად სავსებით შესაძლებელია.

სულ სხვაა, როცა უმოქმედოდ მყოფს არ ეკისრებოდა საგანგებო სამართლებრივი ვალდებულება ესა თუ ის კონკრეტული აქტიური მოქმედება შეესრულებინა.

დავუშვათ, რომ დაშავებულისათვის გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების აღმოსაჩენად ა-ნმა იქვე მყოფი მძლავრი ძალით აიძულა გეზი შეეცვალა და დაშავებული საავადმყოფოში წაეყვანა. შეიძლება ა-ნის ეს მოქმედება აუცილებელი მოგერიების აქტად განვიხილოთ?

თუმცა მძლავრი უმოქმედობა შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში და დანაშაულებრივიც იყოს⁴⁴, იგი შესაძლებელ საზოგადოებრივად საშიშ შედეგთან (დაჭრილის სიკვდილთან) მიზეზობრივ კავშირში მყოფად ვერ ჩაითვლება. მძლავრი საფრთხის უშუალო წყარო არ არის და ამიტომ მისი უმოქმედობა აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობას არა ქმნის. იგი „არ იყო წინასწარ ისეთ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში საფრთხეში აღმოჩენილ ობიექტთან, რომ მათი უსაფრთხოების გარანტია ყოფილიყო. მას თავისი განსაკუთრებული

⁴⁴ ეს მაშინ, თუ მძლავრი უმოქმედობა საქ. სსრ სსკ 129-ე მუხ. ნიშნებს შეიცავს.

აზოგადოებრივი მდგომარეობის გამო არ ჰქონდა დაკისრებული სპეციალური ვალდებულება საზოგადოებრივად საშიში შედეგის აღდგენისა, თვითონაც საკუთარი მოქმედებით არ შეუქმნია საფრთხე და ამატომ არ მიუშვია თავის ნებაზე მის ბატონობაში მყოფი საშიში პუნებრივი, ფიზიკური და სხვა ძალები“⁴⁵.

ანის ქმედობა, თუკი მას სხვა გზა არა ჰქონდა და მძღოლისათვის ზიანის მიყენებით უფრო მეტი სიკეთე გადაარჩინა, შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის აქტად განვიხილოთ (საქ. სსრ სსკ მუხ. 16).

ამრიგად, საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობა აუცილებელი მოგერიების ვითარებას მხოლოდ მაშინ წარმოქმნის, როცა უმოქმედობასა და საზოგადოებრივად საშიშ შედეგს შორის მიზეზობრივი კავშირი არსებობს. უამისოდ უმოქმედობა საფრთხის უშუალო წყარო არ არის და აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობასაც არ ქმნის⁴⁶.

2. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აუცილებელი მოგერიების ვითარებას აუცილებელ პირობას ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროება წარმოადგენს.

მაგრამ საკმარისია თუ არა ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროების ნებისმიერი ხარისხი, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიქმნას?

ნ. ღურმანოვის აზრით, ადმინისტრაციული ან დისციპლინური გადაცდომა, ანდა მცირემნიშვნელოვანი ქმედობა, რომელიც „საფუძ-

⁴⁵ იხ. თ. წერეთელი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 310.

⁴⁶ თავისებურ მოსაზრებას გამოთქვამს ვ. ტაჩენკო. იგი თვლის, რომ საზოგადოებრივად საშიში უმოქმედობის დროს საფრთხის უშუალო წყაროს მიმართ შეიძლება იძულებითი ღონისძიების გამოყენება. მაგრამ იგი არ შეიძლება არც აუცილებელ მოგერიებად და არც უკიდურეს აუცილებლობად განვიხილოთ. მისი აზრით, ეს საზოგადოებრივი საშიშროების ახალი გარემოებაა — „იძულება სამართლებრივი მოვალეობის შესასრულებლად“. იგი იძლევი ამ გარემოების საკანონმდებლო განსაზღვრებას, რომელიც აუცილებელი მოგერიების ცნებისაგან არსებითად განსხვავდება ერთი ნიშნით — იძულებით ზიანის მიყენება ერთადერთი საშუალება უნდა იყოს მანვე შედეგის არიდებისა. რაკი ასეთ წინადადებას გვთავაზობს, ვ. ტაჩენკოს დამაჯერებლად უნდა ეჩვენებინა, თუ რა უშლის ხელს ვიგულოთ აუცილებელი მოგერიების ცნებაში პირის იძულება შესასრულოს თავისი სამართლებრივი მოვალეობა, თუკი ამ მოვალეობის შეუსრულებლობა სამართლებრივი ინტერესებს უშუალო და რეალურ საფრთხეს უქმნის. უამისოდ ვ. ტაჩენკოს მოსაზრება დაუსაბუთებლად მივაჩნია (იხ. В. Ткаченко. Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее пределов. Автореферат докторской диссертации, М., 1982, с. 92).

ვლების“ მე-7 ტექსლის მე-2 ნაწილის თანახმად დანაშაულს არ წარმოადგენს, აუცილებელი მოგერიების უფლებას არ ქმნის⁴⁷.

საბჭოთა სსსრ-ის სამართლის ლიტერატურაში გამოითქვა შეხედულება, თითქოს აუცილებელი მოგერიების ვითარება აღმინისტრაციული გადაცდომითაც წარმოიქმნებოდეს⁴⁸. ამას ვერ გავიზიარებთ. ყოველგვარი, აშკარად უმნიშვნელო ხელყოფა აუცილებელი მოგერიების საკმაო საფუძველად რომ ჩავთვალოთ ეს თვითნებობისა და მრავალი სხვა დანაშაულის გამართლებამდე მიგვიყვანდა⁴⁹.

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები, როცა საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა მცირე მნიშვნელობისაა და მიუგან თავდაცვა აუცილებელ მოგერიებად არ განიხილება.

ეს დებულება რომ უფრო ნათელი იყოს, მოვიტანთ მაგალითს საქართველოს სასამართლო პრაქტიკიდან. ენ-მა თვითნებურად ააშენა ფარდული, რომელმაც სან-ს საცხოვრებელი ოთახის ფანჯარა ჩამოუბნელა. სან-მა მრავალჯერ უშედეგოდ სთხოვა ენ-ს დაედაბლებინა ფარდული, მოეშალა რამდენიმე წყება აგური. ერთ დღეს სან-მა ისევ მიმართა ენ-ს და კვლავ უარი მიიღო. მაშინ სან-მა თვითნებურად დაიწყო ფარდულის დაშლა. ენ-მა მას ორჯერ, სახესა და მკერდში, სანადირო თოფი ესროლა და მძიმედ დააშავა. სახალხო სასამართლომ ენ-ის ქმედობა მკვლელობის მცდელობად მიიჩნია.

უმაღლესი სასამართლოს სსსრ-ის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ეს განაჩენი ძალაში დატოვა, ხოლო უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა უარყო რესპუბლიკის პროკურორის პროტესტი, რომ ენ-ის ქმედობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად ჩათვლილიყო⁵⁰. უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის

47 Н. Д. Дурманов. Обстоятельства, исключаящие общественную опасность и противоправность деяния. М., 1961, с. 12.

48 Советское уголовное право. Ч. общая, М., 1981, с. 208; Советское уголовное право. Ч. общая, М., 1982, с. 176; В. Ткаченко. Спорные вопросы законодательства о необходимой обороне, «Социалистическая законность», 1974, № 11, с. 61; მისვე, Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее предела, Автореферат докторской диссертации, М., 1982, с. 10.

49 ამგვარი შეხედულებით, გამჭირავებლის მიერ მდგმურის გასახლება ფიზიკური ძალით, როცა საამისო კანონიერი საფუძველი არსებობს, აუცილებელი მოგერიების აქტად უნდა განიხილოს. აუცილებელ მოგერიებად უნდა ჩაგვეთვალოს აგრეთვე ისეთი შემთხვევები, როცა, მაგალითად, სცემენ მოქალაქეს, რომელიც საქალაქო ტრანსპორტის წესების დარღვევით ცდილობს ტრამვაის უკანა ბაქანიდან ჩავიდეს და ა. შ.

50 საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის 1958 წლის 29 დეკემბრის დადგენილება.

დადგენილება სწორია: თუმცა ენ-ი თავს იცავდა სან-ის საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან, მაგრამ ამ ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროება იმდენად უმნიშვნელო იყო, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებას ვერ შექმნიდა⁵¹.

აუცილებელი მოგერიების უფლებას ქმნის არა ყოველგვარი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა, არამედ მხოლოდ ისეთი, რომელსაც საზოგადოებრივი საშიშროება ახასიათებს. ასეთ ქმედობებს, უპირველეს ყოვლისა, ეკუთვნის სისხლის სამართლის კანონით აკრძალული მოქმედებები და აგრეთვე ისეთები, რომლებიც თუმცა სისხლისსამართლებრივ უმართლობას არ წარმოადგენენ, მაგრამ მათი საზოგადოებრივი საშიშროება ექვს არ იწვევს. თუ მოქმედება საერთოდ არავითარ საზოგადოებრივ საშიშროებას არ შეიცავს, იგი აუცილებელი მოგერიების ვითარებას მით უფრო არ წარმოშობს).

ქ. ფოთში სან-მა თავისი სახლის სარდაფში შეისწრო ვინ-ი, სამჯერ რკინა დაარტყა და მძიმედ დააშავა.

სახალხო სასამართლომ მოსამზადებელ სხდომაზე შეწყვიტა საქმე, ვინაიდან ჩათვალა, რომ სან-ი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოქმედებდა. უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ პროკურორის პროტესტის საფუძველზე გააუქმა სახალხო სასამართლოს მოსამზადებელი სხდომის განჩინება და მიუთითა, რომ სან-ის ქმედობა არ შეიძლება განიხილებოდეს აუცილებელი მოგერიების აქტად, რადგან ვინ-ს, რომელიც სარდაფში ბუნებრივი საკიროების გამო შევიდა, სან-ისათვის არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევია და მისთვის რაიმე რეალური საფრთხე არ შეუქმნიდა⁵².

აუცილებელი მოგერიების უფლებას არც ისეთი მოქმედება ქმნის, რომელიც თუმცა ხელყოფის სხვის ინტერესებს, მაგრამ ჩადენილია ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებებში. აუცილებელი მოგერიების უფლება არ შეიძლება წარმოიშვას აუცილებელი მოგერიების, უკიდურესი აუცილებლობის, სამსახურებრივი მოვალეობის აღსრულების, დამნაშაის შეპყრობის

⁵¹ სან-ის მოქმედება საზოგადოებრივად საშიში იყო, რაკი მან თავისი შელახული უფლებების აღსადგენად კანონით დადგენილ წესს არ მიმართა და თვითნებობა ჩაიდინა, მაგრამ სან-ის ამ ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება მცირე მნიშვნელობისაა, რადგან მიმართული იყო უსაფუძვლოდ დარღვეული უფლების აღსადგენად და თვითონ ობიექტიც, რომელიც მან ხელყო დიღს არაფერს წარმოადგენდა. სან-ს უნდოდა რამდენიმე სანტიმეტრით დაეღაბებინა უკანონოდ აგებული არაკაპიტალური შენობა, რომელიც ისედაც დასანგრევი იყო.

⁵² საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლს სამართლის საქმეთა სასამართლოს 1960 წ. 3 თებერვლის № 23 განჩინება.

დროს და ა. შ. ეს დებულება საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში არაერთად დავას არ იწვევს⁵³ და მას სასამართლო პრაქტიკაც იზიარებს.

მთვრალი გან-ი გააძევეს სასაუზმოდან. იგი წავიდა შინ, აიღო ნაჯახი, დაბრუნდა და ლანძღვა-გინებით დაედევნა მოქალაქეებს, ემუქრებოდა აგჩეხავთო; ხალხი გარბოდა და გან-ს ქვებს უშენდა. ინ-სა და კარ-ს დადევნებულ გან-ს მიუახლოვდა ჯარისკაცი, გან-მა მას ნაჯახი დაჰკრა და მარჯვენა ხელი მძიმედ დაუშავა. სამხედრო ტრიბუნალმა გან-ს მჯავრი დაიღო სხეულის მძიმე დაზიანებისათვის. მთავარ-მა სამხედრო პროკურორმა გაასაჩივრა ეს განაჩენი. თავის პროტესტში იგი მიუთითებდა, რომ გან-ის ქმედობაში სხეულის მძიმე დაზიანების შემადგენლობის ნიშნები არ არის, რადგან მან ჯარისკაცს ნაჯახი დაჰკრა, როცა იგი ქვეს ესროდა და მაშასადამე, გან-ი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოქმედებდა. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიამ ეს პროტესტი არ გაიზიარა. მის განჩინებაში აღნიშნულია, რომ „გან-მა მიაყენა მან-ს სხეულის დაზიანება არა აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში, არამედ მაშინ, როცა თვითონ იგი იყო თავდამსხმელი, ამიტომ პასუხისმგებლობა ასეთი ქმედობისათვის არ გამოირიცხება“⁵⁴.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიის ეს გადაწყვეტილება ექვს არ იწვევს: თუმცა ჯარისკაცი ცდილობდა ქვა ესროლა გან-ისათვის, მაგრამ გან-ს არ ჰქონდა უფლება თავდამსხმელისათვის ზიანი მიეყენებინა, ვინაიდან ჯარისკაცი თვით აუცილებელი მოგერიების უფლებას ახორციელებდა და, მაშასადამე, მისი მოქმედება საზოგადოებრივად საშიში ხასიათისა არ იყო.

როგორც ითქვა, მოგერიების უფლება არა აქვს დამნაშავეს, მისი შეპყრობის დროს. სადამოს 8 საათზე მან-ი შევიდა გეოლოგიური სა-

⁵³ Советское уголовное право. Ч. общая. М., 1981, с. 210; Уголовное право БССР, Ч. общая. Минск, 1978, с. 119. და სხვ. ბერეუზიელი სამართლის მიხედვით, რომელიც მოწოდებულია მკონებელთა კლასის კერძო საკუთრება დაიცვას, დასაშვებად მიაჩნიათ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელება უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში მაგალითად. ვ. დოლოჰიევი მიაჩნია, რომ მართლზომიერია თუნდაც ნატეხი პურის დაცვა მშვიერისაგან. რა დამოკიდებულებაა კითხულობს იგი, — ჩემი საკუთრების უფლებასა და შიმშილით გაოგნების უკიდურესობას შორის, თუ ეს უკიდურესობა მე არ გამომიწვევია? ვერავითარი კანონმდებლობა, რომელიც პატივს სცემს საკუთრების უფლებას, მისი აზრით ვერ დასჯის ამგვარ მკვლელობას. ანდა, უკიდურეს შემთხვევაში, ვერ გაბედავს სასჯელს იურიდიული ხასიათი მისცეს (იხ. ვ. დოლოჰიევი. დასახ. ნაშრ., გვ. 77—78). ანალოგიურ აზრს გამოთქვამს ნ. ტაგანევი (იხ. Русское уголовное право. Лекции, С. П. 1902 с. 527; იხ. აგრეთვე ა. ბერლინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 32, და სხვ.)

⁵⁴ ВВС СССР, 1958, № 1, с. 25—26.

ბებო პარტიის საერთო საცხოვრებელში; კავშირგაბმულობის კვანძის უფროსს ფარ-ს გააცნო თავი მილიციის თანამშრომლად და საბუთები მოსთხოვა. როდესაც ფარ-მა თვითონ მოსთხოვა უცნობს პირადობის ნოწმობა, იგი წავიდა. ფარ-მა კავშირგაბმულობის მუშაეს სან-ს დაავალა მისი ვინაობა დაედგინა. სან-ი ორი მუშის თანხლებით, დაედევნა მან-ს, რომელმაც ორჯერ პაერში ისროლა, უთხრა თუ არ დამეხსნებით გესვრიტო, და გაიქცა. სან-ი და მისი თანმხლებნი მაინც დაედევნენ. მაშინ მან-მა სამჯერ ისროლა მდევრების მიმართულებით, ტყვია სან-ს მოხვდა და მოკლა. პირველი ინსტანციის სასამართლომ მან-ის ქმედობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაწყტებად შეაფასა. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ გაიზიარა პროკურორის პროტესტი და გააუქმა სასამართლოს განაჩენი. მის განჩინებაში მითითებულია, რომ მან-ი არ იმყოფებოდა აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში, რადგან სან-ი და მასთან მყოფი სხვა პირები ცდილობდნენ შეეპყროთ იგი და მისი პიროვნება დაედგინათ⁵⁵.

ტუ აუცილებელი მოგერიების ფარგლები გადამეტებულია ზან საერთოდ დარღვეულია მისი მართლზომიერების სხვა პირობები, იგი საზოგადოებრივად საშიშ ხასიათს იძენს და თავის მხრივ აუცილებელი მოგერიების უფლებასვე წარმოშობს)

სოფ. ჩაქეში სან-ს თავს დაესხნენ დონ-ი და მისი ნათესავები. მათ სცემეს სან-ი და დაქრეს იგი. მან თავდაცვის მიზნით რევოლვერი გაისროლა და დაქრა დონ-ი. თავდასხმა შეწყდა, მაგრამ სან-მა მეორე გასროლით დონ-ის მამა მოკლა. როდესაც სან-მა დონ-ს ესროლა, იგი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფებოდა და ამიტომ მის მიმართ აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება არ შეიძლებოდა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც სან-ისაგან თავდაცვა თავდასხმად გადაიქცა, აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელება ამ უკვე უკანონო მოქმედების წინააღმდეგ შეიძლებოდა. ✱

3. აუცილებელი მოგერიება საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ ვითარებაში ჩადენილი ქმედობის მიმართ დაუშვებელია, მაგრამ თუ იმან, ვინც ამგვარ ვითარებაში მოქმედებს, დაარღვია ქმედობის მართლზომიერების პირობები, მაშინ ხელყოფა საზოგადოებრივად საშიში შეიქმნება და შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ვითარებაც წარმოიშვას.)

მოიცავს თუ არა ეს დებულება იმ შემთხვევებსაც, როცა მართლზომიერების პირობებს არღვევს თანამდებობის პირი თავისი სამსახურებრივი ფუნქციის შესრულების დროს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია თუმცა ერთგვარი შეზღუდვით, მაგრამ მაინც აღიარებს აუცილებელი მოგერიების უფლებას თანამდებობის პირის უკანონო მოქმედების წინააღმდეგ⁵⁶.)

ვ. კირიჩენკოს აზრით, საბჭოთა სამართალს არ შეუძლია აღიაროს აუცილებელი მოგერიების უფლების შეუზღუდველობა თანამდებობის პირთა ყოველი მოქმედების მიმართ, რომელიც მომგერიებელს უკანონოდ ეჩვენება, ჩვენს სამართალს არ შეუძლია გაათანაბროს აუცილებელი მოგერიება მოქალაქეთა და თანამდებობის პირთა მიმართ და პრინციპულად არ განასხვავოს ეს შემთხვევები ერთიმეორისაგან⁵⁷.

მაგრამ, რაში მდგომარეობს აუცილებელი მოგერიების შეზღუდვა, როცა საქმე თანამდებობის პირის მოქმედებას ეხება? ა. ტრაინინს მიაჩნია, რომ კანონი ვერ მისცემს მოქალაქეს უფლებას არსებითად შეათასოს ხელისუფლების წარმომადგენლის განკარგულება; ერთადერთი პირობა ხელისუფლების განკარგულების აუცილებელი შესრულებისა მისი ფორმალური კანონიერებაა⁵⁸.

56 См. И. И. Слущкий. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность, ЛГУ, 1956, с. 252; ვ. კირიჩენკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 41 და სხვ.

ზოგიერთი ბურჟუაზიული კრიმინალისტი უარყოფს აუცილებელი მოგერიების უფლებას ასეთ შემთხვევაში. იაგემანის აზრით, თუ ქვეშევრდომთ ნება მიეცემათ თვითონ განსაჯონ ხელისუფლების საქმიანობის მართლზომიერება და ურჩობა გაუწიონ ხელისუფლების წარმომადგენელს, რომელიც, მათი შეხედულებით, უსამართლოდ მოქმედებს, მაშინ თანამომდევრულნი უნდა ვიყოთ და ისიც ვაღიაროთ, რომ ბრბოს უფლება აქვს ომი გამოუცხადოს უმაღლეს სახელმწიფო ხელისუფლებას, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფო დაღატაკის უსჯელობა გამოვაცხადოთ და ფართო გზა მივცეთ აშკარა რევოლუციას (Jagemann, Das Verbrechen der Widergesetzlichkeit gegen die öffentliche Gewalt, im Archiv des Criminalrechts, 1848, s. 593—615). იხ. ვ. დოლოპჩევი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 81.

ამ შეხედულებას იზიარებენ გერნერი, გრადოვსკი და სხვ. ამ შეხედულების რეაქციული არსი ექვს არ იწვევს რევოლუციამდელი რუსი მეცნიერის კისტიაკოვსკის სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი აკანონებს მოქალაქეთა სრულ უუფლებობასა და მორჩილებას თანამდებობის პირთა წინაშე (იხ. Кистяковский. Элементарный учебник уголовного права. 1882, с. 416).

57 ვ. კირიჩენკო, დასახ. ნაშრ., გვ. 95.

58 А. Н. Трайнин. Уголовное право. Ч. общая. М., 1929, с. 672. ეს შეხედულება ახალი არ არის, ის ფართოდ იყო გავრცელებული ბურჟუაზიულ კრიმინალისტთა შორის. მაგალითად, არნოლდის აზრით, აუცილებელი მოგერიება მოხელის წინააღმდეგ დაიშვება მხოლოდ მისი აშკარა ფორმალურად კანონსაწინააღმდეგო მოქმედების შემთხვევაში და არავის არა აქვს უფლება, ემსჯელოს მისი მოქმედების მატერიალურ კანონიერებაზე და მაშასადამე, წინ აღუდგეს მის მატერიალურად უკანონო მოქმედებას (Arnold. Erfahrungen aus dem beygrischen Strafrechtbuch, 1913, s. 395—398; იხ. ვ. დოლოპჩევი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 85).

ამ დებულების კვალობაზე ვ. კირიჩენკო ასკვნის, რომ თუ საბჭოთა სისხლის სამართალი ვერ შეიწყნარებს აუცილებელ მოგერიებას თანამდებობის პირის ფორმალურად კანონიერი, მაგრამ მატერიალურად უკანონო მოქმედების მიმართ, მაშინ პირობადაუდებლად ასალიარებელია მოგერიება თანამდებობის პირის ფორმალურად უკანონო მოქმედების მიმართ⁵⁹.

ნ. პაშე-ოზერსკი ცდილობს თავისებურად გადაჭრას ეს საკითხი. მისი თქმით, აუცილებელი მოგერიების დაშვება თანამდებობის პირის აშკარად დანაშაულებრივი და აგრეთვე ფორმალურად უკანონო მოქმედების მიმართ აუცილებელი მოგერიების თვით არსიდან გამომდინარეობს; თანაც ავტორი დასძენს, რაც შეეხება შემთხვევებს, როდესაც თანამდებობის პირი, არსებითად უკანონოდ, მაგრამ ფორმალურად კანონიერად მოქმედებს, ასეთ ვითარებაში აუცილებელი მოგერიება დაუშვებელია⁶⁰.

ვგონებთ, ნ. პაშე-ოზერსკის მსჯელობას თანმიმდევრობა უნდა აქლდეს. იგი ჯერ კი იწყნარებს აუცილებელ მოგერიებას თანამდებობის პირის მიმართ, როცა მისი მოქმედება: 1) აშკარად დანაშაულებრივია და 2) ფორმალურად კანონსაწინააღმდეგოა, მაგრამ იქვე ამბობს, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ წარმოიშობა, როცა თანამდებობის პირის არსებითად უკანონო მოქმედება ფორმალურად კანონიერია. აქედან მხოლოდ ერთი დასკვნა გამომდინარეობს: ნ. პაშე-ოზერსკის აშკარად დანაშაულებრივად მხოლოდ ფორმალურად კანონსაწინააღმდეგო ქმედობა მიაჩნია. თუ ეს ასეა, მაშინ გაუგებარი ხდება, რა საფუძვლით იწყნარებს იგი აუცილებელ მოგერიებას იმ ორ შემთხვევაში, რომელიც ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ. უეჭველია, რომ ნ. პაშე-ოზერსკის მიერ შემოთავაზებული კონსტრუქცია არსებითად არ განსხვავდება ვ. კირიჩენკოს მოსაზრებისაგან.

ამრიგად, ვ. კირიჩენკოსა და ნ. პაშე-ოზერსკის შეხედულებით, თანამდებობის პირის საზოგადოებრივად საშიში მოქმედება, შეიძლება იყოს ფორმით უკანონო და თან არსებითად კანონიერი, აგრეთვე არსებითად უკანონო, მაგრამ ფორმით კანონიერი. თუ ამას თანამიმდევრულად გავყვებით, ამბობს ვ. კირიჩენკო, დასაშვებად უნდა ჩავთვალოთ აუცილებელი მოგერიება თანამდებობის პირის ფორმალურად უკანონო მოქმედების მიმართ იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ის მატერიალურად კანონიერია. თუ თანამდებობის პირი დაწესებულ

ანალოგიურად წვეტიანენ ამ საკითხს რევოლუციამდელი რუსი იურისტები ნ. ტაგანცევი, ე. ნემროვსკი და სხვ.

⁵⁹ ვ. კირიჩენკო. დასახ. ნაშრომი, გვ. 96.

⁶⁰ ნ. პაშე-ოზერსკი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43.

ფორმალობას არ იცავს, მისი საქმიანობა ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიში ხდება და ვინც ამგვარ მოქმედებას წინ აღუდგება, არ უნდა აგოს პასუხი ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის წინააღმდეგობის გაწევისათვის⁶¹.

• ჩვენ ვერ გავიზიარებთ დებულებას, რომ თანამდებობის პირის მოქმედება, რომელიც საჭირო ფორმით არ გამოიხატება, ანუ ფორმალურად უკანონოა, შეიძლება არსებითად კანონიერი იყოს. ~~თანამდებობის~~ პირის მოვალეობა, რომელიც კანონიდან გამომდინარეობს, კანონით დადგენილი ფორმით უნდა ხორციელდებოდეს. თუ თანამდებობის პირი თავისი სამსახურებრივი მოვალეობის განხორციელებისას არღვევს დადგენილ ფორმას, მისი მოქმედება უკანონოა არა მარტო ფორმალურად, არამედ არსებითადაც. თვითონ ვ. კირიჩენკოს აზრითაც, ასეთი მოქმედება ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიშია. განა შეიძლება ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა არსებითად კანონიერად მივიჩნიოთ? X

თანამდებობის პირის მოქმედებათა გამიჯვნით ფორმალურად და არსებითად უკანონოდ, ზემოთქც დასახელებული ავტორები ანიჭებენ მოქალაქეებს აუცილებელი მოგერიების უფლებას ფორმალურად უკანონო ქმედობის შემთხვევაში, მაგრამ უარს ეუბნებიან ამ უფლებაზე არსებითად უკანონო ქმედობის დროს⁶². ჩვენ მიგვაჩნია, რომ საკითხის ამგვარი დასმა არ გამომდინარეობს აუცილებელი მოგერიების არსიდან, რომლის გამოყენება დაიშვება საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის არსებობის შემთხვევაში, და სწორედ ეს მომენტი უნდა ეცნოთ გადამწყვეტად აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენებისას და არა ის ფორმა, რომლითაც გამოიხატა ხელყოფა.

ა. პიონტკოვსკი თავისებურად წყვეტს საკითხს აუცილებელი მოგერიების უფლების შეზღუდვის შესახებ, როცა საქმე თანამდებობის პირის უკანონო მოქმედებას შეეხება. უნდა ვაღიაროთ, ამბობს იგი, რომ საჭიროა შეზღუდოს აუცილებელი მოგერიების უფლება თანამდებობის პირთა წინააღმდეგ. მისი აზრით, მოგერიება შეიძლება მართლზომიერი იყოს, თუ თანამდებობის პირი ხელყოფს

⁶¹ ვ. კირიჩენკო, დასახ. ნაშრომი, გვ. 97.

⁶² ა. ბერლინი აკრიტიკებდა თავის თანამედროვეებს, რომლებიც ანალოგიურ კონსტრუქციას აღგენენ და სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ შეუძლებელია მკვეთრი ზღვარი გავავლოთ კანონის ფორმისა და მატერიალური არსის დარღვევებს შორის. თანამდებობის პირის თვითნებობა შეიძლება მკვეთრად გამოვლინდეს კანონის შინაარსის დარღვევითაც. განა შეიძლება, მოვთხოვოთ მოქალაქეს ნათლად აღიქვას ნიშნები, რომლებიც მატერიალურად და ფორმალურად უკანონო მოქმედებას განასხვავებს, როდესაც საამისო სწორ კრიტერიუმს თვითონ მეცნიერებაც ვერ იძლევა? (იხ. А. А. Берлин. Право на необходимую оборону, Ярославль, 1911, с. 39).

თვით პიროვნებას, მისი სხვა უკანონო მოქმედება კი შეიძლება გასაჩივრდეს დადგენილი წესით; უკანასკნელ შემთხვევებში დაუსაბუთებელი იქნება გავამართლოთ ძალის გამოყენება აუცილებელი მოგერიების უფლების საბუთით⁶³.

ა. პიონტოვსკი საკითხს თანამდებობის პირის მიმართ აუცილებელი მოგერიების შეზღუდვის შესახებ წყვეტს ხელყოფის ობიექტისდა მიხედვით. მას აუცილებელი მოგერიება შესაწყნარებლად ეგულება მხოლოდ იმ შემთხვევებში, თუ ხელყოფილი დაზარალებულის პიროვნებაა. ამით იგი გამორიცხავს აუცილებელ მოგერიებას, თუ თანამდებობის პირის მოქმედება სახელმწიფოებრივ, საზოგადოებრივსა თუ სხვა მნიშვნელოვან ინტერესებს ხელყოფდა.

საკითხისადმი ასეთი მიდგომა ექვს იწვევს. თუ ვალიარებთ აუცილებელი მოგერიების უფლებას თანამდებობის პირის დანაშაულებრივი ხელყოფის დროს და შევეცდებით ზღვარი დავუდოთ ამ უფლებას ხელყოფის ობიექტისდა მიხედვით, მაშინ, ვფიქრობთ, ამგვარი შეზღუდვის ძირითადი კრიტერიუმი ხელყოფის ობიექტის ღირებულება უნდა იყოს და გაუგებარი იქნება, რატომ უნდა გამოაკლდეს დაცვის ობიექტებს სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინტერესები? როცა კანონმდებელი, აუცილებელი მოგერიების ობიექტებს აღწერს, იგი პირველად სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ინტერესებს მიუთითებს, და შემდეგდა პიროვნებასა და მის უფლებებს.

თანამდებობის პირის მოქმედების მიმართ აუცილებელი მოგერიების საკითხის გადაწყვეტა ხელყოფის ობიექტისდა მიხედვით დადებით შედეგს ვერ მოგვცემს, რადგან სამართლით დაცული ობიექტი შეიძლება დაზიანდეს იმისდამიუხედავად, თანამდებობის თუ არათანამდებობის პირი ხელყოფს მას.

თანამდებობის პირის მიმართ აუცილებელი მოგერიების შეზღუდვა განსაკუთრებული, კანონით გაუთვალისწინებელი პირობებით. მიუღებელია საბჭოთა სისხლის სამართლისათვის.

ჯერ ერთი, ასეთი რამ არ ეთანხმება თანამდებობის პირის მდგომარეობას სოციალისტურ საზოგადოებაში, რომელშიც არ არსებობს წინააღმდეგობა კერძო და ზოგად ინტერესებს შორის, სადაც თანამდებობის პირი ხალხის მსახურია. საბჭოთა სამართალი არ ანიჭებს თანამდებობის პირს რაიმე უპირატესობას მართლწესრიგის მოთხოვნათა სავალდებულობის თვალსაზრისით, პირიქით, საბჭოთა კანონიერების დარღვევა თანამდებობის პირის მიერ საზოგადოებრივად უფრო საშიშიც არის.

⁶³ См. Курс советского уголовного права. М., 1970, с. 357.

აუცილებელი მოგერიების შეზღუდვა საგანგებო პირობებით, როცა იგი თანამდებობის პირის მოქმედებისადმი მიმართული, არ გამოდინარეობს საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობიდან, არც „საფუძვლების“ მე-13 მუხლიდან და არც საქართველოს სსრ სსკ 207-ე მუხლიდან, რომლის თანახმადაც დასჯადია არა ყოველგვარ წინააღმდეგობის გაწევა ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის, არამედ მხოლოდ „წინააღმდეგობის გაწევა ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის მასზე კანონით დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისას“. ცხადია, კანონმდებელს მხედველობაში აქვს ხელისუფლების წარმომადგენლის სწორედ კანონიერი მოქმედება. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი თავის 1963 წლის 3 ივლისის დადგენილებაში „მილიციის მუშაკისა და სახალხო რაზმელის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის და ღირსების ხელყოფისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ კანონმდებლობის გამოყენების თაობაზე“ მიუთითებს: რომ სჯირობა გაძლიერდეს ბრძოლა მილიციის მუშაკის და სახალხო რაზმელის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის და ღირსების ხელყოფის წინააღმდეგ, როცა ისინი საზოგადოებრივი წესრიგის მათზე დაკისრებულ დაცვას ახორციელებენ, აგრეთვე მათი კანონიერი განკარგულების ან მოთხოვნისადმი ავზრახულ ურჩობასთან⁶⁴.

უდავოა, რომ პლენუმი წინააღმდეგობის გაწევას ხელისუფლების წარმომადგენლის უკანონო მოთხოვნის დროს დასჯადად არ თვლის, ამასთანავე არ განასხვავებს ხელისუფლების წარმომადგენლის ფორმალურად უკანონო და მატერიალურად უკანონო მოქმედებას და არც ხელყოფის ამა თუ იმ ობიექტს მიუთითებს.

დაბოლოს, შეზღუდვა სპეციალური პირობებით აუცილებელი მოგერიებისა თანამდებობის პირის მოქმედების მიმართ არ გამოდინარეობს თვით აუცილებელი მოგერიების ბუნებიდანაც, რადგან, როგორც წესი, როცა გადასაწყვეტია აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების საკითხი, განმსაზღვრელია საზოგადოებრივი საშიშროების ხასიათი და არა ხელყოფის სუბიექტის თავისებურება.

მართებულად წყვეტს საკითხს ნ. ღურმანოვი. იგი შესაძლებლად ცნობს აუცილებელ მოგერიებას ხელისუფლების წარმომადგენლის ან სხვა თანამდებობის პირის აშკარად დანაშაულებრივი (ხაზგასმა ჩვენია. — თ. შ.) მოქმედების მიმართ და არც მოქმედების ფორმასა და არც ხელყოფის ობიექტს გადამწყვეტ მნიშვნელობას არ ანიჭებს⁶⁵. იგივე აზრია გა-

⁶⁴ БВС СССР, 1963, № 4, с. 13.

⁶⁵ იხ. ნ. ღურმანოვი, დასახ. ნაშრომი; გვ. 13:

ტარებული უკრაინის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტარებში⁶⁶.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსში გამოთქმულია შეხედულება, რომლის თანახმად, აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებისათვის არა აქვს მნიშვნელობა ვისგან მომდინარეობს საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა, — თანამდებობის თუ არათანამდებობის პირისაგან⁶⁷. საბჭოთა სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს ავტორები კიდევ უფრო შორს მიდიან და პირდაპირ აცხადებენ, რომ აუცილებელი მოგერიება თანამდებობის პირთა წინააღმდეგ არაფრით არ განსხვავდება აუცილებელი მოგერიებისაგან, რომელიც ზოციელდება ნებისმიერი სხვა პირის წინააღმდეგ⁶⁸.

ვფიქრობთ, რომ ეს არსებითად სწორი შეხედულება, მცირე დაზუსტებას მოითხოვს. თანამდებობის პირთა წინააღმდეგ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებას მაინც აქვს თავისი სპეციფიკა, რასაც არ შეიძლება არ გაეწიოს ანგარიში. †

წმენლი დაამტკიცებელია, რომ თანამდებობის პირის ყოველ საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებას შეუძლია აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოშვას. შემთხვევები, როცა შესაძლებელია აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება თანამდებობის პირის მიმართ საკმაოდ შეზღუდულია, მაგრამ ეს შეზღუდვა განისა-

66 იხ. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий, К., 1978, с. 44. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ ბურჟუაზიულ იურიტსაც შესაძლებლად მიაჩნია აუცილებელი მოგერიება თანამდებობის პირის „ფორმალურად კანონიერი“ მოქმედების მიმართ, თუ ეს მოქმედება აშკარად დანაშაულებრივია. მაგალითად, ა. ბერლინის აზრით, ქედობის მატერიალური უკანონოების შემთხვევაში მოგერიება დასაშვებია, თუ მოქმედების არაკანონიერება ნათელია არა მარტო თვითონ კერძო პირისათვის, არამედ თვითონ თანამდებობის პირისათვისაც. (იხ. ა. ბერლინი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 40).

6. ტაგანცევი კი, რომელიც, როგორც აღენიშნეთ, უარყოფს აუცილებელი მოგერიების უფლებას თანამდებობის პირის ფორმალურად კანონიერი მოქმედების მიმართ ამ საერთო წესის გამონაკლისისაც თვალისწინებს. ეკვი შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაბადოს, აღნიშნავს იგი, როდესაც მოქმედების სრული დაუსაბუთებლობა აშკარაა მომგერიებლისათვის და თვითონ ხელისუფლების ორგანოებისათვისაც, როდესაც, მაგალითად, ის, ვისაც აპატიმრებენ ან ჩხრეკენ, ნათლად ხედავს, რომ გამოძიებული ამას აკეთებს ყოველგვარი საბაბის გარეშე, და ცინეის ან მასხრად აგდების საბაბით შეიძლებაო, კითხულობს ნ. ტაგანცევი, თავდაცვა ამგვარი მოქმედების წინააღმდეგ? ზოგიერთი კრიმინალისტი, მაგალითად ბინდინგი, ამგვარ შემთხვევებში არცთუ უსაფუძვლოდ დასაშვებად მიიჩნევს მოგერიების უფლებას, რაკი ხელისუფლების ორგანოს მოქმედება მომგერიებელს აშკარად უკანონოდ ესახება და იგი მოგერიებას ამით ამართლებს (იხ. ნ. ტაგანცევი, დასახ. ნაშრ. გვ. 530).

⁶⁷ Курс советского уголовного права. ч. Общая, Л., 1968, I, с. 469.

⁶⁸ Советское уголовное право. ч. Общая, М., 1981, с. 210.

ზღვრება არა თანამდებობის პირისათვის დადგენილი განსაკუთრებული პირობებით, არამედ თანამდებობის პირთა საქმიანობის სპეციფიკითა და აუცილებელი მოგერიების ბუნებით.

ჩრდესაც საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ლაპარაკობენ აუცილებელ მოგერიებაზე თანამდებობის პირის მოქმედების მიმართ, მხედველობაში აქვთ ისეთი მოქმედება, რომელიც თანამდებობის პირის სამსახურებრივ კომპეტენციაშია, მაგრამ ჩადენილია სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადამატებით.

თუ თანამდებობის პირის მოქმედება არ შედის მის სამსახურებრივ კომპეტენციაში, მაშინ იგი მოქმედებს როგორც კერძო პირი და, ბუნებრივია, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლების თვალსაზრისით მნიშვნელობა არა აქვს, არის თუ არა იგი საერთოდ თანამდებობის პირი. ამიტომ იმ პირთა წრე, ვისადმიც თავდაცვა უნდა განხილვებოდეს აუცილებელ მოგერიებად თანამდებობის პირთა მიმართ, მეტად შეზღუდულია. ამ წრეს შეიძლება ძირითადად მხოლოდ ის თანამდებობის პირნი მიეკუთვნონ, რომლებიც უფლებამოსილნი არიან გამოიყენონ იძულება სახელმწიფო ხელისუფლების სახელით. ესენი არიან მილიციის, პროკურატურისა და სასამართლოს, სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის მუშაკები, სამხედრო მოსამსახურენი და ზოგი სხვა ასეთი. მათ შეუძლიათ გადააჭარბონ თავის სამსახურებრივ უფლებამოსილებას და ამით ხელყონ მოქალაქის უფლება. მაგრამ ამავე დროს თავის სამსახურებრივ კომპეტენციას არ სცილდებოდნენ. მაგ., მილიციის მუშაკი იპყრობს დამნაშავეს, მაგრამ ამისთვის ისეთ მოქმედებას მიმართავს, რომელიც სამსახურებრივი წესდებით აშკარად დაუშვებელია.

თანამდებობის პირს, რომელიც არ არის უფლებამოსილი გამოიყენოს იძულებითი ზომები სახელმწიფო ხელისუფლების სახელით, პრაქტიკულად იშვიათად თუ შეუძლია თანამდებობრივი კომპეტენციის ფარგლებგადაულახავად ჩაიდინოს მოქმედება, რომელიც აუცილებელი მოგერიების ვითარებას განაპირობებს (მაგ., თუ სასწავლო თუ სხვა დაწესებულების უფროსი ძალას ხმარობს თავისი მოსწავლის ან ხელქვეითის მიმართ, იგი მოქმედებს როგორც კერძო და არა თანამდებობის პირი, რადგანაც ფიზიკური იძულების გამოყენება მოქალაქეთა მიმართ მის სამსახურებრივ კომპეტენციაში არ შედის).

აუცილებელი მოგერიება თანამდებობის პირის მიმართ შეზღუდულია ხელყოფის ხასიათითაც. ვთქვათ, მილიციის მუშაკს მიჰყავს მსჯავრდებული არსებითად უმართებულო განაჩენის აღსასრულებლად: მსჯავრდებულს არა აქვს აუცილებელი მოგერიების უფლება, ვინაიდან მილიციელი თავის სამსახურებრივ მოვალეობას ასრულებს და მისი მოქმედება საზოგადოებრივად საშიში არ არის. მეორე მაგალითი:

მილიციის მუშაკი შეცდომით, ობიექტური საფუძვლის გარეშე, აკავებს მოქალაქეს; აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ წარმოიშობა, ვინაიდან მილიციის მუშაკის მოქმედება ან საერთოდ არ არის საზოგადოებრივად საშიში, რადგანაც მას უფლება აქვს დააკავოს მოქალაქე მისი პიროვნების გარკვევის მიზნით, ანდა ასეთი მოქმედების საზოგადოებრივი საშიშროება მეტად მცირეა (დისციპლინურ გადაცდომას არ აღემატება).⁶⁹

მაგრამ, თუ მილიციის მუშაკი იპყრობს მოქალაქეს, რათა ამით გაუადვილოს ბოროტმოქმედს მისი ბინა გაძარცვოს, მაშინ კი აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიშობა.

(ამრიგად, როცა წყდება საკითხი თანამდებობის პირის მიმართ აუცილებელი მოგერიების უფლების თაობაზე, გასათვალისწინებელია აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები. თუ თანამდებობის პირის აშკარად დანაშაულებრივი მოქმედება სამართლით დაცულ ობიექტს უშუალო, უცილობელსა და არსებით ზიანს უქადის, მაშინ მოქალაქეს შეუძლია გამოიყენოს თანამდებობის პირის მიმართ აუცილებელი მოგერიების უფლება.⁷⁰

თუ კანონი საგანგებოდ ადგენს წესებს თანამდებობის პირის არამართლზომიერი მოქმედებით შელახული ინტერესების აღსადგენად, მაშინ, რა თქმა უნდა, აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ წარმოიშობა, რადგან კანონიერი ინტერესების დასაცავად არ არის აუცილებელი თანამდებობის პირისათვის ზიანის მიყენება⁷¹.)

4. კანონმდებელს მიაჩნია, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარების შექმნისათვის საკმარისია ხელყოფა საზოგადოებრივად საშიში იყოს. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარება შეიძლება არაბრალეულმა, მაგრამ საზოგადოებრივად საშიშმა მოქმედებამაც გამოიწვიოს.

„აუცილებელი მოგერიება, — აღნიშნავს ა. პიონტკოვსკი, — დასაშვებია სულთ ავადმყოფთა, მცირეწლოვანთა მიმართაც, რომლებიც ფაქტობრივი შეცდომის გამო მოქმედებენ, რადგან ეს მოქმედება ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიშია, თუმცა ამა თუ იმ სუბიექტური ხასიათის გარემოების წყალობით სასჯელს არ იწვევენ⁷²“.

⁶⁹ ეს შეხედულება გამოთქმული გვაქვს ნაშრომში „Необходимая оборона“, Тбилиси, 1966. იგი ძირითადად გაზიარებულია ი. ტიშკევიჩის მიერ (იხ. И. С. Тишкевич. Условия и пределы необходимой обороны. Минск, 1968, с. 18 и сл.).

⁷⁰ იხ. Курс советского уголовного права, часть общая, М., 1970. Т. II, с. 356. ანალოგიური შეხედულებისა იყვნენ რევოლუციამდელი რუსი ლერისტები (იხ. Н. Таганцев, დასახ. ნაშრ. გვ. 225; В. Долгопечев, დასახ. ნაშრ., გვ. 72; А. Кони, დასახ. ნაშრ., გვ. 23; П. Пустотелов. Русское Уголовное право, Ч. Общая; ა. ბერლინი, დასახ. ნაშრ. გვ. 26) და სხვ.

ასეთივე აზრია გამოთქმული საბჭოთა სისხლის სამართლის ახალ სახელმძღვანელოებში. მასვე ადგანან ნ. დურმანოვი, ვ. კირიჩენკო, ნ. პაშე-ოზერსკი და სხვა საბჭოთა მეცნიერები⁷¹. ამ შეხედულებისათვის გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის კრიმინალისტი ვალტერ ორ-შეკოვსკი. მისი აზრით, თავდასხმა ზიანს უნდა აყენებდეს სოციალის-ტურ საზოგადოებრივ წესწყობილებას და კანონით ნებადართული არ უნდა იყოს; ცნება „კანონსაწინააღმდეგო“ არ ემთხვევა ცნებას „ეწი-ნააღმდეგება სისხლის სამართლის კანონს“, ვინაიდან უკანასკნელისა-გან განსხვავებით პირველი ბრალეული თავდასხმის გარდა ბავშვის, სულით ავადმყოფისა და შემცდარის მოქმედებასაც მოიცავს⁷².

ამ დებულებამ გამოიწვია კპოვა ზოგიერთი საბჭოთა კრიმინა-ლისტის მსჯელობაში. მაგალითად, ი. სლუცკი განაგრძობს შეხედუ-ლება, რომ მოგერიება დასაშვებია არა ყოველი ობიექტურად საშიში თავდასხმის დროს, არამედ მხოლოდ დანაშაულებრივი ხელყოფის მი-მართ და, რაკი დანაშაული არა მარტო საზოგადოებრივად საშიში, არა-მედ ბრალეული მოქმედებაცაა, მისი აზრით, აუცილებელი მოგერიე-ბა ბავშვის, სულით ავადმყოფისა თუ მისატყვევებელი შეცდომის გამოი-სობით თავდასხმელთა მიმართ არ შეიძლება მართლზომიერად ჩაითვა-ლოს⁷³.

ა. ბერლინის აზრით, თავდასხმის ცნება წმინდა ობიექტურია და მისგან დაცვა იმისდა დამოუკიდებლად არის თუ არა თანხმობა თავდასხმელის ნებასა და მო-ქმედებას შორის, ანდა არის თუ არა მისი მოქმედება შემთხვევითი.

71 См. Советское уголовное право, Часть общая, М., 1982, с. 175; Со-ветское уголовное право. Часть общая, М., 1981, с. 210; ნ. დურმანოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 13; ვ. კირიჩენკო, დასახ. ნაშრ., გვ. 44; ნ. პაშე-ოზერსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 49 და სხვ.

72 Walter Orscheckowski. დასახ. ნაშრ., გვ. 49. იგივე თვალსაზრისზე დგანან გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტა-ტორები (იხ. Strafrecht der Deutsche Demokratische Republik. Kommentar zum Strafgesetzbuch. Berlin, 1981, s. 90).

73 იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 49.

აუცილებელ მოგერიებას არაბრალეული ხელყოფის დროს უარყოფდნენ ბურჟუაზიული იურისტები მარტინი, ბერნერი, შუტცე, გელშნერი, მაიერი, იანკი, შტამლერი და სხვ., ხოლო რევოლუციამდელ რუს იურისტებს შორის — სერ-გეევსკი, პოლეტაევი და სხვ. (ამაზე დაწერილებით იხ. ნ. ტაგანცევის დასახ. ნაშრ., გვ. 225 და შმდ., ვ. დოლოპჩევი, დასახ. ნაშრ., გვ. 79 და შმდ.).

იანკისა და შტამლერის აზრით, აუცილებელი მოგერიება ყოველთვის ით-ვალისწინებს კანონსაწინააღმდეგო თავდასხმას. კანონსაწინააღმდეგო თავდასხმა აუცი-ლობლად დაკავშირებულია და ყოველთვის გულისხმობს სუბიექტურ მართლწი-ნააღმდეგობას, რომელიც შეურაცხადის მოქმედებას არ ახლავს. შეურაცხადის თავ-დასხმა სრულიად არ გულისხმობს, რომ მას უსიშაოთი ვინმედ ვეგულები, მის-თვის მარტოოდენ ფანტომი ვარ — არაცნობიერი ნაყოფი, მისი ავადმყოფური წარმოსახვისა. და ამიტომ არის, რომ შეიძლება მართლზომიერად მივიჩნიოთ აუ-

ლამაში ი. სლუცკის ერთი გამოხატვისი ეგულება. შეურაცხადის თავდასხმის მოგერიება აუცილებელ მოგერიებად მხოლოდ მაშინ განხილდება, თუ მომგერიებელმა თავდამსხმელის შეურაცხადობა არ იცოდა⁷⁴. X

X საკითხის ამგვარი დაყენება არ გამომდინარეობს აუცილებელი მოგერიების არსიდან. აუცილებელი მოგერიების ვითარება ობიექტური რეალობაა, რომელიც ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფით შეიქმნება. მომგერიებლის მიერ თავდამსხმელის სუბიექტური მდგომარეობის ცოდნას თუ არცოდნას არ შეუძლია ხელყოფის ხასიათი შეცვალოს და ამისდა მხედვეთ შექმნას თუ უარყოს აუცილებელი მოგერიების ვითარება⁷⁵.

სადავოა ი. სლუცკის მიერ შემოთავაზებული კვალიფიკაცია იმ შემთხვევისა, როცა მომგერიებელმა იცოდა თავდამსხმელის შეურაცხადობა, მაგრამ მაინც ზიანი მიაყენა მას. ი. სლუცკის აზრით, ასეთი შემთხვევები უკიდურეს აუცილებლობად უნდა განვიხილოთ. ანალოგიური აზრისაა ი. ტიშკევიჩიც. იგივე შეხედულებას ანვითარებს ბელორუსის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელო⁷⁶.

ეს მოსაზრება სამართლიანად გააკრიტიკა საბჭოთა სისხლის სამართლი თეორეტიკოსებმა.

თ. წერეთლის აზრით, მას პრაქტიკულად მიუღებელ დასკვნამდე მიყვავართ. გამოდის, თუკი მოქალაქემ იცის, რომ თავდამსხმელი დაადგებულა, იგი ვერ დაიცავს თავის სიცოცხლეს, რადგან უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების სავალდებულო პირობას ის წარმოადგენს. რომ გადარჩენილი სიკეთე უფრო ღირებული უნდა იყოს, ვიდრე დაზიანებული⁷⁷. ამ შეხედულების სასარგებლოდ ნ. დურმანოვი კიდევ ერთ მოსაზრებას დასძენს. შეურაცხადისათვის ზიანის მიყენება არ შეიძლება უკიდურეს აუცილებლობად განვიხილოთ, ვინაიდან აქ უკიდურესი აუცილებლობის კიდევ ერთი სავალდებულო პირობა

ცილებელი მოგერიება შეურაცხადის მიმართ. ასეთი შემთხვევები უკიდურეს აუცილებლობად უნდა ვადიაროთ.

74 იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 49.

75 არ შეიძლება სწორად მივიჩნიოთ ი. სლუცკის მტკიცება, — წერს თ. წერეთელი, ვითომ თავდამსხმელის მოქმედების ხასიათი იცვლება იმისდა მიხედვით, მას მომგერიებელი ჯანმრთელად მიაჩნია თუ სულთ ავადმყოფად. მომგერიებლის შეცდომამ თავდამსხმელის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ აქ შეიძლება არამართლზომიერი მოქმედება მართლზომიერად აქციოს.

76 იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 49; ი. ტიშკევიჩი, დასახ. ნაშრ., გვ. 23; Уголовное право БССР, Часть общая, Минск, 1978, т. I, с. 120.

77 იხ. თ. წერეთელი. დასახ. ნაშრ., გვ. 136.

გვაკლია: ზიანის მიყენება მესამე პირისათვის და არა საფრთხის უშუალო წყაროსათვის⁷⁸.

ამრიგად, საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორეტიკოსთა უმბრალესობა იწყნარებს აუცილებელ მოგერიებას არაბრალეული საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის დროს, თუმცა ერთგვარ შეზღუდვას გვთავაზობს. ამ შემთხვევაში, — ამბობს ა. პონტკოვსკი, — აუცილებელი მოგერიება რომ მართლზომიერად ვადასტუროთ მას უნდა ალდეს სპეციფიური პირობა, რომელიც თავდასხმის ხასიათს პასუხობს თუ ხელყოფისაგან თავის დაღწევა შესაძლებელი იყო, მაშინ თავდასხმელისათვის ზიანის მიყენება არ შეიძლება მართლზომიერად მივჩნიოთ⁷⁹. თუ ამ დებულებას გავიზიარებთ საკითხავი გახდება: ეს შეზღუდული უფლება, ვის უნდა დაუწესდეს, იმას, ვინც იცის თავდასხმელის სუბიექტური მდგომარეობა, თუ საყოველთაოდ? ამ კითხვას უხსნის იძლევა ხ. ახმეტშინი. მისი სიტყვით, არ შეიძლება გავავრცელოთ აუცილებელი მოგერიების პირობები ისეთ შემთხვევებზე, როდესაც მომგერიებელმა იცის, რომ თავდასხმელი შეურაცხადია⁸⁰.

მაგრამ რა ვუყოთ იმათ, ვინც თავდამსხმელის ფსიქიკურ მდგომარეობა არ იცოდა? ამის პასუხს იძლევა მ. ბლუმი, როდესაც კაცს არ იცის თავდამსხმელის საზოგადოებრივი საშიშროების არაბრალეული ხასიათი, რომ სულთ ავადმყოფი უტევს, ბანელა და ვეატიუბს, რომ თავდამსხმელი ბავშვია, არა ჰგონია, რომ თავდამსხმელს საპატიო შეცდომის გავლენით მოქმედებს, ასეთ შემთხვევაში მას ევალება, რომ სამართლით დატულ ინტერესებს დანაშაულებრივი ხელყოფა ემუქრება და ამიტომ უფლება აქვს დაიცვას ისინი თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენებით⁸¹.

როგორი იქნება ამ კონსტრუქციის მიხედვით ისეთი შემთხვევა კვალიფიკაცია, როცა სუბიექტმა იცის ხელყოფის არაბრალეული და სამართლებრივი ინტერესების დასაცავად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაუმეტებლად, კლავს თავდამსხმელს. თუმცა შეძლო განსაცდელს გაქცევით გასცლოდა. ლოგიკურ მსჯელობით დევსკენით, რომ ასეთი კაცი განზრახი მკვლელობისათვის უნდა დაისჯოს.

⁷⁸ იხ. ნ. დუ რ მ ა ნ ვ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 13.

⁷⁹ А. Понтковский. Учение о преступлении, М., 1951. 427.

⁸⁰ Х. Ахметшин. Обстоятельства, исключаящие общественную опасность и противоправность деяния. М., 1959, с. 9.

⁸¹ М. И. Блум. Некоторые вопросы необходимой обороны. Ученые записки Латвийского государственного университета, т. 44, 1962, РИ с. 49.

მაგრამ ეს სამართლიანობის გრძნობას ეწინააღმდეგება და საბჭოთა საამართლო პრაქტიკა ამ გზით ვერ წავა.

კონსტრუქცია, რომელიც გვთავაზობს შევზღუდოთ აუცილებელი მოგერიების უფლება საზოგადოებრივად საშიში, მაგრამ არაბრალეული ხელყოფის დროს, პრაქტიკულ სირთულეს აწყდება და მის ლოგიკურ განვითარებას მცდარ დასკვნამდე მივყავართ.

აუცილებელი მოგერიების უფლების შეზღუდვა ისეთი მომგერიებლისათვის, რომელმაც იცის რომ ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროება ბრალით არ წარმომდგარა იმას ნიშნავს, — ობიექტური ხასიათის საკითხები წმინდა სუბიექტურ პოზიციებზე დადგომით გადაწყდეს⁸².

✓ აუცილებელი მოგერიება სასჯელი, ანდა თვითგასწორება როდია. იგი მხოლოდ სამართლებრივი ინტერესების დაცვის საშუალებაა. ამიტომ ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენების მართლზომიერება ხელყოფის ობიექტური საშიშროებით განისაზღვრება და არა ხელმყოფელის სუბიექტური მდგომარეობით. ✗

თუ აუცილებელ მოგერიებას არაბრალეულ ხელყოფათა მიმართ შევზღუდავთ იმ მოტივით, რომ ხელმყოფელი არ იმსახურებს ზიანის მიყენებას მისი არაბრალეულობის გამო, მაშინ ასეთივე საბუთიანობით შეგვიძლია მოვთხოვოთ მომგერიებელს, რომ გაუფრთხილებელი თავდამსხმელისაგან ნაკლები გამეტებით დაიცვას თავი, ვიდრე იმისაგან, ვინც სამართლებრივ ობიექტს ბოროტი განზრახვით ხელყოფს.

სწორედ ასეთი აზრი გავრცელდა თანამედროვე ბურჟუაზიულ სისხლის სამართალში. ეს იმ შეხედულებიდან გამომდინარეობს, რომლის მიხედვითაც ხელყოფა არის ზიანის შექმნა სოცეთოსათვის განზრახვით მოქმედი დამნაშავეს მიერ. ამის კვალობაზე, დასავლეთგერმანელ იურისტს ჰარო ოტოს მიაჩნია, რომ ხელმყოფელის წინააღმდეგ მოქმედების უფლება მცირდება იმით მიმართ, ვინც გაუფრთხილებლობით მოქმედებს და აგრეთვე ბავშვებისა და სულიერად დაავადებულითა მიმართ⁸³. დასავლეთგერმანელი იურისტები კაიზერი და ბერტლი კი კადევ უფრო შორს მიდიან. ისინი აუცილებელი მოგერიების

⁸² აქ იმავე საბუთების მოტანა შეგვიძლია, რომელიც ი. სლუცკის შეხედულების საკრიტიკოდ გამოთქვით. უნდა აღინიშნოს, რომ აუცილებელ მოგერიებას სულით ავადმყოფთა მიმართ არავითარი პირობებით არ ზღუდავენ უკრაინის სსრ სსკ კოდექსები. არ ზღუდავენ მას ვ. ტაჩენკოც (იხ. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий. Киев, 1978, с. 44; В. Т а ч е н к о. Необходимая оборона от правонарушений. Советская юстиция, 1973, № 6. с. 10.).

⁸³ იხ. Harro Otto. Grundkurs Strafrecht. Allgemeine Strafrechtslehre Berlin. New-York, 1976, s. 120.

უფლებას იწყნარებენ მხოლოდ განზრახი ხელყოფის დროს და ამით გამოირიცხავენ აუცილებელ მოგერიებას გაუფრთხილებელი მოქმედების დროს. ამას იმ მოსაზრებით ასაბუთებენ, რომ გაუფრთხილებელი ხელყოფა მხოლოდ ნორმატიულ მართლწინააღმდეგობას შეიცავს, მაგრამ მართლწესრიგის ხელყოფა არ არის, რაკი მართლწესრიგის შელახვა მხოლოდ დამნაშავეს განზრახი მოქმედებით შეიძლება⁸⁴.

საკითხის ამგვარად დაყენება ეწინააღმდეგება აუცილებელი მოგერიების არსს, ვინაიდან გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არა იმას, იმსახურებს თუ არა ხელმყოფელი ზიანის მიყენებას, თავისი ფსიქიკური მდგომარეობისდა მიხედვით, არამედ იმას, აუცილებელია თუ არა ამა თუ იმ ზიანის მიყენება სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად. X ამიტომ ხელმყოფელის სუბიექტურმა მდგომარეობამ შეიძლება ზეგავლენა მოახდინოს აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობის ვითარების წარმოქმნაზე ან აუცილებელი მოგერიების მოცულობაზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მას შეუძლია ხელყოფის ობიექტური ხასიათის შეცვალა. X

ვთქვათ ან-ს თავს დაესხა შეურაცხადი და სიკვდილით ემუქრება. თავდამსხმელის ფსიქიკური მდგომარეობა ისეთია. რომ ერთი სილა კმარა, რათა იგი „გონს მოვიდეს“ და თავდასხმა მოიშალოს. ან-მა ეს იცის, მაგრამ მაინც მძიმედ აშავებს თავდამსხმელს. ისეთსავე გარემოებაში ბან-მაც, რომელმაც შეურაცხადის ფსიქიკური მდგომარეობა არ იცოდა, მიაყენა მას ისეთივე ზიანი. ჩვენი აზრით, ან-იც და ბან-იც აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფებოდნენ, და ორთავემ გადაამეტა აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს, ვინაიდან თავდამსხმელს ისეთი ზიანი მიაყენეს, რომელიც ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას აშკარად არ შეესაბამებოდა; მაგრამ ბან-მა არ უნდა აგოს პასუხი, რადგან მას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებაში ბრალი არ მიუძღვის.

ამრიგად, ხელმყოფელის სუბიექტურ მდგომარეობას შეიძლება მნიშვნელობა ჰქონდეს აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობის წარმოშობაში, ანდა მისი ფარგლების გადამეტებაში მხოლოდ მაშინ. თუ იგი გავლენას ახდენდა ხელყოფის ობიექტურ ხასიათზე. ხელმყოფელის ამგვარი ამა თუ იმ მდგომარეობის ცოდნა-არცოდნა ხელს უწყობს ხელყოფის ობიექტური ხასიათის სწორ შეფასებას და ამის გამო მას

ამგვარი აზრი გერმანულ ბურჟუაზიულ ლიტერატურაში ადრეც გამოთქმულა. მაგალითად, ა. ბაუმგარტენს საკიროდ მიაჩნდა აუცილებელი მოგერიების ნებადართული ფარგლების დადგენა თავდამსხმელის ბრალეულობის გათვალისწინებით (იხ. Arthur Baumgarten. Notstand und Notwehr. Eine Studie in Hinblick auf den künftige Strafrecht, Tübingen, 1911. s. 103.

⁸⁴ იხ. Harro Otto, დასახ. ნაშრ., გვ. 125.

შეიძლება მნიშვნელობა მიენიჭოს იმის დასადგენად, მიუძღვის თუ არა მომგერიებელს ბრალა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებაში.

5. საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში გარკვეული ადგილი ეთმობა საკითხს, შეიძლება თუ არა აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება ცხოველის თავდასხმის ვითარებაში. ამ საკითხის გამო, როგორც წესი, ორ შემთხვევაში განასხვავებენ: 1) ცხოველი თავს ესხმის სამართლით დაცულ ობიექტს ადამიანის ჩარევის გარეშე და 2) ადამიანი იყენებს ცხოველს თავდასხმის იარაღად.

პირველი შემთხვევა საზოგადოდ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებად განიხილება, ვინაიდან ცხოველისათვის ვნების მიყენებით ფაქტობრივად ქონებრივ ზიანს იმას ვაყენებთ, ვინც საფრთხის უშუალო წყარო არ არის. ა. პიონტოვსკის თქმით, დაშავება ცხოველისა, რომელიც აპირებდა დაზარალებული რქაზე წამოეგო, შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის აქტად მივიჩნიოთ, თუ საფრთხის ასაცილებლად სხვა გზა არ იყო. ხოლო თუ ხიფათისაგან თავის დაღწევა ცხოველის დაუშვებლად შეიძლებოდა, დამშავებლის მოქმედება მართლზომიერად არ განიხილება⁸⁵.

სხვაა, როცა ადამიანი იყენებს ცხოველს თავდასხმის იარაღად. როდესაც, — აღნიშნავს ა. პიონტოვსკი, ცხოველის პატრონი, იყენებს მას დაზარალებულზე თავდასხმის იარაღად (მაგალითად, ძაღლს მიუხევეს). ცხოველის დაზიანება არის ქონებრივი ზიანის მიყენება პატრონისათვის და ამიტომ დამშავებლის მოქმედება აუცილებელ მოგერიებად განიხილება⁸⁶.

ამრიგად, ცხოველისათვის ზიანის მიყენება ა. პიონტოვსკის აუცილებელი მოგერიების აქტად მიაჩნია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ცხოველი გამოყენებულია პატრონის მიერ თავდასხმის იარაღად. მაგრამ როგორ მოვიქცეთ, თუ ცხოველი გამოყენებულია თავდასხმის იარაღად გარეშე პირის მიერ?

ამის პასუხს იძლევა ს. დომახინი. მის მიერ შემოთავაზებული კონსტრუქციის თანახმად, თუ ცხოველი თავდასხმის იარაღად გარეშე პირმა გამოიყენა, მაშინ უკიდურესი აუცილებლობა გვექნება⁸⁷. ჩვენ კვეყვება ეს დებულება, ვინაიდან ასეთი პირადვე შეიძლება ისიც ვამტკიცოთ, რომ, თუ მკვლეელი სხვისი იარაღით იმუქრება, მაშინ ამ იარაღის განადგურება არ შეიძლება აუცილებელ მოგერიებად განვი-

⁸⁵ См. Курс советского уголовного права. Ч. общая, М., 1970, т. II, с. 356.

⁸⁶ იქვე, გვ. 357.

⁸⁷ См. С. Домохин. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. М., 1955, с. 22—23.

ბილთ, რაკი ამით ზიანს მესამე პირს ვაყენებთ. საკითხის ამგვარმა გადაწყვეტამ შეიძლება პრაქტიკაში სირთულე წარმოშვას: ერთი მხრივ, უნდა ვალიაროთ აუცილებელი მოგერიების უფლება თავ-დამსხმელის მიმართ, ხოლო, მეორე მხრივ, უარყოთ ამ უფლება-ს არსებობა, რამდენადაც მისი განხორციელება თავდასხმის იარაღს შეეხება.

მართალი უნდა იყოს ვალტერ ორშეკოვსკი, რომელსაც მიაჩნია, რომ აუცილებელი მოგერიება ნიშნავს სისხლის სამართლის კანონთ-დაცული ინტერესების დაცვას ადამიანისაგან და ამატომ, თუ საფრთხე ნივთების მხრიდან არსებობს, მაშინ აუცილებელი მოგერიება არ იქ-ნება⁶⁸.

ჩვენი აზრით, ცხოველის თავდასხმა მხოლოდ იმ შემთხვევაში გა-ნიხილება „საფრთხედ ნივთის მხრიდან“ როდესაც ცხოველი თავს გვესხმის ადამიანის ზემოქმედების გარეშე; თუ ცხოველი გამოყენებუ-ლია იარაღად ადამიანის მიერ, მაშინ საფრთხე იქმნება არა ნივთების, არამედ ადამიანის მხრიდან, ვინაიდან თავდამსხმელი ცხოველი კი არ არის, არამედ ის, ვინც მას იარაღად იყენებს. ამის კვალობაზე, როდესაც ადამიანი იყენებს იარაღად სხვის ცხოველს, თავდაცვა მოგერიე-ბის აქტად უნდა განვიხილოთ, თანაც თუ სხვისი ქონება (ცხოველი) დაზიანდა და საქმე ზარალის ანაზღაურებაზე მიდგა, სამოქალაქო სა-მართლის წესით პასუხი უნდა აგოს არა იმან, ვინც აუცილებელი მო-გერიების ვითარებაში ცხოველი მოკლა ან დააშავა, არამედ რან, ვინც სხვისი ქონება დანაშაულის ჩადენის იარაღად გამოიყენა.

2. საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის იმწუთიერობა

1. საბჭოთა სისხლის სამართლის თანახმად, აუცილებელი მოგე-რიების ვითარების წარმოქმნის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას სა-ზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის იმწუთიერობა წარმოადგენს. კანონში პირდაპირი მითითება ამაზე არ არის, მაგრამ იგი თვით აუცი-ლებელი მოგერიების ცნების ბუნებიდან გამომდინარეობს, რადგან ზიანის მიყენება ხელმყოფელისათვის მართლწესრიგის ინტერესებს მხოლოდ იმ პირობით შეესაბამება, თუ საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა იმ წუთს ხდება.

ზოგიერთი სოციალისტური ქვეყნის სისხლის სამართლის კოდექ-სში მოთხოვნა, რომ საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა იმწუთიერი უნდა იყოს აუცილებელი მოგერიების ცნების განმარტებაშიცაა შეტა-

⁶⁸ Walter Orschekowski. დასახ. ნაშრომი, გვ. 18.

ნილი. ასეა ჩეხოსლოვაკიის (§ 13), გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის (§ 17) და უნგრეთის (§ 29) სისხლის სამართლის კოდექსებში.

✕ აუცილებელი მოგერიების ვითარების არსებობა მთლიანად დამოკიდებულია საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის იმწუთიერობაზე, ხოლო თვითონ ეს იმწუთიერობა თვით საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის დაწყებისა და დამთავრების მომენტებით განისაზღვრება.

ბუნებრივია, რომ ხელყოფა იმწუთიერად ჩაითვლება, როდესაც თავდამსხმელი უკვე აყენებს ზიანს სამართლით დაცულ ობიექტს (მაგ., დამნაშავემ წააქცია თავისი მსხვერპლი და ჰა და ჰა დაახრჩობს მას). მაგრამ თუ ხელყოფის დასაწყისად მხოლოდ იმ მომენტს მივიჩნევდით, როდესაც სამართლით დაცულ ობიექტს უკვე ზიანი მიაყენეს, აუცილებელი მოგერიების უფლება უსაფუძვლოდ შეიზღუდებოდა: ვინაიდან მოგერიება განსაკუთრებით შედეგიანი სწორედ მაშინ არის, როდესაც აუცილებელი მოგერიება ობიექტის დაზიანებამდე ხდება. მოსწრებულად ნათქვამია ამაზე პეტრე პირველის „სამხედრო არტიკულში“: „თავდამცველი პირველ დარტყმას არ უნდა ელოდოს. თორემ შეიძლება ისეთი მოხდეს, რომ წინააღმდეგობის თავიც აღარ ექნესო“.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის მითითების თანახმად ✕ აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიშობა არა მხოლოდ ხელყოფის მომენტში. არამედ მაშინაც, როცა სახეზეა ხელყოფის რეალური მუქარა⁸⁹. ✕ პლენუმის ამ მითითებას მთლიანად იზიარებს საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია⁹⁰. ✕

ასევე წყდება ეს საკითხი სახალხო დემოკრატიის ქვეყნების სისხლის სამართლის თეორიაშიც.

✕ გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის კრიმინალისტიკის ვალტერ ორშაკოვსკის აზრით, ხელყოფა იმწუთიერია, როდესაც ხელმყოფელის მოქმედებამ თავისი ხასიათით და ინტენსიურობით შეიძლება ობიექტის დაუყოვნებელი დაზიანება გამოიწვიოს⁹¹. ✕

✕ რუმინეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის კრიმინალისტიკი ი. ლობრუნესკუსაც მიაჩნია, რომ არ შეიძლება მოვთხოვოთ მომგერიებელს დაელოდოს, სანამ ხელმყოფელი რეალურ თავდასხმას დაიწყებდეს, ვინაიდან ეს იმის მომასწავებელი იქნებოდა, რომ მომგერიებელი თავდამსხმელის მსხვერპლად გაგვეწერა. მაშასადამე, ხელყოფა უშუა-

⁸⁹ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР. 1924—1977. М., 1981, ч. 2, с. 67.

⁹⁰ Советское уголовное право, ч. Общая, М., 1982, с. 211; Советское уголовное право. Ч. Общая, М., 1982, с. 176 и др.

⁹¹ Walter Orschekowski. დასახ. ნაშრომი, გვ. 20.

ლოა მაშინაც. როდესაც იგი მართალია ჯერ არ დაწყებულა, მაგრამ გარდუვალია, აგერ-აგერ დაიწყება?⁹² X

Xროგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხელყოფა შეიძლება იმწუთიერად ჩათვალოს არა მარტო თავდასხმის უშუალოდ განხორციელების მომენტდან, არამედ იმ დროიდან, როდესაც ხელყოფის რეალური საფრთხე შეიქმნა.†

† იბადება კითხვა: შეიძლება თუ არა წარმოშვას აუცილებელი მოგერიების ვითარება ხელყოფის სიტყვიერმა მუქარამ?

სიტყვიერი მუქარა, როგორც წესი, ხელმოყოფელის განზრახვას ამჟღავნებს. განზრახვის გამომჟღავნება თავისთავად საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობას არ წარმოადგენს და არ შეიძლება გამოიწვიოს იმ პირის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, რომელმაც დანაშაულის მომავალში ჩადენის სურვილი განაცხადა. უბრალო განცხადება, — წერდა ამის თაობაზე კ. მარქსი, — რომ სურვილი მაქვს ჩავიღინო ეს და ეს, არ შეიძლება საბაბი გახდეს ჩემი დევნისა არც სისხლის სამართლის და არც გამასწორებელი პოლიციის მხრიდან. არ შეიძლება მტკიცებაც კი, რომ იგი აუცილებლად თავს დამატებს მოქალაქეთა სიძულვილსა და ზიზღს. რა თქმა უნდა, სიტყვიერი განცხადება შეიძლება იყოს გამოხატულება ძალზე დაბალი. ზიზღისა და სიძულვილის მომგვრელი აზრთა წყობისა, მაგრამ განა აღელვების მდგომარეობაში მე არ შემოძლია გავაკეთო განცხადება, მოქმედებით დამუქრება, რომლის შესრულების უნარი მე სრულიად არ გამაჩნია? მხოლოდ მოქმედება ამტკიცებს რამდენად სერიოზული იყო ჩემი განცხადება?⁹³

X განზრახვის გამომჟღავნებისაგან უნდა განვასხვავო მუქარა, რომელსაც, თუმცა კი აქვს ერთგვარი მსგავსება განზრახვის უბრალო გამომჟღავნებასთან. მაგრამ, მისგან განსხვავებით, რიგი თავისებურებით ხასიათდება. მუქარა ადამიანის აზრთა მსვლელობის უბრალო გამომჟღავნებას როდი წარმოადგენს. ზოგჯერ იგი მიმართულია გარკვეული დანაშაულებრივი შედეგის მისაღწევად და შეიძლება საამისო იძულების საშუალებად მოგვევლინოს. საქართველოს სსრ სსკ 135-ე მუხლით იძულების ცნება განმარტებულია როგორც „ძალდატანებით ან დასასჯელი მუქარით სხვა პირის იძულება. რომ შეასრულოს ან არ შეასრულოს ესა თუ ის მოქმედება...“.

მუქარა წარმოადგენს ფსიქიკურ ძალადობას, რომელსაც კანონმდებელი ხშირად თავისი მნიშვნელობით ფიზიკური ძალადობის გვერდით აყენებს. მაგალითად, საქართველოს სსრ სსკ 117-ე მუხლის თანა-

⁹² Dobrunescu. დასახ. ნაშრომი, გვ. 624.

⁹³ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., изд. 2-е, т. 6, с. 242.

ხმად. გაუპატიურებად ითვლება „სქესობრივი კავშირის დაკერა ფიზიკური ძალადობით, მუქარით ან დაზარალებულის უმწეო მდგომარეობის გამოყენებით“. მუქარას კანონმდებელი ზოგჯერ მაკვალფიცირებელ გარემოებად განიხილავს. მაგალითად, საქართველოს სსრ სსკ 121-ე მუხ. მე-2 ნაწილის თანახმად, თუ მამათმავლობას თან სდევს მუქარა ითვლება, რომ იგი ჩადენილია დამამძიმებელ გარემოებებში.

მუქარას შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი ჰქონდეს, თუნდაც იგი იძულებისა თუ ფსიქიკური ძალდატანების საშუალებას არ წარმოადგენდეს. ასეთ შემთხვევებს საქართველოს სსრ სსკ განიხილავს დამოუკიდებელ დანაშაულად⁹⁴.

ამგვარი მუქარა თუმცა მოგვეგონებს განზრახვის გამომჟღავნებას, მაგრამ მისგან მაინც არსებითად განსხვავდება.

— მართებულად აღნიშნავს თ. წერეთელი, რომ „იმ შემთხვევაშიც, როდესაც მუქარა გათვალისწინებულია, როგორც დამოუკიდებელი დანაშაულებრივი ქმედობა, იგი არ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც დანაშაულებრივი განზრახვის გამომჟღავნება. არსებითად იგი მეტია. ვიდრე უბრალო განზრახვის გამომჟღავნება. იგი იწვევს იმ პირში ვისაც ემუქრებიან, ერთგვარი შიშის, ალელეების გრძნობას, არღვევს მის სულიერ სიმშვიდეს. მუქარა რომ განზრახვის გამომჟღავნების სახე იყოს, მაშინ მისი ობიექტი ის სიკეთე უნდა ყოფილიყო, რისი დაზიანებაც მუქარის შინაარსს წარმოადგენს, მეორე მხრით, მუქარა ყოველთვის როდი წარმოადგენს პიროვნების ნამდვილი განზრახვის გამომჟღავნებას... ამიტომ მუქარა არ შეიძლება ჩაითვალოს განზრახვის გამომჟღავნების სახედ“⁹⁵. —

ამრიგად, მუქარა, განზრახვის გამომჟღავნებისაგან განსხვავებით, საზოგადოებრივად საშიშია და ამდენად შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ვითარება განაპირობოს. მაგრამ აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობას ყოველგვარი საზოგადოებრივად საშიში მუქარა როდი ქმნის. ასეთი ვითარება შეიძლება მხოლოდ ისეთი მუქარის დროს წარმოიშვას, როდესაც ცხადია, რომ თავდასხმა მუქარას იმ წუთსავე და აუცილებლად მოჰყვება.

თავდასხმის დასაწყისის ზედმიწევნით განსაზღვრა ზოგჯერ საკმაოდ ძნელდება და ეს პრაქტიკაში ხშირად შეცდომებსაც იწვევს. რო-

⁹⁴ საქართველოს სსრ სსკ 136-ე მუხლის მიხედვით, დანაშაულად ითვლება „მოკვლის ან სხეულის მძიმე დაზიანების, ან საყოველთაოდ საშიში საშუალებით ქონების დაზიანების მუქარა პირის ან მისი ახლობლების მიმართ, როდესაც საკმაოდ საფუძვლავანაა მუქარის განხორციელების საფრთხე“.

⁹⁵ თ. წერეთელი, დანაშაულის მომზადება და მცდელობა. თბ., 1961, გვ. 45, ანალოგიურ შეხედულებას იზიარებს ნ. ღურმანოვი იხ. Н. Дурманов. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву, М., 1955. с. 25.

გორც აღნიშნული იყო სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებაში, რიგ შემთხვევებში სასამართლოები არ იწყნარებენ აუცილებელი მოგერიების ვითარებას მისი არაიმწუთიერობის საბაბით, თუმცა ხელყოფის რეალური მუქარა არსებობდა⁹⁶.

ამ თვალსაზრისით ინტერესს იწვევს ინ-ის სისხლის სამართლის საქმე. მას, დიდი სამამულო ომის ინვალიდს, ორთავე ფეხი მოკვეთილი ჰქონდა; 8 თვე ჰოსპიტალში სამკურნალოდ იწვა. მის უმყოფლობაში ვინმე თან-ი ერთ-ერთ ოთახში ჩაუსახლდა და მის მეუღლესთან თანაცხოვრება დაიწყო.

როცა ინ-ი ჰოსპიტლიდან დაბრუნდა, თან-ი ბინიდან წავიდა. მაგრამ ინ-ის ცოლს ამის შემდეგაც არ ეშვებოდა, მოკვლით ემუქრებოდა, თუ მასთან არ იცხოვრებდა.

ინ-მა არაერთგზის მიმართა მილიციას და პროკურატურას. სთხოვდა დაეცვათ თან-ისაგან. თან-ს მილიციაში იბარებდნენ, ხელწერილს ართმევდნენ, რომ ინ-ს ოჯახს დაეხსნებოდა, მაგრამ თან-ი მაინც რამდენჯერმე ღამით შეიჭრა ინ-სთან სახლში, ისარგებლა მისი ინვალიდობით და მის ცოლთან წვებოდა.

ერთხელაც ღამით თან-ი მთვრალი, კვლავ მიაღმა მათ და მოითხოვა კარი გაეღოთ. ინ-მა გააფრთხილა, თუ ძალით დააპირებ შემოსულას, თოფს გესვრიო. თან-ი არ შეეპუა, შეამტვრია ლირსი და შუშბანდში გადაძვრომას შეეცადა.

ინ-ის მეუღლემ გზა გადაუღობა, ეხვეწა თავს დახსნოდა. თან-მა ხელი წაავლო და დახრჩობა მოუხდომა. ნაშინ ინ-მა გასაფრთხილებლად სანადირო თოფი ისროლა. სროლის ხმაზე თან-მა ქალს ხელი უშვა. „მე შენ გიჩვენებ სროლაროგორ უნდა-ო“ და დაიწყო შუშბანდში გადაძვრომა. როცა თან-ი ჯერ კიდევ კიბეზე იდგა, ხოლო წელამდე კარებში იყო გამძვრალი, ინ-მა კვლავ ისროლა და იგი.სასიკვდილოდ დასჭრა. გაგრის რაიონის სახალხო სასამართლომ ინ-ის ქმედობა შურისძიებით ჩადენილ განზრახ მკვლელობად ჩათვალა. აფხაზეთის უმაღლესმა სასამართლომ ეს კვალიფიკაცია შეცვალა. ქმედობა უეცრად აღძრული ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილ განზრახ მკვლელობად აღიარა. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ უარყო საქართველოს სსრ პროკურორის მოადგილის პროტესტი, რომ ინ-ი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოქმედებდა.

„ასეთ პირობებში, — მითითებულია განჩინებაში, — კოლეგიას სწორად მიაჩნია აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი სასამართლოს მიერ საქ-

⁹⁶ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР 1924—1977. М., 1981. т. 2, с. 64.

მის მასალათა შეფასება და ამავე დროს თვლის, რომ პროტესტის მტკიცება მცდარია. პროტესტის მტკიცების მცდარობა აშკარაა და ჩანს იქიდან, რომ თან-ი მოკლული იყო მაშინ, როდესაც იგი დახურული კარების მიღმა კიბეზე იმყოფებოდა და მხოლოდ წელამდე იყო შემძქრალი „ვერანდის“ შიგნით. ასეთ გარემოებაში თან-ის მოქმედება, იმის მხედველობაში მცდებით, რომ იგი არაფხიზელ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, არ იყო საშიში ინ-სათვის და არ ამართლებს იარაღის გამოყენებას“⁹⁷.

ჩვენი აზრით, პროტესტი სწორი იყო. ინ-ის მოქმედება მართლზომიერია, ვინაიდან ის თავს იცავდა იმწუთიერი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან. თუმცა თან-ი მის მიერვე გამოტეხილ კარებში მხოლოდ წელამდე იყო გადამძქრალი, მაგრამ საქმის ყველა გარემოება იმას მოასწავებდა, რომ მისგან თავდასხმა იმდენად ცხადი და გარღუვალა იყო, რომ თავდაცვითი ზომების მიუღებლად ინ-ი აშკარა უშუალო და აუცილებელი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდებოდა.

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები, როდესაც სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი მსგავს ხელყოფას იმწუთიერად მიიჩნევს, ხოლო თავდაცვას აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებად თვლის.

მაგალითისათვის შეიძლება ზან-ის საქმე მოვიტანოთ.

ზან-ი პიონერთა ბანაკის ექსპედიტორი იყო. აქ გაიცნო კან-ი, რომელიც ამავე ბანაკში ავტომანქანის მძღოლად მუშაობდა. მათ ხშირად უწევდათ ქ. მინსკში წასვლა სურსათისათვის; ისინი დადიოდნენ ტყეშიც სოკოს საკრეფად; ხშირად ღამით მარტონი რჩებოდნენ კანტორაში. თუმცა შემდეგ ზან-ი მინსკის სხვა დაწესებულებებში მუშაობდა, მაგრამ ისინი ერთმანეთს მაინც ხვდებოდნენ. კან-მა ცოლი შეირთო, მაგრამ ამის შემდეგაც ზან-ს არ ჩამოშორებია. ერთ დღეს იგი არ მივიდა კან-თან პაემანზე. მეორე დღით კან-ი მას მთვრალი სახლში მიაღდა, კარებზე აბრაზუნებდა, მაგრამ ზანმა არ გაუღო. ერთმანეთს ლანძღვა დაუწყეს. კან-ი ითხოვდა, კარების გაღებას და სიკვდილით იმუქრებოდა. მან კარებს მტკრევა დაუწყო და შეამტვრია კიდევ ლირაი. ზან-ი კედელზე დაკიდებულ სანადირო თოფს ეცა — დამუხტა, შემტვრეული კარიდან ორჯერ ესროლა კან-ს და მოკლა.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმმა ზან-ის ქმედობა აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელების მართლზომიერ აქტად ჩათვალა. პლენუმის დადგენილებაში მითითებულია: საქმის გარემოებანი საშუალებას იძლევა დავასკვნათ, რომ კან-ის მხრი-

⁹⁷ იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 1957 წ. № 332 განჩინება.

დან სახეზე იყო რეალური თავდასხმა ზან-ზე, რომელიც ოთახში ორ მცირეწლოვან ბავშვთან ერთად იმყოფებოდა, მას უფლება ჰქონდა განეხორციელებინა აქტიური მოქმედება ამ თავდასხმის მოსაგერიებლად. ამასთან საჭიროა ვალიდროთ, რომ ზან-ის მიერ გამოყენებული დაცვის საშუალება შეესაბამება კონკრეტულ გარემოებას და აგრეთვე თავდასხმის მოსაგერიებლად მის ძალასა და შესაძლებლობას⁹⁸.

χ ხელყოფის საწყისი დროის ზუსტი დადგენის სირთულე პრაქტიკაში, ბუნებრივია, აიძულებს სისხლის სამართლის თეორეტიკოსებს ისეთი კრიტერიუმი მონახონ, რომ მას აუცილებელი მოგერიების უფლების წარმოქმნა უკავშირდებოდეს. საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ცდილობენ საამისოდ დანაშაულის განვითარების სტადიები გამოიყენონ. x

იმის გამო, ამბობს ვ. კირიჩენკო, რომ ხელყოფა... თავისი ობიექტური ნიშნებით დანაშაულს წარმოადგენს, კარგი იქნება, თუ დანაშაულებრივი საქმიანობის განვითარების სტადიების შესახებ მოძღვრების თვალსაზრისით განვსაზღვრავთ, მცდელობას წარმოადგენს იგი, თუ მომზადებას⁹⁹.

დანაშაულის სტადიების შესახებ მოძღვრების გამოყენება ხელყოფის საწყისი მომენტის დასადგენად არ იწვევს დავას საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში, საკამათო ის არის, თუ რომელი სტადიიდან შეიძლება ხელყოფა იმწუთიერად ჩაითვალოს.

ი. სლუცკის აზრით, ჯერ მომზადების სტადიაზევე, ხოლო ზოგჯერ განზრახვის გამომჟღავნების დროსაც ხელყოფა შეიძლება იმწუთიერი იყოს, ოღონდ იმ პირობით, თუ სუბიექტმა თავისი მოქმედებით ცხადყო უშუალო, აუცილებელი საფრთხის შემცველი ხელყოფის დასაწყისი¹⁰⁰.

ე. ნემიროვსკისა და ვ. კირიჩენკოს, პირიქით. მიაჩნიათ, რომ თავდასხმის დასაწყისი დანაშაულის მცდელობის მომენტს ემთხვევა¹⁰¹.

მ. ბლუმი არ იზიარებს არც პირველსა და არც მეორე შეხედულებას. მისი აზრით, კანონს საზოგადოებრივად საშიშ ხელყოფად მხოლოდ დამთავრებული დანაშაული როდი მიაჩნია, არამედ მცდელობა და დანაშაულის მომზადებაც, ხელყოფის დასაწყისი და, შესაბამისად, აუცილებელი მოგერიების უფლების წარმოქმნის მომენტიც სწორედ ამისდა კვალად უნდა განისაზღვროს¹⁰².

⁹⁸ ВВС СССР, 1962, № 1, с. 16—18.

⁹⁹ იხ. ვ. კირიჩენკო. დასახ. ნაშრ., გვ. 32.

¹⁰⁰ იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 54.

¹⁰¹ Э. Я. Н е м и р о в с к и й. Советское уголовное право. Одесса, 1926, с. 126.

¹⁰² მ. ბლუმი, დასახ. ნაშრ. გვ. 40—50. ინტერესს იწვევს გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტატორების მოსაზ-

დანაშაულის სტადიების შესახებ მოძღვრების გამოყენება ხელყოფის საწყისი მომენტის დასადგენად, ჩვენი აზრით, სასურველ შედეგს ვერ მოგვცემს.

საქმითა სისხლის სამართლის მიხედვით დანაშაულის განვითარების სტადიები ის საფეხურებია, რომელნიც დანაშაულმა შეიძლება განვლოს განზრახვის წარმოქმნის დროიდან დანაშაულებრივ შედეგამდე. როგორც თ. წერეთელი აღნიშნავს, ეს პროცესი წარმოადგენს მიზნის ობიექტივაციას, რომელიც თავდაპირველად მხოლოდ სუბიექტურ სფეროში არსებობდა¹⁰³. ამის მიხედვით, როცა დანაშაულის სტადიებზე ვმსჯელობთ. გადამწყვეტ მნიშვნელობას აუცილებელი მოგერიებისაგან განსხვავებით, იძენს სუბიექტის ნებისყოფის მიმართულება. რომელიც გამოხატულებას პოულობს მის კონკრეტულ მოქმედებაში. ჩამოვთვლით ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე საეჭვოა დანაშაულის სტადიების შესახებ მოძღვრების თვალთახედვის კუთხიდან აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობის წარმოქმნის მომენტის განხილვის შესაძლებლობა. დანაშაულის სტადიებზე საუბარი მხოლოდ ამ შემთხვევებში შეიძლება, როდესაც ხელყოფა დანაშაულებრივ ხასიათს ატარებს, აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობა კი შეიძლება არადასაშუალებლივმა ხელყოფამაც წარმოშვას. ამასთანავე აუცილებელი როდია, ყველა დანაშაულებრივ ქმედობას სტადიები ჰქონდეს. მომზადება და მცდელობა გამოირიცხულია გაუფრთხილებელი დანაშაულის დროს, რომელიც, როგორც წესი, შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოშობის საფუძველი გახდეს¹⁰⁴. დაბოლოს, მომზადება და მცდელობა არ შეიძლება იყოს არაპირდაპირი განზრახვით ჩადენილი დანაშაულის დროსაც¹⁰⁵.

რება, რომელიც უახლოვდება ვ. კირიჩენკოს დებულებას, თუმცა კი არ ემთხვევა მას. თუ ხელყოფა, — აღნიშნულია კომენტარებში, — დასჯად მომზადებას ან მცდელობას წარმოადგენს, მაშინ ხელყოფა იმწუთიერია. აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოშობის დადგენისათვის აუცილებელია ანალოზის გზით გაირკვევს, თუ რა ვითარებაში წარმოიქმნა მოქმედება და რა მოტივები ამოძრავებდა თავდამსხმელს. განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია მოქმედი პირის ქცევის აგრესიულობა (იხ. Strafrecht der Deutschen Demokratischen Republik. Kommentar zum Strafgesetzbuch. Berlin, 1981, S. 89—90.

¹⁰³ იხ. თ. წერეთელი, დასახ. ნაშრ., გვ. 36.

¹⁰⁴ საქართველოს სსრ სსკ-ის მე-17 მუხლის თანახმად, „დანაშაულისათვის მზადებად ჩაითვლება საშუალებების ან იარაღის გამოძებნა თუ მომარაგება, ან სხვაგვარი პირობების განზრახ შექმნა (ხაზგასმა ჩვენი. — თ. შ.) დანაშაულის ჩასადენად. დანაშაულის მცდელობად ჩაითვლება განზრახი მოქმედება, რომელიც უშუალოდ მიმართულია დანაშაულის ჩასადენად...“

¹⁰⁵ Советское уголовное право. Ч. общая, М., 1981, с. 233; Н. Д. Дурманов, стадии совершения преступления по советскому уголовному праву, М., 1955, с. 122—126.

ამრიგად, დანაშაულის სტადიებზე ლაპარაკი მხოლოდ პირდაპირი განზრახვის დროს შეიძლება. რაც შეეხება აუცილებელ მოგერიებას, იგი შეიძლება თავდამსხმელის ბრალის არარსებობის დროსაც კი წარმოიშვას.

მეორე მხრივ, ბევრჯერ დანაშაულისათვის მზადება ან დანაშაულის მცდელობა შეიძლება მაშინაც იყოს, როდესაც აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოშობაზე ლაპარაკიც კი არ არის. მაგალითად, მცდელობა უვარგისი საშუალებით შეუფერებელი, ანდა არარსებული ობიექტის მიმართ, ერთგვარ გარემოებაში შეიძლება დანაშაულის სტადიად განვიხილოთ¹⁰⁶. მაგრამ მაშინ არ წარმოიქმნება აუცილებელი მოგერიების ვითარება, ვინაიდან ხელმოყოფელისათვის ზიანის მიყენება არ შეიძლება კონკრეტული ობიექტის დაცვას ემსახურებოდეს.

ყოველივე ამის გამო მოძღვრება დანაშაულის სტადიების შესახებ, ჩვენი აზრით, არ გამოდგება ხელყოფის დასაწყისის მომენტის დასადგენად.

შესაძლოა ზემონაჩვენები მოსაზრების მომხრეებს მხედველობაში აქვთ არა დანაშაულის სტადიები ამ ცნების სპეციალური გაგებით. არამედ „მომზადება და მცდელობა ობიექტური გაგებით“. მაგრამ ამით საქმეს არ ეშველება, რადგან თუნდაც ობიექტურად გაგებული მომზადება და მცდელობა სუბიექტური მომენტების გარეშე ძნელი წარმოსადგენია. თუ ვიტყვით, რომ ვინმემ მეზობლის მოსაკლავად ცული შეიძინა, ეს მოქმედება ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიში მხოლოდ იმდენად იქნება, რამდენადაც დანაშაულებრივი ნების ობიექტივაციის სტადიას წარმოადგენს, ხოლო თავისთავად კი ცულის შექმნა არა დანაშაულებრივი მიზნით მკვლელობისათვის მომზადების რაიმე ობიექტურ ნიშნებსაც კი მოკლებულია.

იგივე ითქმის მცდელობაზეც „ობიექტური გაგებით“. თუ სუბიექტმა. მართალია, მოკვლის მიზნით ისროლა, მაგრამ მიზანს ააცდინა. სახეზეა მკვლელობის მცდელობა. შემთხვევით გასროლას, რომლითაც შეიძლებოდა ადამიანი მოკლულიყო ვერ ექნება სწორედ მკვლელობის

ამგვარ შეხედულებას ადგას საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაც. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1975 წლის 27 ივნისის დადგენილებაში ნათქვამია, რომ დამნაშავის ქმედობა შეიძლება მიჩნეულ იქნეს მკვლელობის მცდელობად მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი პირდაპირი განზრახვით მოქმედებდა (იხ. Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, М., 1981, с. 172).

¹⁰⁶ იხ. ნ. დუ რ მ ა ნ ო ვ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 154; თ. წერეთელი. დასახ. ნაშრ. გვ. 153—163; Н. Ф. Кузнецова. Ответственность за приготовление и покушение на преступление. М., 1958, с. 95.

მცდელობის „ობიექტური“ ნიშნები, ვინაიდან მას ასევე შეიძლებოდა სხეულის მძიმე და მსუბუქი დაზიანება, ანდა ცხოველის ვნება მოჰყოლოდა. მაშასადამე, ვერ ვიტყვით სახელდობრ ობიექტური გაგებით რომელი დანაშაულის მცდელობა მოხდა. ასეთ შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, შეიძლება მხოლოდ ზიანის რეალური საფრთხის შექმნაზე ვილაპარაკოთ და არა დანაშაულის მცდელობაზე „ობიექტური“ გაგებით.

ამრიგად, საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის დასაწყისი მომენტის საკითხის გადაწყვეტისას მთავარია რეალური საფრთხე, რომელიც ხელყოფამ შექმნა და აუცილებლობა დაუყოვნებელი მოქმედებისა ამ ხელყოფის მოსაგერიებლად. X

2. აუცილებელი მოგერიების ვითარება ისპობა ხელყოფის შეწყვეტისთანავე.

ხელყოფა შეიძლება შეწყდეს მომგერიებლის წინააღმდეგობით ან გარეშე პირთა ჩარევის შედეგად, ან კიდევ იმის გამო, რომ თავდამსხმელმა უარი თქვა ხელყოფაზე. თავდასხმა შეწყვეტილად ითვლება მაშინაც, როდესაც თავდამსხმელმა თავის მიზანს მიადგია, ობიექტი უკვე განადგურებულია ან ნაწილობრივ დაზიანებული, ხოლო ახალი საფრთხე მას აღარ მოელის.

თავდასხმის შეწყვეტის დროს იგი იმშუთიერად აღარ ითვლება და ამით აუცილებელი მოგერიების უფლებაც ისპობა, რაკი ზიანის მიყენება ხელმოყოფელისათვის კონკრეტული სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად არაფრის მაქნისია.

ამ დებულების ნათელსაყოფ მაგალითს საქართველოს სასამართლო პრაქტიკა გვაძლევს.

სოფელ წინამძღვრიანთკარში ბან-ი დანით დაედევნა გან-ს მოსაკლავად. გან-მა წაართვა მას დანა, წააქცია, რამდენჯერმე ჩასცა და მოკლა.

მცხეთის რაიონის სახალხო სასამართლომ ჩათვალა. რომ გან-მა ჩაიდინა განზრახი მკვლელობა უეცარი ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ სახალხო სასამართლოს განაჩენი ძალაში დატოვა. მის განჩინებაში მითითებულია, რომ ბან-ის მოკვლის დროს გან-ი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში არ იმყოფებოდა. მან მიაყენა ბან-ს დანით ჭრილობები, როდესაც ბან-მა არათუ თავდასხმა, არამედ წინააღმდეგობაც კი შეწყვიტა და გან-ს არავითარი საფრთხე აღარ ემუქრებოდა¹⁰⁷.

¹⁰⁷ საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 1957 წ. 23. IV. განჩინება № 500.

ჩვენი აზრით, საკითხი სწორად არის გადაწყვეტილი. აუცილებელი მოგერიების ვითარება მხოლოდ იმ დრომდე არსებობდა, სანამ ბან-ი გან-ს თავს ესხმოდა, ე. ი. სანამ ხელყოფა იმყოფებოდა. ხელყოფის აღკვეთის შემდეგ აუცილებელი მოგერიება ვითარება შეწყდა და ბან-ის მოკვლას აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერ აქტად ვეღარ განვიხილავთ.

თავდამსხმელის განიარაღება თავდასხმის შეწყვეტად ყოველთვის ვერ ჩაითვლება. აი კიდევ მაგალითი საქართველოს სასამართლოს პრაქტიკიდან.

ჯან-ი და ან-ი შეეკამათდნენ: ან-მა ჯან-ს გულმკერდში დანა ჩასცა და მძიმედ დააშავა; მძიმედ დაჭრილმა ჯან-მა მაინც შეძლო დანა წაერთმია და იგი ან-ს მუცელში გაუყარა. ან-ი გარდაიცვალა.

სახალხო სასამართლომ ჯან-ის მოქმედება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად მიიჩნია და თავისი განაჩენი ამით დაასაბუთა, რომ რაკი ჯან-მა შეძლო თავდამსხმელისათვის დანის წართმევა და მისი განიარაღება, არავითარი აუცილებლობით არ იყო გამოწვეული მისთვის სასიკვდილო ჭრილობის მიყენება, რამდენადაც ან-ი მოკლებული იყო თავდასხმის გაგრძელების შესაძლებლობას. ჯან-ზე თავდასხმა დამთავრდა და მის მიერ უკიდურესი ზომების მიღება არ იყო საჭირო.

საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ განაჩენი არასწორად ჩათვალა. კოლეგიის განჩინებაში მითითებულია: „მართალია ჯან-მა თავდასხმის მომენტში შეძლო ანისათვის დანის წართმევა და შემდეგ ამავე დანით მისი სასიკვდილო დაჭრა, მაგრამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში არ შეიძლება ჩაითვალოს, რომ უკვე განიარაღებული ან-ის მხრიდან თავდასხმა შეწყვეტილი იყო და მოგერიების მიზნით ჯან-ის მიერ უკიდურესი ზომის მიღება არ იყო გამოწვეული აუცილებლობით. მართალია, ჯან-ი დაეუფლა იარაღს, მაგრამ მხედველობაშია მისაღები, რომ მძიმედ დაჭრილს ყოველ წუთს შეიძლება დაეკარგოდა გონება და შეუიარაღებელ ან-ს, რომელსაც არ მიუტოვებია შემთხვევას აღვიღო, სრული შესაძლებლობა ჰქონდა, იარაღის გარეშეც, მძიმედ დაჭრილი ჯან-ისთვის მიეყენებია სერიოზული ვნება, სწორედ ამიტომ, ანისათვის დანის წართმევის შემდეგაც ჯან-ის მიმართ არ შეწყვეტილა რეალური თავდასხმის საშიშროება, და თუ ასეთ პირობებში მან სასიკვდილო ვნება მიაყენა თავდამსხმელს, მისი ეს ქმედობა განხილული უნდა იქნეს, როგორც ჩადენილი აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში¹⁰⁸...

108 იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს ბიულეტენი, 1971, № 2, გვ. 23.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წლის 4 დეკემბრის № 11 დადგენილების თანახმად აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ შეიძლება შეწყვეტილად ჩაითვალოს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც დაცვა თუმცა დამთავრებულ თავდასხმას მოჰყვა, მაგრამ საქმის გარემოებისდამიხედვით მომგერიებლისათვის თავდასხმის დამთავრების მომენტი ნათელი არ იყო¹⁰⁹. ეს დებულება, ვფიქრობთ, დაზუსტებას საჭიროებს.

საქმე იმაშია, რომ თუ ხელყოფა შეწყდა და ამიტომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაც ობიექტურად აღარ არსებობს, მაშინ ამის ცოდნა თუ არცოდნა ვერც ფაქტობრივ და ვერც აუცილებელი მოგერიების ვითარებას ვერ შეცვლის. ამიტომ, მართალია, ნ. პაშე-ოზერსკი, რომელსაც მიაჩნია, რომ ამგვარი საკითხის გადაწყვეტისას სიმძიმის ცენტრი ობიექტური მომენტიდან სუბიექტურზე გადადის, ამან კი კანონის პრაქტიკაში გამოყენების დროს შეიძლება შეცდომები გამოიწვიოს¹¹⁰.

✓-მ პირის პასუხისმგებლობის საკითხი, რომელმაც თავდამსხმელს ზიანი ხელყოფის შეწყვეტის შემდეგ მიაყენა, ჩვენი აზრით, იმისდა მიხედვით უნდა განიხილებოდეს, თუ რა ბრალი ედება მომგერიებელს იმაში, რომ მან ხელყოფის დამთავრების მომენტი ვერ შეამჩნია. თუ მან არ იცოდა და არც შეიძლებოდა სცოდნოდა, რომ ხელყოფა უკვე დამთავრებულია, მაშინ მომგერიებელს ბრალი არ მიუძღვის და, მაშასადამე. არც არსებობს საფუძველი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისათვის, ხოლო თუ მომგერიებელი ვერ ამჩნევს, რომ ხელყოფა დამთავრდა, მაგრამ მას შეეძლო და ვალდებულიც იყო ამის შეტყობაში შეცდომა არ მოსვლოდა, იგი პასუხს აგებს ზიანის გაუფრთხილებელი მიყენებისათვის. თუ სუბიექტმა იცის, რომ ხელყოფა შეწყდა და თავდამსხმელს მაინც ვნებას აყენებს, მაშინ მან პასუხი უნდა აგოს ზიანის განზრახ მიყენებისათვის. ✕

ეს დებულება პირდაპირ გამომდინარეობს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წლის 4 დეკემბრის დადგენილებიდან, რომელშიც ნათქვამია, რომ თანახმად კანონისა მძიმე დაზიანება მხოლოდ მაშინ არ ჩაითვლება თავდამსხმელისათვის აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მიყენებული, თუ ეს ჩადენილია მას შემდეგ,

¹⁰⁹ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, М., 1981, ч. 2, с. 68. ეს თვალსაზრისი გაბატონებულია საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში (იხ., მაგალითად, Советское уголовное право, Часть общая, М., 1981, с. 212; Курс советского уголовного права, Часть общая, т. I, Л., 1968, с. 475; И. Тишкевич, цит. работа, с. 59).

¹¹⁰ იხ. ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 53.

როცა თავდასხმა აუცილებელი ან დამთავრებული იყო, დაცვითი საშუალების გამოყენების საჭიროებამ უკვე აშკარად განვლო და, მაშასადამე, ასეთი მოქმედება შურისძიების, თვითნებური გასწორების აქტს წარმოადგენდა. ასეთ შემთხვევებში პასუხისმგებლობა ზოგადი საფუძვლების მიხედვით წყდება.

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკით, ზიანის მიყენება თავდამსხმელისათვის აშკარად შეწყვეტილი ხელყოფის შემდეგ საქმის ფაქტობრივი მხარისდამიხედვით ითვლება განზრახ ზიანის მიყენებად, შემამსუბუქებელ გარემოებებში ანდა უამისოდ. მაგალითად, ცაგერის მოქ. დონ-ს თავს დაესხნენ მთვრალი ხან-ი და მისი მეგობრები. მათ ჯონით სცემეს დონ-ი. ამის გამო ძლიერი სულიერი აღელვებით შეპყრობილი იგი შევარდა მწყემსის ქოხში, გამოიტანა თოფი და ხან-ს ესროლა.

ცაგერის რაიონის სახალხო სასამართლომ ჩათვალა, რომ დონ-ის ქმედობა არის სხეულის მძიმე დაზიანება ჩადენილი უეცრად აღძრული ძლიერი სულიერი აღელვების ნიადაგზე. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ სასამართლოს განაჩენი ძალაში დატოვა¹¹¹.

ის, რომ თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენებას წინ დამთავრებული საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა უძლოდა, თავისთავად სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას არ წარმოადგენს.

არასრულწლოვანები, ზან-ი და ენ-ი გადაძვრნენ ღამით ეზოში, სადაც ნარ-ს მსუბუქი ავტომანქანა ედგა და შეეცადნენ ხუფები მოეპარათ. ნარს საეჭვო ხმაური მოესმა, ისროლა სანადირო თოფი ზან-ის მიმართულებით და უბრძანა ხელები აეწია. შეშინებულმა ზან-მა ასწია ხელები და შეეხვეწა, აღარ ესროლა. ნარ-მა მაინც გაისროლა და ზან-ი მძიმედ დააშავა. ამ კრილობის გამო მას მარჯვენა ხელი მოჰკვეთეს.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმმა არ გაიზიარა უკრაინის სსრ უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილება, რომლითაც ნარ-ის ქმედობა ჩაითვალა სხეულის მძიმე დაზიანებად, რომელიც მიყენებული იყო აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაშეღებით. უკრაინის სსრ უმაღლესმა სასამართლომ თავისი დადგენილება იმით დაასაბუთა, ვითომდა ნარ-ი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოქმედებდა, რაკი მის ქონებას ხელყოფდნენ, მხოლოდ გადაამეტა აუცილებელი მოგერიების ფარგლები.

¹¹¹ საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 30. IV. 1958 წ. განჩინება № 1890.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ უკრაინის უმაღლესი სასამართლოს მოსაზრებაში საქმის ფაქტობრივ ვარაუდებს არ შეესაბამება, ვინაიდან სროლის წამს არავალი თაფლასმა დაზარალებულის მხრიდან აღარ არსებობდა არც ნარჩის მოხახუნის წევრებისა და არც მისი ქონების მიმართ.

პლენუმის აზრით, რაკი ნარჩს უნდოდა დაზარალებულისათვის ტყვეთა თავში მოეხვედრებინა და, მაშასადამე, მოეკლა იგი, მისი მოქმედება განსახილველია როგორც თვითგასწორების აქტი, რომლისთვისაც მოქმედმა პასუხი უნდა აგოს ზოგადი საფუძვლით განზრახვიდან შაულისათვის¹¹².

ჯ საბჭოთა სოსხლის სამართლის თეორია და პრაქტიკა არ უკავშირებენ ხელყოფის დამთავრების მომენტს დანაშაულის იურიდიულ დამთავრებას. ი. სლუცკი აღნიშნავს, რომ აუცილებელი მოგერიების დროს ხელყოფის დამთავრებულად ცნობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არა იურიდიულ ნიშანს, არამედ ხელყოფის ფაქტობრივად დამთავრებას¹¹³.

ჩვენ ვიზიარებთ ამ დებულებას. საკითხის სხვაგვარი გადაწყვეტა აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის მიზნის საწინააღმდეგო იქნებოდა, რადგან სამართლით დაცული ობიექტისადმი მიმართული საფრთხის შეწყვეტა ყოველთვის როდი ემთხვევა დანაშაულის შემადგენლობის შესრულებას. მაგალითად, საქართველოს სსრ სსკ 152-ე მუხლის თანახმად, ყაჩაღობა ითვლება დამთავრებულ დანაშაულად იმ მომენტთან, როცა სხვისი პირადი ქონება ხელყოფილია მისი დაუფლების მიზნით. მაგრამ აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ შეიძლება შეწყდეს ხელყოფის მომენტშივე, ვინაიდან ქონებისა თუ პიროვნებისადმი მიმართული რეალური საფრთხის შეწყვეტა ამასთან არ არის დაკავშირებული.

ამის მიხედვით, ყაჩაღობის იურიდიული დამთავრების შემდეგაც ხელყოფა იმუთხიერევი რჩება და ხელყოფის მხოლოდ ფაქტობრივი შეწყვეტის შემდეგ წყდება. ე. ი. იმ დროიდან, როდესაც ძალის გამოყენება კონკრეტული სამართლებრივი სიკეთის დაცვას, ამ შემთხვევაში — დაზარალებულის ქონებისა თუ პიროვნების დაცვის საჭიროებას აღარ ემსახურება.

ამრიგად, აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოქმნა და შეწყვეტა მთლიანად დაკავშირებულია საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის დაწყებასა და დამთავრებასთან, ხელყოფისა, რომლის არსებობა, თავის მხრივ, განპირობებულია რეალური საფრთხის არსებობით სსხლის სამართლით დაცული ობიექტისათვის. X

¹¹² БВС СССР, 1963, № 2, с. 17—19.

¹¹³ იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 59.

3. ხელყოფის ნამდვილობა

1. აუცილებელი მოგერიების ვითარების ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა ხელყოფის ნამდვილობაა.

ზოგჯერ ხდება, კაცი იმავე მიზნით მოქმედებს, როგორც აუცილებელი მოგერიების დროს, ე. ი. ცდილობს დაიცვას კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესები, მაგრამ მისი ცდა ამაოა, რადგან „თავდასხმა“, რომელსაც ის „იგერიებს“ ნამდვილი არ არის, მხოლოდ მის წარმოდგენაში არსებობს.

ასეთ „მოგერიებას“ საბჭოთა სისხლის სამართალი მოჩვენებით მოგერიებას უწოდებს.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი მოჩვენებით მოგერიებას აკუთვნებს ისეთ შემთხვევებს, როცა ადამიანს რეალურად თავს არ ესხმიან და მას მხოლოდ ჰგონია, ვითომ თავს ესხმიან¹¹⁴.

ნ. პაშენ-ოზერსკის აზრით, „მოჩვენებითი მოგერიება“ მხოლოდ მოჩვენებითი ნამდვილად (ობიექტურად) არარსებული ხელყოფის მოგერებაა, ე. ი. შეცდომის შედეგია¹¹⁵.

მოჩვენებითი მოგერიების ცნების ეს განსაზღვრება და სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმისეული განსაზღვრებაც ვგონებთ. დაზუსტებას საჭიროებს. საქმე ის არის, რომ საკითხი მოჩვენებითი მოგერიების თაობაზე (სისხლისსამართლებრივი აზრით) ყოველთვის კი არ წამოიჭრება, როცა კი ადამიანი არარსებულ თავდასხმას იგერიებს. არამედ მხოლოდ მაშინ, თუ ასეთი მოგერიების შედეგად ვითომდა ხელმყოფელს ზიანს აყენებენ. ამიტომ უთუოდ მართალია ნ. ღურმანოვი, რომელსაც მოჩვენებითი მოგერიების ცნების განსაზღვრებაში ვითომდა ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენების მომენტი შეაქვს. ნ. ღურმანოვის აზრით, მოჩვენებითი მოგერიება ნიშნავს ზიანის მიყენებას იმ ადამიანისათვის, რომელიც ზიანის მიმყენებელს თავდამსხმელად ეჩვენება, ნამდვილად კი არ არის¹¹⁶.

მოჩვენებითი მოგერიების საკითხი შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში წამოიჭრას, როცა ვითომდა მომგერიებელი სამართლებრივი ინტერესების დასაცავად მოქმედებს. ამ გარემოებამაც, ჩვენი აზრით,

¹¹⁴ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, М., 1981. с. 68.

¹¹⁵ იხ. ნ. პაშენ-ოზერსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 100. მოჩვენებითი მოგერიების ასეთი განსაზღვრება საერთოდ მიღებულია საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში (იხ. მაგ. В. Ткаченко. Ответственность за вред причиненный примитивной обороной. „Советская юстиция“. 1969. №21, с. 11).

¹¹⁶ იხ. ნ. ღურმანოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 30.

გამოხატულება უნდა პოვოს მოჩვენებითი მოგერიების ცნების განსაზღვრებაში.

- ამრიგად, მოჩვენებითი მოგერიება მაშინ გვაქვს, როცა კაცი კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესების დასაცავად ვნებას აყენებს ადამიანს, რომელიც შეცდომით თავდამსხმელად ეჩვენება, თუმცა საზოგადოებრივად საშიშ ხელყოფას ობიექტურად ადგილი არ ჰქონია.

- ამის კვალობაზე, თუ სუბიექტის მოქმედებაში არ არის დადგენილი კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზანი, ასეთი ქმედობა სასამართლომ მოჩვენებითი მოგერიებად არ უნდა ჩათვალოს. ამ დებულების განსამართლავად გამოდგება შემდეგი მაგალითი საქართველოს სასამართლო პრაქტიკიდან.

ან-ი ღამით საკოლმეურნეო ბოსტანს დარაჯობდა, მას თან ჰქონდა სანადირო თოფი ერთი ვაზნით. შუალამისას იგი თივის ზვინთან ჩამოჯდა და ჩასთვლიდა. როცა რაღაც შრიალმა გამოაღვიძა. დაინახა, რომ მისკენ რაღაც მოძრაობდა, ან-ი შიშმა აიტანა, არ გაუჩივია ადამიანი მოდიოდა თუ მხეცი, გაისროლა და სასიკვდილოდ დაჭრა სამხედრო მოსამსახურე პარ-ი, რომელიც თვითნებურად წამოსულიყო თავის სამხედრო ნაწილიდან, ტომარა წამოეღო და კოლმეურნეობის კარტოფილის მოპარვას აპირებდა.

საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ეს შემთხვევა მოჩვენებითი მოგერიებად მიიჩნია და ან-ს გამაფრთხილებლობით ჩადენილი მკვლელობისათვის დასდო მსჯავრი¹¹⁷. ან-ის მოქმედება მოჩვენებითი მოგერიებად არ გვეგულება. თუ მან თავდაცვის მიზნით გაისროლა, მაშინ მისი მოქმედება ან აუცილებელი მოგერიება, ანდა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებაა, რადგან სამართლით დაცული ინტერესების ხელყოფას ნამდვილად ჰქონდა ადგილი. თუ ან-ს ეს მიზანი არ ჰქონდა, დაბნეულმა არ იფიქრა რასა შერებოდა და შიშით ისროლა, მაშინ მისი მოქმედება აუცილებელი მოგერიება არ არის. და არც მოჩვენებითი მოგერიებაა, რადგან საამისოდ ისევე როგორც აუცილებელი მოგერიებისათვის, მოქმედებას დაცვის მიზანი უნდა ჰქონდეს.

2. კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზანს, რომელიც მოჩვენებითი მოგერიებას ახლავს, არ შეუძლია თავისდათვად მისი სარგებლობა დაასაბუთოს. მოჩვენებითი მოგერიება კონკრეტული სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობების ნამდვილ დაცვას არ ემსახურება, იგი მიმართულია არა ნამდვილი, არამედ მოჩვენებითი თავდასხმის წინააღმდეგ. ამიტომ, ზიანის მიყენება

117 საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 29. X. 1960 წ. განჩინება № 2907.

მოჩვენებითი მოგერიების ვითარებაში საზოგადოებრივად საშიში მოქმედებაა¹¹⁸.

- მეორე მხრივ, მოჩვენებითი მოგერიების ვითარებაში ჩადენილ ქმედობას საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება არ ახლავს და ქმედობის განზრახულობა ყოველთვის გამოირიცხებულია, რადგან საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნება განზრახვის აუცილებელი ელემენტია.

- ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების შეგნების უქონლობა მოჩვენებითი მოგერიების დროს განპირობებულია ფაქტიური შეცდომით. ამიტომ, მოჩვენებითი მომგერიებლის პასუხისმგებლობის საკითხი იმისდა მიხედვით წყდება მიუძღვის მას თუ არა ბრალი შექმნილი ვითარების მცდარ შეფასებაში.

- სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ ამ შემთხვევაში ვითომდა მომგერიებელმა შეიძლება პასუხი აგოს გაუფრთხილებელი მოქმედებისათვის, ანდა იგი საერთოდ არ უნდა მიეცეს სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში. მოჩვენებითი მოგერიება მხოლოდ მაშინ გამოირიცხავს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას, როცა შექმნილი ვითარება საკმარის საფუძველს აძლევდა მომგერიებელს ეფიქრა თავდასხმა ნამდვილიაო და მას შეგნებული არ ჰქონდა რომ მისი ვარაუდი მცდარია¹¹⁹. მაგალითად შემდეგი შემთხვევა მოვიტანოთ: X

ან-ი და მისი ცოლი ღამე მალაზიას დარაჯობდნენ. მალაზიის წინ საბარგო ავტომანქანა გაჩერდა. მანქანიდან უცნობი გადმოვიდა და მალაზიისაკენ წამოვიდა. ან-მა თოფი შემართა და შესძახა, მაგრამ უცნობი არ შეეპუა და მისკენ მიიწევდა, თან ხელი ჯიბეში ჰქონდა ჩაყოფილი. ან-მა გამაფრთხილებლად თოფი ისროლა. უცნობი კვლავ უახლოვდებოდა, ან-მა იფიქრა, მძარცველიაო, ესროლა და მოკლა.

ყირგიზეთის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ან-ის მოქმედება განზრახ მკვლელობად მიიჩნია.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ კი იგი მოჩვენებით მოგერიებად ჩათვა-

¹¹⁸ ზუსტი არა გვევლინა მ. იაკუბოვიჩის აზრი, თითქოს მოჩვენებითი მოგერიება მოკლებული იყოს საშიშროებას და ამიტომ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობასაც გამოირიცხავდეს (იხ. მ. იაკუბოვიჩი, დსახ. ნაშრ., გვ. 168). ნამდვილად მოჩვენებითი მოგერიება არ არის მოკლებული ობიექტურ საშიშროებას, რადგან მის დროს მიყენებული ზიანი გაუმართლებელია.

¹¹⁹ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, М., 1981, с. 68.

ლა და ან-ს გაუფრთხილებლობით ჩადენილი მკვლელობისათვის დას-
დო მსჯავრი¹²⁰.

ასეთი მიდგომა სასამართლო პრაქტიკაში კვლავაც გვხვდება:

სალამოს 10 საათზე ღონ-ის ეზოში უცნობი შევიდა და ცდილობ-
და ღონ-ისავე ძაღლი დაეჭირა. შეკითხვაზე ვინა ხარ და რა გინდაო,
პასუხს არ იძლეოდა. შეშინებული ღონ-ი ოთახში შებრუნდა და სუფ-
რის დანა გამოიტანა. ამ დროისათვის უცნობმა მოასწრო ძაღლის დაჭე-
რა. ღონ-მა იფიქრა, ყაჩაღი თავს დამესხა, ჭერ ძაღლს დაახრჩობს,
მერე გამძარცვავსო, და თავდაცვის მიზნით უცნობს დანა დაჰკრა და
მძინედ დააშავა. როგორც შემდეგ გამოიჩვენა, დაზარალებული ღონ-ის
ეზოში ძარცვის მიზნით კი არ შესულა, არამედ მთვრალი ყოფილა და
მის ეზოში შემთხვევით შეხვტილდა.

საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქ-
მეთა სასამართლო კოლეგიამ ღონ-ის მოქმედება მოჩვენებით მოგე-
რებად ცნო და მას მსჯავრი დასდო გაუფრთხილებლობით სხეულის
დაზიანებისათვის¹²¹. ჩთუ მომგერიებელს იმ კერძო ვითარებაში არ
უნდა გაეთვალისწინებინა, ანდა არ შეეძლო გაეთვალისწინებინა, რომ
თავდასხმა ნამდვილი არ არის და ზიანი ვითომდა თავდამსხმელს მია-
ყვნა, მაშინ ასეთი მოჩვენებითი მომგერიებელი სრულიად თავისუფლ-
დება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან.

ნ. ღურმანოვის აზრით, ასეთი კეთილსინდისიერად შემცდარი
მომგერიებლის მიმართ გამოსაყენებელია კანონი აუცილებელი მოგე-
რების შესახებ¹²². მაგრამ არაბრალებული მოჩვენებითი მოგერიების
დროს აუცილებელი მოგერიების კანონის გამოყენება სწორი არ უნდა
იყოს.

— აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიშობა ნამდვილად არ-
სებზელი საზოგადოებრივად საშიში თავდასხმის გამო. მოჩვენებითი
მოგერიების დროს კი თავდასხმა მხოლოდ მომგერიებლის წარმოდგე-
ნაში არსებობს და არა სინამდვილეში. ცხადია შეცდომა, თუნდაც
იგი მისატყვებელი რომ იყოს, ვერ გადააქცევს მოჩვენებით მოგერიე-
ბას ნამდვილად. შეცდომის მისატყვებელი ხასიათი მოჩვენებითი მო-
გერიების დროს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამო-
მრიცხველ გარემოებას წარმოადგენს, მაგრამ იგი ქმედობის საზოგადო-
ებრივ საშიშროებას როდღი გამოიჩვენებს. არაბრალებული მოჩვენები-

120 სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა კო-
ლეგიის 21. IV. 1976 წ. განჩინება, იხ. БСР СССР, 1976, № 4, с. 12.

121 საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა
სასამართლო კოლეგიის 2. III. 1960 წ. განჩინება № 338.

122 ნ. ღურმანოვი ი. დაახ. ნაშრ., გვ. 30. იგივე აზრისაა ი. ტიშკევიჩი (იხ.
დასახ. ნაშრ., გვ. 44)

თი მოგერიება საზოგადოებრივად მაინც საშიშია და მისი გაიგივება აუცილებელ მოგერიებასთან გაუმართლებელია. X

სასამართლო პრაქტიკა ამ საკითხის გადაწყვეტაში სწორი გზით მიდის, აი საამისო მაგალითიც.

სამტრედიის რაიონის ერთ-ერთი სოფლის კოლმეურნეები სან-ი, ან-ი და რა-ე კოლმეურნეობის გამგეობის დასტურით ღამით ჩაუსაფრდნენ ბოროტმოქმედებს, რომლებმაც რამდენიმე კოლმეურნის ბინა გაქურდეს, წინა დღეს კი სან-ის ბინის გაქურდვას შეეცადნენ.

შუალამისას ქუჩაზე ოთხი უცნობი გამოჩნდა. ისინი საექვოდ იქცეოდნენ. უჩუმრად ათვალერებდნენ ქიშკრებს და ეზოებში იხედებოდნენ. როდესაც სან-ის ეზოს მიუახლოვდნენ და ბაღლის ყუფა გაიგონეს, ერთ-ერთი გამოცალკევდა და ქიშკრისაკენ გაემართა. სან-მა დაუყვირა დადექ, ხელები ასწიეო შეძახილის მოულოდნელობით უცნობი დაიბნა და რევოლვერი ჰაერში ისროლა. ამან სან-ი საბოლოოდ დაარწმუნა, რომ ყაჩაღები ესხმოდნენ და თავდასაცავად სანადირო თოფის გასროლით უცნობი სასიკვდილოდ დაჭრა. როგორც შემდეგ გამოირკვა, მოკლული და მისი თანმხლები მილიციის თანამშრომლები ყოფილან და თავად ეძებდნენ ქურდებს.

საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა სან-ის მოქმედება მოჩვენებით მოგერიებად ჩათვალა და გაათავისუფლა იგი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან. პასუხისგებაში მიუცემლობის საფუძვლად პრეზიდიუმმა ის კი არ მიიჩნია, რომ სან-მა აუცილებელი მოგერიების უფლება გამოიყენა, არამედ ის, რომ მას მისატყვევებელი ფაქტობრივი შეცდომა მოუხდა.

† 3. მოჩვენებით მოგერიებას არ მიეკუთვნება შემთხვევები, როცა კაცი რეალურ საზოგადოებრივად საშიშ თავდასხმას იგერიებს, მაგრამ ის სცდება ხელმყოფელის პიროვნებაში.

საყურადღებოა შემდეგი შემთხვევა.

სამხედრო მოსამსახურე ჩინ-ი, თავის ხელქვეითებთან გან-სა და პარ-თან ერთად განსაკუთრებით საშიშ დამნაშავეებს ეძებდა. შუალამისას, როცა ბოსტნებს შუა ვიწრო გზით მიდიოდნენ, გაიგონეს სიტყვები ახლა მაგათ ვუჩვენებ სეირსო. ამას მოჰყვა ჭიხურიდან სროლა. ტყვიამ ჩინ-ს ისე ახლოს გაუარა, რომ ღობისაგან ნაფოტები სახეში შეეყარა. ჩინ-მა იფიქრა, რომ თავს ესხმოდნენ დამნაშავეები, რომლებსაც იგი ეძებდა და თავდაცვას მიზნით ორჯერ ისროლა ჭიხურის მიმართულებით. ამ გასროლით მოიკლა ვინმე სან-ი და მსუბუქად დაიჭრა მისი ქმარი.

როგორც გამოირკვა, ჩინ-ს მის მიერ ძებნილი ის დამნაშავეები კი არ ესროდნენ, არამედ ცოლ-ქმარი, რომლებსაც ჩინ-ი და მისი ხელქვეითები ქურდები ეგონათ.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმმა ჩინ-ის მოქმედება კეთილსინდისიერ მოჩვენებით მოგერიებად მიიჩნია და გაათავისუფლა იგი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან¹²³.

აღწერილ საქმეს საბჭოთა სისხლისსამართლებრივ ლიტერატურაში მოჩვენებითი მოგერიების ტიპურ მაგალითად იმოწმებენ, მაგრამ ასეთი შეფასება ექვს იწვევს. ჩინ-ი იმყოფებოდა არა მოჩვენებითი, არამედ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში, იგი თავს იცავდა არა მოჩვენებითი, არამედ რეალური საზოგადოებრივად საშიში თავდასხმისაგან. ჩინ-ი მხოლოდ თავდამსხმელთა ვინაობასა და მათი მოქმედების მიზანში შეცდა, — ფიქრობდა თავს იცავდა განსაკუთრებით საშიში დამნაშავეებისაგან, ნამდვილად კი თავს ესხმოდნენ პირები, ვისაც თვითონ შეცდომით ჩინ-ი და მისი ხელქვეითები ქურდები ეგონათ და თოფი ქონების დასაცავად ესროლეს.

ამრიგად, მოჩვენებითი მოგერიების ვითარებაში სწორედ ცოლქმარი სან-ები იმყოფებოდნენ. ცოლ-ქმრის მოქმედება ობიექტური თავდასხმის ხასიათს ატარებდა და „ხელმყოფელთა“ მხრივ აუცილებელი მოგერიების უფლების წარმოშობა განაპირობა. ამის შესაბამისად ჩინ-ი უნდა გათავისუფლებულიყო სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან არა იმის გამო, რომ მოჩვენებითი მოგერიების დროს კეთილსინდისიერი შეცდომა მოუხდა, არამედ როგორც ნამდვილად აუცილებელი მოგერიების უფლებით მოქმედი.

- არ შეიძლება მოჩვენებით მოგერიებად ჩაითვალოს ისეთი შემთხვევა, როცა მომგერიებელი თავს იცავს რეალური ხელყოფისაგან, ოღონდ ისა სცდება, თუ რამდენად ინტენსიურია თავდასხმა.

მილიციის მუშაკი ცდილობდა შეეპყრო რეციდისტი, რომელიც მუშათა საერთო საცხოვრებლის სხვენში აღმოაჩინა. ის არ ნებდებოდა და თან ხელში რაღაც ეჭირა. მილიციის მუშაკს მოეჩვენა, რომ იგი რკინის მახვილით უტევდა და გასაფრთხილებლად ისროლა, ბოროტმოქმედი მაინც უტევდა. მაშინ მილიციელმა მეორე გასროლით დაჭრა იგი. როგორც შემდეგ გამოირკვა, მას ხელში ხის მახვილი სჭერია.

მ. იაკუბოვიჩს ეს შემთხვევა მოჩვენებითი მოგერიების მაგალითად მოაქვს.

მილიციის მუშაკი თავს იცავდა არა მოჩვენებითი, არამედ ნამდვილი თავდასხმისაგან, მაგრამ ცდებოდა, რა იარაღით ესხმოდნენ. ამან, განაპირობა შეცდომა თავდასხმის ინტენსივობის შეფასებაში. მილიციელს იგი უფრო გამეტებული და სახიფათო ეჩვენებოდა, ვიდრე ნამდვილად იყო, მაგრამ ეს შეცდომა რეალურ თავდასხმას მოჩვენებით-

123 სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 24. V. 1956 წ. დადგენილება (იხ. Судебная практика Верховного суда СССР, 1956, № 5, с. 1).

თად ვერ გადააქცევს. თუ მილიციელის მუქარის აღსაქვეთად, დასა-
ცავად ნამოქმედარი, ხელყოფის ზასიათსა და საშიშროებას ობიექტუ-
რად, აშკარად არ შეესაბამებოდა, მაშინ აუცილებელი მოგერიების
ფარგლების გადამეტება გვექნება და არა მოჩვენებითი მოგერიება.
მაგრამ, რაკი მილიციელის შეცდომაა, მისატყვევებელი ყოფილა. მან სი-
სხლისსამართლის წესით პასუხი არ უნდა აგოს. აუცილებელი მოგე-
რიების ფარგლების გადამეტებაში მას ბრალი არ მიუძღვის. X

X სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილების
თანახმად, როცა მოჩვენებითმა მომგერიებელმა დაზარალებულს ისე-
თი ზიანი მიაყენა, რაც შესაბამისი ნამდვილი თავდასხმის ვითარებაში
შესაწყენარებელ ზიანს აშკარად აღემატება, მას პასუხისმგებლობა ეკი-
სრება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებისათვის¹²⁴. X

ამავე თვალსაზრისზეა რსფსრ-ის სასამართლო პრაქტიკა. მაგალი-
თად შემდეგი შემთხვევა გამოდგება. სახბანკის ინკასატორ გან-ს, შინ-
თან ერთად, ტაქსით ბანკში ჩასაბარებლად ფული მიჰქონდა. გან-მა
მანქანა გააჩერებინა და საპარიკმახეროში შევიდა. მანქანასთან მივიდ-
ნენ მთვრალეები, ჩინ-ი და ინ-ი და მოთხოვეს შინ-ს ტაქსი მათთვის
დაეთმო. შინ-მა უარი უთხრა. მაშინ სან-მა კარს ძალით გაღება დაუ-
წყო და ერთმანეთს შეეჯიღნენ. შინ-ს ეგონა, ვითომ მძარცველები და-
ესხნენ, რევოლვერი ისროლა და მსუბუქად დაჰრა ინ-ი. სროლის ხმაზე
გან-ი საპარიკმახეროდან გამოვარდა, ვითარებაში არ გაეჩქვა და თვი-
თონაც ისროლა ჯერ ჰაერში, შემდეგ კი სან-ს ესროლა, რომელიც
გარბოდა. ტყვია აცდა სან-ს. ამ დროს ვინმე კარ-ი თავისთვის ქუჩაში
მიდიოდა და სროლის ხმაზე კასრს ამოეფარა: სროლა რომ შეწყდა
გამოვიდა საფარიდან; გან-მა ახლა მას ესროლა; თავში მოარტყა და
მძიმე ჭრილობა მიაყენა.

კრასნოდარის სამხარეო სასამართლომ გან-ის მოქმედება განზრ-
ახი მკვლელობის მცდელობად ჩათვალა. რსფსრ-ის უმაღლესი სასამარ-
თლოს პრეზიდიუმმა ამ დანაშაულის ასეთი კვალიფიკაცია არასწო-
რად ცნო და გან-ის მოქმედება მოჩვენებით მოგერიებად მიიჩნია. ამა-
ვე დროს, მისი აზრით. თავდასხმა რეალურიც რომ ყოფილიყო გან-მა
აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს მაინც გადააცილა. ამიტომ მისი
დანაშაული უნდა შეფასებულიყო, როგორც სხეულის დაზიანება აუ-
ცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადაჭრებით¹²⁵.

¹²⁴ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977. ч. 2, М., 1981, с. 68—69.

¹²⁵ Сборник постановлений Президиума и определенной судебной кол-
легии по уголовным делам Верховного суда РСФСР, 1964—1972, М., 1973,
с. 55—56.

ამ თვალსაზრისის იზიარებს ი. ტიშკევიჩი. საწინააღმდეგო შეხედულებისანი არიან ვ. ტაჩენკო და ნ. პაშე-ოზერსკი. ისინი ერთობ უარყოფენ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების შესაძლებლობას მოჩვენებითი მოგერიების ვითარებაში¹²⁶. ჩვენ სრულიად ვეთანხმებით მათს მოსაზრებას. თუკი აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ არსებობს არც მისი ფარგლების გადამეტება შეიძლება. მოჩვენებითი მოგერიების დროს შეიძლება მხოლოდ მისი მოჩვენებითივე ფარგლების შესახებ ვილაპარაკოთ. მაგრამ მისი გადანა ნამდვილობაში და აუცილებელი მოგერიების ფარგლებთან გათანაბრება ისევე არასწორი იქნება, როგორც მოჩვენებითი მოგერიების გათანაბრება აუცილებელ მოგერიებასთან.

ჩვენი აზრით, მოჩვენებითი მოგერიების ვითარებაში ზიანის მიყენების კვალიფიკაციის საკითხი ყოველთვის იმ წესების მიხედვით უნდა გადაწყდეს, რაც ფაქტობრივი შეცდომისა და მისი ბრალის ფორმალურ გავლენის გამო არსებობს. X

II თავდასხმისაგან სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მართლზომიერების პირობები

1. აუცილებელი მოგერიების სუბიექტი

აუცილებელი მოგერიების ვითარება საფუძვლად ედება სისხლის-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამორიცხვას შესაბამისი ქმედობის ჩადენისათვის. რაკი ასეა ბუნებრივი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებას არ უნდა ჰქონდეს მნიშვნელობა იმათთვის, ვინც არ შეიძლება დანაშაულის სუბიექტი იყოს, სახელდობრ, არასრულწლოვანისათვის 14 წლამდე და სულით ავადმყოფისათვის — ამათი ქმედობა დანაშაულად აუცილებელი მოგერიების ვითარების გარეშეც არ განიხილება. და მაინც ასეთი პირების გამოკლება აუცილებელი მოგერიების სუბიექტთა წრიდან სწორი არ იქნებოდა.

აუცილებელი მოგერიების ვითარება გამორიცხავს არა მხოლოდ ქმედობის დასჯადობას, არამედ მის საზოგადოებრივ საშიშროებასაც. ამიტომ, იმ პირის განთავისუფლება სასჯელისაგან, ვინც აუცილებელი მოგერიების უფლებას ახორციელებდა არ უთანაბრდება სასჯელისაგან განთავისუფლებას შეურაცხადობის გამო, ვინაიდან შეურაცხადის მიმართ თუ მან საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა ჩაიდინა, შეიძლება განსაზღვრული იძულებითი ზემოქმედების გამოყენება.

¹²⁶ ი. ტიშკევიჩი, დასახ. ნაშრ., გვ. 42; ნ. პაშე-ოზერსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 100; ვ. ტაჩენკო, დასახ. ნაშრ., გვ. 12.

ეს დებულება პირდაპირ გამომდინარეობს კანონიდან. საქართველოს სსრ სსკ 58-ე მუხლის თანახმად, შეურაცხადის მიმართ სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიების გამოყენება მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება, თუ სულით ავადმყოფმა სისხლს სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა ჩაიდინა¹²⁷.

ამრიგად, არ არსებობს საფუძველი ჩამოვართვათ აუცილებელი მოგერიების უფლება სულით ავადმყოფსა და მცირეწლოვანს, ვინაიდან სულაც არ არის შეუძლებელი, რომ მათ ამა თუ იმ სამართლებრივი ობიექტის დასაცავად მოქმედონ. ფსიქიკური ნაკლი, რაც მათს ინტელექტუალურსა და სწავლობით სფეროს ახასიათებს, მართალია, ათავისუფლებს სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობაგან, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ მიზანდასახული მოქმედება არ შეეძლოთ.

გარდა ამისა, თუ შეურაცხადს აუცილებელი მოგერიების სუბიექტად არ ვიგულებთ, მაშინ ისიც უნდა დავასკვნათ, რომ სამართლებრივი ობიექტის დასაცავად მოქმედი შეურაცხადის მიმართ დასაშვებია აუცილებელი მოგერიება, რადგან ზემორე შეხედულებით მისი თავდაცვითი მოქმედება მოკლებულია მხოლოდ ბრალეულობას და არა საზოგადოებრივ საშიშროებას. ასეთი დასკვნა კი გონიერებას არ ეთანხმება და სამართლიანობასაც ეწინააღმდეგება.

შემასადამე, აუცილებელი მოგერიების სუბიექტთა წრე დანაშაულის სუბიექტების წრით არ იზღუდება. აუცილებელი მოგერიების სუბიექტად შეიძლება ყველა ადამიანი იყოს. ამას მხოლოდ ერთი პირობა აქვს — საერთოდ სამართლის სუბიექტი იყო და გქონდეს უნარი რეალურად განახორციელო აუცილებელი მოგერიების უფლება.

დასაცავი სიკეთის მხრივ სხვადასხვა პირს სხვადასხვა მოვალეობა აქვს, ზოგს ზნეობრივი, ზოგს სამართლებრივიც, რომელაც შესაბამისი პირის სამსახურებრივი მდგომარეობიდან გამომდინარეობს (მაგ., მილიციის მუშაკი, გუშაგი და ა. შ.). საბჭოთა სისხლის სამართალში გაბატონებული შეხედულებით ითვლება, რომ ერთნიც და მე-

¹²⁷ ამას მოსდევს საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაც. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის ერთ-ერთი დადგენილების თანახმად, სამედიცინო ხასიათის ღონისძიების გამოყენება თუ გამოუყენებლობა უშუალოდ დაკავშირებულია შეურაცხადის სოციალურ საშიშროებაზე. ასეთი ღონისძიება სასჯელს არ წარმოადგენს, მაგრამ მაინც იძულებითი ხასიათისაა ის თუ რაოდენ სოციალურად საშიშია შეურაცხადი განისაზღვრება არა მარტო მისი ავადმყოფური მდგომარეობის ხასიათით, არამედ უფრო საშიში მოქმედების ხასიათითა და შინაარსით, რომელსაც ის თავისი ავადმყოფობის შედეგად ჩადის (იხ. М. М. Исаев. Вопросы уголовного права и уголовного процесса в уголовной практике Верховного суда РСФСР, М., 1943, с. 43).

ორენიც აუცილებელი მოგერიების უფლებას ახორციელებენ, თუ თავდამსხმელს სამართლებრივი სიკეთის დაცვით აენებენ.

მაგალითად, ვ. ჩხიკვაძესა და მ. სავიცკის მიაჩნიათ, რომ კანონი აუცილებელი მოგერიებისა და მისი მართლზომიერების პირობების შესახებ სამხედრო მოსამსახურეზედაც ვრცელდება. ამავე დროს განსაკუთრებულ ურთიერთობებს სამხედრო მოსამსახურეთა შორის, მორჩილების პრინციპსა და სპეციალურ სამხედრო მოვალეობებს, რაც არმიას ახასიათებს. არსებითი ცვლილება შეაქვს სამხედრო სისხლის სამართალში, როცა საქმე აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის გამოყენებას ეხება¹²⁸.

ანალოგიურად წყვეტს საკითხს მ. იაკუბოვიჩი, მისი აზრით, ის, რომ შინაგან საქმეთა ორგანოების მუშაკისათვის აუცილებელი მოგერიების უფლება მის მოვალეობად ისახება. იმ ამოცანებით განისაზღვრება, რომელთა განხორციელებაც შინაგან საქმეთა ორგანოებს ევალება. მილიციის ორგანოების ძირითადი ამოცანა საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა და დანაშაულთან ბრძოლაა. ამისათვის მილიციის ორგანოები ებრძვიან დანაშაულს, იცავენ სახელმწიფოს და საზოგადოებრივ ქონებას, აგრეთვე მოქალაქეთა პირად უსაფრთხოებასა და მათ ქონებას¹²⁹.

დასახელებული ავტორები არ უარყოფენ, რომ აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივი მოვალეობა სათანადო პირთა სამსახურებრივი მდგომარეობიდან გამომდინარეობს, ხოლო ამ უფლების განხორციელებისას ზიანის მიყენების მართლზომიერებას პირობები საუწყებო წესდებითა და დებულებით განისაზღვრება.

თავისი უფროსის დაცვა საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან. — ამბობენ ვ. ჩხიკვაძე და მ. სავიცკი, ხელქვეითის მოვალეობაა, რომელიც გამომდინარეობს მოთხოვნიდან — ყოველნაირად გაუფრთხილდი უფროსის სიცოცხლესა და ხელშეუხებლობას, — თითოეული ხელქვეითის მოვალეობაა მთელი ძალ-ღონითა და ყოველგვარი საშუალებით დაეხმაროს უფროსს დისციპლინისა და წესრიგის აღდგენაში (საბჭოთა არმიის სადისციპლინო წესდება, მუხ. 6)¹³⁰.

მ. იაკუბოვიჩი თვლეს, რომ იარაღის გამოყენების მართლზომიერებას პირობები შინაგან საქმეთა ორგანოს მუშაკის მიერ აუცილებელი მოგერიების დროს მოწესრიგებულია: 1) 1952 წლის წესდებით მილიციის საგუშაგო და საბადრაგო სამსახურის შესახებ, 2) 1957

¹²⁸ უ. მ. Чхиквадзе, М. Я. Савицкий. Советское уголовное право. М., 1941, с. 86.

¹²⁹ М. И. Якубович. Вопросы теории и практики необходимой обороны. М., 1961, с. 187.

¹³⁰ იხ. ვ. ჩხიკვაძე, მ. სავიცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 86.

წლის წესდებით მილიციის სამსახურის პატიმართა და შეპყრობილთა მცველობის, პატიმრობაში ყოლისა და ბაღრაგობის თაობაზე, 3) 1958 წლის ინსტრუქციით მილიციის უბნის რწმუნებულის მუშაობის შესახებ¹³¹.

ამ წესდებებსა და ინსტრუქციებზე დაყრდნობით, მ. იაკუბოვიჩი ასკვნის, რომ „აუცილებელი მოგერიების დროს მილიციის მუშაკის მიერ იარაღის გამოყენება მართლზომიერია შემდეგ შემთხვევებში:

ა) მოქალაქეთა დაცვის დროს ხელყოფისაგან, რომელიც მათ სიცოცხლეს ემუქრებოდა, თუ სხვანაირად მათი დაცვა შეუძლებელი იყო; ბ) შეიარაღებული თავდასხმის მოგერიებისას, აგრეთვე შეუიარაღებელი ჯგუფის თავდასხმისას, როდესაც მილიციის მუშაკის სიცოცხლე აშკარა საფრთხეშია; გ) პატიმრების წინააღმდეგობის დროს, თუ მილიციის მუშაკის სიცოცხლე განსაცდელშია და სხვა რამ ღონისძიებით საფრთხის აცილება არ შეიძლება; დ) პატიმრების თავდასხმის დროს წინასწარი პატიმრობის საცნის მცველსა თუ ბაღრაგზე; ე) გუშაგზე თავდასხმის დროს¹³².

იარაღის გამოყენების ეს პირობები, ე. ი. როდის არის მართლზომიერი მილიციის მუშაკის მიერ ზიანის მიყენება თავდამსხმელისათვის და „საფუძვლების“ მე-13 მუხლში ჩამოყალიბებული აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები ერთმანეთს არ ეთანხმება. მოქალაქის აუცილებელი მოგერიების უფლებასთან შედარებით მილიციის მუშაკის უფლება, ზიანი მიაყენოს თავდამსხმელს იმ სიკეთის გადარჩენისას, რომლის დაცვა მის სამართლებრივ მოვალეობას შეადგენს, შეზღუდულია. თუ გავიზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომ მილიციის მუშაკის მიერ ზიანის მიყენება თავდამსხმელისათვის თავისი სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას აუცილებელი მოგერიების აქტს წარმოადგენს, მაშინ გამოვა, რომ აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტი, საერთო სუბიექტების, მოქალაქეთა გარდა სპეციალურ სუბიექტებად ხელისუფლების წარმომადგენლებს, სამხედრო მომსახურეებსა და მისთანებსაც გულისხმობს, რომელთაც აუცილებელი მოგერიების შედარებით შეზღუდული უფლება აქვთ. თანაც აუცილებელი მოგერიების უფლების შეზღუდვა საუწყებო წესდებებითა და ინსტრუქციებით გათვალისწინებული პირობები განსაზღვრავს, ეს პირობები არ შეესაბამება იმ პირობებს, რასაც საერთო-საკავშირო კანონი აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებას უდგენს¹³³. ამრიგად, საკითხის ზემორე გადაწყვეტა საეჭვოა.

¹³¹ იხ. მ. იაკუბოვიჩი. დასახ., ნაშრ., გვ. 174.

¹³² იქვე. გვ. 174—175.

¹³³ სწორედ ამ დასკვნაზედ მიდის ე. ტაიუნკო. იხ. მისი, Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее пределов, Автореферат докторской диссертации, М., 1982, с. 10.

(ზიანის მიყენება თავდამსხმელისათვის იმ ობიექტის გადასარჩენად, რომლის დაცვაც მოქმედს სამსახურებრივ მოვალეობად ერაყება, აუცილებელი მოგერიების აქტი კი არ არის, არამედ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებაა. და ამისდაკვალად ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებას სწორედ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება წარმოადგენს და არა აუცილებელი მოგერიება.)

სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი დამოუკიდებელი გარემოებაა.

როგორც ვ. ჩხიკვაძე და მ. სავიციკი აღნიშნავენ, ყველაზე არსებითი გარემოება, რომელიც არმიისა და ფლოტის პირობებში საზოგადოებრივ საშიშროებასა და, მაშასადამე, სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობასაც გამორიცხავს სამხედრო მოვალეობის შესრულებაა (ხაზგასმა ჩვენია. — თ. შ.), რაც სამხედრო-მოსამსახურეს კანონით, წესდებებითა და უფროსის ბრძანებებით ეყისრება.

სამხედრო მოსამსახურე, რომელიც დაკისრებული მოვალეობის შესაბამისად მოქმედებს ასრულებს ამ მოვალეობას ზედმიწევნით, პასუხს არ აგებს შედეგისათვის, რომელიც ამას მოჰყვა, ანდა შეიძლება მოჰყოლოდა. თუ გუშაგი დაჭრის ან მოკლავს იმას, ვინც მის სიცოცხლეს ან მისგან დასაცავ ობიექტს ემუქრებოდა, და თუ ეს მოქმედება ჩადენილია საგარნიზონო სამსახურის წესდებით დადგენილი წესების შესაბამისად, მაშინ იგი სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას არ იწვევს. ამგვარ შემთხვევაში იარაღის გამოყენება გუშაგის მოვალეობას შეადგენს, არმიაში სამხედრო სამსახურის შესრულების წესებს ემყარება. ამ მოვალეობის შეუსრულებლობა გუშაგის მიერ სამხედრო სისხლის სამართალში როგორც საგუშაგო სამსახურის საწესდებო მოთხოვნათა დარღვევა განიხილება და იწვევს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას¹³⁴.

ჩვენ ვიზიარებთ ამ შეხედულებას და აღონდ დავძენთ, რომ თუ ვაღიარებთ, რომ სამხედრო მოსამსახურის მიერ თავისი სამხედრო მოვალეობის შესასრულებლად ჩადენილი ქმედობა საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებას სწორედ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება წარმოადგენს, მაშინ რა საფუძველია ეს დე-

¹³⁴ ვ. ჩხიკვაძე, მ. სავიციკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 77—78. ანალოგიური აზრი გამოთქმული აქვს ნ. დურმანოვს (იხ. Н. Д. Дурманов. Обстоятельства исключяющие общую военную опасность и противоправность деяния, М., 1961, с. 9; Н. Паше-Озерский, Необходимая оборона и крайняя необходимость, М., 1962, с. 11—12.).

ბულება მილიციის მუშაის და ხელისუფლების სხვა წარმომადგენელზეც არ გავავრცელოთ, ე. ი. იმათზე, ვისაც საგანგებო სამართლებრივი მოვალეობა აკისრიათ ესა თუ ის ობიექტი დაიცვან.

სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას ზიანის მიყენება თავდამსხმელისათვის, რამდენადაც ემსგავსება აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებას, ორსავე შემთხვევაში გვაქვს ზიანის მიყენება თავდამსხმელისათვის და სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზანი. აუცილებელი მოგერიებაცა და სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებაც ქმედობის არა მარტო დასჯადობის, არამედ საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებაა. მაგრამ მათი მართლზომიერების პირობები განსხვავებულია და მათი განსხვავების წყარო სხვადასხვა სამართლებრივი აქტებია.

✱ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დროს ზიანის მიყენების მართლზომიერების პირობები მოწესრიგებულია საუწყებო წესდებებითა და ინსტრუქციებით, ხოლო აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობებს სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს. სამსახურებრივი უფლებამოსილებით აღჭურვილია პირთა გარკვეული კატეგორია, აუცილებელი მოგერიების უფლება კი ყველა მოქალაქეს ეკუთვნის.

ჩვენი აზრით, მილიციის მუშაის, სამხედრო მოსამსახურის და მისთანათა მოქმედება და სხვ. აუცილებელი მოგერიების აქტად მხოლოდ იმ შემთხვევაში უნდა განვიხილოთ, როდესაც ისინი ზიანს აყენებენ ხელმყოფელს ისეთი სამართლებრივი სიკეთის გადასარჩენად, რომლის დაცვაც საერთოდ, ანდა ამჯერად მათს სამსახურებრივ მოვალეობას არ შეადგენდა.

ამრიგად, სხვადასხვა სუბიექტს შეიძლება სხვადასხვა დამოკიდებულება ჰქონდეს ამა და ამ სამართლებრივ სიკეთის დაცვის მოვალეობისადმი. რაც შეეხება აუცილებელ მოგერიებას, ის მოქალაქის უფლებაა და ყველასათვის ერთნაირია. აუცილებელი მოგერიების სპეციალური სუბიექტები არ არსებობს.

საბჭოთა სისხლის სამართალი არ ზღუდავს აუცილებელი მოგერიების სუბიექტების წრეს მხოლოდ იმ პირებით, რომლებსაც თავს ესხმიან. საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის თანახმად, აუცილებელი მოგერიება შეიძლება განხორციელდეს „საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესების, საზოგადოებრივი ინტერესების, მომგერიებლის ან სხვა პირის პიროვნებისა თუ უფლებების დაცვისას“.

ეს დებულება საბჭოთა სინამდვილეში ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი ინტერესების განუყოფელობას ემყარება. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ სამართლებრივი სიკეთის დაცვით დანტერესებულ-

ლი უნდა იყოს მართო ის კი არა, ვისაც თავს ესხმიან, არამედ სოციალისტური საზოგადოების ყოველი წევრი.

კანონისდა შესაბამისად საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკა აუცილებელი მოგერიების უფლებას აღიარებს როგორც თვითონ იმისთვის, ვისაც თავს ესხმიან, ასევე სხვისთვისაც და არ მოითხოვს რომ ეს სხვა ნათესაურსა თუ სხვა კავშირში იყოს მომგერიებელთან.

მაგალითად, მოსკოვის ღვინის ქარხნის ტერიტორიაზე მანი, ხარი და კარი მეკუჭნავე ღონ-ს სცემდნენ. ეს ამბავი შეიტყო ამავე ქარხნის მეორე მეკუჭნავე ჩინ-მა და მან სანის გადასარჩენად რკინის ჯოხით მოძალადეთა მოგერიება დაიწყო და ამასობაში ეს ჯოხი მან-ს რამდენჯერმე თავში ჩაარტყა; მან-ი გარდაიცვალა. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ჩინ-ის მოქმედება აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერ აქტად მიიჩნია¹³⁵.

ბუნებრივია, რომ მართლზომიერ აქტად უნდა ჩაითვალოს აუცილებელი მოგერიების დროს მომგერიებლისათვის დახმარების გაწევა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ცან-ისა და გან-ის საქმე. ცან-ი ამხანაგებთან ერთად რესტორან „მთაწმინდაში“ ქეიფობდა. რესტორნიდან გამოსვლისას ცან-მა დაინახა მოჩხუბრები, მათ შორის მისი ამხანაგი მან-ი იყო. იგი ჩაერია ჩხუბში, რომ ამხანაგს გამოსარჩელობდა. მცირე ხნის მუშაობა მოჩხუბრები გააშველეს. მან-ი და ცან-ი გაიქცნენ. მათ დაედევნა თან-ი და ხარ-ი. ხარ-ს ხელში დაჭრა ეჭირა. ამ დროს გან-მა, რომელიც ჩხუბში მონაწილეობას არ იღებდა, მოაჯირთან იდგა და გადაპყურებდა ქალაქს, დაინახა, რომ ცან-ის და მან-ის სიცოცხლე განსაცდელშია და მღევრების მოსაგერიებლად ცან-ს დანა გადაუდგო, ამანაც აიტაცა დანა და ერთ-ერთი მღევარი მოკლა.

თბილისის კალინინის რაიონის სახალხო სასამართლომ ცან-ის მოქმედება ჩათვალა განზრახ მკვლელობად დამამძიმებელი გარემოებების გარეშე, მაშის მოქმედება კი — თანამონაწილეობად განზრახ მკვლელობაში. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ განაჩენი უცვლელად დატოვა.

საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა კი აღნიშნული შეფასება არასწორად მიიჩნია. პრეზიდიუმის დადგენილებაში ჩაწერილია: „თავდასხმა იმდენად ინტენსიური იყო, რომ ცან-ს არ შეეძლო განესაზღვრა, თუ დაცვის როგორი ზომა იქნებოდა საქმარის მის მოსაგერიებლად. ამგვარად, საქმის ვითარება ცხადყოფს, რომ ცან-ი მოქმედებდა აუცილებელი მოგერიების მდგომარეო-

¹³⁵ Судебная практика Верховного суда СССР, 1956, № 4, с. 8—9.

ბაში. მსჯელობა იმაზე, რომ დაცვა ამგვარად შეუსაბამო იყო ხელყოფის საშიშროებასთან — გაუმართლებელია.

რაც შეეხება გან-ს, მას უშუალო მონაწილეობა არ მიუღია ჩხუბში, ხოლო აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში მომგერიებლისათვის დახმარების გაწევა მართლზომიერი მოქმედებაა და სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას არ იწვევს¹³⁶.

საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის საფუძველზე პრეზიდიუმმა ცან-ი და გან-ი გაამართლა.

საბჭოთა სისხლის სამართლის პრაქტიკა იცნობს აუცილებელი მოგერიების სუბიექტთა წრის დაუსაბუთებელი შეზღუდვის შემთხვევებსაც. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო პლენუმის 1969 წლის დეკემბრის დადგენილებაში ნათქვამია, რომ ზოგჯერ სასამართლოები მოგერიების უფლებას უმართებულოდ მხოლოდ იმ პირებს ანიჭებენ, ვისაც თავს ესხმიან, თუმცა კანონის თანახმად, მოქალაქეს უფლება აქვს გარეშე პირიც დაიცვას¹³⁷.

საყურადღებოა საქმის უმართებულო გადაწყვეტის მაგალითიც. იგი საქართველოს სასამართლო პრაქტიკიდანაა.

მთვრალი პარ-ი შეიჭრა თავისი სიდედრის ბინაში და ცემა დაუწყო. ოჯახის წევრების ყვირილზე მოვარდა მეზობელი კარ-ი და შეეცადა დაეშოშმინებინა პარ-ი, მაგრამ ის ახლა კარ-ს მივარდა და ყელში სწვდა. მაშინ სიდედრმა, რათა კარ-ი დაეცვა პარ-ს თავში ჭოხი დაჰკრა. ამ დაკვრით პარ-ი მოკლა. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის კვალიფიკაციით სიდედრის მოქმედება ჩაითვალა განზრახ მკვლელობად, რომელიც ჩადენილი იყო უეცრად აღძრული ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში.

ჩვენი აზრით, ეს კვალიფიკაცია სწორი არ არის. მართალია, პარ-ი, როცა იგი მოიკლა სიდედრის სიცოცხლეს არ ხელყოფდა, მაგრამ მისი მხრიდან არსებობდა იმწუთიერი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა კარ-ის მიმართ, ამან კი წარმოშვა აუცილებელი მოგერიების უფლება, თანაც მხოლოდ კარ-ისთვის კი არა, არამედ გარეშე პირებისათვის, ამჯერად სიდედრისთვისაც.

ამიტომ მისი, სიდედრის მოქმედება, რამდენადაც იგი განჩინების შეფასებით გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფი სიცოცხლის გადაარ-

136 იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის 12. X. 1973 წ. დადგენილება ცან-ისა და გან-ის საქმის გამო, „საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს ბიულეტენი, 1973, № 4, გვ. 15.

137 СБОРНИК постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, М., ч. 2, 1981, с. 63.

ჩვენად იყო მიმართული, აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერ აქტად უნდა მიჩნეულიყო.

2. აუცილებელი მოგერიების სუბიექტური მხარე

საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის მოგერიება მართლზომიერი მაშინ არის, თუ მომგერიებელს სამართლით დაცული კონკრეტული ობიექტის გადარჩენის მიზანი ამოქმედებს. ზიანის მიყენება ასეთი მიზნის გარეშე, თუნდაც ეს ობიექტურად სამართლებრივი ინტერესების დაცვას ემსახურებოდეს, არამართლზომიერი იქნება.

თუმცა კანონში ეს პირდაპირ ნათქვამი არ არის, ასეთი მოთხოვნა კანონიდან და აუცილებელი მოგერიების არსიდან გამომდინარეობს¹³⁸. აუცილებელი მოგერიების ვითარებისათვის ობიექტურ მომენტთან ერთად აუცილებელია სუბიექტური მომენტიც, რომელიც მომგერიებელს უნდა ახასიათებდეს და, კერძოდ, სამართლებრივი ინტერესის დაცვის მისწრაფებას გულისხმობს.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლო პლენუმში მიუთითებს, რომ სასამართლო პრაქტიკაში ზოგჯერ ხდება, რომ სასამართლო უმართებულოდ აფასებს სამართალში მიცემულის მოტივებსა და მოქმედებას, იყენებს კანონს აუცილებელი მოგერიების შესახებ იმ პირთა მიმართ, ვინც საბჭოთა სახელმწიფოს, საზოგადოებრივი ინტერესების, პიროვნების ან თავისი უფლებების, ანდა სხვა პირის დაცვის მიზნით არ ხელმძღვანელობდნენ და ზიანი მიაყენეს მოქალაქეს უფრისძიების ანდა თვითგასწორების მოტივით, რისთვისაც საერთო საფუძვლით სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას იმსახურებდნენ¹³⁹.

მაშასადამე, სუბიექტურის მხრივ აუცილებელი მოგერიება იმით ხასიათდება, რომ მომგერიებელს აქვს კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესის დაცვის მიზანი.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის ერთ-ერთ დგენილებაში პირდაპირ ნათქვამია, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში ჩადენილი მოქმედება სხვა მსგავსი მოქმედებისაგან იმით განსხვავდება, რომ ბრალდებული მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფის მოგერიების მიზნით მოქმედებს¹⁴⁰.

¹³⁸ საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლი აუცილებელ მოგერიებად აცხადებს ხელყოფელისათვის ზიანის მიყენების სამართლით დაცული ობიექტის დაცვისას. სიტყვა „დაცვისას“ უდავოდ „დაცვის მიზანს“ გულისხმობს.

¹³⁹ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, ч. 2. М., 1981, с. 64.

¹⁴⁰ იხ. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 11. IX. 1969 წ. დადგენილება ბან-ისა და გან-ის საქმის გამო (Сборник постановлений пленума в опре- 102

სასამართლო პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როდესაც უგულუბელყოფენ, რომ კაცს სწორედ აღნიშნული მიზეზი ამოქმედებდა, ამიტომ აუცილებელი მოგერიების უფლება უსაფუძვლოდ იზღუდება.

მაგალითად, სოფ. ოფშკვითში მთვრალმა კან-მა შეურაცხყოფა მიაყენა მან-ს და მერე კი დახრჩობა დაუწყო. მან-მა თავის დასაცავად იგი დანით დაჭრა და სხეულის მძიმე დაზიანება მიაყენა.

საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ჩათვალა, რომ მან-ის ქმედობა — სხეულის განზრახ მძიმე დაზიანება — ჩადენილია ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში¹⁴¹.

სასამართლოს გადაწყვეტილება სწორად არ მიგვაჩნია, განჩინებაში პირდაპირ აღიარებულია, რომ მან-მა დანა დაჭრა კარ-ს „თავდაცვის მიზნით“, მანი თავს იცავდა იმშუთიერი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან და ზიანი მიაყენა კარ-ს თავდაცვის მიზნით. რაკი ასეა, სასამართლოს მან-ის მოქმედება აუცილებელ მოგერიებად უნდა ჩათვალოს და მხოლოდ იმაზე ემსჯელა, ხომ არ დაურღვევია აუცილებელი მოგერიების ფარგლები.

ნ. პაშე-ოზერსკი აუცილებელი მოგერიების სუბიექტური მხარის შემდეგ დამატებით მახასიათებელს მოითხოვს. მისი აზრით, აუცილებელი მოგერიების დროს დაცვითი მოქმედების სუბიექტური მხარის დასახასიათებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს მომგერიებლის მოქმედების მოტივს. მოტივები შეიძლება სხვადასხვაგვარი იყოს: საბჭოთა პატრიოტიზმის გრძნობა, ზნეობრივი მოვალეობის შეგნება, სოციალისტური მართლწესრიგის დაცვის მისწრაფება, თავდაცვის ინსტინქტი და სხვ. მაგრამ ზოგადი მომენტი, რომელიც საბჭოთა საზოგადოებაში ახასიათებს მოქალაქის მოქმედების მოტივს აუცილებელი მოგერიების განხორციელების დროს ის არის, რომ დაცვა საზოგადოებრივად სასარგებლოა. ამასთან ერთად ნ. პაშე-ოზერსკის მიაჩნია, რომ მომგერიებელს დაცვითი მოქმედების სურვილი უნდა ჰქონდეს¹⁴².

ამრიგად, ნ. პაშე-ოზერსკი აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებისათვის დამატებით წმინდა სუბიექტური ხასიათის ორ პირობას აყენებს: 1) მომგერიებლის მოქმედების მოტივები საბჭოთა ზნეობას უნდა შეესაბამებოდეს და 2) მომგერიებელს სურვილი უნდა ჰქონდეს დაცვითი მოქმედება შეასრულოს.

делений коллегий Верховного суда СССР по уголовным делам, 1959—1971, М., 1973. с. 52).

141 საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სსკ სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 4. V. 1959 წ. განჩინება № 232.

142 ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ. გვ. 58.

ეს დამატებითი მოთხოვნილება სადავოდ მიგვაჩნია.

რა თქმა უნდა, საბჭოთა მოქალაქე, როცა იგი აუცილებელი მოგერიების უფლებას ახორციელებს, როგორც წესი, საბჭოთა ზნეობის შესატყვისი მოტივებით მოქმედებს, მაგრამ შეიძლება მომგერიებელს ასეთი მოტივი არ ამოძრავებდეს. კაცმა შეიძლება დაიცვას სხვისი სიცოცხლე, შეგნებული ჰქონდეს თავისი მოქმედების მართლზომიერება, მაგრამ ზოგჯერ ქმედობის მოტივი საბჭოთა პატრიოტიზმის გრძნობა ან ზნეობრივი მოვალეობის შეგნება კი არ იყოს, არამედ მომგერიებელს რაიმე ეგოისტური მოტივი ამოძრავებდეს, ვთქვათ პატივმოყვარეობა, ან სურვილი გადარჩენილი ადამიანისაგან გასამრჯელო მიიღოს, ანდა უფროსს თავი მოაწონოს და ა. შ. ამგვარმა მოტივებმა არ უნდა გააქარწყლოს აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერება, რომლისთვისაც კანონს საკმარისად სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზანი მიაჩნია და სრულიადაც არ მოითხოვს, რომ მომგერიებელი უსათუოდ მაღალზნეობრივი მოტივით მოქმედებდეს.

ზედმეტია აგრეთვე მომგერიებელს მოვთხოვოთ, რომ მას გინდა თუ არა სურდეს დაცვითი მოქმედება განახორციელოს. თუ მომგერიებელს შეგნებული აქვს, რომ ის აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფება და კონკრეტული სიკეთის დაცვის მიზნით ხელმოყვარულს ზიანს აყენებს, მაშასადამე მას სურვილიც ჰქონდა დაცვითი მოქმედება განახორციელებინა. სხვაგვარად საქმეს ვერ წარმოვიდგენთ.

შეიძლება მოხდეს და კაცს სურდეს დაცვითი მოქმედება გაახორციელოს, მაგრამ აუცილებელი დაცვითი მოგერიების უფლების გამოყენება კი არ უნდოდეს, ე. ი. ცდილობდეს დაიცვას სამართლებრივი სიკეთე ისე, რომ თავდამსხმელს ზიანი არ მიაყენოს.

აი ამის შემთხვევა საქართველოს სასამართლო პრაქტიკიდან.

მეველე პარ-ი შევიდა ან-ს ეზოში, რომ შემოწმებინა, ჰქონდა მას თუ არა ნებართვა ბე-ტყის დასამზადებლად. აღმოჩნდა, რომ ან-ს ამის უფლება არ ჰქონია, მაშინ პარ-მა გადაწყვიტა სათანადო აქტი შეედგინა, ხოლო უკანონოდ დამზადებული ბე-ტყე კოლმეურნეობაში გადაეტანა. ან-მა წინააღმდეგობა გაუწია, ხოლო დედამისმა პარ-ს თავში ჯოხი დაჰკრა. თავის დასაცავად პარ-ი შეეცადა დარტყმა თოფის კონდახით აეცდინა, მაგრამ ჯოხს აცდენილი კონდახი ან-ის დედას მოხვდა და იდაყვის ძვალი გადაუტეხა. საქ. სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ პარ-ის ქმედობა სხეულის მძიმე დაზიანებად ჩათვალია¹⁴³.

¹⁴³ საქ. სსრ სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 29. III. 1955 წ. განჩინება № 1.

ეს კვალიფიკაცია მართებულად არ მიგვაჩნია. პარ-ი თავს იცავდა იმწუთიერი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან. მართალია, მას თავდამსხმელისთვის ზიანის მიყენების სურვილი არ ჰქონია, მაგრამ ეს აუცილებელი მოგერიების უფლებას არ ართმევდა. სასამართლოს არ ჰქონდა საფუძველი წამოეჭრა საკითხი პარ-ის ბრალეულობის შესახებ, ვინაიდან მისი მოქმედება საზოგადოებრივად საშიში არ ყოფილა იგი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფებოდა და თავდაცვის მიზნით მოქმედებდა.

ამრიგად, რაც სუბიექტურ მხარეს შეეხება, აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებისათვის სრულიად საკმარისია სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზანი და რაიმე სხვა, დამატებითი მოთხოვნის წამოყენება ზედმეტია.)

თუ აუცილებელი მოგერიება სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზნის გარეშე ხორციელდება, შეიძლება შემდეგი შემთხვევები გვქონდეს:

ა) კაცს შეგნებული არა აქვს, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფება და დანაშაულებრივი მიზნის გარეშე ისეთნაირად მოქმედებს, რომ ობიექტურად აუცილებელ მოგერიებას ახორციელებს მაგ., მონადირეს უღრან ტყეში ღამე ხმაური მოესმა, ფიქრობდა ნადირი იქნებოდა ისროლა და ყაჩაღი კი მოკლა, რომელიც მის გაძარცვას აპირებდა. აქ აუცილებელი მოგერიება არა გვაქვს, მაგრამ შეიძლება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი არ დადგენს, თუკი სუბიექტის მოქმედებას ბრალი არ ახლავს; X

ბ) კაცს შეგნებული არა აქვს, რომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფება, თავის დანაშაულებრივ განზრახვას ახორციელებს და ამასობაში თავისი მოქმედებით ობიექტურად სამართლებრივ სიკეთეს იცავს. ამგვარ შემთხვევებში განზრახი დანაშაული გვაქვს ის, რომ ქმედობა ობიექტურად სამართლებრივი სიკეთის დაცვას ემსახურება სასამართლოს შეუძლია სასჯელის შემამსუბუქებელ გარემოებად გამოიყენოს¹⁴⁴.

¹⁴⁴ საზღვარგარეთის სასამართლო პრაქტიკაში ცნობილია შემთხვევა, როდესაც გერმა მოკლა მაშინაცვალი, რომელიც წლების მანძილზე თავის ცოლს აწამებდა, მკვლელობა ღამე მოხდა; მაშინაცვალი ცოლის საწოლთან იდგა და რალაცას ედავებოდა. გერმა მაშინაცვალს ცული დაჭრა, გაისმა სროლის ხმა და ტყვია კედელს მოხვდა; როგორც გამოირკვა მაშინაცვალს ხელში რევოლვერს სჭეროდა და ცოლის მოკვლას აპირებდა. ცულის დავრამ მაშინაცვალი სიტყვებს გამოასალმა დედა კი სიკვდილს გადაარჩინა. და მაინც აქ აუცილებელი მოგერიება არ არის. მკვლელმა არ იცოდა დედამისი რა საფრთხეში იყო, ბნელოდა და დედისკენ მიმართული რევოლვერი არ შეუმჩნევია. მაშასადამე, მას დედის დაცვის მიზნით არ უმოქმედია, მაშინაცვლის მიზნით მოქმედებდა. გერმის საქციელი განზრახი

გ) კაცი განგებ იწვევს თავდასხმას, რომ თავდამსხმელს დაცვის საბაზით გაუსწორდეს. ასეთი „დაცვა“ დამნაშავეის ბრალს არ ამსუბუქებს. აუცილებელი მოგერიების პროვოკაციად არ ჩაითვლება, თუ ხელყოფა, მართალია. მომგერიებლის საზოგადოებრივად საშიში მოქმედებით (ვთქვათ, შეურაცხყოფით) იყო გამოწვეული, მაგრამ ანგარიშის გასწორების მიზნით აუცილებელი მოგერიების ვითარების შექმნის გულზრახვა არ ყოფილა.

3. დაცვის ობიექტი აუცილებელი მოგერიების დროს

საბჭოთა სისხლის სამართლის პირველსავე კახონებმა, რომლებმაც განსაზღვრეს აუცილებელი მოგერიების ცნება, ის ობიექტებიც დასახეს, რომლებიც შეიძლებოდა აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების გზით დატულიყო.

რსფსრ-ის სისხლის სამართლის 1919 წლის სახელმძღვანელო საწყისები ნებას რთავდა აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებას მხოლოდ პიროვნების დაცვის დროს (მუხ. 15).

რსფსრ-ის სისხლის სამართლის 1922 წლის კოდექსმა გააფართოვა აუცილებელი მოგერიების ობიექტთა წრე, და მათ შორის მომგერიებლის უფლებებიც გაითვალისწინა. მაგრამ არც 1919 წლის საწყისები და არც 1922 წლის კოდექსი აუცილებელი მოგერიების ობიექტებს შორის სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ინტერესებს არ ითვალისწინებდა.

აუცილებელი მოგერიების ობიექტების წრის ამგვარი შეზღუდვა არ გამომდინარეობდა საბჭოთა სისხლის სამართლის არსიდან. აუცილებელი მოგერიების ცნების ის განმარტება, რომელსაც აღნიშნული საკანონმდებლო აქტები იძლეოდა, როგორც საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსშია აღნიშნული, პრაქტიკულად ასახავდა ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის კოდექსების ჩვეულებრივ მითითებებს აუცილებელ მოგერიებაზე საკუთარი პიროვნებისა თუ ქონებრივი ინტერესების დასაცავად¹⁴⁵.

საბჭოთა სისხლის სამართალი იმთავითვე ყველა მშრომელის ნებასურვილს გამოხატავდა და მიმართული იყო იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დასაცავად, რომელთა შენარჩუნებასა და განვითარებას ახალი საზოგადოების ინტერესები მოითხოვდა. ეს იმას ნიშ-

დანაშაულია (იხ. Т. В. Церетели. Причинная связь в уголовном праве. М., 1963, с. 197).

¹⁴⁵ Курс советского уголовного права. Часть общая, т. II, М., 1970, с. 367.

ნავს, რომ არ შეიძლება აუცილებელი მოგერიება მხოლოდ პირადი ინტერესების დაცვის საშუალება ყოფილიყო. ამიტომ სისხლის სამართლის უკვე 1924 წლის „ძირითად საწყისებში“ აუცილებელი მოგერიება აღიარებულია არა მხოლოდ პიროვნებისა და მისი უფლებების, არამედ საბჭოთა ხელისუფლების დასაცავად¹⁴⁶.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ძირითადი საწყისების მე-9 მუხლი ერთაზროვნად არ განიმარტებოდა. რსფსრ-ის 1926 წლის სსკ კომენტატორებს მიაჩნდათ, რომ საბჭოთა ხელისუფლების ხელყოფად გაგებული უნდა იქნეს თავდასხმა საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენელზე, საბჭოთა დაწესებულებაზე ან საბჭოთა სახელმწიფოს საწარმოზე (ტერორისტული აქტი, რკინიგზის დანგრევა სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ქონების დაზიანება და სხვ.)¹⁴⁷.

სისხლის სამართლის 1943 წლის სახელმძღვანელოში უკვე მითითებული იყო, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლება შეიძლება წარმოშვას როგორც თავისი, ისე სხვისი როგორც ინდივიდუალური, ისე კოლექტიური ინტერესების ხელყოფამ¹⁴⁸.

1958 წლის „სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლებმა“ აუცილებელი მოგერიების ობიექტთა წრე მკაფიოდ განსაზღვრა. „საფუძვლების“ მე-13 მუხლი აუცილებელ მოგერიებად სახავს ზიანის მიყენებას „საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესების, საზოგადოებრივი ინტერესების, მომგერიებლის ან სხვა პირის პიროვნებისა თუ უფლებების დაცვისას“...¹⁴⁹.

ანალოგიურად ადგენენ აუცილებელი მოგერიების ობიექტებს სხვა სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსებიც¹⁵⁰.

როგორც ვ. ორშეკოვსკი აღნიშნავს, აუცილებელი მოგერიება ვრცელდება ყოველგვარ სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ურთიერ-

146 „ძირითადი საწყისების“ მე-9 მუხლის თავდაპირველი რედაქცია მიუთითებდა, რომ შეიძლება აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება რევოლუციური მართლწესრიგის დასაცავად, მაგრამ სსრ კავშირის ცაკ-ის შუამდგომლობით ამ მე-9 მუხლიდან ამოღებულ იქნა სიტყვები „და რევოლუციური მართლწესრიგის“, რადგან მაშინდელ ვითარებაში აუცილებელი მოგერიების ობიექტების წრის ასეთ გაფართოებას შეეძლო თვითნებობა გამოეწვია.

147 Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий, М., 1926, с. 17.

148 Уголовное право, Часть общая, М., 1943, с. 165.

149 ამ საკითხზე საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში აშკარად აღარ დავობენ (იხ. იხ. Советское уголовное право. Часть общая, М., 1981, с. 208).

150 იხ. მაგალითად, პოლონეთის, ბულგარეთის და გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსები (შესაბამისად § 22, § 12 და § 17).

თობაზე, რომელსაც კი მუშათა და გლეხთა სახელმწიფოს სისხლის სამართლის კანონი იცავს¹⁵¹.

სხვანაირად ისახება აუცილებელი მოგერიების ობიექტების საკითხი თანამედროვე ბურჟუაზიულ სისხლის სამართალში. მაგალითად, დასავლეთგერმანელი კრიმინალისტიკის პ. იეშეკის აზრით, აუცილებელი მოგერიების თანამედროვე კონცეფციას საფუძვლად უძევს ინდივიდუალურ-სამართლებრივი მხარე, რომელიც იმაში გამოიხატება, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელება მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც თავს ესხმიან ინდივიდუალურ უფლებებს. არ შეიძლება აუცილებელი მოგერიების გამოყენება საზოგადოებრივი წესრიგის ან მართლწესრიგის დასაცავად.

პ. იეშეკის გაგებით, მართლწესრიგის დაცვის დროს საერთო ინტერესები ვლინდება. აუცილებელი მოგერიება კი ინდივიდუალურ-სამართლებრივი ცნებაა და ინდივიდუალური უფლებების დაცვას გულისხმობს, სწორედ ამის გამო დასაცავი სიკეთის ღირებულებასა და იმას, თუ რა ზარალს სახავს თავდამსხმელი მომგერიებლისათვის მნიშვნელობა არა აქვს¹⁵².

უახლეს დასავლეთგერმანულ ლიტერატურაში ეს აზრი ფართოდაა გავრცელებული. ი. ვეზელი პირდაპირ აცხადებს, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლებას საჭიროებს ის, ვისაც ესხმიან, ანდა სხვა პირის მატერიალური სიკეთე და სამართლით დაცული ყოველი ინტერესი. საზოგადოებრივი წესრიგისა და მართლწესრიგის ხელყოფის მოგერიება სახელმწიფო საქმეა და ცალკეულ მოქალაქეს არ ეხება¹⁵³.

ამდგვარადვე წყდება ეს საკითხი ავსტრიის სისხლის სამართალში¹⁵⁴.

აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში დასაცავი ობიექტის შეზღუდვა მხოლოდ ინდივიდუალური ინტერესებით ნათლად აჩენს ინდივიდუალურისა და საჯარო ინტერესების დაპირისპირებას თანამედროვე ბურჟუაზიულ სამყაროში.

— საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში საკამათოა საკითხი აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების შესახებ პიროვნების პატივისა და ღირსების ხელყოფის დროს. ვ. კირიჩენკოს

¹⁵¹ Walter Orschekowski, დასახ. ნაშრომი გვ. 16.

¹⁵² Hans-Henrich Eschek. Lehrbuch des Strafrechts, Allg. Teil, Berlin, 1978, S. 269.

¹⁵³ Johannes Wessels. Strafrecht. Allg. Teil, Karlsruhe, 1981, s. 77.

¹⁵⁴ В. Марушенко. Основания уголовной ответственности по законодательству Австрии. Автореферат кандидатской диссертации, М., 1982, с. 218.

აზრით, არავითარი საფუძველი არ აჩვენებს გამოვაცლოთ პატივი და ღირსება აუცილებელი მოგერიების ობიექტება¹⁵⁶. ი. სლუცკის თქმით, თუმცა პატივისა და ღირსების სიტყვიერი და სიმბოლური შელახვის მოგერიება თეორიულად დასაშვებია, მაგრამ თუ როგორ შეიძლება ასეთი დაცვა პრაქტიკულად განხორციელდეს, ეს კი წარმოუდგენელია. ი. სლუცკი ასკვნის, რომ პატივისა და ღირსების მოგერიება პრაქტიკულად დასაშვები მაშინ არის, როცა შეურაცხყოფელის მოქმედება ერთდროულად ხელყოფს ადამიანის სხეულის ხელშეუხებლობასაც. ანლოგიურ თვალსაზრისზევეა საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსი, სადაც აღნიშნულია, რომ მოქალაქის პატივის და ღირსების ხელყოფის დროს აუცილებელი მოგერიება გამოწვევას დაუქმდება — მაშინ როცა შეურაცხყოფა აქტიური მოქმედებით ხდება. ანდა როცა ცდილობენ დაზარალებულის შესახებ წერილობითი ცილისწამება, თუ მონაპორო საჯაროდ გამოაქვეყნონ¹⁵⁶.

საბჭოთა სასამართლო და საგამოძიებო პრაქტიკას დაუშვებლად მიაჩნია აუცილებელი მოგერიება სიტყვიერი შეურაცხყოფის დროს.

სოფ. შაიაკოვსკი სან-მა თანასოფელთა თანდასწრებით სცემა და შეურაცხყოფა მიაყენა ლარ-ს; მეორე დღეს სან-ი მივიდა ლარ-ის სახლში და იქ დაუწყო გინება. ლარ-მა უწმაწური გინებით აღელვებულმა. სან-ს სანადირო თოფი ესროლა და მძიმედ დაჭრა იგი.

საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ეს ქმედობა ლარ-ს ძლიერი სულიერი აღელვების ნიადაგზე ჩადენილ მკვლელობად შეურაცხა.

ასეთი გადაწყვეტილება ტიპურია. სიტყვიერი შეურაცხყოფის არსებობის დროს სასამართლოები აუცილებელი მოგერიების ვითარების საკითხს, როგორც წესი, არც წამოჭრიან ხოლმე¹⁵⁷. მართალია, ხდება, რომ საქმე სხვაგვარადაც გადაწყდება ხოლმე.

ლას-ი შევიდა მეზობლის ბინაში, აყალბაყალი ატეხა და გან-ს, ბინის პატრონს, ლანძღვა-გინება და მუქარა დაუწყო. გან-მა რამდენჯერმე მოთხოვა წასულიყო. ლას-ი თავისას არ იშლიდა, მაშინ გან-მა ძალა იხმარა. გააგდო იგი ბინიდან და ამასობაში სხეულის მსუბუქი დაზიანება მიაყენა.

მოსკოვის რაიონულმა სასამართლომ გან-ის მოქმედებას რსფსრ-ის სსკ 112 მუხლის 1-ლი ნაწილი მიუყენა, ხოლო ლას-ის დანაშაულს

155 იხ. ვ. კ ი რ ი ე ნ კ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 20.

156 იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ. გვ. 66; Курс советского уголовного права. Т. II, М., 1970, с. 368.

157 მხედველობაში გვაქვს სიტყვიერი შეურაცხყოფა, როცა იგი ხანგრძლივია და ამიტომ შეურაცხყოფელისათვის ზიანის მიყენება შეიძლება ხელყოფის შეწყვეტის საშუალებად გამოდგეს.

— 131 მუხლის 1-ლი ნაწილი. რსფსრ-ის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ გან-ის მოქმედება აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერ აქტად ჩათვალა¹⁵⁸.

ეს მართებულად არ მიგვაჩნია. თუკი ჩავთვლით, რომ სიტყვიერმა შეურაცხყოფამ გან-ი აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში ჩააყენა, მაშინ მის მიერ ლას-ის დაშავება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად უნდა მიიჩნიოს. მსგავსი შემთხვევები კი, საერთოდ აფექტის მდგომარეობაში ჩადენილ დანაშაულად ისახება და ამას არასოდეს ეკვი არ გამოუწვევია. ჩვენი აზრით, გან-ის სისხლის სამართლის საქმე უნდა შეწყვეტილიყო, მაგრამ არა აუცილებელი მოგერიების მიზეზით, არამედ იმ მოტივით, რომ გან-მა სხეულის მსუბუქი დაზიანება მიაყენა დაზარალებულს აფექტის მდგომარეობაში, რომელიც მძიმე შეურაცხყოფით იყო გამოწვეული. და მაშინ სასამართლოს მოქმედების მცირე მნიშვნელობის გამო საფუძვლების მე-7 მუხლის მე-2 ნაწილი უნდა გამოეყენებინა.

სხვაგვარად წყდება საკითხი სასამართლო პრაქტიკაში, როდესაც შეურაცხყოფას ხელშეუხებლობის შელახვა ერთვის.

პარ-ი თავის ცოლთან და ახლობლებთან ერთად ღამე შინ ბრუნდებოდა. სოფლის გზაზე მას სამი მთვრალი უცნობი — მან-ი, გან-ი და სან-ი — გადაეყარნენ. ერთმა მათგანმა გააჩერა პარ-ი და მოსთხოვა ერთ-ერთი ქალი დამითმეო, თან მის დაზე მიუთითა. ამ დროს მეორე შემხვედური მივიდა ქალთან და ბლოადქნი! დაუწყო. პარ-მა გან-ს სახეში მუშტი დაჰკრა, მან-ი და გან-ი მიცვივდნენ პარ-ს და ცემა დაუწყეს. პარ-ი განზე გაუხტა და ჯიბის დასაკეცი დანა ამოიღო.

სახალხო სასამართლომ პარ-ს მსჯავრი დასდო ხულიგნობისათვის.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის განჩინებაში აღნიშნულია, რომ სასამართლოს მიერ პარ-ის მოქმედების კვალიფიკაცია როგორც ხულიგნობისა, სწორი არ არის. ვინაიდან საქმის გარემოებებით დადგენილია, რომ პარ-ი იცავდა ცოლისა და დის პატივსა და ღირსებას და ამრიგად მართლზომიერად მოქმედებდა. ამიტომ, სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების მე-13 მუხლის თანახმად, მის მოქმედებაში დანაშაულის შემადგენლობა არ არის¹⁵⁹.

158 Сборник постановлений Президиума и определенной судебной коллегии по уголовным делам Верховного суда РСФСР, 1964—1972, М., 1973, с. 49.

159 Сборник постановлений Пленума и определенной коллегии Верховного суда СССР по уголовным делам, 1959—1971, М., 1978, с. 49.

— ვფიქრობთ, მართალი არიან ის იურისტები, რომლებიც უარყოფენ აუცილებელი მოგერიების უფლებას სიტყვიერი შეურაცხყოფის დროს, აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება ამგვარი ხელყოფის მიმართ ძნელია, რადგან ხელყოფით მიყენებული ზიანი რაიმე ობიექტურ საზომს არ ექვემდებარება. სიტყვიერი ხელყოფის დროს ძნელია ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ რაოდენ ინტენსიურია იგი, რადგან დაზარალებულს მხოლოდ ზნეობრივ ზიანს აყენებს და არა მატერიალურს. ხელყოფის ინტენსივობის დაუდგენლად კი შეუძლებელია მსჯელობა იმაზე, თუ რამდენად შეესაბამებოდა დაცვა ხელყოფის ხასიათსა და შექმნილ ზიანს, და, მაშასადამე, ამასთან აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერებაზედაც.

— ეს აზრი კარგად აქვს გამოხატული რუმინელ კრიმინალისტს ა. დობრუნესკუს. იგი ამბობს, რომ რუმინეთის კანონმდებელი, რომელიც თავდასხმის მატერიალურობის პირობას სპეციალურად აყენებს. გამორიცხავს აუცილებელი მოგერიების უფლების შესაძლებლობას მორალური თავდასხმის შემთხვევაში, ასე რომ პირს, რომელსაც შეურაცხყოფა მიაყენეს ან ცილი დასწამეს, აგრეთვე ოფიციალურ პირს, რომელსაც შეურაცხყოფა მიაყენეს სიტყვით ან საქმით, არ შეუძლია თავის დასაცავად თავის მხრივ ძალადობას ან შეურაცხყოფას მიმართოს, ხოლო თუ ამ გზას დაადგება აუცილებელი მოგერიებით თავს ვერ იმართლებენ¹⁶⁰.

— ამგვარი დებულების წამოყენება სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ აუცილებელი მოგერიებისას დაცვის ობიექტებიდან გამოვრიცხოთ პიროვნების პატივი და ღირსება. ასეთი გამონაკლისი დაუშვებელია. ვინაიდან იგი არ გამომდინარეობს აუცილებელი მოგერიების ცნების საკანონმდებლო კონსტრუქციიდან. აქ ვამტკიცებთ მხოლოდ იმას, რომ ადამიანის პატივსა და ღირსებაზე ყოველგვარ საზოგადოებრივად საშიშ ხელყოფას როდი შეუძლია გამოიწვიოს აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობა. ამ მხრივ, ჩვენი აზრით, პიროვნების პატივი და ღირსება გამონაკლისის არ წარმოადგენს.

მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსებში არცთუ იშვიათად სახელმწიფო, საზოგადოებრივი თუ მოქალაქეთა ინტერესების საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფანი გვხვდება, რომლებიც თვით ხელყოფის ხასიათს წყალობით აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების შესაძლებლობას არ იძლევა. ასეთს მიეკუთვნება, მაგალითად, შეგნებულად ცრუ ჩვენება (საქ. სსრ სსკ 197-ე მოხ.). უარი ან თავის არიდება მოწმის მიერ ჩვენება მისცეს (საქ. სსრ სსკ 198-ე მუხ), გადასახლებულის თვითნებური დაბრუნე-

¹⁶⁰ I. Dobrunescu. Despre conizile atacului si apapari im miate rie del-lelita apapare. „Iustitia no wa“, 1959, n 4, s. 642.

ბა (საქ. სსრ სსკ 124-ე მუხ.), ავზრახული თავის არიდება ალიმენტის გადახდისათვის (საქ. სსრ სსკ 124-ე მუხ.) და სხვ.

ყველა ეს ქმედობა შესაბამისი სოციალისტური სამართლით დადგენილი ურთიერთობის ხელყოფაა. ამასთანავე ძალის გამოყენებამ ამგვარი ხელყოფის საწინააღმდეგოდ შეიძლება კიდევ აღკვეთოს იგი (მაგალითად, ცემით შეიძლება აიძულო მოწმე სასამართლოს სწორი ჩვენება მისცეს, ან ძალადობით შეიძლება შეაშინოს ალიმენტის ურჩი გადამხდელი და ა. შ.), მაგრამ ამგვარი მოქმედების დროს ხელყოფა მიმართულია სამართლებრივი ინტერესებისადმი ხელყოფის საგნის არარსებობის პირობებში ან კონკრეტული მატერიალური ზიანის არარსებობის გამო, ისევე როგორც სიტყვიერი შეურაცხყოფის დროს არ არსებობს ხელყოფის ინტენსივობის გაზომვის შესაძლებლობა. ამიტომ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელება ასეთი ხელყოფის ასაცილებელად დაუშვებელია. ამგვარი დაცვა მართლზომიერი არ იქნება, იგი უფრო თვითგასწორების ხასიათს ატარებს.

- აუცილებელი მოგერიების ობიექტად შეიძლება სისხლის სამართლის კანონით დაცული ყოველგვარი ობიექტი მოგვევლინოს, მაგრამ აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების ამ ობიექტის ყოველგვარი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა როდი ამართლებს. აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენება მხოლოდ ისეთი ხელყოფის დროს შეიძლება, რომელიც კონკრეტულ სამართლებრივ ობიექტს აუცილებელი მატერიალური ზიანის მიყენებას უქადის. თუ საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის დროს არ დგება საკითხი საზოგადოებრივად საშიში შედეგისა (ე. წ. დანაშაულის ფორმალური შემადგენლობები), ასეთი ხელყოფა აუცილებელი მოგერიების ვითარებას არ წარმოშობს.

4. აუცილებელი მოგერიების ობიექტური მხარე

1. საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის თანახმად, აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენებაზე მსჯელობა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც სამართლებრივი ინტერესების დაცვა ხელმოყოფისათვის ზიანის მიყენების გზით ხდება.

ამასთანავე აუცილებელი მოგერიების უფლების გამოყენების საკითხი ყოველთვის კი არ შეიძლება წამოიჭრას, როცა კი დაცვა თავდამსხმელისათვის ზიანის მიყენებით მოხდა, არამედ მხოლოდ მაშინ, როდესაც თავდამსხმელს ისეთი ზიანი მიიყენეს, რომელიც სხვა გარემოებაში დასჯადი იქნებოდა. ეს დებულება საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-15 მუხლიდან გამომდინარეობს. მის თანახმად, „დანაშაულად არ ითვლება მოქმედება, რომელიც, თუ მ-

ცა შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებულ ქმედობის ნიშნებს (ხაზგასმა ჩვენი. — თ. შ.), მაგრამ ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში“.

ამრიგად, აუცილებელი მოგერიება ობიექტურად იმით გამოიხატება, რომ თავდამსხმელს ზიანს მიაყენებენ, რომელიც იმაზე ნაკლები არ უნდა იყოს, რამაც ერთობ შეიძლება სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა გამოიწვიოს; მოგერიებით მიყენებული ზიანი შეიძლება თავდამსხმელის სიკვდილიც იყოს, თუკი თავდასხმის მოსაგერიებლად მისი მოკვლა აუცილებელი იქნება.

აუცილებელი მოგერიების დროს დაცვა, როგორც წესი, აქტიურია ხოლმე და გამოიხატება ძალადობით, თავდამსხმელის დაჭრით, ცემით, მისთვის თავისუფლების აღკვეთით, საერთოდ ისეთი მოქმედებით, რომელიც ერთი შეხედვით დანაშაულად მოგვეჩვენება.

სასამართლო ორგანოებს ზოგჯერ შეცდომა მოსდით და ცემას ხელყოფის აცილების მიზნით ხულიგნობად მიიჩნევენ ხოლმე.

მაგალითად, წყალტუბოს რაიონის სახალხო სასამართლომ მსჯავრი დასდო ვინ-ს, ბან-სა და გან-ს იმისთვის, რომ მათ მთვრალეებმა, საღამოთი რესტორან „წყალტუბოსთან“ ხულიგნობა ჩაიდინეს. სსრ კავშირის გენერალურმა პროკურორმა განაჩენი გააპროტესტა იმ საფუძვლით, რომ მსჯავრდებულები ან-ის, მან-ის და თან-ის თავდასხმას იგერიებდნენ. პროკურორი მოითხოვდა ბან-ისა და სხვათა სისხლის სამართლის საქმის შეწყვეტას და ამას იმით ასაბუთებდა, რომ ცემა თავდასხმის ასაცილებლად, თუ ეს აუცილებელი მოგერიების ფარგლებშია ჩადენილი, არ შეიძლება დანაშაულად განიხილებოდეს. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა დააკმაყოფილა ეს მოთხოვნა¹⁶¹.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აუცილებელი მოგერიება, როგორც წესი, აქტიურია ხოლმე. შეიძლება თუ არა ვამტკიცოთ, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელება მხოლოდ მოქმედებით შეიძლება.

ნ. პაშე-ოზერსკის თქმით, აუცილებელი მოგერიების დროს დაცვა მოქმედებით უნდა გამოიხატებოდეს და ყოველთვის გამოიხატება კიდეც. ასეთ ვითარებაში დაცვა უმოქმედობით წარმოუდგენელია¹⁶².

ნ. პაშე-ოზერსკის შეხედულება მართებული არ უნდა იყოს. რა თქმა უნდა, უეჭველია, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლება უმრავლეს შემთხვევაში სწორედ მოქმედებით ხორციელდება, მაგრამ

¹⁶¹ Социалистическая законность. 1957, № 3, с. 93.

¹⁶² ნ. პაშე-ოზერსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 55—56.

არ არის გამორიცხული, რომ უმოქმედობითაც განხორციელდეს. მაგალითად. ან-ს თავს დაესხნენ ხულიგნები და ცემა დაუწყეს, მაგრამ ან-ს მისი გაწვრთნილი ძაღლი წამოეშველა. ან-ს შეეძლო ძაღლი არ მიეშვა, მაგრამ ასე არ მოიქცა, ვინაიდან იცოდა, რომ ძაღლი მას დაიკავდა. ძაღლმა პატრონი კი გადაარჩინა, მაგრამ ერთ-ერთ ხულიგანს სხეულის მძიმე დაზიანება მიაყენა.

ძაღლი რომ სხვა, უდანაშაულო ვინმეს სძვერებოდა და პატრონს იმ კაცის გადასარჩენად ზომები არ მიეღო განზრახ, მაშინ იგი პასუხს აგებდა ზიანის განზრახ მიყენებისათვის. მოტანილ მაგალითში კი ან-ის უმოქმედობა საზოგადოებრივად საშიში არ იყო, რამდენადაც მიზნად მას საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის აცილება ჰქონდა და, მაშასადამე, აუცილებელი მოგერიების მართლობიერ აქტს წარმოადგენდა.

ამრიგად, აუცილებელი მოგერიება შეიძლება მოქმედებითაც განხორციელდეს და უმოქმედობითაც, ეს კია რომ უმოქმედობით აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელების შემთხვევები პრაქტიკულად ძალზე იშვიათად გვხვდება.

2. აუცილებელი მოგერიების დროს ზიანი საფრთხის უშუალო წყაროს აღება და არა მესამე პირს. საქ. სსრ სსკ მე-15 მუხლის თანახმად, აუცილებელი მოგერიების დროს დაცვა ხორციელდება „ხელმოფელისათვის ზიანის მიყენების გზით“. რა თქმა უნდა, მოხდება, რომ სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზნით მომგერიებელი ზიანს ისეთ პირს მიაყენებს, რომელიც საფრთხის უშუალო წყარო არ არის, მაგრამ ასეთ შემთხვევებში შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის საკითხი წამოიჭრას (საქ. სსრ სსკ მე-16 მუხ.). ანდა დანაშაულის კვალიფიკაციის საკითხი იმის მიხედვით გადაწყდეს, თუ რა ბრალი მიუძღვის მომგერიებელს იმ მესამე პირისათვის ვნების მიყენებაში.

ავიღოთ მაგალითი საქმე. სახალხო სასამართლოს განაჩენით მკვლელობის დადგენილი სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანებისათვის, რაც შემდეგ ვითარებაში მოხდა. მაგალითად დაინახა, რომ ადამიანი თავს ესხმოდა ქარხნის დარაჯს ან-ს და ცდილობდა მისთვის თოფი წაერთმია. იქვე იყო ბუდე-ს დედა. შეშინებული, უბედურება არა მოხდეს რად, იგი მათ გაშველებას ცდილობდა. მაგალითად დარაჯის დასაცავად ბუდე-ს თავში ფიცარი დაჰკრა. ბუდე-სთვის დასარტყმელად მოქნეული ფიცრის ნატეხი უწყებურად მის დედასაც მოხვდა. დედამაც და შვილმაც მიიღო სხეულზე ნაკლებად მძიმე დაზიანება. საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა არასწორად სცნო სახალხო სასამართლოსა და საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის

საქმეთა სასამართლო კოლეგიის განჩინება, რომლითაც მან-ს მსჯავრი დაედო საქ. სსრ სსკ 111 მუხლით.

პრეზიდენტის დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ საქმის მასალების მიხედვით მან-ი დარწმუნებული იყო, თუკი რა თოფს ხელში ჩაიგდებდა, დარაჯს და გარშემო მყოფთ საფრთხე მოელოდათ. ასეთ პირობებში რა-სათვის ნაკლებად მძიმე ვნების მოყენება აუცილებელი მოგერიების ფარგლებში ჩადენილ მართლზომიერ მოქმედებად უნდა ჩაითვალოს. პრეზიდენტის აზრით, მან-ი პასუხს არ აგებდა არც რა დედის დაშავებისათვის, სახელდობრ, შემდეგი მოსაზრების გამო:

„საქმის მასალებით დადგენილია, მითითებულია დადგენილებაში, და ამას არც თვით დაზარალებული უარყოფს, რომ მან-ს მისთვის განზრახ არ დაურტყამს ფიცარის ნაქერი, ფიცარი მას შემთხვევით მოხვდა. საქმის მასალებით გამორიცხულია მან-ის მიერ დაზარალებულის განზრახ დაშავება. მან-ის მოქმედების სუბიექტური მხარის შეფასების დროს პრეზიდენტს მიაჩნია, რომ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მან-ი არ ითვალისწინებდა და არც შეეძლო გათვალისწინებინა, რომ მის მოქმედებას ასეთი შედეგი მოჰყვებოდა, რადგან მოგერიების მდგომარეობა და დაძაბული სიტუაცია, რომელიც გამოწვეული იყო რა-ს თავდასხმით, შეუძლებელს ხდიდა მან-ის მხრივ თავისი მოქმედების ყველა შესაძლო შედეგის ზუსტ გათვალისწინებას. აქედან გამომდინარე, მან-ის მოქმედებაში არ არის ბრალი. რაც უკვე თავისთავად გამორიცხავს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას“¹⁶³.

3. საპკოთა სისხლის სამართლის მიხედვით აუცილებელი მოგერიების განხორციელება მხოლოდ ადამიანის ქმედობით შეიძლება, რომელიც უშუალოდ იმყოფიერი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის წინააღმდეგაა მიმართული. ამიტომ აუცილებელი მოგერიება არ იქნება თუკი ზიანი მიყენებულია წინასწარ მოწყობილი ავტომატური მოწყობილობით, ანდა რაიმე ფარული წინააღმდეგობით (მაგ., მავთული, რომელშიც ელექტროდენია გატარებული, თვითმსროლი, ხაფანგი, ორმო და მისთ.)¹⁶⁴.

6. პ ა შ ე - ო ზ ე რ ს კ ი ამგვარი დაცვითი მექანიზმებისა და დანადგარების მოწყობას დასაშვებად თვლის, თუკი დაცული იქნება გარკვეული პირობები, სახელდობრ, თუ დაცვითი მოწყობილობა ისე იქ-

¹⁶³ იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდენტი 3. IV. 1971 წ. დადგენილება მან-ის საქმის გამო. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს ბიულეტენი, 1971, № 3, გვ. 22—23.

¹⁶⁴ იხ. Курс советского уголовного права. Т. II., М., 1970, с. 360.

ნება გამართული, რომ ის პირი დაზიანდება, ვინც დასაცავ ობიექტს წამდვილად ხელყოფს სხვას კი, ვისაც დაზიანებულებრივი ზრახვა არა ექნება რა და საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა არ ჩაუდენია არ აუნებს. ნ. პაშე-ოზერსკი ამგვარი დანადგარების მოქმედებას აუცილებელი მოგვრების აქტად თვლის, ვინაიდან „ისინი სწორედ მაშინ მოქმედებენ, როცა ხელყოფა ხდება, ე. ი. როცა ხელყოფა უკვე დაწყებულია“¹⁶⁵. ამ შეხედულებას იზიარებს ი. ტიშკევიჩი¹⁶⁶.

ჩვენ ამ შეხედულებას არ ვეთანხმებით. დაცვითი დანადგარებისა და მექანიზმების დაყენება, როგორც ეს საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაშია აღნიშნული, უკვე თავისთავადაც საზოგადოებრივად საშიშია, რადგან საფრთხეს უქმნის მოქალაქეთა სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას, რაც შეეხება მოთხოვნას, რომ ასეთი დანადგარები ზიანს მხოლოდ დამნაშავეებს აყენებდნენ, ეს ფიქტია. ადამიანს ჯერ არ გააჩნია ისეთი მექანიზმები ადამიანის სუბიექტური გუნება-განწყობის შეტყობა-ჩაწვდომა რომ შეეძლოს, ანდა უნარი ჰქონდეს ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი განსაზღვროს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის პრაქტიკას არ მიაჩნია აუცილებელი მოგვრების უფლების განხორციელებად ზიანის მიყენება მექანიკური დანადგარებისა ან ფარული ხელსაწყოების მეშვეობით.

აი ერთი მაგალითი. კარ-მა შეამჩნია, რომ ვიღაც მისი სახლის ტერასაზე დაწყობილ სამშენებლო მასალასა და შეშას იპარავდა და შეშა დანადგამ. როცა გან-ი შეშის მოპარვას შეეცადა, დინამიტი აფეთქდა და გაშ-ი მძივდ დაშავდა. კარ-ს მსჯავრი დასდეს სხეულის განჯრაბ მძიმე დაზიანებისათვის¹⁶⁷.

5. აუცილებელი მოგვრების ფარგლები

1. აუცილებელი მოგვრების ვითარებაში ხელმყოფელი უპირისპირდება მოქალაქეს, რომელიც კანონისმიერ ინტერესს იცავს. თავდამსხმელის მოქმედება მიმართულია საზოგადოებრივად საშიში შედეგის მისაღწევად, მომგვრებლისა კი პირიქით, — ამ შედეგის ასა-ცლებლად. ხელმყოფელი თვითონ იქმნის მდგომარეობას, რომელშიაც მისი უფლებები მომგვრებლისას უპირისპირდება. სამართლებრივი თვალსაზრისით ხელმყოფელი, კაცმა რომ თქვას უნდა ურიგ-

165 იხ. ნ. პაშე-ოზერსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 85.

166 ი. ტიშკევიჩი, დასახ. ნაშრ., გვ. 54. არსებითად იგივე აზრია გატარებული სსსრს სამართლის 1981 წლის სახელმძღვანელოში (იხ. Советское уголовное право, Часть общая, М., 1981, с. 214).

167 იხ. ი. ს. ლუცკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 85.

დებოდეს კიდევ გარკვეული ზიანის მიყენებას მომგერიებლისაგან. მას არ გააჩნია აუცილებელი მოგერიების უფლება იმის მიმართ, ვინც აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში თვითონვე ჩააყენა. მიუხედავად ამისა, უმართებულოა აზრი, თითქოს ხელმყოფელმა სრულიად უუფლებოა და სამართალს მისი ბედი არაფრად მიაჩნია¹⁶⁸.

ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენების უფლება იმდენად არსებობს, რამდენადაც იგი აუცილებელია საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის ასაცილებლად. სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზნით კანონმდებელი ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენებას მართლ-ზომიერად აცხადებს, ოღონდ, თუ „არ იყო გადაცილებული აუცილებელი მოგერიების ფარგლები“ (საქ. სსრ სსკ მე-15 მუხლი).

კანონში პირდაპირ არის მითითებული, რომ მომგერიებელს უფლება არა აქვს აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადაცილოს. მაშასადამე, მომგერიებლის მოქმედება ერთგვარ ჩაჩოვებაშია მოქცეული — არ უნდა მიაყენონ ხელმყოფელს ისეთი ზიანი, რომელიც თავდასხმის აცილებისათვის აუცილებელი არ არის¹⁶⁹.

სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლები პირველი საბჭოთა საკანონმდებლო აქტია, რომელშიც განსაზღვრულია სახელდობრ, რა შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებად დასახოს¹⁷⁰.

საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებად ითვლება „დაცვის აშკარა შეუსაბამობა ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებასთან“.

დაცვა ხელყოფის ხასიათის და საშიშროების აშკარად შეუსაბამო მაშინ არის, როდესაც აუცილებელი მოგერიების ესა თუ ის პირობაა დარღვეული, მაგრამ დაცვის თუნდაც აშკარა, შეუსაბამობა ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დარღვევად ყოველთვის როდი განიხილება¹⁷¹. ამი-

¹⁶⁸ ასეთ დასკვნამდე მიდის ჩეხოსლოვაკელი იურისტი ლ. შუბერტი (იხ. J. Šubert. *დასახ. ნაშრ.*, c. 104).

¹⁶⁹ ზოგიერთი ბურჟუაზიული იურისტი საერთოდ უარყოფს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დაცვის მოთხოვნას. მაგალითად, ნ. რეინვარდტის აზრით, აუცილებელი მოგერიება ბრძოლის ვითარებაა და ამიტომ მოგერიების ფარგლები მოსატანი არ არის. საფრთხის ასაცილებლად დაცვის ყველა საშუალება გამართლებულია (იხ. P. Рейнгардт. *Неослужимая опасность*. Казань. 1958, с. 81).

¹⁷⁰ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დაცვის მოთხოვნას შეიცავდა ყველა საბჭოთა საკანონმდებლო აქტი, რომელიც კი აუცილებელი მოგერიების ცნებას განსაზღვრავდა. მაგრამ ეს აქტები აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ცნებას არ მოიხსენიებდნენ.

¹⁷¹ მაგალითად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დარღვევად არ განიხილება, თუ მომგერიებელმა ზიანი საფრთხის არა უშუალო წყაროს მიაყენა, თუმცა

ტომ საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიისა და პრაქტიკის წინაშე მნიშვნელოვანი ამოცანაა, დაადგინოს სახელდობრ, რაში მდგომარეობს დაცვის ის აშკარა შეუსაბამობა ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებისადმი, რომელსაც კანონმდებელი აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად რაცხავს.

ხშირად საბჭოთა სისხლის სამართალში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების ორგვარ დარღვევას მიუთითებენ, ესენია: 1) დაცვითი მოქმედების არადროულობა, ე. წ. „არადროული მოგერიება“, და 2) დაცვის აშკარა შეუსაბამობა ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი, ე. წ. „არათანაზომიერი მოგერიება“¹⁷².

2. საბჭოთა კრიმინალისტების უმრავლესობას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ერთ-ერთ სახეობად არადროული მოგერიება მიაჩნია.

ბელორუსიის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს ავტორების აზრით, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება შეიძლება როგორც დაცვითი მოქმედების ნაადრეობით, ისევე მისი დავიანებოთაც¹⁷³.

სისხლის სამართლის კურსში არადროული მოგერიება სხვადასხვაგვარად განიმარტება. სახელდობრ, მის თანახმად არადროული მოგერიება ნიშნავს დაცვით მოქმედებას თავდასხმის დამთავრებისა თუ თავდასხმაზე უარის თქმის შემდეგ, თუ ეს მოქმედება ნაკარნახევი არ იყო დამნაშავეს შეპყრობის აუცილებლობით¹⁷⁴. თუ არადროულ მოგერიებად მხოლოდ დავიანებული დაცვა მიიჩნევა, ამით უარყოფილი იქნება აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადამეტების საკითხის წამოჭრა ნაადრევი მოგერიების შემთხვევებში. ეს შეხედულება უფრო ფართოდაა გავრცელებული საბჭოთა მეცნიერთა შორის¹⁷⁵.

ასეთ შემთხვევაშიც შეიძლება ლაპარაკი დაცვის აშკარა შეუსაბამობაზე ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებისადმი.

¹⁷² იხ. Курс советского уголовного права, т. II, М., 1970, с. 373.

¹⁷³ იხ. Уголовное право БССР, ч. общая, М., 1969, с. 124. იგივე აზრი იყო გამოთქმული სხვა ადრინდელ სახელმძღვანელოებში (იხ. Уголовное право, ч. общая, М., 1939, с. 124.). ამ შეხედულებას თავადმოდებთ ციკვს ი. ტიშკევიჩი (იხ. И. Тишкевич, Условия и пределы необходимой обороны, М., 1969, с. 78 и сл.).

¹⁷⁴ Курс советского уголовного права, т. II, М., 1970, с. 374;

50-იანი წლების საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ი. ტიშკევიჩის გარდა მხოლოდ მ. იაკუბოვიჩს შეაქვს არადროული მოგერიების ცნებაში ნაადრევი მოგერიებაც, მაგრამ ისიც დასძენს, რომ პრაქტიკაში ნაადრევი მოგერიებას იშვიათად ვხვდებით (იხ. მ. იაკუბოვიჩი, დასახ. ნაშრ., გვ. 128—133).

¹⁷⁵ С. М. В. В. Сташис, М. И. Божанков. Уголовно-правовая охрана личности. Харьков, 1976, с. 66.

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკა ერთგვარ არათანამიმდევრობას იჩენს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების ერთ-ერთ სახეობად არადროული მოგერიების აღიარებაში.

ამის მიზეზად ის გვეგულება, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1956 წლის 23 ოქტომბრის დადგენილება, რომელიც სპეციალურად აუცილებელი მოგერიების საკითხს მიეძღვნა მიუთითებდა, რომ სასამართლოები ფორმალურად არ უნდა უდგებოდნენ საკითხს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებისა არადროულობის გამო¹⁷⁶.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წ. 4 დეკემბრის დადგენილებაში, რომელმაც ზემომითითებულ დადგენილება ძალადაკარგულად გამოაცხადა, ამგვარ მითითებას აღარ ვხედავთ და ამიტომ შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს არადროული მოგერიება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების სახეობად აღარ მიაჩნია¹⁷⁷.

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება პირდაპირი მითითება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დროში გადამეტების შესაძლებლობაზე. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმში კონკრეტული საქმის გამო აღნიშნავს, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება ვლინდება ხელყოფისა და დაცვის არათანაბარზომიერებით, ანდა იმით, რომ დაცვით ღონისძიებას მიმართავენ. როცა ამის საჭიროება აღარ არის¹⁷⁸.

სხვაგვარი აზრია გატარებული რსფსრ-ის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის ერთ-ერთ განჩინებაში. მასში ნათქვამია, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების აღიარებისათვის საჭიროა, რომ მოგერიება უშუალოდ ხელყოფის დროს წარმოებდეს¹⁷⁹.

ამრიგად, სასამართლო პრაქტიკაში ისეთი შეხედულებაც არის, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება არ შეიძლება არადროულობას დაუუკავშიროთ. ამ აზრს საბჭოთა სისხლის სამართლის ბევრი თეორეტიკოსიც იზიარებს. ჩვენ ვემხრობით მას, რადგან არადროული მოგერიების აღიარება აუცილებელი მოგერი-

¹⁷⁶ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1963, М., 1965, с. 184.

¹⁷⁷ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, ч. 2, М., 1981, с. 62 и сл.

¹⁷⁸ Постановление Пленума Верховного суда СССР от 27 июня 1964 г. по делу И. Сборник постановлений Пленума и определенных коллегий Верховного суда СССР по уголовным делам 1959—1971, М., 1973, с. 56.

¹⁷⁹ «Советская юстиция», 1957, № 6, с. 78.

ბის ფარგლების გადაცილების სახეობად, როგორც სამართლიანად აღიარებულია საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში, თვით აუცილებელი მოგერიების არსს ეწინააღმდეგება¹⁸⁰.

† აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება შესაძლებელია მხოლოდ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში. არადროული მოგერიების დროს არა გვაქვს თვით აუცილებელი მოგერიების ვითარება — არ არსებობს ხელყოფა, მაშასადამე რისი ფარგლების გადაცილებასაც შეიძლება ლაპარაკი.

კრიმინალისტები, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ არადროული მოგერიებით შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ფარგლები გადაილახოს, ვერ იძლევიან პრაქტიკულ კრიტერიუმს იმის გადასაწყვეტად, თუ რაში უნდა გამოიხატებოდეს ხელყოფისა და დაცვის შეუსაბამობა დროულობა-უდროობის მხრივ.

თუკი არადროულ მოგერიებას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად არა ვცნობთ, მაშინ ბუნებრივად წამოიჭრება კითხვა: რა კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს არადროული მოგერიების შემთხვევებს?

ამ საკითხზე საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ერთმანეთის საწინააღმდეგო შეხედულებებია გამოთქმული.

ვ. კირიჩენკოს აზრით, თუმცა თეორიულად არადროული მოგერიება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებას არ წარმოადგენს, მაინც პრაქტიკულად ასეთ შემთხვევებს შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების კვალიფიკაცია მიეცეს¹⁸¹. ამას ვერ დავეთანხმებით. თეორიულ კონსტრუქციებს მნიშვნელობა მხოლოდ მაშინა აქვთ, როცა მათი გამოყენება პრაქტიკაში შეიძლება. თეორიისა და პრაქტიკისათვის არ უნდა არსებობდეს სხვადასხვა კეშმარიტება.

ი. სლუცკი ლამობს საკითხი სხვაგვარად გადაწყვიტოს. დაცვის შეუსაბამობა ხელყოფისადმი, — ამბობს იგი, — უნდა განიხილებოდეს არა დამოუკიდებელ, არამედ მეორეხარისხოვან, ძირითად დამატებით ნიშნად, რომელიც განსაზღვრავს დაცვის ინტენსივობის შეუსაბამობას ხელყოფის ხასიათსა და ინტენსივობისადმი¹⁸².

არადროულობის აღიარება არათანაზომიერი მოგერიების მეორეხარისხოვან ნიშნად, ვფიქრობთ, არაფერს მატებს არც პრაქტიკასა და არც თეორიას. ამით არადროული მოგერიების არსს ახსნა არ ეძ-

180 Советское уголовное право, ч. общая, М., 1981, с. 216.

181 В. Ф. Кириченко. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве, М.—Л., 1948, с. 86—87.

182 ი. სლუცკი. დსახ. ნაშრ., გვ. 76.

ლევა და მხოლოდ თავს იჩენს გაუგებრობა თვით დაცვისა და ხელყოფის შეუსაბამობის საკითხში. საყურადღებოა, რომ ი. სლუცკის საერთოდ არ ეგულება შესაძლებლად აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება დროულობისდა მიხედვით. ამიტომ გაუგებარია, რატომღა მიაჩნია მას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების მეორეხარისხოვან ნიშნად ის, რაც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებას თურმე საერთოდაც არ განაპირობებს.

გ. მენდელსონისა და ი. ტკაჩევსკის აზრით, არადროული მოგერიების დროს ადამიანი ჩვეულებრივ შეპყრობილია ძლიერი სულიერი აღელვებით, რომელიც არამართლზომიერმა ხელყოფამ გამოიწვია. ამიტომ ზიანის მიყენებას არადროული მოგერიების დროს უნდა ეძლეოდეს კვალიფიკაცია, როგორც ზიანის მიყენებისა ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში დაზარალებულის უკანონო მოქმედების გამო¹⁸³.

ზარადროული მოგერიების შემთხვევაში ძირითადი მნიშვნელობა აქვს არა იმას შეპყრობილი იყო თუ არა მომგერიებელი ძლიერი სულიერი აღელვებით, არამედ იმას, რომ მომგერიებელი სხვადასხვა ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო ვითარებას მცდარად აფასებდა. მას ეგონა, რომ ხელყოფა კიდევ გრძელდებოდა ზიანი მიყენა შესაბამის პირს სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზნით, ხოლო ნამდვილად ხელყოფა აღარ არსებობდა და, ბუნებრივია, ზიანის მიყენება დაცვას აღარ ემსახურებოდა. ძლიერმა სულიერმა აღელვებამ შეიძლება რეალური ვითარების არასწორი შეფასება განაპირობოს და ხშირად კიდევაც თან სდევს არადროულ მოგერიებას, მაგრამ იგი მის აუცილებელ ნიშანს არ წარმოადგენს.

თავისებურად მსჯელობს არადროული მოგერიების კვალიფიკაციის თაობაზე ნ. დურმანოვი. მისი აზრით, საფუძვლების მე-13 მუხლში მოცემული განმარტება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებისა, მთლიანად გამორიცხავს მის ისეთ სახეს, როგორიც „არადროული მოგერიებაა“, მაგრამ, თუ მომგერიებელმა ზიანი მიყენა თავდამსხმელს ხელყოფის დამთავრების შემდეგ იმის გამო, რომ შეგნებული არა ჰქონია, და, საქმის გარემოებათა მიხედვით, არც შეეძლო შეეგნო თავდასხმის დამთავრება. იგი ვითარცა კეთილსინდისიერად შემცდარი უნდა გაუთანაბრდეს იმას, ვინც აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოქმედებს¹⁸⁴.

¹⁸³ Г. Мендельсон, В. Ткачевский. О пределах необходимой обороны. «Социалистическая законность», 1956, № 7, с. 35.

¹⁸⁴ იხ. ნ. დურმანოვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 29.

| ასეთი შეხედულება უნაკლო არ არის. თუ კაცმა არ იცოდა, და არც შეიძლება სცოდნოდა, რომ ხელყოფა აღარ არსებობს და სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზნით შესაბამის პირს ზიანი მიაყენა, იგი უნდა განთავისუფლდეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან ოღონდ იმ მიზეზით, რომ არაბრალეულად მოქმედებდა და არა იმიტომ, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლებას ახორციელებდა.

ჩვენი აზრით, არადროული მოგერიება არსებითად მოჩვენებითი მოგერიების სახესხვაობაა. მის დროს „დაგვიანებული იქნება ეს მოგერიება თუ „ნაადრევი“, მომგერიებელს ფაქტობრივი შეცდომა მოსდრ. იგი ფიქრობს, ვითომ აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში იმყოფება, წამდვილად კი ასეთი მდგომარეობა არ არსებობს, ან იმიტომ, რომ ხელყოფა ჯერ არ დაწყებულა („ნაადრევი მოგერიება“), ანდა იმიტომ, რომ უკვე დამთავრებულა („დაგვიანებული მოგერიება“). არადროული მოგერიებისას კაცი ფიქრობს, რომ ზიანს აყენებს ხელმყოფელს სამართლებრივი ინტერესის დასაცავად, მაგრამ სცდება: — წამდვილად ხელყოფა არ არსებობს.

დაგვიანებული მოგერიების დროს შეცდომის მიზეზი ძირითადად ის არის ხოლმე, რომ მომგერიებლის ფსიქიკა ჯერ კიდევ ხელყოფის უშუალო ზემოქმედებას განიცდის და ამიტომ ვითარებას სწორად ვერ აფასებს, ვერ ამჩნევს ან ვერ ატყობს, რომ ხელყოფა დამთავრდა, აუცილებელი მოგერიების ვითარება აღარ არსებობს. არადროული მოგერიების კვალიფიკაციის საკითხი ისევე უნდა წყდებოდეს, როგორც მოჩვენებითი მომგერიებლის მოქმედებისა¹⁸⁵.

; არადროული მომგერიებელი თავისუფლდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, თუ მას საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის ჩადენაში ბრალი არ მიუძღვის, ე. ი. როცა ხელმყოფელს

185 ჩვენი შეხედულების წინააღმდეგია ი. ტიშკევიჩი. მისი აზრით, მოჩვენებითი მოგერიება განსხვავდება არადროული მოგერიებისაგან იმით, რომ არადროული მოგერიების შემთხვევაში თავდასხმა ან არ დაწყებულა, ანდა უკვე დამთავრდა. მოჩვენებითი მოგერიების დროს კი ზიანს ისეთ პირს აყენებენ, რომელიც არავის თავს არ ესხმის და არც აპირებს თავდასხმას, აქედან ი. ტიშკევიჩი ასკენის, რომ „არადროული“ მოგერიება „მოჩვენებითი“ მოგერიების სახესხვაობას არ წარმოადგენს (იხ. ი. ტიშკევიჩი, დსახ. ნაშრ., გვ. 40). ი. ტიშკევიჩის მოსაზრება დამაჯერებელი არ არის. არადროული მოგერიებისას ხელმყოფელმა უკვე შეწყვიტა თავდასხმა, ე. ი. ფაქტობრივად სამართლებრივ სიკეთეს საფრთხე აღარ ემუქრება, მომგერიებელი კი ამას ვერ ატყობს, მას ეჩვენება, რომ საფრთხე კიდევ არსებობს. ე. ი. იგი არა რეალურ, არამედ მოჩვენებით თავდასხმას ეგერებს. იმას, რომ აღრე თავდასხმა რეალური იყო, გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ უნდა მიენიჭოს. ეს გარემოება უფრო მომგერიებლის შეცდომის ასახნელად გაზოდეება და საქმის არსს კი ვერ შეცვლის.

ზიანს აყენებდა არ იცოდა და კერძოდ ამ გარემოებაში არც შეეძლო სცოდნოდა, რომ ზეყოფა, რომლისგანაც იგი თავს იცავს. ამწუთიერი არ არის.

აქალოთ მაგალითად სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის დადგენილება შინ-ისა და ინ-ის საქმის გამო. შინ-ი და ინ-ი მთვრალეები ქუჩაში მიდიოდნენ და შეხვდნენ მთვრალსავე ან-სა და მის ამხანაგებს. ან-ი აუხიარდა და მან-ი ქვა დაჰკრა, ზოლო ან-ის ამხანაგმა რკინის კეტი დასცხო ინ-ს. საპასუხოდ ახლა შინ-მა დაჰკრა ან-ს ქვა, და როცა იგი წაიქცა, რამდენჯერმე მან და ინ-მა თავში წიხლოე უთავაზეს. ან-ი იქვე გარდაიცვალა. როგორც შემდეგ გამოჩენა, ან-ი ქვის დარტყმისთანავე არდაცვლილა. ამრიგად, წიხლები უკვე თავდასხმის შემდგომ იყო ახალბო სასამართლომ შინ-ისა და ინ-ის დანაშაული განზრახ მკვლელობად ჩათვალა. კვალიფიკაცია როგორც ყირგუზეთის სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ, ასევე პრეზიდიუმმა ძალაში დატოვეს.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმმა ეს გადაწყვეტილება არ გაიზიარა მისი აზრით. ის გარემოება, რომ შინ-მა და ინ-მა მან-ს უკვე წაქცევის შემდეგ რამდენჯერმე კიდევ დაჰკრეს, ვითარებას არ ცვლის. საქმის გარემოებათა მიხედვით თავდასხმის დამთავრების მომენტი მათთვის ნათელი არ იყო. ამიტომ აქტიური დაცვითი ზომები სასიკვდილო დარტყმის შემდეგ არ შეიძლება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად განიხილებოდეს, და მითუმეტეს — განზრახ მკვლელობად.

საყურადღებოა, რომ პლენუმმა საქმე შეწყვიტა არა აუცილებელი მოგერიების საბუთით, არამედ ბრალის უქონლობის გამო.

თუ მომგერიებელს შეეძლოთ გონიარობა ზეყოფა იმწუთიერი, მაგრამ ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენების დროს უნდა სცოდნოდა რა ვითარებაც იყო, და კიდევ შეეძლო სწორად შეეფასებინა იგი, მაშინ პასუხი უნდა აგოს ზიანის გაუფრთხილებლად მიყენებისათვის.

მეორე მხარე იცის, რომ თავდასხმა ჯერ არ დაწყებულა ანდა უკვე დამთავრდა, და ხელმყოფელს მაინც ზიანს აყენებს, მაშინ მის მოქმედებას კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს როგორც ვნების განზრახ მიყენებისათვის. რა თქმა უნდა, სანქციის განსაზღვრის დროს მხედველობაშია მისაღები, რომ დანაშაული ჩადენილია დაზარალებულისაგან ხელყოფის გამოიხსობოთ. ეს მომენტი განსაზღვრელია პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად. არადროული მოგერიება პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად არ განიხილება მხოლოდ მაშინ როდესაც ქმედობას ეძლევა კვალიფიკაცია როგორც განზრახ ძლიერ-

რი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილი დანაშაულისა, რომელიც დაზარალებულის ძალადობამ ან სხვა არამართლზომიერმა მოქმედებამ გამოიწვია, და ეს იმიტომ, რომ აღნიშნული გარემოება დანაშაულის შემადგენლობას აუცილებელ ნიშნად ახლავს და ამრიგად როგორც პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოება, კანონმდებელს უკვე გათვალისწინებული აქვს.

4. საქართველოს სსრ. სსკ მე-15 მუხლს, რომელიც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების ცნებას განმარტავს როგორც „დაცვის აშკარა შეუსაბამობას ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებასთან“, მხედველობაში აქვს ის შემთხვევები, როდესაც დარღვეულია თანაფარდობა დაცვასა და ხელყოფას შორის (ე. წ. „არათანაზომიერი მოგერიება“).

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში არათანაზომიერ მოგერიებად ითვლება არა მხოლოდ ის შემთხვევები, როდესაც თანაფარდობა ხელყოფასა და დაცვას შორის დარღვეულია ინტენსივობის მხრივ, არამედ ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ხელმოყოფელისათვის მიყენებული ზიანი აშკარად არ შეესაბამება იმ ზიანს, რომელიც ხელყოფით მოსალოდნელი იყო, ე. ი. როდესაც დარღვეულია „ინტერესთა თანაფარდობა“¹⁸⁶.

საბჭოთა სისხლის სამართლის 50-იანი წლების ლიტერატურაში ამ შეხედულებას იზიარებდნენ მ. შარგოროდსკი, ვ. მენშაგინი და ზ. ვიშინსკაია. მათ მიაჩნდათ, რომ საბჭოთა სოციალისტური სისხლის სამართლის მიხედვით აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერად აღია-

¹⁸⁶ „ინტერესთა თანაფარდობას“ როგორც აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობას, ბურჟუაზიული იურისტებიც მოითხოვდნენ. ამ კონცეფციას ემხრობოდა გერმანელი კრიმინალისტი მ. ლიპმანი. იგი შემდეგნაირად მსჯელობდა: თუ ვინმეს სწავლია ძვირფასი ნივთი წაპართვას და, რაკი არ შეიძლება მე ვიგერიებ და ვაპარცხებ მას, მაშინ მე, ღიახ, „ვიგერიებ“. მაგრამ არ შეიძლება ფაქტობრივად სწორად ვაღიაროთ, როცა სამართალი ასეთ სისხლისღვრას დასტურსა რთავს, ვითარცა ბრალის გამომრიცხველ გარემოებას და ამით, როგორც გაიერი ამბობდა, „მკვლელის შორალს“ გვთავაზობს, ეს დებულება შეიძლება აბსურდული გახდეს, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რა განვითარება მიიღო აუცილებელი მოგერიების ცნებამ თანამედროვე (კულტურულ) სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში. ახლა მოგერიება შეწყნარებულია ყოველგვარი მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფის მიმართ; მაშინაც კი, როდესაც თავდასხმელი ბრალის გარეშე მოქმედებდა და უნარიც კი არ შესწევდა საერთოდ ბრალეულად ემოქმედნა. ამგვარი შეხედულების საფუძველზე მოგერიებად უმნიშვნელო სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად, შეიძლება შეურაცხადი თავდასხმელის მკვლელობამდე მიგვიყვანოს აუცილებელი მოგერიების იმ ფარგლების გადაუცილებლადაც, რომელნიც კანონითაა დადგენილი. ამის გამართლება კი არამც და არამც არ შეიძლება (იხ. M. Liepmann. Einleitung in das Strafrecht!, Eine Kritik kriminalistischen Grundbegriff, Berlin, 1900, s. 180).

რება საჭიროებს თანაფარდობას მოსალოდნელ ზიანსა და იმ ზიანს შორის, რომელიც დაცვას მოჰყვება¹⁸⁷.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის ერთ-ერთი დადგენილება შეიცავს მოთხოვნას, რომელიც ფაქტობრივად „ინტერესთა თანაფარდობის“ მოთხოვნას ნიშნავს. ამ დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ ვინმე სან-მა დაცვა განახორციელა ცივი იარაღით, დანით, რომლითაც ჯერ სასიკვდილოდ დაჭრა ჩან-ი, ხოლო შემდეგ მძიმედ დააზიანა მან-ი და კან-ი, ე. ი. ისეთი ხერხები და მეთოდები გამოიყენა, რომლებსაც თავდასხმის ხასიათი და საშიშროება არ მოითხოვდა. საქმის ვითარების და დაზარალებულთა გულზარების შეფასებით უნდა დავასკვნათ, რომ სან-ს იმ ვითარებაში იმის შიში ჰქონდა, რომ ინ-ი, ენ-ი და მათი ამხანაგები სცემდნენ, სიცოცხლის მხრივ კი მას რეალური საფრთხე არ ელოდა. ამრიგად სან-მა აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადაამეტა¹⁸⁸.

საბჭოთა სისხლის სამართლის უახლეს ლიტერატურაში ამ შეხედულებას ადგას სისხლის სამართლის 1982 წლის სახელმძღვანელო. მასში ის აზრია გატარებული, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება გვაქვს, თუ ხელმოყვანილი მოიკლა სახელმწიფო, საზოგადოებრივი, ანდა პირადი ქონების დაცვისათვის. ხულიგნობის, ანდა ისეთი ძალადობის აღსაქვეთად, რომელიც სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიში არ იყო¹⁸⁹. ამავე შეხედულებას ადგანან გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის კომენტატორები. მათი აზრით, მომგერიებელს შეუძლია გამოიყენოს რაც მის ხელთ დაცვის საშუალებანია იმ ანგარიშით, რომ ხელმოყვანილისათვის მიყენებული ზიანი მისგან მოსალოდნელ ზიანზე მეტი არ იყოს¹⁹⁰.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ასეთი გაგება საკმაოდ გავრცელებულია თანამედროვე დასავლეთგერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში. მაგალითად, ი. ვეზელის აზრით, მომგერიებელმა თავდაცვის რამოდენიმე შესაძლებლობას შორის ნაკლებად ზიფათიანი უნდა აირჩიოს. თუ მოგერიება რაიმე დიდ სიკეთეს მუ-

187 В. М. Меньшагин, З. А. Вышинская. Советское уголовное право, 1950, с. 224; М. Шаргородский. Преступления против жизни и здоровья. М., 1948, с. 238.

188 Постановление Пленума Верховного суда СССР от 7 июня 1972 года по делу С., ББС СССР, 1973, № 1, с. 22.

189 Советское уголовное право. Ч. общая, 1982, с. 183.

190 Strafrecht der Deutschen Demokratischen Republik. Kommentar zum Strafgesetzbuch Berlin, 1981, s. 90.

ქარას უქმნის. მომგერიებელმა რისკი არ უნდა გაწიოს¹⁹¹. არსებითად ასეთასვე მოსაზრებას ადგას პ. ოტო. მისი თქმით, აუცილებელი მოგერიების დროს ადამიანის მოკვლა გაუმართლებელია იქამდე, სანამ საქმეს შეიძლება სხვა გზითაც მოეწვლოს. მომგერიებელი მოვალეა განაიარაღოს ან გაანეიტრალოს თავდამსხმელის მოქმედება¹⁹².

„ინტერესების შესაბამისობის“ მოთხოვნის გამო საკითხავი ხდება: მიყენებულსა და მოსალოდნელ ზიანს შორის როგორი აშკარა შეუსაბამობა უნდა იყოს, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებად ჩაითვალოს?

მოსალოდნელ და მიყენებულ ზიანის აშკარა შეუსაბამობის მაგალითად ჩვეულებრივ სახავენ ბავშვის მოკვლას, რომელიც ცდილობდა ბაღში ვაშლი მოეწყვიტა, თუ ამის აღსაქვეთად მესაკუთრეს სხვა გზა არა გააჩნია რა.

ეს მაგალითი აღორულ კითხვაზე პასუხს ვერ მოგვცემს. ვინაიდან მასში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება კი არა გვაქვს. არამედ ისეთი შემთხვევა, როდესაც ხელყოფის აშკარად უმნიშვნელო საზოგადოებრივი საშიშროების გამო თვით აუცილებელი მოგერიების უფლება არ არსებობს¹⁹³.

ამრიგად, ისინი, ვინც „ინტერესთა თანაფარდობის“ კრიტერიუმს აყენებენ წამოჭრილ კითხვაზე პირდაპირ პასუხს ვერ აძლევენ. ეს გასაგებიცაა, რადგან ამ შეხედულების ლოგიკურ განვითარებას შეუსაბამო დასკვნებამდე მივყავართ.

უდავოა, რომ სხეულის მსუბუქი დაზიანება აშკარად არ შეესაბამება სიცოცხლის მოსპობას, ცემა — სხეულის მძიმე დაზიანებას,

¹⁹¹ Johannes Wessels. Srafrecht. Allg. Teil. Karlsruhe, 1981, s. 77.

¹⁹² Harro Otto. Grundkurs Strafrecht. Allg. Srafrechtslehre, 1976, Berlin, New-York, s. 122.

¹⁹³ იმას, რომ ასეთ ვითარებაში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაშეტება არ არის, ისინიც კი აღიარებენ ვინც ამ მაგალითს იყენებენ სოციალისტური სისტემის სამართლისათვის — წერს მ. პიონტოვსკი. ამ შემთხვევაში მოგერიება კი არა, კვალიფიცირებული მკვლელობა გვექნებაო (იხ. Уголовное право, ч. общая, 1948, с. 373). ბერძენულ ოქრისტებს, რომლებიც „ინტერესთა თანაფარდობის“ კრიტერიუმის მომხრეთა წინააღმდეგ ილაშქრებენ, მეორე უჯიდურესობა მოსდით: ისინი იწყნარებენ ხელმოყვლისათვის ყოველგვარი ზიანის მიყენებას უმნიშვნელო სიკეთის დაცვის დროსაც კი. ე. დოლოპჩევის აზრით, დასაშვებია დაცვა უჯიდურეს საზღვრამდე, მაგალითად, შეიძლება თავდამსხმელის დაჭრა ან მოკვლა, თუკი მომგერიებელს თავისი კალმის გადარჩენის სხვა საშუალება არა აქვს (იხ. В. Долопчев. О праве необходимой обороны. Юридический вестник, 1874, кн. XI—XII, с. 155). ამ შეხედულებას იზიარებენ ნ. ტავანცევი და ა. ბერლონი (იხ. Н. С. Таганцев. Русское уголовное право, С.-П., 1902, с. 542; А. А. Берлин, Цит. работа, с. 59, и др).

თავისუფლების აღკვეთა — სიცოცხლის მოსპობას, ქონებრივი ზიანის მიყენება — სხეულის მძიმე დაზიანებას და ა. შ. თუ ეს ასეა, მაშინ გამოდის, რომ კანონმდებელი ართმევს მოქალაქეს აუცილებელი მოგერიების უფლებას იმ შემთხვევებში, როდესაც მას, მაგალითად, სცემენ და თავდასხმის მოსაგერიებლად კი აუცილებელია თავდამსხმელი მძიმედ დააშავოს.

სწორედ ასეთ დასკვნამდე მიდის ე. ორშეკოვსკი: მომგერიებელს შეუძლია მოკლას ან დაჭრას ხელმოყოფელი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საფრთხე მის სიცოცხლეს ან ჩვენი სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვან სიკეთეს ემუქრება და იმ ვითარებაში თავდასხმის სხვაგვარად მოგერიება შეუძლებელიაო.

არსებითად ასევე ფიქრობს ვ. ტაჩენკო¹⁹⁴. საკითხავია, რა უნდა ქნას კაცმა. თუ მას, ვთქვათ, ოქროს საათს ართმევენ ან მის თავისუფლებას ხელყოფენ და, თუ ამ სიკეთეთა დასაცავად სხვა გზა არ არის თავდამსხმელი მძიმედ უნდა დააშავოს? გამოდის პასუხი ერთი: უნდა დაემორჩილოს დამნაშავეს, თორემ მსჯავრდებულის სკამზე დაჯდომა თვითონ მოუწევს.

ჩვენ ასეთ დასკვნას ვერ გავიზიარებო, იგი აუცილებელი მოგერიების თვით ბუნებას ეწინააღმდეგება. აუცილებელი მოგერიება, ი. ტიშკევიჩის სწორი თქმით, დანაშაულთან ბრძოლის ხერხია და ამიტომ დაცვის მართლზომიერების კრიტერიუმად შედეგთა შესაბამისობა კი არ უნდა ვიგულოთ, არამედ ის, თუ რამდენად აუცილებელი და საკმარისია დაცვის ესა თუ ის ხერხი თავდასხმის მოსაგერიებლად, კერძოდ ამ ვითარებაში¹⁹⁵.

აღსანიშნავია, რომ კანონმდებელს (საქ. სსრ სსკ მე-15 მუხლი) „ინტერესთა თანაფარდობის“ მოთხოვნა აუცილებელი მოგერიების ცნების განსაზღვრაში არ შეაქვს. ამას კანონის ხარვეზად ვერ მივიჩნევთ. ვინაიდან კანონმდებელი „ინტერესთა თანაფარდობის“ მოთხოვნას უკიდურესი აუცილებლობის ცნებაში ითვალისწინებს (საქ. სსრ სსკ მე-16 მუხ.).

სსრ კავშირის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის კომენტატორები საფუძვლების მე-13 მუხლის შინაარსის განმარტებისას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების საკითხში „ინტე-

¹⁹⁴ იხ. Walter Orschekowski. დასახ. ნაშრომი, გვ. 23. В. И. Та-ченко. Необходимая оборона по уголовному праву, М., 1979, с. 57.

¹⁹⁵ И. С. Тишкевич. Понятие превышения пределов необходимой обороны по советскому уголовному праву. Вопросы уголовного права и процесса, Минск, 1958, № 1, с. 54.

რესთა თანაფარდობას“ აგრეთვე არ მიუთითებენ¹⁹⁶. მას არც საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკა მოითხოვს. მას ვერ ვხედავთ, მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წლის 4 დეკემბრის სახელმძღვანელო დადგენილებაში აუცილებელი მოგერიების შესახებ¹⁹⁷. სისხლის სამართლის 1981 წლის სახელმძღვანელოში პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებისას თავდამსხმელს შეიძლება მეტი ზიანი მიადგეს, ვიდრე ის, რასაც მისი ხელყოფა მოასწავებს¹⁹⁸.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით უნდა ვაღიაროთ, რომ დაცვის მიზნევა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებად მხოლოდ იმ საბუთით, რომ ხელმყოფელისათვის მიყენებული ზიანი მისგან მოსალოდნელს აშკარად არ შეესაბამებოდა საბჭოთა კანონმდებლობის არსს, სამართლიანობისა და აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტის არსს ეწინააღმდეგება. რსფსრ-ის უმაღლესი სასამართლოს გადაწყვეტილებაში ერთ-ერთი საქმის გამო სავსებით სწორად აღნიშნულია, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება შეიძლება გამოიხატოს მხოლოდ დაცვის აშკარა შეუსაბამობით ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი.

5. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების საკითხი შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში წამოიჭრას, როდესაც ხელმყოფელისათვის მიყენებული ზიანი არ იყო აუცილებელი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის ასაცილებლად, ამიტომ შეცდომაა, როდესაც სასამართლო ორგანოები, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებად ისეთ დაცვას მიიჩნევენ, როდესაც ხელმყოფელისათვის მიყენებული ზიანი სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად აუცილებელი იყო.

მოხუცი ნარ-ი, თავის შეილთან, რძალთან და პატარა შვილიშვილთან ერთად, სოხუმიდან სოფელ კელასურში მიდიოდა. გზად მათ სამი ძმა შემოხვდათ, ძმები მთვრალეები იყვნენ. ისინი თავს დაესხნენ ნარ-ს და ცემა დაუწყეს. ერთ-ერთმა თავდამსხმელმა მოხუცის შვილს, თავში ჩაქუჩი დაჰკრა და სხეულის მძიმე დაზიანება მიაყენა. მოხუცს უნდოდა შვილს მიშველებოდა. ერთმა ძმათაგანმა წააქცია იგი და თავში ჩაქუჩის დაკვრა დაუპირა. ამ დღეში მყოფმა მოხუცმა თავდამსხმელი დანით თეძოში დაჰკრა, იგი სისხლის დაცლით გარდაიცვალა. სოხუმის სახალხო სასამართლომ მოხუცი დამნაშავედ სცნო

196 Научно практические комментарии к основам уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик, М., 1961, с. 55—56.

197 Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977 гг., ч. 2, М., 1981, с. 66 и сл.

198 Советское уголовное право, Часть общая, М., 1981, с. 213.

ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში განზრახი მკვლელობის ჩადენაში. აფხაზეთის ასსრ უმაღლესმა სასამართლომ განაჩენი ძალაში დატოვა. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ნარ-ის ქმედობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად მიიჩნია. მის განჩინებაში მითითებულია, ნარ-ის ქმედობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას წარმოადგენს, ვინაიდან ნარ-ი მას ჩაქუჩის დარტყმას უპირებდა, ხოლო თვითონ მოხუცი წაქცეული იყო, ამასთანავე ნარ-ს ანი-სთვის სასიკვდილო ჭრილობა არ მიუყენებია, იგი სისხლის დაკარგვისაგან გარდაიცვალაო. „აღსანიშნავია, — ნათქვამია შემდეგ, — რომ ამ შემთხვევას ის ფაქტი უძღოდა წინ, რომ ან-მა ჩაქუჩი ჩაარტყა თავში მოხუცის შვილს და მოხუცმა არ იცოდა შვილის მდგომარეობა. ამ გარემოებამაც აიძულა ნარ-ი ყველა საშუალებით დაეცვა თავი ანი-საგან“¹⁹⁹.

ჩვენ საქმის ასეთ გადაწყვეტას ვერ გავიზიარებთ. თუ მოხუცი თავდასხმამ ისეთ მდგომარეობაში ჩააყენა, რომ იგი იძულებული იყო თავის დასაცავად ყველა ღონე ეხმარა, მაშინ არც ის, როგორც მან თავი დაიცვა ყოფილა აშკარად შეუსაბამო ხელყოფის ხასიათისა და შექმნილი საფრთხისა. ამიტომ მოხუცი მოქმედება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებად არ ჩაითვლება.

საბჭოთა სისხლის სამართალი სრულიადაც არ სდებს აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობად, რომ ხელმოყოფილ სათვის ზიანის მიყენება ერთადერთი საშუალება იყოს სამართლებრივი ინტერესების გადასარჩენად. ი. სლუტკი მართალია, როდესაც უარყოფს ნ. პაშე-ოზერსკის მოსაზრებას, რომ თუ შესაძლებელია კაცმა უშუალო საფრთხე სხვა გზით აიცილოს, მაგალითად, მიმართოს საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოებს ან საშველად მოქალაქენი მოიხმოს და მან ეს შესაძლებლობა არ გამოიყენა, მაშინ აუცილებელი მოგერიების უფლება უნდა გამოირიცხოს²⁰⁰.

ვერ დავეთანხმებით ა. გერცენზონსაც, რომლის აზრითაც იმისათვის, რომ აუცილებელი მოგერიება მართლზომიერ აქტად ვაღიაროთ, კერძოდ ამგვარი დაცვა ერთადერთი შესაძლებლობა უნდა იყოს თავდასხმის მოსაგერიებლად²⁰¹.

ა. პიონტოვსკი, მართებულად უარყოფს ამ შეხედულებას იმ საბუთით, რომ არსებითად იგი უზღუდავს მოქალაქეს დაცვის უფლე-

199 საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს სასამართლო კოლეგიის 6. X. 1958 წ. განჩინება ნარ-ის საქმის გამო.

200 ი. სლუტკი, დასახ. ნაშრ. გვ. 63.

201 A. A. Герцензон. Уголовное право. Часть общая, М., 1948, с. 270.

პას. სასამართლო პრაქტიკა ამ გზით არ მიდის და არც შეიძლება წავიდეს, თორემ ეს გამოიწვევდა იმათ დასაბუთებულ დასჯას, ვინც დამნაშავეთა თავდასხმას მართლზომიერად იგერებენ²⁰².

საბჭოთა სისხლის სამართალი არ უარყოფს აუცილებელი მოგერიების განხორციელებას, როდესაც თავის გადარჩენა სხვა გზითაც შეიძლებოდა.

ან-ს თავს დაესხა ენ-ი. როცა ენ-მა დასაქრავად ცული შემართა, ან-მა თავის დასაცავად მომხდურს თავში ჯოხი დაჰკრა და სხეულის მძიმე დაზიანება მიაყენა. მცხეთის რაიონის სახალხო სასამართლომ ან-ის მოქმედება აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერ აქტად დასახა. პროკურორმა სასამართლოს გადაწყვეტილება გააპროტესტა და ერთ-ერთ საბუთად ის წამოაყენა, რომ ან-ს შეეძლო გაქცეულიყო და ხიფათს გასცლოდა. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ პროკურორის პროტესტი არ გაიზიარა. მის განჩინებაში ნათქვამია: „პროტესტი მთხოვნა, რომ ან-ს შეეძლო ხელყოფის აცილება გაქცევით. დაუსაბუთებელია, ვინაიდან. ჯერ ერთი, იგი არ იყო ვალდებული გაქცეულიყო და, მეორე — არ იყო დაზღვეული, რომ გაქცევით უშველიდა თავს“²⁰³.

სასამართლო პრაქტიკაში ისეც ხდება, რომ სასამართლო მომგერიების ქმედობას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების კვალიფიკაციას აძლევს იმიტომ, რომ ხელმოყოფელს ზიანი მიაყენა და შეეძლო კი გაქცეულიყო. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს მიაჩნია, რომ ასეთი მიდგომა არ შეესაბამება საბჭოთა ზნეობასა და სოციალისტური მართლშეგნების პრინციპებს²⁰⁴.

კოლმეურნე ბან-ი კოლმეურნეობის თავმჯდომარის დავალებით სიმინდს მცველად უდგა. განთიადისას მან უცხოები დაინახა. რომლებიც სიმინდს იპარავდნენ. ბან-მა სანადირო თოფი ისროლა ჰაერში. ქურდი გაიქცა ბოშების ბანაკისაკენ. ხელთოფიანი ბან-ი ქურდს გამოეკიდა: კარვებიდან დანებიანი ბოშები გამოცვივდნენ, ქურდი დონ-იც მათ შორის იყო; მას ხელში ცული ეჭირა და ბან-ს შეუტია. ბან-მა ესროლა დონ-ს თოფი და მოკლა. მცხეთის რაიონის სახალხო სასამართლომ ბან-ის ქმედობა განზრახ მკვლელობად შეარაცხა. საქარ-

²⁰² А. А. Пионтковский. Учение о преступлении, М., 1961, с. 444.

²⁰³ საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 15. V, 1955 წ. განჩინება № 827.

²⁰⁴ იხ. Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, ч. 2, 1924—1977 гг., М., 1981, с. 63—64. თანამედროვე საბჭოთა სისხლის სამართალში ეს თვალსაზრისი უკვე გაბატონებულად ითვლება (იხ. მაგალითად, Уголовное право БССР. Минск, 1978, с. 121; Козак. Применение законодательства о необходимой обороне. „Советская юстиция“, 1969, № 21, с. 10 и др.).

თველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ეს კვალიფიკაცია შეცვალა მკვლელობად აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით. ამის საბუთად განჩინებაში ნათქვამია, რომ იმ პირობებში ბან-ის ქმედობაში არის აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება, რადგან მას შეეძლო ხელყოფა თუნდაც ჰაერში გასროლით აერიდებინა.

მაგრამ ეს მოთხოვნა, ვითომ ბან-ი ქურდთან შეხვედრას უნდა განრიდებოდა მართებული არ არის, პირიქით, იგი ვალდებული იყო ქურდის ვინაობა დაედგინა და შეეპყრო იგი.

თავდამსხმელისაგან გაქცევის მოთხოვნას ვხვდებით რსფსრ-ის სასამართლო პრაქტიკაშიც.

მოვრალ კან-ს შეხვდა ვინ-ი, აგრეთვე მოვრალი და უმიზნოდ ჩხუბი დაუწყო. შემდეგ ამოიღო ჯიბის დანა და მოუქნია. კან-მა აიცილინა, მაგრამ დანა მუხლში მაინც მოხვდა; იგი გაიქცა. ვინ-ი დანით ხელში დაედგინა. კანი მობრუნდა და მას თავში სამჯერ სარი დაჰკრა, ვინ-ი გარდაიცვალა. სახალხო სასამართლომ კან-ის ქმედება აღიარა მკვლელობად აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადამეტებით. ფარგლების გადამეტების ერთ-ერთი ნიშნად სასამართლომ ჩათვალა ის, რომ კან-ს შეეძლო გაქცეულიყო.

საოლქო სასამართლოს პრეზიდიუმმა ასეთი კვალიფიკაცია არასწორად ჩათვალა და კან-ი გაამართლა — მას აუცილებელი მოგერიების ფარგლები არ დაუბრუნებია²⁰⁵.

ამრიგად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების საკითხი შეიძლება მხოლოდ მაშინ წამოიჭრას, როდესაც ხელმოყფლისათვის მიყენებული ზიანი აშკარად არ ყოფილა გამოწვეული საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფით, და, მაშასადამე, თავდამსხმელს გაცილებით უფრო დიდ ზიანს აყენებენ, ვიდრე ამას სამართლებრივი სიკეთის დაცვა მოითხოვდა.

აუცილებელი მოგერიების ვითარება ობიექტურ რეალობას წარმოადგენს: იგი გამოწვეულია ობიექტურად არსებული საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფით. ამისდაკვალად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლები დასადგენია ყოველი კერძო საქმის გარემოებათა გათვალისწინებით.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლები მხოლოდ მაშინ არის დარღვეული, როდესაც ხელმოყფლისათვის მიყენებული ზიანი ობიექტურად აშკარად იმაზე მეტია, რაც ნამდვილად საჭირო იყო ამ სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების სუბიექტურად გადაცილება, თუ იგი ობიექტურად გადაცილებული

არ არის, ჩვენი აზრით, წარმოდგენილი. ამავე დროს აუცილებელი მოგერიებას ფარგლების დარღვევა ყოველთვის დანაშაულად როდი განიხილება. თავდასხმით აღელვებულ მომგერიებელს ყოველთვის როდი შეუძლია სწორედ იმ საშუალებას მიმართოს, რაც აუცილებელია ხელყოფის მოსაგერიებლად. ვინც აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოქმედებს, მხოლოდ მაშინ აგებს პასუხს მოგერიებას ფარგლების გადაცილებისათვის, როდესაც საქმის გარემოებათა მიხედვით შეეძლო და ვალდებულიც იყო დაცვის ისეთი საშუალებისა და ხერხისათვის შეეძლო, რომელიც აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს არ გადააცილებდა.

III. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება

1. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების ცნება

1. აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში ზიანის მიყენება ხელმყოფელისათვის კონკრეტული ობიექტის დაცვის მიზნით მართლზომიერია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც „გადაცილებული არ იყო აუცილებელი მოგერიების ფარგალი“ (საქ. სსრ სსკ მე-15 მუხ.).

სამართლებრივი ინტერესების დაცვა აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადაცილებით ისჯება, მაგრამ ამავე დროს სისხლის-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ითვლება.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება საზოგადოებრივად საშიშ კმედობას წარმოადგენს იმდენად, რამდენადაც მომგერიებელი ხელმყოფელს ისეთ ზიანს აყენებს, რომელიც აშკარად აღმატება იმას, რაც ხიფათის ასაცილებლად ნამდვილად აუცილებელი იყო. ის, რომ ზიანის მიყენება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების დროსაც მიმართულია საზოგადოებრივად საშიშ ხელყოფის წინააღმდეგ და მომგერიებელი სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მიზნით მოქმედებს, ამცირებს ამ კმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხს²⁰⁶.

²⁰⁶ შეედომად უნდა ჩაითვალოს, როცა სასამართლო პრაქტიკა მიიჩნევს ხოლმე, ეთომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება მართლსაწინააღმდეგო და საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედება არ ყოფილა. მაგალითად, თბილისის საქალაქო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ შეიტანა განაჩენი (იკლებს დანაშაულის კვალიფიკაცია გამო (საქ. სსრ სსკ 105-ე მუხლი 107-ე მუხლად შეცვალა) და ამის საბუთად ის მოიტანა, რომ მკვლელობა ჩადენილი იყო აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში და ამდენად საზოგადოებრივად საშიში და მართლსაწინააღმდეგო არ ყოფილა.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების ბუნების გათვალისწინებით საქ. სსრ სსკ 38-ე მუხლი დანაშაულის ჩადენას საზოგადოებრივად საშიში ზელუფისაგან დაცვის დროს მიიჩნევს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლები გადამეტებულა რომ იყოს (მუხ. 38, პ. 6)²⁰⁷.

გარდა ამისა საქ. სსრ სსკ განსაკუთრებული ნაწილი შეიცავს სპეციალურ მუხლებს, რომლებიც შემსუბუქებულ სასჯილს აღგენენ მკვლელობისა და სხეულის დაზიანებისათვის, თუ ეს დანაშაული ჩადენილია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებით (საქ. სსრ სსკ მუხ. 107, 114).

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არის სამართლებრივი ინტერესების დაცვა. მაგრამ ისე, რომ აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების ერთ-ერთი პირობა, სახელდობრ, მისი ფარგლები დარღვეულია. მაშასადამე, აუ-

მართალია, მკვლელობა აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში მოხდა, მაგრამ ჩადენილი იყო აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით და ამიტომ ამას საზოგადოებრივი საშიშროება და მართლწინააღმდეგობაც ახლავს; სწორედ ამიტომ იყო, რომ კოლეიამ დამნაშავეს სამი წლით თავისუფლება აღუკვეთა (იხ. თბილისის საქალაქო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 22. II. 1982 წ. განჩინება მანის საქმის გამო).

207 რსფსრ 1919 წლის სახელმძღვანელო საწყისები არ ითვალისწინებს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებათა შორის. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებაზე არაფერს ამბობდა რსფსრ-ის 1922 წლის სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგადი ნაწილიც, მაგრამ მისი განსაკუთრებული ნაწილი კი შეიცავდა მუხლებს, რომლებიც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით ჩადენილი დანაშაულისათვის ნაყლებ პასუხისმგებლობას აწესებდნენ (მუხ. 145, 150). 1924 წლის ძირითადი საწყისები აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად აღიარებდა (მუხ. 32, პ. აა⁴). ეს მოკავშირე რესპუბლიკების 1926—1928 წლების სისხლის სამართლის კოდექსებშიც გაიზარა. ამ კოდექსების როგორც ზოგად, ისე განსაკუთრებულ ნაწილებში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება გათვალისწინებული იყო, როგორც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოება (იხ., მაგ., რსფსრ-ის 1926 წლის სსკ 139-ე მუხლი).

სხვა სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსები სხვადასხვაგვარად წყვეტენ ამ საკითხს. რუმინეთის კოდექსი არც ზოგადსა და არც განსაკუთრებულ ნაწილში არ მიუთითებს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად. ბულგარეთის და ალბანეთის კოდექსების ზოგად ნაწილებში იქ. სადაც ბაღის შემამსუბუქებელი გარემოებებია ჩამოთვლილი, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება ნახსენები არ არის, მაგრამ შესაბამის მუხლებს კოდექსების განსაკუთრებული ნაწილი შეიცავს. კორეის კოდექსში საკითხი ისევე წყდება, როგორც საბჭოთა კანონმდებლობაში.

ცილებელ მოგერიების ფარგლების გადაცილება მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა აუცილებელი მოგერიების ვითარების ყველა პირობა არსებობს და ამასთანავე მომგერიებელს არ დაურღვევია დაცვის მართლზომიერების პირობები; დარღვეულია მხოლოდ მოგერიების ფარგლები.

თუ აუცილებელი მოგერიების ვითარების წარმოშობის ერთ-ერთ სავალდებულო პირობათაგანი არ არსებობს ეს იმას ნიშნავს, რომ აუცილებელ მოგერიების ვითარება საერთოდ არა გვაქვს. და, მაშასადამე, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება ობიექტურად შეუძლებელია. მეორე მხრივ, აუცილებელი მოგერიების ვითარების დროს მისი ფარგლების გადამეტების პოტენციური შესაძლებლობა ყოველთვის არსებობს, მაგრამ მაშინაც დაცვის მართლზომიერების წებისმიერი პირობის დარღვევა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დარღვევად არ უნდა შეფასდეს²⁰⁸.

მაგალითად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებაზე ლაპარაკი კი ზედმეტია, თუ ვთქვათ, „მომგერიებელი“ დაცვის მიზნით არ მოქმედებს, ანდა ზიანი მესამე პირს აღგება და არა საშიშროების უშუალო წყაროს. ასეთ შემთხვევაში ის, რომ ამა და ამ დროს აუცილებელი მოგერიების ვითარება წარმოიშვა, შეიძლება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას არ წარმოადგენდეს.

ამიტომ ვეთანხმებით ნ. პაშე-ოზერსკის, რომელიც უარყოფს ა. გერცენზონის მტკიცებას, თითქმის ხელყოფას ერთი რომელიმე პირობათაგანი რომ აკლდეს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება გვექნება²⁰⁹.

საყურადღებოა, რომ ჩეხოსლოვაკიის სისხლის სამართლის კოდექსით აუცილებელი მოგერიების ნებისმიერი პირობის დარღვევა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ითვლება. ამასთანავე, მოგერიების ფარგლების გადამეტება გამოყოფილი არ არის და ამ კოდექსის 33-ე პარაგრაფი გვაუწყებს, რომ სასჯელის განსაზღვრის დროს შემამსუბუქებელ გარემოებად გასათვალისწინებელია ის, რომ დამნაშავეს მიერ ქმედობა ჩადენილია თავდასხმის ან სხვა საშიშროების თავიდან აცილების გარემოებაში, როდესაც აუცილებელი მოგერიების ან უკიდურესი აუცილებლობის პირობები დაცული არ იყო.

²⁰⁸ ამ აზრს იზიარებს ვ. კოზაკი (იხ., მისი დასახ. ნაშრ., გვ. 13).

²⁰⁹ Н. Паше-Озерский. Необходимая оборона и крайняя необходимость. М., 1962, с. 88; А. А. Герцензон. Уголовное право. Часть общая, М., с. 270.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობით აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება გამოყოფილია, როგორც განსაკუთრებული სახეობა აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობის დარღვევისა. ამით ხაზგასმულია, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების დარღვევა საზოგადოებრივი საშიშროების თვალსაზრისით აუცილებელი მოგერიების სხვა პირობების დარღვევას უტოლდება.

ეს დებულება დასაბუთებულად მიგვაჩნია²¹⁰.

2. საქ. სსრ სსკ მე-15 მუხლი განსაზღვრავს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ცნებას როგორც „დაცვის აშკარა შეუსაბამობას ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი“ და, მასადასა, გულისხმობს მხოლოდ ისეთ მოგერიებას, რომლის დროსაც აშკარად დარღვეულია შესაბამისობა ხელყოფის ინტენსივობასა და დაცვას შორის.

ასეთი დაცვა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად განიხილება საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაშიც. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად ისეთი შემთხვევები მიაჩნია, როდესაც მომგერიებელმა დაცვის ისეთი საშუალებანი და მეთოდები გამოიყენა, რომელთაც არც თავდასხმის ხასიათი და არც რეალური ვითარება აშკარად არ მოითხოვდა, ე. ი. აუცილებლობის გარეშე ხელყოფელს არათანაზომიერი ზიანი მიაყენა²¹¹.

უნგრეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 29-ე პარაგრაფის თანახმად, მოგერიება კანონიერია თუ პირის მოქმედება აუცილებელი იყო არამართლზომიერი ხელყოფის ასაცილებლად. ამრიგად, უნგრეთის კოდექსით, ფარგლებგადაცილებულია ისეთი მოგერიება, რომლის დროსაც მიყენებული ზიანი არ არის გამართლებული უკანონო ხელყოფის თავიდან აცილების აუცილებლობით.

ჩეხოსლოვაკიის სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად ისეთი შემთხვევა მიიჩნევა, როცა დაცვა აშკარად არათანაზომიერია ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი (§ 13)²¹².

210 სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წ. 4 დეკემბრის დადგენილება № 11 „სასამართლოების მიერ აუცილებელი მოგერიების შესახებ კანონმდებლობის გამოყენების პრაქტიკის თაობაზე“ (იხ. Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, ч. II. 1924—1977. М., 1981, с. 63).

211 Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977 гг., ч. II. М., 1981, с. 63.

212 ბულგარეთისა და მონღოლეთის სისხლის სამართლის კოდექსებში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ცნების განსაზღვრა (შესაბამისად

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში იმ საკითხის გადასაწყვეტად. იყო თუ არა დაცვა აშკარა შეუსაბამო ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი, დაცვისა და ხელყოფის ინტენსივობის შეუსაბამობის კრიტერიუმს იყენებენ.

ხელყოფის ინტენსივობა ი. სლუცკის გაგებული აქვს როგორც თავდასხმის საშიშროების ხარისხი, აგრეთვე მისი ძალა და სისწრაფე. ამიტომ მისი აზრით, ხელყოფის ინტენსივობა, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია დანაშაულის ობიექტზე (სიცოცხლე, თავისუფლება, სოციალისტური ან პირადი ქონება). საბჭოთა წყობილების საფუძვლების ხელყოფა უფრო საშიშოა. ვიდრე პირადი ქონების ხელყოფა. ამიტომაც პირველთა დაცვის საშუალებები შეიძლება შესაბამისად უფრო ინტენსიური იყოს, ვიდრე მეორე შემთხვევაში²¹³.

ხელყოფის ინტენსივობის საკითხისა ერთი მხრივ, მეორე მხრივ, ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას შორის შესაბამისობის, საკითხის გადაწყვეტა ობიექტის ღირებულებისა და მიხედვით ფაქტობრივად ნიშნავს კრიტერიუმად „ინტერესთა თანაფარდობის“ აღიარებას. ეს კი, თავის მხრივ, საეჭვოდ ხდის „ხელყოფის ინტენსივობის“ კრიტერიუმის პრაქტიკულ მნიშვნელობას.

სწორედ ასეთია ხ. კადარის დასკვნა, მას მიაჩნია, რომ ინტენსივობის კრიტერიუმის ფორმით არსებითად ახალი კრიტერიუმი შემოგვაქვს — მოთხოვნა, რომ მოგერიება ხელმყოფელს შედარებით ნაკლებ ზიანს აყენებდეს. ხ. კადარის აზრით, ხელყოფის ინტენსივობის კრიტერიუმი უარსაყოფია, რადგან თუ ინტენსივობის ცნების თავდაპირველსა და ზუსტ მნიშვნელობას გავითვალისწინებთ, მისი სახით ფორმალური კრიტერიუმი გვექნება. გარდა ამისა, მისი გამოყენება ბევრ შემთხვევაში სინამდვილეს ვერ გაგვაგებინებს, ხოლო თუ შევეცდებით იგი უფრო შინაარსიანი გავხადოთ — ფაქტობრივად ამ კრიტერიუმს სხვა მოთხოვნით შევცვლით, კერძოდ იმითი, რომ მოგერიებით მიყენებული ზიანი ხელყოფით მოსალოდნელ ვნებას მკვეთრად არ უნდა აღემატებოდეს²¹⁴.

— საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის განსაზღვრებას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების შესახებ რო-

§ 12 და მუხ. 9) თითქმის ემთხვევა საქართველოს სსრ სსკ მე-18 მუხლის განმარტებას.

²¹³ См. И. И. Слущкий. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность, Л., 1956, с. 76.

²¹⁴ Х. Кадари. К вопросу о превышении пределов необходимой обороны в советском уголовном праве, Тартуский Гос. университет, «Ученые записки», Труды юрфака, 1955, вып. 39, с. 460.

გორც დაცვის აშკარა შეუსაბამობისა ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი, ჩვენი აზრით, მხედველობაში აქვს არა საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხი, რომლითაც ხელყოფა საერთოდ ხასიათდება, არამედ ხელყოფის კონკრეტული საშიშროება, ე. ი. მაგნე შედეგ-ს მიყენების რეალური საშიშროება. მაშასადამე. საკითხი თავდასხმის ინტენსივობის შესახებ უნდა გადაწყდეს არა ობიექტის ღირებულების მიხედვით, არამედ იმ რეალური საშიშროების ხარისხის კვალობაზე, რომელიც ამ ვითარებაში ხელყოფის საზოგადოებრივად საშიში შედეგის მოსალოდნელობით შეიქმნა, ხოლო დიდად ღირებული ობიექტის ხელყოფა. რომელიც მნიშვნელოვან საზოგადოებრივ საშიშროებას წარმოადგენს, ამ კერძო ვითარებაში შეიძლება ობიექტის დაზიანების რეალურ საშიშროებას არც ქმნიდეს. მაშინ ხელყოფა ინტენსიურიც არ იქნება და ხელმყოფელისათვის მძიმე ზიანის მიყენებას ვერ გაამართლებს.

✓ აუცილებელი მოგერიება ხელყოფისა და მოგერიების ერთობლიობაა; ამიტომ ხელყოფის ინტენსივობის საკითხი უნდა წყდებოდეს არა თავისთავად, არამედ ხელმყოფელისა და მომგერიებლის ძალთა რეალური თანაფარდობისა და იმ ობიექტის დაზიანების ფაქტობრივი საშიშროების კვალობაზე, რომელიც უშუალოდ არის ხელყოფილი.

ამრიგად, ხელყოფისა და მოგერიების ინტენსივობის თანაფარდობის საკითხი უნდა წყდებოდეს, ერთი მხრივ, რეალური საშიშროების მიხედვით, რომელიც კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესისათვის შეიქმნა, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ ზიანის ხარისხის მიხედვით, რომლის მიყენებაც აუცილებელია სამართლებრივი ინტერესის გადასარჩენად. როდისა გვაქვს კონკრეტულად აშკარა შეუსაბამობა ხელყოფის ინტენსივობასა და მოგერიებას შორის, ეს ფაქტის საკითხია და იგი წყდება ყოველ კერძო შემთხვევაში ვითარების შესატყვისად. J

სასამართლო ორგანოებს ამ საკითხის გამო მეტად რთული და საპასუხისმგებლო ამოცანის გადაჭრა უწევთ. ნამდვილად სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოს საკითხი, ქმედობა აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელებას წარმოადგენდა, და, მაშასადამე, საზოგადოებრივად სასარგებლო იყო, თუ აუცილებელი მოგერიების ფარგლები გადაილახა და, ე. ი. საზოგადოებრივად საშიში ქმედობაა ჩადენილი. ეს საკითხი რომ სწორად გადაიჭრას, საჭიროა იმ კონკრეტული ვითარების ზუსტი ანალიზი, რომელშიც მოგერიება ხდებოდა. მხედველობაში მისაღებია არა მხოლოდ ის, რაც ხელყოფასა და მოგერიებას უშუალოდ ახასიათებს, არამედ ყველა ის გარემოება, რასაც შეუძლია, პირდაპირ და არაპირდაპირ, ზემოქმედება მოახდინოს ხელმყოფელისა და მომგერიებლის ძალთა რეალურ თანაფარდობაზე. როგორც ნ. ღურმანოვი აღნიშნავს, ამ საკითხის გადა-

წყვეტიას გასათვალისწინებელია ხელყოფის ადგილი, დრო და სხვა ვითარება, მოქმედთა ასაკი, სქესი, ჯანმრთელობა, მათი ძალ-ღონე, რიცხვი, ვის რა იარაღი თუ სხვა მასთანა ჰქონდათ და ა. შ.²¹⁵. —

ტარი და კანი მთვრალეები ვაგზლის შენობაში იმყოფებოდნენ. ჩააცვდნენ ჩინ-ს და მერე ცემა დაუპირეს. ჩინ-მა პისტოლეტი ამოიღო, ჯერ გასაფრთხილებლად ისროლა, შემდეგ კი ტარ-ს ესროლა და მოკლა. სსრ კავშირის უმაღლესმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ ჩინ-მა ჩაიდინა მკვლელობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით²¹⁶.

ეს ფაქტი, რომ ჩინ-ს ცეცხლსასროლი იარაღი პისტოლეტი ჰქონდა არსებითად ცვლიდა ძალთა თანაფარდობას მომგერიებლის სასარგებლოდ. ხელყოფა იმდენად ინტენსიური არ იყო, რომ მოსაგერიებლად მომხდურის მოკვლის მეტი სხვა გზა არ ყოფილიყო. ამ შემთხვევაში მოგერიება ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას აშკარად არ შეესაბამებოდა.

ანი თავის ამხანაგებთან ერთად ქ. ბათუმის პიონერთა პარკში სეირნობდა. მათ ვინმე რაე-მ გინება დაუწყო. როდესაც ან-მა მოუწოდა უწესობას რად კადრულობო, რაე-მ გარტყმა დაუპირა, ან-მა ხელი ჰკრა და მოიშორა. მაშინ რაე-მ დანა ამოიღო და დაედევნა ან-ს, რომელსაც პარკიდან გაქცევა მოესწრო. რაე და მისი ამხანაგები დაეწინენ და დანებით დაუჭრეს პიჯაკი, რომლითაც ან-ი მათ იგერიებდა. მაშინ ან-მა პიჯაკი გადაადგო, თვითონაც ჯიბის დანა ამოიღო, თავის დასაცავად რაე-ს დაჰკრა და მძიმედ დააშავა.

საგამოძიებო ორგანოებმა ან-ის მოქმედება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად დასახეს. ბათუმის სახალხო სასამართლომ კი იგი აუცილებელი მოგერიების აქტად აღიარა და ან-ი გაამართლა. სასამართლოს გადაწყვეტილება ექვს არ იწვევს, რადგან აღწერილ ვითარებაში დაცვისა და ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროების აშკარა შეუსაბამობაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტია.

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკაში არის საექვო შემთხვევებიც, როცა ქმედობას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად მიიჩნევენ.

ბოლნისის რაიონში შეიკრიბა ახალგაზრდა წვევამდელთა ჯგუფი, მათ შორის იყვნენ ლას-ი და უნ-ი. მათ ჩხუბი დაიწყო. უნ-მა და მისმა ნათესავებმა შეუტიეს ლას-ს და ცემა დაუწყეს. იქ დამხდურე-

215 Н. Д. Дурманов. Обстоятельства, исключавшие общественную опасность и противоправность деяния. М., 1961, с. 26.

216 Сборник постановлений Пленума и определенных коллегий Верховного суда СССР. 1944, М., 1948, с. 107.

ბი ჩაერთვნენ და გააშველეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ უნ-ი და მისი ნათესავები კვლავ თავს დაესხნენ ლას-ს და ისევ ცემა დაუწყეს. ლას-ი უკან-უკან იხევდა და ყვიროდა არ მომეკაროთო და თან ჭიბის დანას იჭნევდა. თავდამსხმელები არ ეშვებოდნენ. ლას-ის მოქნეული დანა უნ-ს მოხვდა და იგი სასიკვდილოდ დაიჭრა. ლას-ს მრავალი დაზიანება ქონდა მიყენებული, თავისა, მარცხენა თვალისა, პირისახისა, მარცხენა ფერდისა და იდაყვის სახსარში. ბოლნისის რაიონის სასამართლომ ქმედობა განზრახ მკვლელობად სცნო. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ სახალხო სასამართლოს კვალიფიკაცია არ გაიზიარა და ლას-ის მოქმედება მიიჩნია მკვლელობად აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით²¹⁷.

ჩვენი აზრით, ლას-ის მოქმედებაში არც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება იყო, რადგან იგი იცავდა თავს საზოგადოებრივად საშიში თავდასხმისაგან და მას არ უხმარია საამისოდ ისეთი საშუალება, აშკარად ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროების შეუსაბამო ყოფილიყო. მას ექვსი კაცი სცემდა და ეს სრულ საფუძველს აძლევდა მოგერიებინა ისინი ყველა შესაძლებელი საშუალებით, ვინაიდან ნაკლებშედეგიანი საშუალება შეიძლება საკმარისი არ გამომდგარიყო.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში გამოთქმულია აზრი, რომ ერთისა და იმავე ობიექტის ხელყოფის დროს მისი ინტენსივობის ხარისხი მარტოოდენ თვითონ დანაშაულებრივი მოქმედების არსის, ხასიათის ხერხის მიხედვით უნდა განისაზღვროს. მაგალითად. ძარცვის დროს ინტენსივობა ნაკლებია, ვიდრე ყაჩაღობისას²¹⁸.

დანაშაულის ჩადენის ხერხს შეჰქველად მნიშვნელობა აქვს ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხის განსაზღვრისათვის, მაგრამ ეგონებთ, მართებული არ იქნება ხელყოფის ამ მხარეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მივანიჭოთ. ხელყოფის ინტენსივობის საკითხი წყდება არა ხელყოფის ხერხის მიხედვით, არამედ ძალთა რეალური ურთიერთდამოკიდებულებით ხელყოფელსა და მომგერიებელს შორის. ამ კერძო ვითარებაში ყაჩაღის თავდასხმა შეიძლება ნაკლებად ინტენსიური იყოს, ვიდრე მძარცველისა, და სასამართლოს საქმეა ყაჩაღის მიმედ დაშვება ერთ შემთხვევაში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად ჩათვალოს, მეორე შემთხვევაში კი არა. ✕

217 იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 27. XI—1959 წ. განჩინება.

218 იხ. ი. ს. ლუცკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 77.

✓ საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში სამართლიანად გავრცელებულია რსფსრ-ის სისხლის სამართლის 1926 წლის კოდექსის კომენტატორების აზრი, რომლის თანახმადაც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება მაშინ გვაქვს, როდესაც მოგერიების საშუალებები ხელყოფის საშუალებებს არ შეესაბამება²¹⁹. ი. სლუცკი მართებულად აღნიშნავს, რომ მოგერიების მართლზომიერებისთვის სრულიადაც აუცილებელი არ არის, თანაფარდობა ხელყოფისა და მოგერიების საშუალებებს და იარაღებს შორის. ამა თუ იმ ვითარებაში თავდასხმა უიარაღოდ შეიძლება სიცოცხლეს უშუალო საფრთხეს უქმნიდეს და ამ საფრთხის აცილება იარაღის მეშვეობით სავსებით გამართლებული იყოს²²⁰. X

საბჭოთა სასამართლო პრაქტიკა, როგორც წესი, არ მოითხოვს, რომ დაცვის საშუალებები და იარაღი ხელყოფას შეესაბამებოდეს.

აი მაგალითიც. გან-ი და მისი ნაცნობი ქან-ი აღდგრიდან სოხუმს მიემგზავრებოდნენ, სადგურ განთიადთან მათ ჩხუბი აუტეხეს კან-მა, უნ-მა და ნარ-მა. მათ ქაწი-ი მატარებლიდან ჩამოაგდეს და ცემა დაუწყეს, ხოლო კან-მა და მისმა სხვა ამხანაგებმა ახლა გან-საც შეუტოეს. გან-ი მათ დანით იგერიებდა და ამასობაში დ-ქრა კან-ი, რომელიც რამდენიმე დღის შემდეგ გარდაიცვალა. განს მ-სი ქმედობა შეურაცხეს მკვლელობად აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით.

აფხაზეთის ასსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა, როცა საქმე ზედამხედველობის წესით განიხილა, აღნიშნა, მართალია, კან-ი და მისი ამხანაგები თავს დაესხნენ გან-ს, მაგრამ მათ სხეულის დასაზიანებელი რაიმე საგანი არ ჰქონიათ, ამიტომ გან-ის მიერ დანის გამოყენება აშკარად არ შეესაბამებოდა ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმი არ დაეთანხმა საკითხის ამგვარ გადაწყვეტას. მის დადგენილებაში ვკითხულობთ: „აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების საკითხის გადაწყვეტისას სასამართლო მექანიკურად არ უნდა გამოდიოდეს კანონის მოთხოვნიდან დაცვისა და ხელყოფის საშუალებათა თანაფარდობის შესახებ. მხედველობაშია მისაღები თავდასხმის საშიშროების ხარისხი და ხასიათი, ასევე მომგერიებლის ძალა და შესაძლებლობა. დადგენილია, რომ გან-ს რეალური საფრთხე ემუქრებოდა. მთვრალი თავდამსხმელების მოსაგერიებლად მან დანა გამოიყენა და ერთ-ერთ თავდამსხმელს კან-ს ჭრილობა მიაყენა. ასეთ ვითარებაში გან-ი მოქმედებდა აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში“.

219 Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий, М., 1946, с. 18.

220 იხ. ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 77.

რეობაში. აუცილებელი მოგერიებისას დანით კრილობის მიყენება, რასაც თავდამსხმელის სიკვდილი მოჰყვა, საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოებაა, თუ მომგერიებელს თავს ესხმის რამოდენიმე მოქალაქე, რაც რეალურ საშიშროებას უქმნის მის სიცოცხლეს“. პრეზიდენტმა გააძაბა გან-ი საქ. სსრ სსკ მე-15 მუხლის საფუძველზე²²¹. აუცილებელი მოგერიების ფარგლები გადამეტებულად არ ჩაითვლება, თუნდაც ვინმე უიარაღო თავდამსხმელს ფარგლების გადაუმეტებლად იგერიებდეს იარაღით, რომლის ტარების უფლება არ ჰქონდა.

მთვრალი ვინ-ი მატარებლით მოემგზავრებოდა და ჯიბეში ცივი იარაღი, ბებუთი ჰქონდა. ვაგონის ტამბურში მას მთვრალივე ფარ-ი და გან-ი აუხიარდნენ და ცემა დაუწყეს. ვინ-მა ბებუთი დაჰკრა ფარ-ს და მიიმედა დააშავა.

ვინ-ის დანაშაული სახალხო სასამართლოს კვალიფიკაციით წარმოადგენდა სხეულის მძიმე დაზიანებას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით და იარაღის უკანონო ტარებას (რსფსრ-ის სსკ მუხ. 218, ნაწ. 2). რსფსრ-ის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ჩათვალა, რომ ვინ-ი აუცილებელი მოგერიების უფლებით მოქმედებდა და, რაც სხეულის მძიმე დაზიანების ბრალდებას ეხებოდა, გააძაბა, მაგრამ დამნაშავედ სცნო იარაღის უკანონო ტარებისათვის. ეს დადგენილება ექვს არ იწვევს. თავისდათავად იარაღის გამოყენება, რომელსაც მოქალაქე უნებართვოდ ატარებდა, არ შეიძლება იმ-ს საფუძველი გახდეს, რომ მოგერიება გადამეტებულად ვცნოთ, მაგრამ მოგერიების ეოთარება არ ამართლებს იარაღის უკანონოდ ტარებას²²².

× სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს მცდარად მიაჩნია იმ სასამართლოების პოზიცია, რომლებიც კონკრეტული ვითარების გათვალისწინებლად აუცილებელ მოგერიებას ფარგლებგადამეტებულად რაცხენ. მხოლოდ იმის გამო, რომ უიარაღო თავდამსხმელის მოსაგერიებლად იარაღია გამოყენებული²²³. ×

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში, სახელდობრ გ. მენდელსონისა და ი. ტაჩჩევსკის მიერ გამოთქმულია აზრი, რომ მოგერიების ინტენსივობა თავდასხმის ინტენსივობის შესაბამისად მაშინ ჩაითვლება, როცა მომგერიებელი თავდამსხმელს უმცირეს შესაძლებელ ზიანს

221 საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის 28. I. 1975 წ. დადგენილება ან-ის საქმის გამო. (იხ. საქ. სსრ უმაღლესი სასამართლო ბიულეტენი, 1975, № 2, გვ. 21).

222 СМ. ВС РСФСР, 1979, № 1, с. 6.

223 Собрание постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, Часть II, М., 1981, с. 64—65.

მიაყენებს, ე. ი. ისეთს, რომლის გარეშე ამ შემთხვევაში თავდასხმის მოვერიება არ შეიძლებოდა. არადა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება გვექნება²²⁴.

ეს შეხედულება სამართლიანად გააკრიტიკა ვ. ვლადიმროვმა. მისი აზრით, მომგერიებელს, რომელიც ჩვეულებრივ შიშით და აღელვებით არის ხოლმე შეპყრობილი ვერ მოეთხოვება ზედმიწევნითა მოგერიების საშუალებათა არჩევაში²²⁵.

ჯსწორედ ამ გარემოებას ითვალისწინებს კანონმდებელი, როდესაც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებას განსაზღვრავს დაცვის არა უბრალო, არამედ აშკარა შეუსაბამობად ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი. ამიტომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების საკითხი სასამართლოებმა უნდა წამოჭრან სწორედ მაშინ, როდესაც მოგერიება ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას აშკარად არ შეესაბამება. სასამართლოები კანონის ამ მოთხოვნას ზოგჯერ უგულვებლყოფენ. X

სოფ. ბოდბეს საბჭოთა მეურნეობის ფერმის ბრიგადირმა ლას-მა შენაშენა მისცა მწყემს კან-ს იმის გამო, რომ მან ცხვარი აკრძალულ ზონაში შერეკა. ნაწყენმა კან-მა ფარა მიატოვა. მაშინ ლას-მა ფარა მწყემს რაე-ს ჩააბარა. ამის გამო სლა-სა და კან-ს შორის ჩხუბი ატყდა. კან-ი შეეცადა ლას-ისათვის დანა დაეკრა. თავის მხრივ ლას-მა კან-ის მოსაგერიებლად მას მარჯვენა ხელში ჯოხი დაარტყა. მაშინ კან-მა დანა მარცხენა ხელში აიღო და ლას-ს კელავ შეუტია. ლას-მა ახლა მარცხენა მკლავშიც დაარტყა ჯოხი და სხეულის მძიმე დაზიანება მიაყენა. სიღნაღის რაიონის სახალხო სასამართლომ ლას-ის მოქმედება სხეულის განზრახ მძიმე დაზიანებად მიიჩნია. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ განაჩენი ძალაში დატოვა. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა კი ჩათვალა, რომ ასეთ გარემოებაში ლას-მა მხოლოდ აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს გადაამეტა²²⁶. ვფიქრობთ, პრეზიდიუმს არ ჰქონდა საკმარისი საფუძველი ზემორე აღწერილი მოქმედება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად მიეჩნია, რადგან მოგერიება თავდასხმის ხასიათისა და საშიშროების შესაბამისი იყო.

²²⁴ Г. Мендельсон, Ю. Ткачевский. О пределах необходимой обороны, «Социалистическая законность», 1956, № 7, с. 20.

²²⁵ В. Владимиров. Признаки и квалификация преступлений, совершаемых в результате превышения пределов в необходимой обороне. «Труды высшей школы МВД СССР», 1962, с. 136.

²²⁶ იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის 25. VI. 1960 წ. დადგენილება № 59.

«სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი მიუთითებს, რომ სასამართლოების შეცდომები ამ კატეგორიის საქმეებში ხშირად იმითაა განპირობებული, რომ ზოგჯერ ამოსავალ წერტილად შედგის სიმძიმეს იღებენ და საქმის განხილვის დროს მთელი ყურადღება იმაზე გადააქვთ, რომ განსასჯელს ბრალად შეურაცხონ ეს შედეგი, ხოლო საკითხი თუ რაში გამოიხატებოდა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება უყურადღებოდ რჩება»²²⁷.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის მითითების შესასრულებლად სასამართლოები ვალდებული არიან გულდასმით გამოიკვლიონ, არის თუ არა მომგერიებლის მოქმედებაში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება, მიუთითონ განაჩენში, სახელდობრ რით გამოიხატა ეს გადამეტება. სამწუხაროდ, ყოველთვის ასე არ ხდება.

აი რამდენიმე მაგალითი საქართველოს სასამართლო პრაქტიკიდან.

მთვრალი ჯან-ი, ბან-ზე უსაფუძვლოდ ნაწყენი დანით შეეჭრა მას ოთახში, მაგრამ გან-მა, რომელიც იქ შეესწრო, შეძლო ოთახიდან გაეყვანა. ჯან-მა აიღო ხორცსაკები ცული, კვლავ მიეჭრა ბან-ს, ჩაამტვრია კარის მინა, დააზიანა კარების ჩარჩო, შეეარდა ოთახში და მუქარით, უნდა აგჩეხო, ცული დასაყრავად შემართა. ბან-მა მაგიდიდან დანა აიტაცა, დაასწრო ჯან-ს და მძიმედ დაჭრა იგი. სახალხო სასამართლომ ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე ბან-ის მოქმედება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად განსაზღვრა.

საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ განაჩენი არასწორად ჩათვალა. მის განჩინებაში ვკითხულობთ: „სახალხო სასამართლომ სწორად აღწერა საქმის ფაქტობრივი ვითარება, მაგრამ მსჯავრდებულის ქმედობის შეფასებაში დაუშვა შეცდომა... ბან-ის მიერ მოგერიების მიზნით დანის გამოყენება არ შეიძლება შეფასებულ იქნეს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებად, რადგან დაცვა არ ყოფილა თავდასხმის საშიშროებასა და ინტენსივობასთან ამკარად შეუსაბამო. ბან-ი მოქმედებდა აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობაში. მას არ დაურღვევია აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები. ამიტომ საქართველოს სსრ სსკ მე-15 მუხლის შესაბამისად მის მიმართ საქმე უნდა შეწყდეს»²²⁸.

²²⁷ Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, т. 2. М., 1981, с. 65.

²²⁸ იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს ბიულეტენი, 1972, № 1, გვ. 21—22.

ქ. რუსთავის რკინიგზის სადგურში ენ-სა და ცან-ს ჩხუბი მოუხდა. ენ-მა წააქცია ცან-ი, ზედ გადააჯდა და ქვით ცემა დაუწყო. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის განჩინებაში აღნიშნულია, რომ ენ-მა რეალური საშიშროება შეუქმნა ცან-ს, მან ვერ შეძლო თავი დაეღწია მისი თავდასხმისაგან. ცან-მა გადაამეტა აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს და ენ-ს ჯიბის დანით სხეულის მძიმე დაზიანება მიადგინა²²⁹.

გორის რაიონის ერთ-ერთ სოფელში ვინ-ი სარით ხელში გამოეცინა სან-ს. ამან თავდაცვის მიზნით თავდამსხმელს სანადირო თოფი ესროლა და სხეულის მძიმე დაზიანება მიადგინა. როგორც საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის განჩინებაშია აღნიშნული: სან-ს რომ თოფის გასროლით აფშორებინა თავდასხმა, ვინ-ს შეეძლო მოეკლა იგი. თვით ვინ-მა განაცხადა, რომ მას განზრახული ჰქონდა სან-ი მოეკლა, მაგრამ ვერ შეძლო, რადგან მან დაასწრო და ესროლა. ასეთი ვითარების აღიარების მიუხედავად, კოლეგიამ სან-ის მოქმედება სცნო მკვლელობის მცდელობად აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების მდგომარეობაში²³⁰.

ეკვს გარეშეა, რომ ზემოთ აღწერილ მაგალითებში სასამართლო, როცა იგი ქმედობას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაშეტებად განსაზღვრავს, განუსჯელად იმით ხელმძღვანელობდა, რომ თავდამსხმელისთვის მძიმე ენება ჰქონდა მიყენებული. ამასთანავე, იგი არ მიუთითებდა სახელდობრ, რაში მდგომარეობდა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაშეტება. ასეთ პრაქტიკას ის მოსდევს, რომ დაუსაბუთებლად მსჯავრი ედება იმათ, ვინც ახორციელებენ აუცილებელი მოგერიების უფლებას.

2. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაშეტების შემთხვევათა კვალიფიკაცია

1. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-3 მუხლის თანახმად, „სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ეკისრება და სასჯელი ედება მხოლოდ იმ პირს, ვისაც ბრალი მიუძღვის დანაშაულის ჩადენაში, ესე იგი ვინც განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩაიდინა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა“.

229 იხ. საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 5. III. 1958 წ. განჩინება ცან-ის საქმის გამო.

230 იხ. საქართველოს უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის I. VII. 1962 წ. განჩინება № 2622.

ეს დებულება საბჭოთა სისხლის სამართლის ერთ-ერთ ძირითად პრინციპს წარმოადგენს. იგი უთუოდ მნიშვნელობას ინარჩუნებს მაშინაც, როცა საქმე ეხება პასუხისმგებლობას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებისათვის. კაცი პასუხს აგებს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაშეცემისათვის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მას ბრალი მიუძღვის ასეთი ქმედობის ჩადენაში. ეს უდავო დებულებაა, მაგრამ საჭიროა განისაზღვროს როგორ ბრალს მოითხოვს კანონმდებელი აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების დროს.

ამ საკითხის გამო საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ერთ-ნაირი შეხედულება არა გვაქვს. საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსში გატარებულია აზრი, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება დანაშაულია მხოლოდ განზრახვის დროს, ასევე ფიქრობს ვ. ტაჩინკო²³¹.

პირიქით, მ. იაკუბოვიჩს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება მხოლოდ გაუფრთხილებელ დანაშაულად მიაჩნია²³².

საბჭოთა სისხლის სამართლის ახალი სახელმძღვანელოს ავტორთა აზრით, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება შეიძლება როგორც განზრახ, ისე გაუფრთხილებლობით²³³.

საინტერესო მოსაზრება წამოაყენა ვ. კირიჩენკომ. იგი ასე მსჯელობს, მართალია, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით დანაშაული შეიძლება გაუფრთხილებლობითაც იყოს ჩადენილი და განზრახვითაც, მაგრამ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება განზრახვით სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად არ უნდა მიიჩნეოდეს, თუ მომგერიებელი აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს მოგერიების საბაზით აჭარბებს, თუნდაც თავდასხმამის მიერ პროვოცირებული არ იყოს. ასეთი ქმედობა უნდა დაკვალიფიკირდეს, როგორც განზრახი დანაშაული აუცილებელ მოგერიებაზე მიუთითებლად.

სხვათა შორის, ვ. კირიჩენკო შემდეგნაირად განასხვავებს ბრალის ფორმათა კომბინაციას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების

²³¹ См. Курс Советского уголовного права. т. II, М., 1970, с. 377—378; В. Ткаченко. Ответственность за причинение тяжкого вреда при обороне от менее опасного посягательства, «Советская Юстиция», 1970, № 18, с. 22.

²³² იხ. М. Якубович. Вопросы теории и практики необходимой обороны, М., 1961, с. 151.

²³³ Советское уголовное право, Ч. общая., М., 1981, с. 216. ასეთვე შეხედულებიან არიან საბჭოთა სისხლის სამართლის 1966 წ. კურსის ავტორები—Курс Советского Уголовного права, т. I, Л., 1968, с. 496.

გადამეტების დროს: 1) განზრახვა შედეგის მიყენებისა, გაუფრთხილებლობით ფარგლების გადამეტების ვითარებაში; 2) გაუფრთხილებლობა როგორც შედეგის მიყენების მიმართ, ასევე მოგერიების ფარგლების გადამეტების მიმართაც; 3) განზრახვა როგორც შედეგის მიმართ, ასევე მოგერიების ფარგლების გადამეტების მიმართაც; 4) გაუფრთხილებლობა შედეგის მიმართ, როცა მოგერიების ფარგლები განზრახვადილახება²³⁴.

ამ კონსტრუქციის პრაქტიკული მნიშვნელობა საეჭვოა. პირველი კომბინაცია სინამდვილეში ისეთ შემთხვევებს გულისხმობს, როცა მომგერიებელი თუმცა ითვალისწინებდა თავისი ქმედობის ფაქტობრივ მხარეს, მაგრამ ცდებოდა მის შეფასებაში, ე. ი. არ ითვალისწინებდა, რომ მისი ქმედობა საზოგადოებრივად საშიში იყო. ასეთი შემთხვევები ჩვეულებრივ გაუფრთხილებელ ქმედობად ითვლება. იგივე შეიძლება ითქვას მეორე და მესამე კომბინაციების გამოც, რომლის დროსაც ჩვეულებრივ გაუფრთხილებელი და განზრახვით ქმედობები გვექნება. მეოთხე კომბინაცია, ჩვენი აზრით, წინააღმდეგობას შეიცავს.

ძნელი წარმოსადგენია ისეთი შემთხვევა, როცა მომგერიებელი თავისი მოქმედების შედეგს არ ითვალისწინებს, ხოლო იმას კი ითვალისწინებს, რომ მისი მოქმედება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას წარმოადგენს. მართალია, ხ. კადარი, რომელსაც მიაჩნია, რომ ამ კომბინაციათა მცდარობა საბოლოო ანგარიშით განპირობებულია იმით, რომ თავდასხმის მოგერიების ერთიანი აქტი ხელოვნურად ორ თითქოსდა დამოუკიდებელ აქტად — ზიანის მიყენებად და ფარგლების გადაცილებად ითიშება²³⁵.

ამრიგად, საბჭოთა იურისტების მნიშვნელოვან ნაწილს შესაძლებლად მიაჩნია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება როგორც პირდაპირი, ასევე არაპირდაპირი განზრახვითაც. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ამ საკითხისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა სწორედ იმასა აქვს, პირდაპირი განზრახვით მოქმედებდა მომგერიებელი თუ არაპირდაპირით.

საქართველოს სსრ სსკ მე-9 მუხლის თანახმად, „დანაშაული პირდაპირი განზრახვითაა ჩადენილი, თუ მის ჩამდენ პირს შეგნებული ჰქონდა თავისი მოქმედების ან უმოქმედობის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი, ითვალისწინებდა მის საზოგადოებრივად საშიშ შედეგებს და სურდა ეს შედეგები“. მაშასადამე, ის, ვინც პირდაპირ განზრახვით აქარბებს აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს, უნდა ით-

234 იხ. ვ. კ ი რ ი ჩ ე ნ კ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 76.

235 იხ. ხ. კ ა დ ა რ ი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 100.

ვალისწინებდეს, და კიდევ სურდეს მიაღწიოს ისეთი საზოგადოებრივად საშიშ შედეგს, რომელიც სამართლებრივი სიკეთის დაცვას არ ემსახურება. ასეთ შემთხვევაში შეუძლებელია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება, რადგან აუცილებელი მოგერიება დამისი ფარგლების გადამეტებაც მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა მოქმედს კონკრეტული სამართლებრივი სიკეთის დაცვის მიზანი აქვს.

ამრიგად, თუ ხელმყოფელს პირდაპირი განზრახვით ისეთი ზიანი მიაყენეს, რომელიც კონკრეტული სამართლებრივი ობიექტის დასაცავად საჭირო არ იყო, მაშინ არც აუცილებელი მოგერიების ფარგლები იქნება გადამეტებული, რადგან თვითონ აუცილებელი მოგერიების უფლებაც აღარა გვაქვს.

სხვაა ევენტუალური განზრახვის დროს. მომგერიებელი, თუმცა ფიქრობს, რომ ხელმყოფელმა შეიძლება მეტი ზიანი განიცადოს, ვიდრე ამას აუცილებლობა მოითხოვს, მაგრამ ასეთი შედეგი არ სურს, მისი მიზანი დაცვაა, ხოლო მოგერიების შედეგს იგი ურიგდება როგორც ფაქტს, რომელიც შეიძლება მის მოქმედებას მოჰყვეს. ჩვეულებრივ ასეთ ვითარებაში მომგერიებელი ურიგდება ხელმყოფელისათვის მძიმე ზიანის მიყენებას, ოღონდ სამართლებრივი სიკეთის დაცვა უფრო უზრუნველყოფილი იყოს. ამრიგად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება ევენტუალური განზრახვით სავსებით შესაძლებელია.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება გაუფრთხილებლობითაც შეიძლება, როცა მომგერიებელი, თუმცაღა ითვალისწინებდა, რომ დაცვითმა მოქმედებამ შეიძლება იეთი შედეგი გამოიწვიოს, რომელიც ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას აშკარად არ შეესაბამება, მაგრამ ქარაფშუტულად ვარაუდობდა, ჩემს მოქმედებას ასეთი შედეგი არ მოჰყვებაო, ანდა ასეთ შედეგს სულაც არ ითვალისწინებდა, თუმცა უნდა და შეეძლო კიდევ გაეთვალისწინებინა იგი²³⁶.

თუ მომგერიებელი არ ითვალისწინებდა, და არც შეეძლო გაეთვალისწინებინა, რომ შესაძლოა მისმა მოქმედებამ ისეთი შედეგი გამოიწვიოს, რომელიც თავდასხმის მოსაგერიებლად აშკარად აუცილებელი არ არის, მაშინ მას არ მიუძღვის ბრალი აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებაში და, მაშასადამე, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხიც არ წამოიჭრება.

²³⁶ საკითხისადმი ამდგარი მიდგომა აისახა საქართველოს სსრ სსკ კომენტარებში (იხ: ავტორთა კოლექტივი, დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ, თბ., 1980, გვ. 52—53).

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის მითითების თანახმად. სასამართლოებმა უნდა გაითვალისწინონ, რომ ხელყოფის მოულოდნელობის ან იმის გამო აღძრული სულიერი აღელვების შედეგად მომგერიებელს ყოველთვის როდი შეუძლია ზედმიწევნით აწონდაწონოს საშიშროების ხასიათი და ხელყოფის თანაზომიერი დაცვის საშუალება მოიმარჯვოს. ამას, ბუნებრივია, შეიძლება უფრო მძიმე შედეგი მოჰყვეს და მომგერიებელმა მისთვის პასუხი არ უნდა აგოს²³⁷.

2. დანაშაულთა შემადგენლობანი, რომელთაც მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსები ითვალისწინებს აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ყველა შესაძლო შემთხვევას როდი მოიცავს.

მაგალითად. საქართველოსა და რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსები სპეციალურად ითვალისწინებენ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების დასჯადობას მხოლოდ მაშინ, როცა ამას სიკვდილი ან სხეულის მძიმე თუ ნაკლებად მძიმე დაზიანება მოჰყვება (საქ. სსრ სსკ მუხ. 107, 114; რსფსრ-ის სსკ მუხ. 105, 111). თუმცა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას შეიძლება სხვა შედეგებიც მოჰყვეს, მაგ., სხეულის მსუბუქი დაზიანება, ცემა, თავისუფლების აღკვეთა და ა. შ. ეს გარემოება საჭიროს ხდის გადაწყდეს საკითხი: დასჯადია თუ არა მსგავსი ქმედობანი, და თუ დასჯადია. როგორი კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს მათ.

ი. ტიშკევიჩის აზრით, დასჯადია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების მხოლოდ ის შემთხვევები რომელთაც სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილი მიუთითებს²³⁸. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ი. ტიშკევიჩს მხედველობიდან გამორჩა „საფუძვლების“ 33-ე მუხლის მე-4 პუნქტი, რომლის თანახმადაც აუცილებელი

²³⁷ С.м. Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, ч. 2, М., 1981. с. 67. საინტერესოაა გადაწყვეტილი საკითხი საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში. უნგრეთის სისხლის სამართლის კოდექსი ათავისუფლებს სასჯელისაგან იმას, ვინც, მართალია, გადაამტკიცა აუცილებელი მოგერიების ფარგლებს, მაგრამ ეს იმის გამო მოხდა, რომ შიშისა და გამართლებული სულიერი აღელვების გამო არ შეეძლო ეს ფარგლები შეეცნო (§ 29. პ. 2). თუ შიშმა და მღელვარებამ შეუზღუდა მომგერიებელს შესაძლებლობა მოგერიების ფარგლები შეეცნო, მაშინ სასჯელის შემსუბუქება შეუზღუდველად შეიძლება (პ. 3). საკანონმდებლო წესითვეა საკითხი გადაწყვეტილი ბელგარეთისა და გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სისხლის სამართალში (იხ., ბელგარეთის სსკ, მუხ. 12, § 3 და გდრ სსკ § 17 § 2).

²³⁸ С.м. И. Тишкевич. Некоторые вопросы применения законодательства о необходимой обороне, «Советское государство и право», 1964, № 9. с. 142.

მოგერიების ფარგლების გადაცილება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას წარმოადგენს. ეს პუნქტი აისახა ყველა მოკავშირე რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსების ზოგად ნაწილში და აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების სწორედ იმ შემთხვევებს შეეხება, რომელთა შესაბამისი შემადგენლობანი სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებულ ნაწილში გათვალისწინებული არ არის. სხვანაირად ამ პუნქტს გამართლება არ ექნებოდა, რადგან აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების იმ სახეობათა გამო, რომელნიც კოდექსში გათვალისწინებულ შემადგენლობებს (მკვლელობა და სხეულის მძიმე თუ ნაკლებად მძიმე დაზიანება) უკავშირდება, შესაბამისი სანქციები სასჯელს ისედაც ამსუბუქებს და ამის მითითება სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგად ნაწილში ზედმეტი იქნებოდა²³⁹.

პრაქტიკულად აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ისეთი შემთხვევები, რომლებსაც საქართველოს სსრ სსკ 107-ე და 113-ე მუხლები არ მოიცავენ, ძალზე იშვიათია და გასაგებიც არაა, რადგან, მაგალითად, აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში, სხეულის მსუბუქი დაზიანების მიყენების დროს ძნელია დასაბუთდეს დაცვის აშკარა შეუსაბამობა ხელყოფის ხასიათისა და საშიშროებისადმი, რადგან უმნიშვნელო საშიშროების ხელყოფა აუცილებელი მოგერიების ვითარებას საერთოდ არა ქმნის. ხშირად, როცა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით უმნიშვნელო ზიანი მიყენებული შეიძლება წამოიჭრას საკითხი, რომ ზიანის მცირე მნიშვნელობის გამო გამოყენებული იქნეს საქ. სსკ მე-8 მუხლის მე-2 ნაწილი. მიუხედავად ამისა, პრინციპულად სწორი არ იქნებოდა დაუსჯელად გამოგვეცხადებინა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების ყველა ის შემთხვევა, რომელიც სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებულ ნაწილში სპეციალურად გათვალისწინებული არ არის.

ყველა აღნიშნულ შემთხვევაში ქმედობის კვალიფიკაცია უნდა ხდებოდეს ზოგად საფუძველზე, სისხლის სამართლის კოდექსის იმ მუხლით, რომელიც ასეთი ზიანის მიყენების დასჯადობას საერთოდ ითვალისწინებს. ის, რომ ზიანი აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებითაა მიყენებული სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ჩაითვლება.

საბჭოთა სისხლის სამართლის 1981 წლის სახელმძღვანელოს ავტორები იზიარებენ იმ მოსაზრებასაც, რომ პასუხისმგებლობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებისათვის შეიძლება ზიანის მიყენების ისეთმა შემთხვევამაც გამოიწვიოს, რომელიც სის-

ზღოს სამართლის კოდექსის განსაკუთრებულ ნაწილში გათვალისწინებული არ არის²⁴⁰.

უზბეკეთის სსკ გამორიცხავს 16 წელს მიუღწეველი არასრულწლოვნების პასუხისმგებლობას, თუ მათ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით მკვლელობა ან სხეულის მძიმე დაზიანება ჩაიდინეს (მუხ. 10)²⁴¹. ჩვენ ეს საერთო-საკავშირო კანონმდებლობიდან გადახრად მიგვაჩნია, რადგან საფუძვლების მე-10 მუხლის თანახმად, არასრულწლოვნები 14-იდან 16 წლამდე ასაკისანი პასუხს აგებენ სისხლის სამართლის წესით, როგორც მკვლელობისათვის, ასევე განზრახ სხეულის დაზიანებისათვისაც, რომელმაც ჯანმრთელობის მოშლა გამოიწვია. მაშასადამე, არასრულწლოვნებს შეიძლება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისროთ, თუ მკვლელობა და სხეულის მძიმე თუ ნაკლებად მძიმე დაზიანება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით ჩაიდინეს.

ის გარემოება, რომ მოგერიების დროს, არასრულწლოვანს ხშირად არ შეუძლია ისეთი წინდახედულება გამოიჩინოს, როგორიც სრულწლოვანს მოეთხოვება, გათვალისწინებული იქნება სასამართლოს მიერ არასრულწლოვანის ბრალის საკითხის გადაწყვეტის დროს.

3. საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში სხვადასხვანაირად წყდება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების მცდელობის საკითხი.

ვ. კირიჩენკოს აზრით, მზადება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებისათვის შეუძლებელია, ხოლო მცდელობა კი სრულიად შესაძლებელი. ნ. პაშე-ოზერსკი ამ აზრს არ იზიარებს, იგი უარყოფს დანაშაულს. როგორც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებისათვის მზადების, ასევე საამისო მცდელობის დროს²⁴².

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების დროს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სუბიექტი ჩვეულებრივ გაუფრთხილებლობით ან ევენტუალური განზრახვით მოქმედებს, ხოლო დანაშაულის მცდელობისათვის, როგორც ამას საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორეტიკოსები აღნიშნავენ, აუცილებელია პირდაპირი განზრახვა არსებობდეს²⁴³. ამიტომ, სწორედ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადა-

240 Советское уголовное право. Часть общая, М., 1981, с. 217.

241 ამ დებულებას იზიარებს ე. იუსუპოვი (იხ. Уголовно-правовая борьба с преступностью несовершеннолетних в Узбекской ССР. Автореферат кандидатской диссертации, Ташкент, 1964, с. 2).

242 იხ. ვ. კირიჩენკო. დასახ. ნაშრ., გვ. 79; ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 113—114

243 იხ. მაგ. Советское уголовное право. Ч. общая, М., 1959, с. 217.

მეტების სუბიექტური მხარის თავისებურების გათვალისწინებით, საამისო მცდელობა შეუძლებლად უნდა ჩაითვალოს²⁴⁴.

მიუხედავად ამისა, სასამართლო პრაქტიკა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას ზოგჯერ დანაშაულის ჩადენის მცდელობად განიხილავს. ქ. ბათუმში, ლიბკნეხტის ქუჩაზე წაიჩხუბნენ ან-ი და კან-ი. კან-ი შეეცადა ან-ისთვის დანა გაეყარა, ან-მა თავდასხმის მოსაგერიებლად თვითნაკეთი პისტოლეტი ამოიღო, ისროლა და კან-ს სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანება მიაყენა. საგამოძიებო ორგანოებმა ან-ის ქმედობა დააკვალიფიციერეს მკვლელობის მცდელობად ხულიგნური ქვენაგრძნობით. აჭარის ასსრ უმაღლესმა სასამართლომ ეს კვალიფიკაცია სწორად არა სცნო. მის განჩინებაში აღნიშნულია, რომ ან-ს კან-ის მოკვლის განზრახვა არ ჰქონდა და იარაღი იმის გამო გამოიყენა, რომ კან-ი მას დანით ემუქრებოდა და მისი მოკვლა უნდოდა. მას შეეძლო დანაშაული დაესრულებინა, რადგან მისი განზრახვის შესრულებას ხელს არაფერი უშლიდა. ნამდვილად ან-ის ქმედობა არის მკვლელობის მცდელობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით.

სწორი არც ასეთი კვალიფიკაციაა. თუ ან-ს კან-ის მოკვლის განზრახვა არა ჰქონდა და მის მოქმედებას ასეთი შედეგი არც მოჰყოლია, მაშინ რა საფუძველზე დაისვა დანაშაულის მცდელობის საკითხი. საქ. სსრ სსკ მე-17 მუხლის თანახმად, დანაშაულის მცდელობად ჩაითვლება განზრახი მოქმედება, რომელიც მიმართულია დანაშაულის ჩასადენად. ამასთანავე ან-ის მოქმედება, როგორც ეს თვითონ განჩინებაშიც სწერია, არც ყოფილა კან-ის მოსაკლავად მიმართული. მაშასადამე, ან-ის მოქმედებას თუ იგი აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას წარმოადგენდა, კვალიფიკაცია საქ. სსრ სსკ 114-ე მუხლით უნდა მიეცეს და იგი იქნება სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანება აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით და არა მკვლელობის მცდელობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებით.

4. საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში გამოთქმულია აზრი, რომ შესაძლებელია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება თანამონაწილეობით. ზოგიერთ მეცნიერს მიაჩნია, რომ ეს თანამო-

²⁴⁴ И. Т и ш к е в и ч. Уголовная ответственность за превышение пределов необходимой обороны. «Советская Юстиция», 1967, № 13, с. 12; В. Т к а ч е н к о. Спорные вопросы применения законодательства о необходимой обороне, «Советская юстиция», 1968, № 20, с. 62, Необходимая оборона по уголовному праву. М., 1979, с. 71.

ნაწილობა შეიძლება გამოიხატოს როგორც წაქეზებით, ასევე დახმარებითაც²⁴⁵.

თანამონაწილობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადა-
მეტებაში გამონაკლისად თუ შეიძლება. საქ. სსრ სსკ მე-19 მუხლის
თანახმად, „თანამონაწილობად ჩაითვლება ორი ან მეტი პირის გან-
ზრახ ერთობლივი მონაწილობა დანაშაულის ჩადენაში“. ამრიგად,
თანამონაწილობა შეუძლებელია გაუფრთხილებლობით აუცილებელი
მოგერიების ფარგლების გადამეტების დროს. ხოლო, როცა კაცი აუ-
ცილებელი მოგერიების ფარგლებს განზრახ ამეტებს, ე. ი. პირდაპირი
განზრახვით მოქმედებს, მაშინ მას არა აქვს დაცვის მიზანი და ამიტომ
მისი მოქმედება, როგორც ადრეც აღინიშნა, მისაჩნევია განზრახ
მკვლელობად და არა მკვლელობად აუცილებელი მოგერიების ფარგ-
ლების გადაცილებით. ამიტომ ამ დროს თანამონაწილობაც უნდა
განიხილებოდეს არა თანამონაწილობად აუცილებელი მოგერიების
ფარგლების გადამეტებაში, არამედ თანამონაწილობად განზრახი და-
ნაშაულის ჩადენაში, პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემო-
ებათა გარეშე.

აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება უშუალოდ
მოგერიების პროცესში ხდება. ამიტომ თანამონაწილობა წინასწარი
შეთანხმებით აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილებაში
შეუძლებელია.

ამრიგად, წაქეზებისა თუ დახმარების სახით შესაძლოა მხოლოდ
წინასწარი შეთანხმების გარეშე თანამონაწილობა აუცილებელი მო-
გერიების ფარგლების გადამეტებაში და ისიც ევენტუალური განზრახ-
ვის ვითარებაში. გასაგებია, რომ ამგვარი შემთხვევები პრაქტიკაში
იშვიათად თუ შეგვხვდება.

ხდება, რომ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება
შეიცავს დამამძიმებელ გარემოებებში ნიშნებს მკვლელობის, ე. ი.
რომლებსაც საქ. სსრ სსკ 104-ე მუხლი ითვალისწინებს (მაგ., ორი ან
მეტი პირის მკვლელობა, მკვლელობა საყოველთაოდ საშიში საშუა-
ლებით და ა. შ.). ანდენს თუ არა ეს გარემოება გავლენას კვალიფი-
კაციაზე?

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1975 წლის 27
ივნისის დადგენილებაში „სასამართლო პრაქტიკის შესახებ განზრახი
მკვლელობის საქმეებზე, მითითებულია, რომ დამამძიმებელ გარემო-
ებებში ჩადენილი განზრახი მკვლელობის კვალიფიკაცია არ უნდა
იძლეოდეს მკვლელობას, რომელიც ჩადენილია უეცრად აღმოცენებუ-
ლი ძლიერი სულიერი აღელვების ვითარებაში და აუცილებელი მო-

²⁴⁵ იხ. ე. კი რ ი ზ ე ნ კო, დასახ. ნაშრ., გვ. 80—82; ნ. პ ა შ ე - ო ზ ე რ ს კ ი.
დასახ. ნაშრ., გვ. 114.

გერიების ფარგლების გადამეტებით, როცა არსებობს გარემოებანი, რომელთაც ითვალისწინებს 'რსფსრ'-ის სსკ 102-ე მუხლის „დ“ „უ“ „ი“ „ლ“ პუნქტები და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსების შესაბამისი მუხლები²⁴⁶.

მოვიტანოთ მაგალითი სასამართლო პრაქტიკიდან. არასრულწლოვან ტარ-სა და მის ამხანაგს საცემრად დაედევნა ახლგაზრდების ჯგუფი. ტარ-ი ამხანაგთან ერთად გაიქცა, მაგრამ მუქარით დადევნებულებს თავი ვერ გააღწია. იგი შეჩერდა, ამოიღო რევოლვერი და შესძახა, შეჩერდით, თორემ გესვრითო. მღევრები არ შეჩერდნენ. მაშინ ტარ-მა ჰაერში ისროლა, მაგრამ არც ამას შეეპუნენ. ტარ-მა კიდევ ორჯერ გაისროლა მათი მიმართულებით და სასიკვდილოდ დაჭრა გან-ი და კან-ს სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანება მიაყენა.

ლატვიის სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ტარ-ის ქმედობა მიიჩნია დამამძიმებელ გარემოებებში, კერძოდ, ხულიგნური ქვენაგრძნობით და ისეთი საშუალებით ჩადენილ მკვლელობად, რომელიც მრავალი პირის სიცოცხლეს საფრთხეში აგდებდა.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ ასეთი კვალიფიკაცია არ გაიზიარა — ტარ-ის დაწნაული მიიჩნია აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით ჩადენილ მკვლელობად²⁴⁷.

ამრიგად, როდესაც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება დამამძიმებელ გარემოებებში ჩადენილი განზრახი მკვლელობის ნიშებს შეიცავს, დანაშაულის კვალიფიკაცია უნდა იყოს — მკვლელობა აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებით და დამამძიმებელ გარემოებებს ანგარიში უნდა გაეწიოს სასჯელის დანიშვნის დროს შესაბამისი მუხლით გათვალისწინებული სანქციის ფარგლებში.

246 СМ. ББК СССР. 1975, № 4, с. 11.

247 სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიის 15. X, 1973 წ. განჩინება ტარ-ის საქმის გამო (იხ. ББК СССР, 1974, № 4, с. 26—28).

მესამე თავი

მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობა

§ 1. დამნაშავეის შეპყრობის ცნება და მისი მართლზომიერების საფუძველი

1. აუცილებელი მოგერიების მიზანია დაიცვას სახელმწიფო ინტერესები, მოქალაქე, მისი საკუთრება და, საერთოდ, სოციალისტური საზოგადოებრივი ურთიერთობანი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფისაგან ხელმყოფელისათვის ზიანის მიყენებით. აუცილებელი მოგერება მოქალაქეს უფლებას აძლევს მხარში ამოუდგეს სახელმწიფოს მართლწესრიგის დაცვის საქმეში. დანაშაულის თავიდან აცილება ყოველთვის როდი ხერხდება; მართლმსაჯულების განხორციელებისათვის კი საჭიროა დამნაშავეის შესაბამის ორგანოებში წარდგენა, მისი შეპყრობა.

დამნაშავეის შეპყრობა ხელისუფლების სათანადო ორგანოების ფუნქციასა და მოვალეობას შეადგენს; მაგრამ ამ ორგანოების საქმიანობა სათანადო ეფექტს ვერ გამოიღებს, თუ ამ საქმეში მათ საზოგადოების წევრები არ დაეხმარებიან. დამნაშავე ხშირად ცდილობს მართლმსაჯულებას დაემალოს, შეპყრობის დროს ზოგჯერ წინააღმდეგობასაც კი უწევს. ეს კი მოითხოვს დამნაშავეის წინააღმდეგობის დათრგუნვას, რაც ზოგჯერ მის დაშავებას იწვევს.

ბუნებრივია, იბადება კითხვა: აქვს თუ არა მოქალაქეს უფლება შეიპყროს დამნაშავე? ადამიანის შეპყრობა ხომ მისთვის თავისუფლების, თუნდაც ხანმოკლე აღკვეთას გულისხმობს? უფრო მეტიც, აქვს თუ არა მოქალაქეს უფლება დამნაშავე დააშავოს შეპყრობის დროს? არც „სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლები“, არც საქართველოს სსრ და უმრავლესი მოკავშირე რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსები ამგვარ უფლებას მოქალაქეს არ აძლევენ. გამონაკლისს უკრაინის სსრ და უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსები წარმოადგენენ, რომლებიც დამნაშავეის შეპყრობას ათანაბრებენ აუცილებელ მოგერიებასთან. განსხვავებულად არის გადაწყვეტილი დამნაშავეის შეპყრობის საკითხი აგრეთვე ესტონეთის სსრ სისხლის სამართლის კო-

დექსში, რომელიც მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობას პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ დამოუკიდებელ გარემოებად აცხადებს. ესტონეთის სსრ სსკ მე-13¹ მუხლის თანახმად, არ წარმოადგენს დანაშაულს მოქმედება, რომელიც, თუმცა ემთხვევა ამ კოდექსით გათვალისწინებული ქმედობის ნიშნებს, მაგრამ მიმართულია დამნაშავეის შესაპყრობლად, თუგინდ ამ მოქმედებით დამნაშავეისათვის ზიანის მიყენება იყოს საჭირო.

მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობა მართლზომიერ მოქმედებად გამოაცხადა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წლის 26 ივლისის ბრძანებულებამ „ხულიგნობისათვის პასუხისმგებლობის გაძლიერების შესახებ“². ამ დადგენილების მე-16 მუხლში წერია, რომ სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის შესაბამისად, მოქალაქეთა მოქმედება მიმართული დანაშაულებრივი ხელყოფის აღსაკვეთად და დამნაშავეის შეპყრობისაკენ წარმოადგენს მართლზომიერ მოქმედებას და არ იწვევს სისხლისსამართლებრივ, ანდა სხვაგვარ პასუხისმგებლობას.

მართლზომიერ მოქმედებად აცხადებს დამნაშავეის შეპყრობას აგრეთვე სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წ. 4 დეკემბრის დადგენილება „სასამართლოების მიერ აუცილებელი მოგერიების თაობაზე კანონმდებლობის გამოყენების შესახებ“³.

სოციალისტური ქვეყნებიდან მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობას ითვალისწინებენ მონღოლეთის სისხლის სამართლის, აგრეთვე ჩეხოსლოვაკიის, გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის და ბულგარეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსებში⁴.

2. თუ გადავხედავთ საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობის განვითარების ისტორიას დავინახავთ, რომ მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობის საკითხს ითვალისწინებდა მხოლოდ რსფსრ-ის სისხლის სამართლის 1922 წლის კოდექსი⁴. რსფსრ-ის 1926 წლის

¹ См. «Ведомости Верховного Совета СССР», 1966, № 30.

² См. «Сборник постановлений пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, ч. 2, М., 1981, с. 62 и сл.

³ იხ: მონღოლეთის სსკ მე-9 მუხლის პ. ბ; ჩეხოსლოვაკიის სსკ 205-ე მუხლი; ბულგარეთის სსკ 204-ე მუხლი; გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სსკ 125-ე პარაგრაფი.

მონღოლეთის სსკ მიხედვით, იძულებითი ღონისძიებები, რომელსაც იყენებს დაზარალებული ან სხვა პირი უშუალოდ ხელყოფის შემდეგ დამნაშავეის შესაპყრობად მისი ხელისუფლების სათანადო ორგანოებში წარდგენის მიზნით, უთანაბრდება აუცილებელ მოგერიებას, თუკი იგი აუცილებელი იყო დაკავებისათვის და შესაბამებლად ხელყოფის საშინაოებას და დამნაშავეის შეპყრობის ვითარებას.

⁴ რსფსრ-ის 1922 წლის სსკ 145-ე მუხლში ეწერა: აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება, რომელსაც შედეგად ხელყოფელის სიკვდილი მოჰყვა,

სისხლის სამართლის კოდექსი და 1926—1928 წლების სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსები საერთოდ არ მოუთხოვნიან მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობაზე. არ ეხებოდა ამ საკითხს არც 1924 წლის „ძირითადი საწყისები“.

კანონმდებლის ასეთმა პოზიციამ, ბუნებრივია, წარმოშვა შეხედულება თითქოს აუცილებელი მოგერიების ცნება მოიცავს მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის ცნებასაც. მაგალითად, ა. ტრაინინს მიაჩნია, რომ აუცილებელი მოგერიების ცნება მოიცავს აგრეთვე ხელმოკლეობის შესაპყრობად გამოდევნებას, სროლას, მის გათოკვას, თავისუფლების აღკვეთას, თუმცა სპეციალურ ლიტერატურაში მას ზოგჯერ „მართლზომიერ თვითნებობას“ უწოდებენ⁵. იგივე აზრი აქვს გამოთქმული მ. იაკუბოვიჩს, რომელიც მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობას ათანაბრებს აუცილებელ მოგერიებასთან იმ საფუძველით, რომ დამნაშავე, მართალია, არ ესხმის დამკავებელს, მაინც ფაქტობრივად ხელყოფს სოციალისტურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს⁶.

აღსანიშნავია, რომ 50-იანი წლების საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში გამოთქმული იყო შეხედულება, თითქოს მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი დამოუკიდებელი გარემოებაა, მაგრამ იგი ერთგვარად უახლოვდება უკიდურეს აუცილებლობას. მაგალითად, ი. სლუცკი თვლის, რომ მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი დამოუკიდებელი გარემოებაა. თუმცა მას აუცილებელი მოგერიებისაგან იმ წიშნით მიჯნავს, რომ დამნაშავესათვის მძიმე ზიანის მიყენება შეიძლება ჩაითვალოს პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებად, თუ სახეზეა უკიდურესი აუცილებლობის პირობები⁷. ამრიგად, ი. სლუცკი დამნაშავეს შეპყრობას ფაქტიურად უკიდურეს აუცილებლობას უთანაბრებს, ვინაიდან, თუ დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერებისათვის უნდა არსებობდეს უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების პირობები, მაშინ დამნაშავეს შეპყრობა უკიდურესი აუცილებლობის სახესხვაობა ყოფილა და სხვა არაფერი.

აგრეთვე დანაშაულის ადგილზე წასწრებული დამნაშავეს მკვლელობა მისი შეპყრობისათვის აუცილებელი ღონისძიებების გადამეტებით, ისევე თავისუფლების აღკვეთით ერთ წლამდე.

5 См. А. Н. Трайнин. Уголовное право. Общая часть, М., 1929, с. 473.

6 См. М. И. Якубович. Вопросы теории и практики необходимой обороны. М., 1961, с. 190.

7 См. И. И. Слущкий. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность. Л., 1956, с. 60.

მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობის ცნების გაგებისადმი საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიის ამგვარმა დამოკიდებულებამ ერთგვარად განაპირობა უკრაინის სსრ და უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსების და აგრეთვე სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის პოზიცია, რომლებიც მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობას უთანაბრებენ აუცილებელ მოგერიებას.

გასათვალისწინებელია რომ, თუმცა ზემოაღნიშნული საკანონმდებლო აქტები დამნაშავეის შეპყრობას აუცილებელ მოგერიებასთან ათანაბრებენ, მაგრამ მისი ცნების ჩამოყალიბებისათვის იყენებენ მართლზომიერების ისეთ პირობებს, რომლებიც აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობებს არ ემთხვევა და ფაქტობრივად დამნაშავეის შეპყრობის დამოუკიდებელ ცნებას ქმნიან. ეს ვითარება ნათლად ჩანს უკრაინის სსრ სსკ მე-15 მუხლის მე-3 ნაწილში, რომლის თანახმად, მოქმედება, რომელიც ჩადენილია დაზარალებულის ან სხვა პირის მიერ უშუალოდ ხელყოფის ჩადენის შემდეგ დამნაშავეის შეპყრობის და მისი ხელისუფლების სათანადო ორგანოებში წარდგენის მიზნით, როგორც მართლზომიერი, უთანაბრდება აუცილებელ მოგერიებას თუ იგი აუცილებელი იყო შეპყრობისათვის და შეესაბამებოდა ხელყოფის საშიშროებას და დამნაშავეის შეპყრობის ვითარებას⁸.

60-იან წლებში საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში სულ უფრო მეტწილად დადგა საკითხი, რომ მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობა საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი დამოუკიდებელი გარემოებაა და იგი ცალკე საკანონმდებლო ნორმით უნდა იყოს მოწესრიგებული⁹. სისხლის სამართლის თეორიაში ამ შეხედულების გავრცელებას შედეგად მოჰყვა ის, რომ ესტონეთის სისხლის სამართლის კოდექსმა და სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობა გამოაცხადეს საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ დამოუკიდებელ გარემოებად.

ბოლო წლებში საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა დამნაშავეის შეპყრობის ინსტიტუტს. მას უკვე, მართალია, მცირე მოცულობის, მაგრამ დამოუკიდებელი გამოკვლევები მიუძღვნეს ი. ტიშკევიჩმა, ი. ბაულინმა და

⁸ იგივე აზრია გატარებული უზბეკეთის სსრ სსკ მე-13 მუხლის მე-3 ნაწილში.

⁹ См. Н. Н. Паше-Озерский. Необходимая оборона и крайняя необходимость. М., 1962; Т. Г. Шавгулидзе. Право гражданина задерживать преступника следует регламентировать законом. «Советская юстиция», 1966, № 2; И. С. Тишкевич. Условия и пределы необходимой обороны, М., 1969 и сл.

გ. ბიგშევმა¹⁰. დღეს უკვე სამართლის თეორიაში გაბატონებულია აზრი, რომ მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობა დამოუკიდებელი სისხლისსამართლებრივი ინსტიტუტია, რომელიც ცალკე უნდა მოწესრიგდეს ყველა მოკავშირე რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კანონმდებლობით¹¹. უდავოა, რომ ეს ინსტიტუტი რთული და ნაკლებად დამუშავებული არის. იგი ახლოს დგას აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტთან, მაგრამ ხასიათდება მართლზომიერების განსაკუთრებული პირობებით. სხვადასხვა რესპუბლიკების კანონმდებლობით იგი განსხვავებულად ან სრულიად არ არის მოწესრიგებული. ამ საკითხზე გარკვეული წინააღმდეგობები არსებობს სსრ კავშირის უმაღლესი სამართლოს პლენუმის დადგენილებისა და სისხლის სამართლის კანონმდებლობას შორის. გაურკვეველია საკითხი, თუ როგორ უნდა დაკვალიფიკირდეს შემთხვევები, როდესაც ირღვევა დამნაშავის შეპყრობის მართლზომიერების პირობები? ყოველივე ეს საბჭოთა თეორეტიკოსებისა და პრაქტიკოსების წინაშე ამ ინსტიტუტის უფრო ღრმად შესწავლის საჭიროებას ბადებს.

3. მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობა საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი დამოუკიდებელი გარემოებაა, რომელსაც მართლზომიერების თავისი პირობები გააჩნია, და საზოგადოებრივი მნიშვნელობით აუცილებელ მოგერიებასა და უკიდურეს აუცილებლობას უთანაბრდება.

დამნაშავის შეპყრობა ვნების მიყენებით, რომელიც სხვა შემთხვევაში სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას გამოიწვევდა, თუ დაცულია მართლზომიერების პირობები, არა მართო გამორიცხავს ყოველგვარ პასუხისმგებლობას, არამედ გამორიცხავს ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებასაც. ამ ინსტიტუტის მიზანია დაიცვას საბჭოთა მართლმსაჯულებისა და სოციალისტური საზოგადოებრივი ინტერესები. იგი გარკვეულწილად ხელს უწყობს სოციალისტურ მართლწესრიგს, და საერთოდ დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტური საშუალებაა.

დამნაშავის შეპყრობის ინსტიტუტი ავითარებს მოქალაქეთა მართლშეგნებას, კოლექტივიზმს, სოციალისტური მართლწესრიგის

¹⁰ См. И. С. Тишкевич. Право граждан на задержание преступника. М., 1974; Г. В. Бышев. Социальная и уголовноправовая оценка причинения вреда преступнику при задержании, Автореферат, Кандидатской диссертации, М., 1973; Ю. В. Баулин. Право граждан на задержание преступника по советскому уголовному законодательству. Автореферат кандидатской диссертации, Х, 1981.

¹¹ См. Советское уголовное право. Общая часть. М., 1981, с. 224; Советское уголовное право, Общая часть. М., 1982, с. 189.

დაცვის მოთხოვნილებას, მათ აქტივობას დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში.

დამნაშავის შეპყრობის მოვალეობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საგანგებო სახელმწიფო ორგანოებს აწევთ. მაგრამ მხოლოდ მათ ამ ფუნქციის განხორციელება გაუქირდებათ. თუკი ამ რთულ საქმეში ხალხი არ დაეხმარა, თუ მოქალაქეს უფლება არ ექნება თვით შეიპყროს დამნაშავე და ამ მიზნით ზიანიც კი მიაყენოს მას. ასეთი უფლების გარეშე მოქალაქეთა მონაწილეობას დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში ქმედითობა დაეკარგება, ხოლო დამნაშავეს გაუადვილდება მართლმსაჯულებას გაექცეს.

დამნაშავის შეპყრობის უფლების აღიარებას აგრეთვე ზოგადპრევენციული მნიშვნელობა აქვს. კანონმდებლის მიერ იმის გამოცხადება, რომ ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს დააკავოს დამნაშავე მისთვის ზიანის მიყენებით, დამნაშავეზე ფსიქოლოგიურ ზემოქმედებას ახდენს, უძლიერებს მას რწმენას სასჯელის გარდუვალობის შესახებ, რაც, თავის მხრივ, ზოგჯერ დანაშაულის ჩადენისაგან თავის შემაკავებელ მძლავრ ფაქტორად შეიძლება მოგვევლინოს.

მაშასადამე, დამნაშავის შეპყრობის ინსტიტუტი არა მარტო ემთხვევა საბჭოთა ხალხის მორალურ და პოლიტიკურ მრწამსს, არამედ თვით გამოხატავს მათ მაღალ მართლშეგნებას, ვაჟკაცობას, მოყვასისადმი თავდადებას.

დამნაშავის შეპყრობის მართლზომიერება აიხსნება არა იმით, რომ ამ ვითარებაში ზიანი აღგება ისეთ ურთიერთობებს, რომელთა დაცვაში სოციალისტური სახელმწიფო დაინტერესებული არ არის, ან ვითომ სახელმწიფო დაინტერესებული არ არის დაიცვას დამნაშავის ჯანმრთელობა ან მისი უფლებები, არამედ იმით, რომ დამნაშავისათვის ზიანის მიყენება არის მისი დაკავების დამასზე მართლმსაჯულების განხორციელების აუცილებელი საშუალება.

ამრიგად, მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობის დაუსჯელობის საფუძვლად ისევე როგორც აუცილებელი მოგერიებისა და უკიდურესი აუცილებლობის დროს დანაშაულის მატერიალური ნიშნის (საზოგადოებრივი საშიშროების) არარსებობა გვევლინება. საზოგადოებრივი საშიშროების არარსებობის საფუძველი კი თვით ამ ქმედობის საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათში ძეგს.

✗ 4. მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობის უფლების საკანონმდებლო წესით აღიარებას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სარგებლობა მოაქვს სოციალისტური მართლწესრიგისათვის. შეიძლება თუ არა აქედან დავასკვნათ, რომ მოქალაქეს დამნაშავის შეპყრობის სამართლებრივი ან მორალური მოვალეობა აწევს?

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებული შეხედულების თანახმად, დამნაშავეს შეპყრობა მოქალაქის არა მხოლოდ უფლება, არამედ მორალური მოვალეობაც არის. ბოლო წლების საბჭოთა სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოს ავტორების აზრით, დამნაშავეს შეპყრობის უფლება მოქალაქეს აქვს იმისდა მიუხედავად ჰქონდა თუ არა მას საშუალება მიემართა ხელისუფლების ორგანოსათვის დახმარებისათვის. ამ მოქმედების შესრულება მოქალაქის მორალური მოთხოვნებიდან გამომდინარეობს, რომელიც აგულიანებს ჩვენი საზოგადოების ყველა წევრს მონაწილეობა მიიღოს დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ხოლო გულგრილობას და ჩაურევლობას გმობს; სწორედ მორალი ავალდებულებს მოქალაქეს მიიღოს ზომები დამნაშავეს შესაპყრობად, თუკი მას აქვს ამის რეალური საშუალება¹². ჩვენ ვიზიარებთ ამ შეხედულებას. დამნაშავეს შეპყრობის ინსტიტუტი ყველა მოქალაქეს უფლებას აძლევს დააკავოს დამნაშავე. მოქალაქეს, რა თქმა უნდა, არა აქვს ამგვარი მოქმედების შესრულების სამართლებრივი ვალდებულება. ამიტომ, თუ მოქალაქე დამნაშავეს არ შეიპყრობს, ამისათვის არ დგება არც სისხლისსამართლებრივი და არც ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობა. ასეთ ვითარებაში მოქალაქე შეიძლება გაიკიცხოს მორალურად და ისიც, როცა დამნაშავეს შეპყრობა დიდ საფრთხესთან არ იყო დაკავშირებული. ვფიქრობთ, რომ მოქალაქეს ვერ გავკიცხავთ, როცა დამნაშავეს შეპყრობა საფრთხეს უქმნიდა მღევარს. ვაუქაცობა და თავგანწირვა ამშვენებს ადამიანს, მაგრამ ამგვარი თვისებების არმქონეს ამორალურად ვერ ჩაეთვლით. X

§ 2. მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების პირობები

X 1. დამნაშავეს შეპყრობა, ე. ი. მისთვის მხოლოდ თავისუფლების აღკვეთა, ან შეპყრობის დროს ზიანის მიყენება, მართლზომიერია იმ შემთხვევაში, როდესაც დაცულია მთელი რიგი პირობები. ამ პირობებს მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების პირობები ეწოდება. როგორც წესი, მართლზომიერების პირობებს კანონი ადგენს, ზოგიერთი მათგანი კანონში პირდაპირ არის მითითებული. ზოგი კი კანონიდან გამომდინარეობს. თეორია და სასამართლო პრაქტიკა კი მათ აზუსტებს.

¹² См. Советское уголовное право. Часть. общая, М., 1981, с. 224; გიგე აზრი გამოთქვა ი. ტაყეიძმა. იხ. მისი „Условия и пределы необходимой обороны“, М., 1969, с. 179.

ესტონეთის სისხლის სამართლის კოდექსის მე-13 მუხლის თანახმად, დანაშაულს არ წარმოადგენს მოქმედება, რომელიც თუმცა ემთხვევა ამ კოდექსით გათვალისწინებულ შემადგენლობას, მაგრამ მიმართულია დამნაშავეს შესაპყრობლად თუნდაც ამ მოქმედებით მოქალაქე იძულებული იყოს ზიანი მიაყენოს მას. დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების სხვა პირობებზე მიუთითებენ უკრაინის სსრ და უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსები, აგრეთვე სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წ. 4 დეკემბრის დადგენილება. თუმცა ძუნწად, მაგრამ დამნაშავეს შეპყრობის ზოგიერთი პირობა ჩამოთვლილია აგრეთვე სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წლის 26 ივლისის დადგენილებაში.

ამრიგად, საბჭოთა სისხლის სამართლის მოქმედი კანონმდებლობა ზოგადად მიუთითებს იმ პირობებს, რომელნიც წარმოშობენ დამნაშავეს შეპყრობის უფლებას და რა პირობებში შეიძლება დამნაშავეს დაზიანება. აქვე დავძენთ, რომ საბჭოთა კანონმდებლობა ამომწურავად არ ჩამოთვლის იმ პირობებს, რომლებიც აუცილებელია დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების დასადგენად. ეს ვალდებულება საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიასა და პრაქტიკას აწევთ, რომლებიც მოწოდებულნი არიან შეისწავლონ დამნაშავეს შეპყრობის ინსტიტუტი, ჩაწვდნენ მის არსს, გააანალიზონ გარემოებანი, რომლებიც წარმოშობენ დამნაშავეს შეპყრობის ვითარებას და რომლებიც უნდა დაიცვას მოქალაქემ დამნაშავეს შეპყრობის დროს.

✗ დამნაშავეს შეპყრობის პირობები შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ:

1) დამნაშავეს შეპყრობის უფლების აღმოცენებისა და შეწყვეტის პირობები, და 2) დამნაშავეს შეპყრობის დროს ზიანის მიყენების მართლზომიერების პირობები. ✕

1. დამნაშავეს შეპყრობის უფლების აღმოცენებისა და შეწყვეტის პირობები

✕ 1. დამნაშავეს შეპყრობის უფლება საზოგადოდ ყველა მოქალაქეს აქვს. მაგრამ იმისათვის, რომ მოქალაქემ სათანადო ვითარებაში ეს უფლება განახორციელოს საჭიროა შეიქმნას გარკვეული მდგომარეობა. საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობით ეს ვითარება წარმოიშობა მხოლოდ დანაშაულის ჩადენის დროს.

შესაბამისი საბჭოთა საკანონმდებლო აქტი მიუთითებს, რომ მოქალაქეს შეუძლია შეიპყროს მხოლოდ დამნაშავე. ასეთსავე პოზიციას გამოხატავენ საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსები. ამ პო-

ზიციაზე დგას საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაც. უდავოა, რომ მოქალაქეს არა აქვს უფლება დააკავოს კაცი, რომელმაც დისციპლინური, ადმინისტრაციული ან სხვა სამართალდარღვევა ჩაიდინა, რასაკვირველია, არ შეიძლება იმის დაკავება, ვინც ჩაიდინა, თუგინდ ამორალური საქციელი. მოქალაქეს უფლება არა აქვს დააკავოს კაცი, რომელმაც ჩაიდინა ისეთი ქმედობა, რომელიც, მართალია, ფორმალურად შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული რაიმე ქმედობის ნიშნებს, მაგრამ მცირემნიშვნელობის გამო არ არის საზოგადოებრივად საშიში, და მასასადამე დანაშაულებრივი (საქ. სსრ სსკ მე-8 მუხ. II ნაწ.).

მხედველობაშია მისაღები, რომ აუცილებელი მოგერიების ცნების განსაზღვრისას კანონმდებელი მიუთითებს, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლებას წარმოშობს საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფა; ამით კანონმდებელი განსაზღვრავს, რომ აუცილებელი მოგერიების უფლება წარმოშობა ისეთ შემთხვევებშიც, როდესაც თავდასხმა არ არის დანაშაულებრივი, მაგრამ საზოგადოებრივად საშიშია (მაგ., მცირეწლოვანის ან შეურაცხადის თავდასხმა). შეიძლება თუ არა დაეკანონათ, რომ მოქალაქეს უფლება აქვს დააკავოს მხოლოდ დამნაშავე ამ სიტყვის პირდაპირი სამართლებრივი მნიშვნელობით და უფლება არა აქვს დააკავოს შეურაცხადი ან მცირეწლოვანი, რომელმაც მამე ზიანი მიაყენა სხვას?

კანონის მითითება „დამნაშავეს“ დაკავებაზე, პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავიგოთ. აქ იგულისხმება პირი, რომელმაც ისეთი მოქმედება ჩაიდინა, რომელიც დანაშაულის ნიშნებს შეიცავს და მართლმსაჯულების წინაშე უნდა წარსდგეს. შეურაცხადი პირი არ შეიძლება დამნაშავედ ვცნოთ და შევუფაროთ მას სისხლის სამართლის სასჯელი. მაგრამ თუ შეურაცხადი ისეთ მოქმედებას ჩაიდენს, რომელიც შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს, იგი სასამართლოს წინაშე უნდა წარსდგეს და სასამართლომ უნდა იმსჯელოს მისთვის სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიებების შეფარდების თაობაზე. ვფიქრობთ, რომ მოქალაქეს შეურაცხადის დაკავების უფლება უნდა ჰქონდეს. იგივეს ვერ ვიტყვით 14 წელს მიუღწეველ პირზე, რადგან მისი მოქმედება საერთოდ არ არის სასამართლოს განსჯადი. სხვა აზრისაა ამ საკითხზე ვ. ტაჩენკო. იგი თვლის, რომ დამნაშავეს შეპყრობისა და აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტების ერთ-ერთი განმასხვავებელი ნიშანი ის არის, რომ აუცილებელი მოგერიება შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის წინააღმდეგ; დამნაშავეს შეპყრობის უფლება კი ვრცელდება მხოლოდ დამნაშავეზე,

ე. ი. ვინც განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩაიდინა დანაშაული. მაშასადამე, დაკავების უფლება არ ვრცელდება შეურაცხადზე¹³.

ეს აზრი უფრო ნათლად არის გამოხატული საბჭოთა სისხლის სამართლის 1982 წლის სახელმძღვანელოში, რომელშიც წერია, რომ მოქალაქეს არა აქვს უფლება შეიპყროს საზოგადოებრივად საშიში ქმედრობის ჩამდენი შეურაცხადი, 14 წელს მიუღწეველი და ის პირი, ვინც არაბრალეულად მოქმედებდა¹⁴.

2. იბადება კითხვა, ყოველგვარი დანაშაულის ჩადენა წარმოშობს დამნაშავის შეპყრობის უფლებას, თუ კანონი რაიმე შეზღუდვას ადგენს?

მეცნიერთა უმრავლესობა გვერდს უვლის ამ საკითხს და კმაყოფილება იმაზე მითითებით, რომ მოქალაქემ შეიძლება შეიპყროს მხოლოდ დამნაშავე, რომლის დანაშაული ექვს არ იწვევს¹⁵. ო. ტიშკევიჩი ცდილობს გადაწყვიტოს ეს საკითხი საპროცესო კანონმდებლობის მოშველიებით.

რუსის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 122-ე მუხლი აწესრიგებს მოკვლევის ორგანოების კომპეტენტური წარმომადგენლის მიერ დამნაშავის დაკავების უფლებას. ამ მუხლის თანახმად, მოკვლევის ორგანოს შეუძლია დააკავოს მოქალაქე, რომელიც ეჭვმიტანილია ისეთი დანაშაულის ჩადენაში, რომლისთვისაც შესაძლებელია დაინიშნოს თავისუფლების აღკვეთა. ი. ტიშკევიჩის თქმით, მოქალაქეს იმაზე მეტი უფლება არ უნდა მიეცეს, ვიდრე მოკვლევის ორგანოს გააჩნია. ამიტომ მოქალაქეს შეუძლია შეიპყროს მხოლოდ ისეთი დამნაშავე, რომელსაც შეიძლება თავისუფლების აღკვეთა შეეფარდოს. იგივე აზრია გატარებული სისხლის სამართლის 1981 წლის სახელმძღვანელოში¹⁶.

ჩვენი აზრით, ი. ტიშკევიჩი სწორია ამგვარ საკანონმდებლო წინადადებას რომ აყენებს, ვინაიდან გაუმართლებელია მოქალაქეს უფლება ჰქონდეს შეიპყროს დამნაშავე ისეთი მსუბუქი დანაშაულისათვის, რომლისთვისაც კანონი არ ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას. ამგვარმა უფლებამ ხშირად შეიძლება გამოიწვიოს დამნაშავის გაუმართლებელი დაშავება ან სახიფათო კონფლიქტი დამნაშავესა და მოქალაქეს შორის. ამავე დროს რუსის სისხლის სამართლის

13 С.м. В. Ткаченко. Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее пределов. Автореферат докторской диссертации, М., 1982, с. 25.

14 С.м. Советское уголовное право. Общая часть, 1982, М., с. 190.

15 С.м. Ю. Баулин. Цит. работа, с. 10.

16 С.м. И. С. Тишкевич. Указ. работа, с. 183, Советское уголовное право, Общая ч., М., 1981, с. 225.

თლის საპროცესო კოდექსის 122-ე მუხლზე დაყრდნობით იმის განცხადება, რომ მოქალაქეს არა აქვს უფლება დააკავოს მოქალაქე ისეთი დანაშაულისათვის, რომლისთვისაც კანონი არ ითვალისწინებდა თავისუფლების აღკვეთას, არასწორია.

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს დამნაშავეს დაკავებას, როგორც პროცესუალურ ღონისძიებას და არაფერს ამბობს მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობაზე, ხოლო საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა მიუთითებს იმაზე, რომ მოქალაქეს უფლება აქვს შეიპყროს დამნაშავე და არავითარ შეზღუდვას არ აწესებს დანაშაულის სიმძიმის გათვალისწინებით. ასევე წყვეტს ამ საკითხს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი¹⁷. დამნაშავეს შეპყრობის შესახებ საინტერესო ნორმას შეიცავს ბულგარეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 202-ე მუხლი, რომლის თანახმად, გამომძიებელს შეუძლია პროკურორის თანხმობის გარეშე გასცეს განკარგულება წინასწარი დაკავების შესახებ, თუკი კანონი ამ დანაშაულისათვის ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას ან უფრო მძიმე სასჯელს. იგივე კოდექსის 204-ე მუხლი ყველა მოქალაქეს უფლებას ანიჭებს, შეიპყროს დამნაშავე, რომელმაც ჩაიდინა 202-ე მუხლში გათვალისწინებული დანაშაული. ამგვარად, საკითხი თუ რა სიმძიმის დანაშაულის ჩამდენი პირი შეიძლება შეიპყროს მოქალაქემ, ბულგარეთში საკანონმდებლო წესითაა გადაწყვეტილი, რაც სავსებით სწორად მიგვაჩნია.

3. დანაშაული შეიძლება ჩაიდინოს როგორც დანაშაულის ზოგადმა სუბიექტმა (მოქალაქემ), ისე სპეციალურმა სუბიექტმა (თანამდებობის პირმა, სამხედრო მოსამსახურემ, მილიციის მუშაკმა და სხვ.). იბადება კითხვა, შეიძლება თუ არა მოქალაქემ დააკავოს თანამდებობის პირი, სამხედრო მოსამსახურე, ან მილიციის თანამშრომელი, რომელმაც დანაშაული ჩაიდინა.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ამ საკითხზე რაიმე პითითებას არ იძლევა, არაფერი თქმულა ამაზე არც საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში.

თანამდებობის პირს, რასაკვირველია, რაიმე უპირატესობა კანონის დარღვევაში არა აქვს და არც შეიძლება ჰქონდეს. ამიტომ კანონმა არ შეიძლება დანაშაულის სუბიექტით შეზღუდოს დამნაშავეს შეპყრობის უფლება. თუმცა თანამდებობის პირის მიერ დანაშაულის ჩადენის დროს იშვიათად იქმნება ისეთი პირობები, რომლებიც მოქალაქეს უფლებას ანიჭებენ დააკავოს თანამდებობის პირი. ეს იმი-

¹⁷ См. Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1977 гг. ч. 2, М., 1981, с. 68.

ტომ, რომ თანამდებობის პირის ვინაობა, მისი სამსახური და საცხოვრებელი ადგილი ყველასათვის ცნობილია და მისი შეპყრობის საჭიროება არც კი წამოიჭრება, თანამდებობის პირის დაკავების უფლება არ წარმოიშობა. მაშინ, როდესაც იგი მოქმედებს თავისი კომპეტენციის ფარგლებში, მაგრამ ამეტებს თავის უფლებამოსილებას, ანდა ისე მოქმედებს, რომ მისი მოქმედების დანაშაულებრივი ხასიათი არ არის აშკარა და მისი გამოვლინებისათვის საგანგებო საგამოძიებო მოქმედებაა საჭირო (გაფლანგვა, მითვისება და სხვ.).

თუკი თანამდებობის პირი, ან სხვა სპეციალური სუბიექტი (სამხედრო მოსამსახურე, მილიციის თანამშრომელი და სხვ.) ისე მოქმედებს, რომ ეს საქციელი საერთოდ არ შედის მის სამსახურებრივ კომპეტენციაში (მაგალითად, სამხედრო მოსამსახურე აუბატურებს ქალს, მილიციის თანამშრომელი მონაწილეობს ძარცვაში, დანაშაულობის პირი წვეულების დროს ჰკლავს ერთ-ერთ სტუმარს და ა. შ.), მაშინ მოქალაქეს უფლება აქვს დააკავოს თანამდებობის პირი, სამხედრო მოსამსახურე ან მილიციის თანამშრომელი.

4. დანაშაული შეიძლება ჩადენილი იქნეს როგორც მოქმედებით, ისე უმოქმედობით. დამნაშავის შეპყრობის უფლების წარმოშობისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს მოქმედებათა ჩადენილი დანაშაული, თუ უმოქმედობით, ორთავე შემთხვევაში შეიძლება წარმოიშვას დამნაშავის შეპყრობის უფლება.

5. საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში არ არის პირდაპირი მითითება იმაზე, თუ დანაშაულის ჩადენის რა მომენტიდან აღმოცენდება დამნაშავის შეპყრობის უფლება.

სისხლის სამართლის თეორიაში გამოთქმულია შეხედულება, ვითომ დამნაშავის შეპყრობის უფლება წარმოიშობა დანაშაულის მომზადების სტადიიდან¹⁸. ამ შეხედულებას ვერ გავიზიარებთ. დანაშაულის მომზადების, გასაქუთრებთან კომპეტენტური სტადიაზე, სამართლით დაცულ ობიექტს ხშირად უშუალო და რეალური საფრთხე ემუქრება. ასეთ შემთხვევაში ჩვეულებრივად ჯაპარაკობენ საზოგადოებრივი საშიშროების სახის არსებობის თაობაზე, რომელიც აუცილებელ მოგერიებას წარმოშობს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში აუცილებელ მოგერიებასა და დამნაშავის შეპყრობას სწორედ იმ ნიშნით მაჩვენებს, რომ რეალური საფრთხის არსებობის დროს წარმოიშობა აუცილებელი მოგერიების ვითარება, ხოლო დამნაშავის შეპყრობის უფლება კი აღმოცენდება ასეთი საფრთხის შეწყვეტის შემდეგ¹⁹. ე. ი. მას შემდეგ, რო-

¹⁸ См. Ю. В. Баулин. *Указ. соч.*, стр. 10.

¹⁹ См. Шаугулидзе Т. Г. *Необходимая оборона*, Тбилиси, 1966, с. 138.

დესაც სამართლით დაცულ ობიექტს საფრთხე აღარ ემუქრება და დამნაშავე მიმალვას ცდილობს. მნიშვნელობა არა აქვს ხელყოფის ობიექტი უკვე განადგურდა თუ დამნაშავემ ხელი აღმოუდგინა ხელყოფაზე (დაზარალებულის წინააღმდეგობის, შესაძლოა პირის ჩარევის თუ სხვა მოსაზრების გამო), თუ დაკავებისას დამნაშავე პასიურ წინააღმდეგობას უწევს მოქალაქის (მაგალითად, ცდილობს დაუსხლტეს, არ მიჰყვება მას. ებლაუტება საგნებს და სხვ.). მისთვის ზიანის მიყენება დამნაშავეს შეპყრობის წესებით განიხილება. თუ დამნაშავე მდევარისაგან თავის დაღწევას მიზნით თავს დაესხმის მას, მაშინ კვლავ აღმოცენდება აუცილებელი მოგერიების ვითარება. ასეთ ვითარებაში კი დამნაშავესათვის ზიანის მიყენება აუცილებელი მოგერიების უფლებად განიხილება. თუმცა არ არის გამორიცხული, რომ მოგერიებასთან ერთად ფაქტობრივად დამნაშავეს შეპყრობის მიზანიც არსებობდეს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კურსის ავტორები თვლიან, რომ დამნაშავეს დაკავების უფლება წარმოიშობა მაშინ, როდესაც ხელყოფა უკვე განხორციელდა. ზოგჯერ ხელყოფიდან მნიშვნელოვანი დროის გასვლას შემდეგაც. ეს ღონისძიება მიმართულია არა ფაქტობრივად არსებული ხელყოფის მოსაგერიებლად, არამედ აღუკვეთოს დამნაშავეს მომავალში დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობა. თუმცა არსებობს კავშირი ჩადენილ დანაშაულსა და დამნაშავეს დაკავებასთან. მაგრამ იგი ისე აშკარად არ არის გამოხატული, როგორც აუცილებელი მოგერიების დროს. აუცილებელი მოგერიებისას დამნაშავე აქტიურ მხარედ გვევლინება; დაკავებისას იგი პასიურია²⁰. სისხლის სამართლის ლიტერატურაში მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის მაგალითად ხშირად ისეთ შემთხვევებზე მიუთითებენ, როდესაც სახეზეა რეალური თავდასხმა.

აი, საამისო მაგალითი: ავტობუსში მოქალაქე შინ-ს ჩიბიდან ფული ამოაცალეს. იგი დაედევნა ქურდს, წამოეწია პარკის უკაცრიელ ხეივანში და მოთხოვა ნაქურდალის დაბრუნება. ქურდმა ცემა დაუწყო მას. თან დაემუქრა, მოგვლავ თუ არ დამეხსნებიო. მოქალაქე შინ-მა იქვე რკინის ნაჭერს მოკრა თვალი, დაავლო ხელი და თავდასხმას იგერიებდა. შინ-მა რკინა თვალში მოარტყა ქურდს და მძიმედ დააშავა²¹.

ეს შემთხვევა მ. იაკუბოვიჩს მოაქვს როგორც მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის მაგალითი. ვთვლით, რომ შინ-ის მოქმედება აუცილებელ მოგერიებას წარმოადგენს და არა დამნაშავეს შეპყრო-

²⁰ См. Курс советского уголовного права. Часть общая, т. I, Л., 1968, с. 501.

²¹ См. М. И. Якубович. Вопросы теории и практики необходимой обороны. М., 1961, с. 187.

ბას. შინ-ი ქურდს რომ დაუხვდა ახორციელებდა აუცილებელი მოგერიების უფლებას, ენაიდან მისი მოქმედება მიმართული იყო ქონების დაცვისაკენ. მას შემდეგ რაც ქურდმა ცემა დაუწყო შინ-ს და მოკვლით დაემუქრა, იგი უკვე თავის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას იცავდა.

მ. იაკუბოვიჩი აკრიტიკებს ნ. პაშე-ოზერსკის, რომელიც ქურდ-საგან ქონების დაბრუნებას განიხილავს აუცილებელ მოგერიებად, ხოლო მოქმედებაში რომელიც მიმართულია მკვლელის შეპყრობისაკენ გამოირჩეავს აუცილებელ მოგერიებას²². ნ. პაშე-ოზერსკის თქმით, შეიძლება დავასკვნათ, წერს იაკუბოვიჩი, თითქმის ქონებრივი უფლებების დაცვა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე პიროვნების სიცოცხლისა, ჯანმრთელობისა და ღირსების. საკითხის ამგვარი გადაწყვეტა მიუღებელი იქნებოდა სოციალისტური სამართლისათვის. რადგან სავსებით ნათელია, რომ მკვლელი უფრო საშიშია, ვიდრე ქურდი, რომელმაც ესა თუ ის ქონება გაიტაცა²³.

ჩვენი აზრით, მ. იაკუბოვიჩის მსჯელობა არაზუსტია. დებულება, თითქმის დამნაშავეს შეპყრობა, რომელმაც მკვლელობა ჩაიდინა აუცილებელ მოგერიებას არ წარმოადგენს, ხოლო ქურდის შეპყრობისაკენ მიმართული ღონისძიებანი შეიძლება განვიხილოთ აუცილებელ მოგერიებად, სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ ქონება უფრო მეტად ფასდება, ვიდრე სიცოცხლე. ვინაიდან მოქმედების აუცილებელ მოგერიებად განხილვისას მნიშვნელობა ენიჭება არა ხელყოფის ობიექტის ღირებულებას. არამედ ამ ობიექტის დაცვის რეალურ შესაძლებლობას. პირველ შემთხვევაში გამოირჩეულია ადამიანის სიცოცხლის დაცვის შესაძლებლობა, რადგან იგი უკვე მოსპობილია: მეორე შემთხვევაში კი მოქმედება მიმართულია ფაქტობრივად ჯერ კიდევ არსებული ქონების დაცვისაკენ. სწორედ ამიტომ განიხილება მოქმედება აუცილებელ მოგერიებად.

ამრიგად, მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის უფლების წარმოშობის მომენტს წარმოადგენს აუცილებელ მოგერიების ვითარების შეწყვეტა. აუცილებელი მოგერიების ვითარება კი წყდება ხელყოფის შეწყვეტასთან ერთად.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია და პრაქტიკა ხელყოფის შეწყვეტას არ უკავშირებს დანაშაულის იურიდიულ დამთავრებას. აუცილებელი მოგერიების ვითარების შეწყვეტისათვის გადამწყვეტი

²² См. Н. Паше-Озерский. О квалификации действий, направленных к задержанию преступника. «Ученые записки» Ростовского юридического университета», вып. 3, 1957, с. 168.

²³ См. М. И. Якубович. Указ. соч., гл. 192.

მნიშვნელობა აქვს არა იურიდიულ ნიშანს, არამედ, ხელყოფის ფაქტობრივად დამთავრებას²⁴. ამ საკითხის გადაწყვეტა სხვაგვარად არც კი შეიძლება, რადგან სამართლით დაცული ობიექტის დაზიანების საფრთხის შეწყვეტა ყოველთვის არ ემთხვევა დანაშაულის შემადგენლობის შესრულებას. მაგალითად, საქ. სსრ სსკ 152-ე მუხლის თანახმად, ყაჩაღობა დამთავრებულ დანაშაულად ითვლება თავდასხმის დროიდან, მაგრამ აუცილებელი მოგერიების ვითარება არ შეიძლება შეწყდეს თავდასხმის მომენტი, რადგან ამ ვითარებასთან დაკავშირებული არ არის ნამდვილი საშიშროების შეწყვეტა. აქედან გამომდინარე, ყაჩაღობის, როგორც დანაშაულის იურიდიული დამთავრების შემდეგაც თავდასხმა სახეზეა და წყდება მხოლოდ მისი ფაქტობრივად დამთავრების შემდეგ, ე. ი. მას შემდეგ, რაც დამნაშავესათვის ზიანის მიყენება აღარ გამოდგება კონკრეტული სამართლებრივი ობიექტის (პიროვნება, ქონება) დასაცავად. სწორედ ამ მომენტიდან შეიძლება წარმოიშვას დამნაშავეს შეპყრობის უფლება.

6. უკრაინის სსრ და უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსები პირდაპირ მიუთითებენ მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის უფლების შეწყვეტის დროზე. ამ საკანონმდებლო აქტებში მითითებულია, რომ მოქალაქეს უფლება აქვს შეიპყროს დამნაშავე უშუალოდ დანაშაულის ჩადენის შემდეგ. იგივე აზრია გატარებული სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წ. 4 დეკემბრის დადგენილებაში²⁵. ასეთივე თვალსაზრისია გატარებული მონღოლეთის სისხლის სამართლის კოდექსში (მუხ. 9). ჩეხოსლოვაკიისა და გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსებში (მუხ. 205, § 125).

სისხლის სამართლის თეორეტიკოსების ერთი ნაწილი მხარს უჭერს საკითხის ასეთ გადაწყვეტას. ჯერ კიდევ ს. პოზნიშევი აღნიშნავდა, რომ სუბიექტს უფლება უნდა ჰქონდეს ძალის გამოყენებით შეიპყროს დამნაშავე, რომელსაც დანაშაულის ადგილზე წაუსწრო, დანაშაულის ჩადენის დროს ან უშუალოდ დანაშაულის ჩადენის შემდეგ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ადგილი ექნება უამრავ შეცდომებს და ამ უფლების ბოროტად გამოყენებას. იშვიათად ვხვდებით შეცდომებსა და დამნაშავეს შეპყრობის უფლების ბოროტად გამოყენებას. როდესაც დამნაშავეს იპყრობენ დანაშაულის ჩადენის ადგილზე, ანდა ყოველ შემთხვევაში უშუალოდ დანაშაულის ჩადენის შემდეგ.

²⁴ И. И. Слущкий. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность, МГУ, 1956, с. 59.

²⁵ См. Сборник постановлений пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, ч. 2, М., 1981, с. 68.

სამოქალაქო თავისუფლებისა და სისხლისსამართლებრივი მართლმსაჯულების ინტერესები შეთანხმებულნი უნდა იყვნენ. ასევენი პოზიციები²⁶. ამ შეხედულებას უახლეს საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაშიც პყავს მომხრეები²⁷.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წ. 26 ივლისის ბრძანებულება უფლებას აძლევს მოქალაქეს, შეიპყროს დამნაშავე და მას დროში არ ზღუდავს. ასევე წყვეტს საკითხს ესტონეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-13 მუხლი. საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორეტიკოსების უდიდესი უმრავლესობაც სწორედ ამ თვალსაზრისს იზიარებს. მათ საბუთად ის მოაქვეთ, რომ არ შეიძლება მოქალაქეს ავტომალოთ შეიპყროს დამნაშავე დანაშაულის ჩადენის შემდეგაც, ვინაიდან ამას დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ინტერესები მოითხოვს²⁸. ჩვენ ვიზიარებთ ამ შეხედულებას. ანგლია გავამართლოთ მოქალაქის დასჯა იმისათვის, რომ მან შეიპყრო დამნაშავე არა დანაშაულის ჩადენისთანავე, არამედ რამდენიმე დღის შემდეგ. ასეთი სასჯელი მოკლებული იქნება ყოველგვარ სამართლიანობას, რადგან ობიექტურად მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა ერთნაირად სსსარგებლოა სოციალისტური მართლწყაროგისათვის იმისდა მიუხედავად დანაშაულის ჩადენისთანავე ზორციელდება იგი, თუ დანაშაულის ჩადენიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში გამოთქმულია შეხედულება, თითქოს დამნაშავეს შეპყრობის უფლება წყდება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის მიცემის ხანდაზმულობის გამამტყუნებელი განაჩენის აღსრულების ხანდაზმულობის გასვლის შემდეგ²⁹. ეს მოსაზრება სწორი და ლოგიკურია. დამნაშავეს შეპყრობის მიზანია დამნაშავეზე მართლმსაჯულების განხორციელება; პასუხისმგებლობაში მიცემის ხანდაზმულობის ვადის გასვლის შემდეგ კი კანონით დამნაშავეს გასამართლებაან გამამტყუნებელი განაჩენის აღსრულებაარ

²⁶ См. С. В. Познышев. Судебник уголовного права, Общая часть, 1912, с. 76.

²⁷ Советское уголовное право. Ч. общая, М., 1981, с. 191.

²⁸ იხ. მაგ. И. С. Тишкевич. Право граждан на задержание преступника. Минск, 1974, с. 61; Т. Г. Шавгулидзе. Право граждан на задержание преступника следует регламентировать законом. «Советская юстиция», 1966, № 2, с. 11; Ю. В. Баулин. Цит. работа, с. 10; С. В. Бородин. Квалификация убийства по действующему законодательству. М., 1966. советское уголовное право, Общая часть, М., 1980, с. 226.

²⁹ იხ. И. С. Тишкевич. Указ. ნაშრომი, გვ. 61; Е. Фролова, А. Свинкин, П. Моторина. Пресечение преступных посягательств на задержание преступника. «Советская юстиция», 1974, № 12, с. 5—6.

შეიძლება. ასეთ ვითარებაში კი მოქალაქეს არ შეიძლება უფლება ჰქონდეს შეიპყროს დამნაშავე.

სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობაში მიცემისა და გამამტყუნებელი განაჩენის აღსრულების ხანდაზმულობის ვადებს აწესებენ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 49-ე და 50-ე მუხლები. ამ მუხლების მიხედვით, „საკითხს, უნდა შეეფარდოს თუ არა ხანდაზმულობა ისეთი დანაშაულის ჩამდენს, რომლისთვისაც კანონით შეიძლება სიკვდილით დასჯა დაინიშნოს, წყვეტს სასამართლო, თუ სასამართლო შესაძლებლად ვერ მიიჩნევს გამოიყენოს ხანდაზმულობა, სიკვდილით დასჯა არ შეიძლება დანიშნულ იქნეს და იგი თავისუფლების აღკვეთით შეიცვლება“. ანალოგიურადაა გადაწყვეტილი გამამტყუნებელი განაჩენის აღსრულების საკითხი კოდექსის 50-ე მუხლის მიხედვით, „იმ საკითხს უნდა შეეფარდოს თუ არა ხანდაზმულობა ისეთ პირს, რომელსაც სიკვდილი აქვს მისჯილი, გადაწყვეტს სასამართლო. თუ სასამართლო შესაძლებლად ვერ მიიჩნევს გამოიყენოს ხანდაზმულობა, სიკვდილით დასჯა შეიცვლება თავისუფლების აღკვეთით“.

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1965 წლის 4 მარტისა და 1965 წლის 3 სექტემბრის დადგენილებებით, ხანდაზმულობა არ ვრცელდება მშვიდობის და კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმდინაშე დანაშაულის ჩამდენებზე, აგრეთვე ნაცისტებსა და საბჭოთა მოქალაქეებზე, რომლებმაც უმძიმესი დანაშაული ჩაიდინეს დიდ სამამულო ომში.

ყველა იმ შემთხვევაში, როცა ხანდაზმულობის გამოყენების საკითხს სასამართლო წყვეტს ან ხანდაზმულობის გამოყენება საერთოდ არ ხდება, მოქალაქეს უფლება უნდა ჰქონდეს დააკავოს დამნაშავე³⁰.

თავისთავად ცხადია, დამნაშავის შეპყრობის უფლება ისპობა, თუკი დამნაშავეს ამნისტია შეეფარდება.

2. დამნაშავის შეპყრობის დროს მისთვის ზიანის მიყენების მართლზომიერების პირობები

1. დამნაშავის დაკავების უფლება გამორიცხავს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას მოქმედებისათვის, რომელიც სხვა შემთხვევაში სასჯელის საფუძველი შეიძლება გახდეს. აქედან გამომდინარე არ შეიძლება დავასკვნათ, თითქოს ამ უფლებას არსებობას მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ იმისათვის, ვინც დანაშაულის სუბიექტი შეიძლება იყოს (მაგ., გარკვეულ ასაკს მიღწეული შერაცხადი ადამიანი).

³⁰ ი. ი. ს. ტიშკევიჩ. დასახ. ნაშრ., გვ. 64.

დამნაშავის შეპყრობის უფლება გამოირიცხავს არა მარტო პასუხისმგებლობას, არამედ ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებასაც. სხვადასხვა რამ არის პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლება შეურაცხადობის საბაბით და დამნაშავის შეპყრობის გამო. შეურაცხადი, რომელმაც სისხლის სამართლის კანონით აკრძალული მოქმედება ჩაიდინა, მაინც წარსდგება სასამართლოს წინაშე და მას სამედიცინო ხასიათის იძულებითი ღონისძიებები შეეფარდება (საქ. სსრ სსკ 58-ე მუხლი).

ზოგიერთი ფსიქიკური ნაკლი, რომელიც ადამიანის ინტელექტუალურ ან ნებელობით სფეროს ეხება, ათავისუფლებს კაცს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან, თუმცა ზოგჯერ არ ართმევს უნარს მიზანშეწონილი მოქმედება ჩაიდინოს.

ამრიგად, დამნაშავის შეპყრობის სუბიექტი ისევე, როგორც აუცილებელი მოგერიების სუბიექტი, შეიძლება იყოს ნებისმიერი ადამიანი, რომელსაც კონკრეტულ ვითარებაში შეუძლია შეიპყროს დამნაშავე.

დამნაშავის შეპყრობის მიმართ სხვადასხვა კაცს სხვადასხვაგვარი ვალდებულება აწევს — ზოგს მორალური, ზოგსაც სამართლებრივი. მოქალაქეს მორალური ვალდებულება აქვს შეიპყროს დამნაშავე: მილიციელს, სამხედრო მოსამსახურეს, გუშაგს და სხვა საგანგებო სუბიექტებს კი ასეთი მოქმედების სამართლებრივი ვალდებულება აკისრიათ. ამგვარი ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის მათ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობაც კი შეიძლება დაედოთ. და თუ დამნაშავეს საგანგებო სუბიექტი იპყრობს, მაშინ საქმე გვაქვს სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებასთან, რომლის მართლზომიერების პირობებს უწყებრივი დებულებები, ინსტრუქციები ან სხვა საკანონმდებლო აქტები ადგენენ. მაგალითად, მილიციის თანამშრომლის მიერ დამნაშავის დაკავებას აწესრიგებს შინაგან საქმეთა სამინისტროს წესდებები: გამომძიებლის და მოკვლევის ორგანოს მიერ დამნაშავის შეპყრობას აწესრიგებს საბჭოთა სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა.

სისხლის სამართალწარმოების საფუძვლების 32-ე მუხლის თანახმად, „მოკვლევის ორგანოს და გამომძიებელს უფლება აქვთ დააკავონ იმ დანაშაულის ჩადენაში ექვემდებარებული პირი, რომლისთვისაც შეიძლება დაინიშნოს სასჯელი თავისუფლების აღკვეთის სახით, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სახეზეა თუნდაც ერთი ქვემოთ ჩამოთვლილი გარემოება: როცა პირს წაუსწრეს დანაშაულის ჩადენის მომენტში ან უშუალოდ მისი ჩადენის შემდეგ; როცა დაზარალებული ან სხვა მოწმე პირდაპირ მიუთითებს დანაშაულის ჩადენ პირზე; როცა ექვემდებარებულზე ან მის ტანსაცმელზე, მასზე ან მის საცხოვ-

რბელ ბინაში აღმოჩენილი იქნება დანაშაულის აშკარა კვალი. პირის მიერ დანაშაულის ჩადენის სხვა მონაცემის არსებობის შემთხვევაში იგი შეიძლება დაკავებულ იქნეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი ცდილობს გაქცევას ან არა აქვს შუდმივი საცხოვრებელი ან არ არის დადგენილი მისი პიროვნება.

სპეციალური სუბიექტების მიერ დამნაშავის შეპყრობის სამართლებრივი ვალდებულების შეუსრულებლობამ ან დამნაშავის დაკავების დადგენილი წესების დარღვევამ შეიძლება გამოიწვიოს პასუხისმგებლობა თანამდებობრივი დანაშაულისათვის. ასეთ შემთხვევაში მოქმედება დაკვალიფიცირდება როგორც ხელისუფლების ან სამსახურებრივი მდგომარეობის ბოროტად გამოყენება (საქ. სსრ სსკ 186-ე მუხ.), ან ხელისუფლების, ან სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადაშეცემა (საქ. სსრ სსკ 187 მუხ.), ან დაუდევრობა (საქ. სსრ სსკ 188-ე მუხ.), ან როგორც პიროვნების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული (საქ. სსრ სსკ 104—105 მუხ.) და სხვ. საგანგებო სუბიექტების მიერ დამნაშავის შეპყრობის მოვალეობის შეუსრულებლობამ ან არაჯეროვნად შესრულებამ შეიძლება გამოიწვიოს აგრეთვე დისციპლინური ან სხვაგვარი პასუხისმგებლობის გამოყენება.

ამრიგად, დამნაშავის შეპყრობა საგანგებო სუბიექტის მიერ განიხილება სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებად. ამ შემთხვევებში ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებას გამორიცხავს სწორედ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება და არა დამნაშავის შეპყრობის უფლების გამოყენება. სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულება საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით წარმოადგენს საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ დამოუკიდებელ გარემოებას. დამნაშავის შეპყრობა სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების პირობებში თავისი არსით უახლოვდება მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობას, თუმცა მართლზომიერების სპეციფიკური პირობები ახასიათებს, რომლებიც გამომდინარეობენ არა სისხლის სამართლის კანონიდან, არამედ ადმინისტრაციული ან სხვა კანონმდებლობიდან.

თუ თანამდებობის პირი დამნაშავეს იპყრობს, მაგრამ ეს მის სამსახურებრივ კომპეტენციაში არ შედის (მაგალითად, მილიციის მუშაკი. რომელიც შევებულებაში იმყოფება ქურდს იპყრობს), მისი მოქმედება უნდა განვიხილოთ, როგორც მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობა.

საბჭოთა სისხლის სამართალი არ ზღუდავს დამნაშავის შეპყრობის სუბიექტების წრეს მხოლოდ დაზარალებულით. დამნაშავე შეიძლება შეიპყროს ნებისმიერმა მოქალაქემ.

2. დამნაშავის შეპყრობა მართლზომიერია იმ შემთხვევაში, თუ მოქალაქის მიზანია წარუდგინოს დამნაშავე მართლმსაჯულების სათანადო ორგანოებს. თუ მოქალაქე დამნაშავეს იპყრობს თვითგასწორების მიზნით, მაშინ დამნაშავის დაკავება არამართლზომიერი მოქმედებაა. ეს საყოველთაოდ ცნობილი მოსაზრებაა და იგი პირდაპირ გამომდინარეობს კანონიდან.

უკრაინის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსი (მუხ. 15, ნაწ. 3) მოქალაქის მიერ დამნაშავის შეპყრობას მართლზომიერად თვლის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოქალაქე დამნაშავის დაკავებისას მოქმედებს იმ მიზნით, რომ წარუდგინოს იგი ხელისუფლების სათანადო ორგანოებს. ასეთივე მითითებას ვხვდებით უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსში (მუხ. 15, ნაწ. 2). სსრ კავშირის უმაღლესი სამართლოს პლენუმის 1969 წლის დადგენილებაში ნათქვამია, რომ მოქალაქეთა მოქმედება მიმართული დამნაშავის დასაკავებლად იმ მიზნით, რომ აღუკვეთოს მას დანაშაულებრივი საქმიანობა, ანდა განხორციელებული უშუალოდ ხელყოფის შემდეგ დამნაშავის ხელისუფლების ორგანოებში წარსადგენად სასამართლოების მიერ უნდა განიხილებოდეს, როგორც აუცილებელი მოგერიება³¹.

ამრიგად, საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა, სასამართლო პრაქტიკა და თეორია დამნაშავის შეპყრობის მართლზომიერების პირობად ერასულოვნად აღიარებენ დამნაშავის სათანადო ორგანოებში წარდგენის მიზანს მასზე მართლმსაჯულების განსახორციელებლად.

3. დამნაშავის შეპყრობისას დაცვის ობიექტი არ ემთხვევა დანაშაულის ობიექტს, ვინაიდან დამნაშავის შეპყრობა მას შემდეგ ხდება, როცა ხელყოფის ობიექტი მთლიანად ან ნაწილობრივ დაზიანებულია, ან დამნაშავე აღარ ესხმის თავს ამ ობიექტს და ცდილობს დაუპყრეს მართლმსაჯულებას. ამ შემთხვევაში დამნაშავე ხელყოფს მართლმსაჯულების ინტერესებს და საზოგადოებრივ უშიშროებას, ამიტომ დაცვის ობიექტად დამნაშავის შეპყრობის დროს გვევლინება მართლმსაჯულების ინტერესები და საზოგადოებრივი უშიშროება.

4. ესტონეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის მე-13¹ მუხლით, დამნაშავის შეპყრობასთან, როგორც საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებასთან, მაშინ გვაქვს საქმე, როდესაც მოქმედებას დანაშაულის შემადგენლობის ნიშნები ახასიათებს.

ა. როცა დამნაშავის შეპყრობა ისეთი ხერხით ხორციელდება, რო-

³¹ Сборник постановлений пленума Верховного суда СССР, 1924—1977, т. 2, М., 1981, с. 68.

მელიც თუ არა საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველი გარემოება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას გამოიწვევდა.

რაში შეიძლება გამოიხატოს ეს ქმედობა? პირველ რიგში იმაში, რომ მოქალაქე თავისუფლებას აღუკვეთს დამნაშავეს.

საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 133-ე მუხლით, „ვინმეს თავისუფლების უკანონოდ აღკვეთა, — ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით სამ წლამდე ან გამასწორებელი სამუშაოებით ვადით ერთ წლამდე“.

თავისუფლების აღკვეთა, რომელიც ჩადენილია მაკვალიფიცირებელ გარემოებებში, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით სამიდან ათ წლამდე. მოქმედი სისხლის სამართლის კანონმდებლობა სჯის მხოლოდ მოქალაქის მიერ ვინმესთვის უკანონოდ თავისუფლების აღკვეთას. რასაკვირველია, ვინმესთვის თავისუფლების აღკვეთა კანონიერია, თუ მოქალაქე დამნაშავეს იპყრობს მართლზომიერების პირობებზე დარღვევის გარეშე. ბუნებრივია, რომ ობიექტურად დამნაშავეს შეპყრობა ყოველთვის დამნაშავესათვის თავისუფლების აღკვეთაში გამოიხატება. თავისუფლების აღკვეთას შეიძლება დამნაშავეს დაზიანება არ მოყვეს, თუმცა გამორიცხული არ არის, რომ იგი განხორციელდეს დაზარალებულის სიცოცხლის ან ჯანმრთელობისათვის საშიში საშუალებებით, ან თან ახლდეს მისთვის ფიზიკური ტანჯვის მიყენება.

მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა, როგორც წესი, აქტიური მოქმედებით შეიძლება განხორციელდეს (შეზოქვა, ოთახში ან სხვა სათავსოში დამწყვდევა, სატრანსპორტო ან სხვა საშუალებების წართმევა და ა. შ.). თუმცა ვთვლით, რომ არ არის გამორიცხული დამნაშავეს შეპყრობა უმოქმედობითაც. მაგალითად, დამნაშავე, რომელიც დაუსხლტა მართლმსაჯულებას შემთხვევით მოხვდა უღრან ტყეში მხეცებისათვის დადგმულ ხაფანგში. მეტყვევებ ნახა ხაფანგში მომწყვდეული კაცი, შეიცნო მასში დამნაშავე და არ გაათავისუფლა იგი. რომ საშუალება მიეცა მილიციის ორგანოებისათვის საშიში დამნაშავე შეეპყროთ.

ი. ტიშკევიჩი არ ეთანხმება ამ შეხედულებას. იგი თვლის, რომ დამნაშავეს შეპყრობა უმოქმედობით არ შეიძლება. მოტანილ მაგალითში, მისი თქმით, მაინც იგულისხმება რაღაც აქტიური მოქმედება³².

³² Т. Г. Шавгулидзе. Необходимая оборона, Тб., 1966, с. 141; И. С. Тишкевич. Условия и пределы необходимой обороны, М., 1969, с. 179.

ი. ტიშკევიჩის შეხედულებას ვერ გავიზიარებთ. ზემოთ მოტანულ მაგალითში, მართალია, მეტყევე „რალაც აქტიურ მოქმედებას“ ახორციელებს (დადის, სუნთქავს, ელაპარაკება დამნაშავეს), მაგრამ გასათვალისწინებელია არა „რალაც აქტიური მოქმედება“, არამედ მოქმედება ან უმოქმედობა, რომელიც დამნაშავეს შესაპყრობად არის მიმართული და რომელმაც სხვა შემთხვევაში შეიძლება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა გამოიწვიოს. მეტყევეს დამნაშავეს შესაპყრობად არავითარი აქტიური მოქმედება არ ჩაუდენია. ხაფანგი მონადირემ მხეცს დაუგო. მეტყევე, რომელიც სამსახურებრივ მოვალეობას ასრულებდა ტყის მასივის შემოვლის დროს ნახა ხაფანგში გაბმული ადამიანი. მეტყევეს შეეძლო დახმარება აღმოეჩინა ხაფანგში გაბმული კაცისათვის, მაგრამ ტოვებს მას განსაცდელში.

როგორც ვიცით, დახმარების აღმოუჩენლობას კანონი სჯის. საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 130-ე მუხლის თანახმად, „სიცოცხლისათვის საშიშ მდგომარეობაში მყოფი პირისათვის აუცილებელი და აშკარად გადაუდებელი დახმარების აღმოუჩენლობა, თუ ამ დახმარების აღმოჩენა დამნაშავეს შეეძლო თავისი თავისათვის ან სხვა პირისათვის სერიოზული საშიშროების გარეშე, აგრეთვე სათანადო დაწესებულების ან პირისათვის დახმარების საპრობების შეუტყობინებლობა, ისჯება გამასწორებელი სამუშაოებით ვადით ექვს თვემდე ან საზოგადოებრივი გაკიცხვით“.

ამრიგად, მეტყევეს მოქმედება, რომელმაც ხაფანგში გაბმულ დამნაშავეს დახმარება არ აღმოუჩინა, შეიცავს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 130-ე მუხლის ნიშნებს, მაგრამ ეს მოქმედება დამნაშაულს არ წარმოადგენს, ვინაიდან დამნაშავეს შეპყრობისაკენ იყო მიმართული. მეტყევემ კონკრეტულ ვითარებაში დამნაშავე სწორედ უმოქმედობით შეიპყრო.

5. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დამნაშავეს შეპყრობისას ყოველთვის აქვს ადგილი თავისუფლების აღკვეთას. თუ დამნაშავე წინაღმდეგობას სწევს ან მიმალვას ცდილობს, მისი დაშვებაც არ არის გამორიცხული. დამნაშავე უპირისპირდება მართლწესრიგის დამცველ მოქალაქეს. ის თავისი მოქმედებით აყენებს თავის თავს ისეთ მდგომარეობაში, როცა მისი უფლებები მის შემპყრობთან შედარებით შეზღუდულია. დამნაშავე უნდა დაემორჩილოს მოქალაქეს, მას აუცილებელი მოგერიების უფლება მისი შემპყრობის მიმართ არა აქვს. მიუხედავად ასეთი ვითარებისა, დამნაშავე არ არის უუფლებო და სამართალი გულგრილი ვერ იქნება მისი ბედით. დამნაშავესათვის ზიანის მიყენების უფლება მოქალაქეს უჩნდება იმდენად, რამდენადაც ეს მის შესაპყრობად არის აუცილებელი. აქედან გამომდინარე, კანონმდებელი მოქალაქეს არ აძლევს უფლებას თუგინდ შეპყრობის

მიზნით მიყენოს დამნაშავეს ნებისმიერი ზიანი. კანონმდებელი დასაშვები ზიანის მიყენების ფარგლებს ადგენს.

საბჭოთა სისხლის სამართლის ლიტერატურაში გამოთქმულია შეხედულება, რომ მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა მართლზომიერია, თუ თავისუფლების აღკვეთა მოკლე ვადით ხდება. ი. ბაულინი თვლის, რომ დამნაშავეს დაკავება ეს არის აშკარა დამნაშავეისათვის თავისუფლების მოკლევადიანი აღკვეთა მისი სათანადო ორგანოებში წარდგენის მიზნით³³. ავტორი არაფერს ამბობს, თუ როგორ უნდა იქნეს გაგებული მოკლევადიანი თავისუფლების აღკვეთა. დავუშვათ, რომ შორეულ ტაიგაში გეოლოგიური პარტიის მუშაკებმა საშიში დამნაშავე შეიპყრეს. რომელიც 6 თვის განმავლობაში ჰყავდათ დატყვევებული. რადგან საშუალება არ ჰქონდათ დამნაშავე ხელისუფლების ორგანოებისათვის გადაეცათ. ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში გეოლოგების მოქმედება არ შეიძლება არამართლზომიერად ჩაითვალოს იმ საბუთით, რომ დამნაშავეს ხანგრძლივი დროით აღუკვეთეს თავისუფლება.

მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონი არ აყენებს პირობას, რომ დამნაშავეს თავისუფლება მოკლე ვადით აღუკვეთონ. ასეთ პირობას არც სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი აყენებს. რასაკვირველია, რაკილა მოქალაქე დამნაშავეს აკავებს იმ მიზნით, რომ იგი ხელისუფლების ორგანოს წარუდგინოს მასზე მართლმსაჯულების განსახორციელებლად, თავისუფლების აღკვეთა, როგორც წესი, მოკლევადიანი უნდა იყოს, მაგრამ როგორც ზემოთ აღნიშნული მაგალითიდან ჩანს სხვაგვარი შემთხვევებიც არ არის გამორიცხული.

უკრაინის სსრ და უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსებში დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების დაცვის თვალსაზრისით, მართლზომიერების ორ პირობას ითვალისწინებენ: 1) მიღებული ზომები აღუკლებელი უნდა იყოს დაკავებისათვის და 2) იგი უნდა შეესაბამებოდეს ხელყოფის საშიშროებას და დამნაშავეს დაკავების ვითარებას.

ესტონეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსი არ ადგენს დამნაშავეს შეპყრობის დროს დასაშვები ზიანის მიყენების ფარგლებს. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წ. 26 ივლისის ბრძანებულება „ხულოცნობისათვის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის გაძლიერების შესახებ“, შეპყრობის მიზნით დამნაშავეისათვის ზიანის მიყენებას მართლზომიერად თვლის, თუ მოქალაქე იძულებული იყო მისთვის ამგვარი ზიანი მიეყენებინა.

33. См. Ю. В. Баулин. цит. раб., с. 11.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წ. 4 დეკემბრის დადგენილების შესაბამისად დამნაშავესათვის შეპყრობის დროს მიყენებული ზიანისათვის მაშინ დგება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა თუკი დამნაშავეს დაზიანება არ იყო აუცილებელი დამნაშავეს დაკავებისათვის, ან თუმცა ასეთი ზიანის მიყენება აუცილებელი იყო, მაგრამ აშკარად არ შეესაბამებოდა ხელყოფის ხასიათსა და საშიშროებას და დაკავების ვითარებას.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია ძირითადად იზიარებს უკრაინის სსრ და უზბეკეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსებისა და სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის პოზიციას³⁴.

აქედან გამომდინარე, დამნაშავეს დაკავებისათვის დასაშვები ფარგლების გადამეტებას ადგილი აქვს იმ შემთხვევებში, 1) როდესაც მოქალაქე დამნაშავეს ისეთ ზიანს აყენებს, რომელიც არ იყო აუცილებელი მისი დაკავებისათვის (დამნაშავეს დაკავება შეიძლებოდა გაცილებით ნაკლები ზიანის მიყენებით ან ამის გარეშე) და 2) როდესაც დამნაშავესათვის მიყენებული ზიანი, მართალია, აუცილებელი იყო მისი დაკავებისათვის, მაგრამ იგი აშკარად არ შეესაბამებოდა ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმეს და დამნაშავეს საშიშროებას.

დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტების საკითხი ისმება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მოქალაქე ზიანს აყენებს დამნაშავეს. თუ მოქალაქე ზიანს აყენებს მესამე პირს, ან სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივ ინტერესებს, ასეთი მოქმედება არ შეიძლება ჩაითვალოს მოქალაქის მიერ დამნაშავეს დაკავების მართლზომიერ აქტად იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც მოქალაქე ობიექტურად აღწევს დამნაშავეს შეპყრობის მიზანს. ბუნებრივია, ამგვარ ვითარებაში არ დგება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საკითხი. თუ მოქალაქის მოქმედებაში გამორიცხულია ბრალი, ანდა ეს მოქმედება ჩადენილია უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში.

იბადება კითხვა, როდის დგება დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტების საკითხი. როდესაც ადგილი აქვს დამნაშავესათვის ზიანის მიყენებას, თუ როდესაც დამნაშავეს იპყრობენ მისთვის ზიანის მიყენების გარეშე? ვფიქრობთ, რომ დამნაშავეს დაკავებას ფარგლების საკითხი უნდა დაისვას მხოლოდ მაშინ, როდესაც შეპყრობის მიზნით მოქალაქე აშავეს დამნაშავეს.

ზოგჯერ ისეთი ვითარება იქმნება, რომ მოქალაქეს ჰგონია, ვითომ დამნაშავე შეიპყრო, სინამდვილეში კი უდანაშაულო კაცი

³⁴ См. Т. Г. Шавгулидзе. цит. соч., с. 141; И. С. Тишкевич. Право граждан на задержание преступника, М., 1974, с. 88; Советское уголовное право, ч. общия, М., 1981, с. 227 და სხვ. ასევე გაღწეული ეს საკითხი მონოლოგის სს კოდექსში.

დააკავა. საკითხავია, შეიძლება თუ არა მოჩვენებითი დამნაშავეის შეპყრობა. ან შეპყრობის დროს მისთვის ზიანის მიყენება განვიხილოთ, როგორც დამნაშავეის შეპყრობის ფარგლების გადაცილება?

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში მიუთითებენ „მოჩვენებითი დამნაშავეის“ შეპყრობის სამ შესაძლებელ შემთხვევაზე, როდესაც 1) მოქალაქე შეცდომას უშვებს მოქმედების შეფასებაში, 2) შეცდომას უშვებს დამნაშავეის პიროვნებაში და 3) შეცდომას უშვებს დამნაშავეის პიროვნულ თავისებურებაში³⁵. ვ. ტაჩენკო „მოჩვენებითი დამნაშავეის“ დაკავების განსაკუთრებულ სახედ თვლის ისეთ შემთხვევებს, როდესაც მოქალაქემ არ იცის, რომ დამნაშავეს გაუსვლელობის ხელწერა აქვს ჩამორთმეული პროკურატურის ორგანოების მიერ და აკავებს მას³⁶.

რასაკვირველია, ყველა ამ შემთხვევაში დამნაშავეის შეპყრობის მართლზომიერების პირობები დარღვეულია, მაგრამ ვერ დავეთანხმებით ვ. ტაჩენკოს, თითქოს „მოჩვენებითი დამნაშავეის“ დაკავებასთან გვექონდეს საქმე, როდესაც მოქალაქე შეცდომას უშვებს დამნაშავეის პიროვნული თვისებების შეფასებაში, ანდა აკავებს დამნაშავეს, რომელსაც შერჩეული აქვს ისეთი აღმკვეთი ღონისძიება, რომელიც თავისუფლების აღკვეთასთან არ არის დაკავშირებული. ამრიგად, „მოჩვენებითი დამნაშავეის“ შეპყრობასთან გვაქვს საქმე მაშინ, როდესაც მოქალაქე დარწმუნებულია, რომ დააკავა დამნაშავე, თუმცა სინამდვილეში შეიპყრო უდანაშაულო. ასეთ ვითარებაში დამნაშავეის დაკავების დასაშვები ფარგლების დარღვევაზე ლაპარაკი კი ზედმეტია, რადგან რეალურად ამ კონკრეტული პირის მიმართ შეპყრობის უფლება არ აღმოცენებულია.

მოქალაქის მოქმედება „მოჩვენებითი დამნაშავეის“ შეპყრობის დროს უნდა განვიხილოთ ბრალისდა მიხედვით ამ შეცდომის დაშვებაში. თუ ვითარება ისეთი შეიქმნა, რომ მოქალაქეს შეცდომაში ბრალი არა აქვს, მაშინ იგი თავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან მის მოქმედებაში ბრალის არარსებობის გამო. თუკი დადგინდა, რომ მოქალაქემ გაუფრთხილებლობა გამოიჩინა ვითარებაში, მაშინ მან შეიძლება პასუხი აგოს გაუფრთხილებელი დანაშაულისათვის.

სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები, როდესაც მოქალაქეს დამნაშავე შემოაკვდა შეპყრობის დროს. შეიძლება თუ არა ეს შემთხვევა განვიხილოთ დამნაშავეის დაკავების უფლების განხორციელებად, ან მისი ფარგლების გადამეტებად? საბჭოთა სისხ-

³⁵ См. В. Ткаченко. Задержание виновного преступника. «Советская юстиция», 1974, № 3, с. 20.

³⁶ იქვე.

ლის სამართლის ლიტერატურაში ამ საკითხზე არსებითად სხვადასხვაგვარი მოსაზრებაა გამოთქმული.

ჩვენ ვთვლით, რომ დამნაშავის მოკვლა შეპყრობის დროს დაუშვებელია. ამგვარ მოქმედებას ვერ განვიხილავთ დამნაშავის დაკავების მართლობიერ აქტად, ვინაიდან იგი არ ემსახურება მართლმსაჯულების განხორციელების მიზანს³⁷. ამ თვალსაზრისს იზიარებს ვ. ტაჩენკო; იგივე აზრია გატარებული საბჭოთა სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოშიც³⁸.

საპირისპირო შეხედულებისაა ი. ტიშკევიჩი. მას დასაშვებად მიაჩნია დამნაშავის მოკვლა მისი შეპყრობის დროს, ვინაიდან შეპყრობის მიზანი მხოლოდ დამნაშავის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა როდო არის. მისი თქმით, დამნაშავის დაკავება ემსახურება იმასაც, რომ აღუკვეთონ მას შემდგომში ანტისაზოგადოებრივი საქციელის ჩადენის შესაძლებლობა. ამ აზრისაა ი. ბაულინიც. იგივე შეხედულებაა გატარებული ბელორუსიის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოში³⁹.

ჩვენ ვთვლით, რომ დამნაშავის მოკვლა მისი შეპყრობის დროს დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მღევრისაგან თავის დახსნის მიზნით დამნაშავე თავს ესხმის მოქალაქეს და ამით აშკარა საშიშროებას უქმნის მის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას. ანდა, მართალია, დამნაშავე თავს არ ესხმის მღევარს, მაგრამ მისი თავისუფლად ყოფნა უშუალო და რეალურ საფრთხეს უქმნის გასსაკუთრებით მნიშვნელოვან ობიექტს. ასეთ შემთხვევებში დამნაშავის მოკვლის მართლობიერებას საფუძვლად გვევლინება არა დამნაშავის დაკავების უფლება, არამედ აუცილებელი მოგერიების უფლების განხორციელება.

აი მაგალითი ამ დებულების ნათელსაყოფად: ერთ-ერთ სოფელში სახალხო რაზმელებმა თოფის სროლა გაიგეს. შემთხვევის ადგილზე რომ მივიდნენ, დაინახეს მთვრალ მან-ს ორი კოლმეურნე მოუკლავს სანადირო თოფით. მკვლელობის მიზეზი ის ყოფილა, რომ დაზარალებულები მოწმედ გამოსულან მკვლელის მამის სასამართლო

³⁷ См. Т. Г. Шавгулидзе. Необходимая оборона, Тбилиси, 1966, с. 133.

³⁸ См. В. И. Ткаченко. Теоретические основы необходимой обороны и квалификации преступлений, совершенных при превышении ее пределов, автореферат докторской диссертации, М., 1982, с. 95; Советское уголовное право, ч. общая, М., 1982, с. 191.

³⁹ См. И. С. Тишкевич. Условия и пределы необходимой обороны, М., 1969, с. 187; Уголовное право БССР, ч. Общая, Минск, 1978, с. 126; Ю. В. Баулин, цит. раб., с. 14.

საქმეზე. რომელსაც მსჯავრი დადეს ომის დროს ფაშისტებთან თანამშრომლობის გამო. რაზმელები სანადირო თოფებით დაედევნენ მკვლელს, მან სროლა ატეხა, ერთ-ერთი რაზმელი მძიმედ დაიჭრა, რაზმელები კვლავ მისდევდნენ მან-ს. ურთიერთშეტაკების დროს რაზმელებმა სასიკვდილოდ დაჭრეს მან-ი. სახალხო რაზმელების მოქმედება მართლზომიერია, ისინი დააჯილდოვეს მედლებით⁴⁰.

ი. ტიშკევიჩის ეს შემთხვევა დამნაშავეს შეპყრობისას მისი მკვლელობის მართლზომიერების მაგალითად მოაქვს. სინამდვილეში დამნაშავეს მკვლელობის მართლზომიერების საფუძველი ამ შემთხვევაში აუცილებელი მოგერიებაა, ვინაიდან დამნაშავე თავს დაესხა მღევრებს⁴¹.

თუ გავიზიარებთ დებულებას, რომ დამნაშავეს დაკავების დროს მისი მოკვლა მართლზომიერი აქტია, მაშინ მოჩვენებითი დამნაშავეს მოკვლა უნდა დაკვალიფიცირდეს, როგორც გაუფრთხილებელი მკვლელობა, ანდა საერთოდ არ უნდა დადგეს სისხლის სამართლის პაპუხისმგებლობის საკითხი.

სწორედ ასე წყვეტს ამ საკითხს ვ. ტაჩენკო. მოვიტანოთ ორი მაგალითი:

გვიან ღამით მან-მა და ინ-მა გადაწყვიტეს ნაცნობი კან-ი მოენახულებინათ, მივიღწენ კან-ის სახლთან და კარზე დააკაკუნეს. კან-ი ვერ გაერკვა ვითარებაში, იფიქრა, რომ მას ყაჩაღები მიუხტნენ და თავის ძმა ვინ-ს მოუხმო საშველად. ძმის ყვირილზე ვინ-ი, რომელიც მეზობლად ცხოვრობდა, გარეთ გამოვარდა და სანადირო თოფი ჰაერში ისროლა. მან-ი და ინ-ი გაიქცნენ. ვინ-მა გადაწყვიტა დაეკავებინა ისინი, გამოედევნა მათ, ესროლა მან-ს და მოკლა იგი.

ერთ-ერთი მაღაზია გაქურდეს. ვინ-ს დაავალეს თვალყური ედევნებინა პარ-ის სახლისათვის, სადაც ნაქურდალი ნივთები ეგულებოდათ გადანახული. ღამე ვინ-მა შენიშნა, რომ პარ-ის სახლიდან ორი მოქალაქე გამოვიდა. ვინ-ი დააეჭვა უცნობების ვინაობამ და გამოკითხვა დაუწყო მათ. უცნობებმა უკმეხად უპასუხეს და გაიქცნენ. ვინ-მა ისროლა და ერთ-ერთი მოკლა. როგორც გამოირკვა, უცნობები უდანაშაულონი ყოფილან.

ჩვენი აზრით, ორთავე შემთხვევაში საქმე გვაქვს განზრახ მკვლელობასთან. მართალია, მოქალაქე შეცდა დაზარალებულის ვინაობაში, მაგრამ ნამდვილ დამნაშავეებთან რომც ჰქონოდა საქმე მას არ ჰქონდა უფლება მოეკლა იგი, რადგან არც ერთ შემთხვევაში

40 «Правда», 1966 г. 30 ноября.

41 См. И. Тишкевич. Право граждан на задержание преступника, М., 1974, с. 75.

მკვლელობა დამნაშავეს შეპყრობას და მისი მართლმსაჯულების ორგანოებში წარდგენის მიზანს არ ემსახურებოდა⁴².

ასე წყვეტს ამ საკითხს სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმიც. მაგალითად, საპატრულო სამსახურის უფროსი კან-ი დაედევნა ჭარისკაცს, რომელიც ექვმიტანილი იყო სამხედრო ნაწილის უნებართვოდ მიტოვებაში. კან-ი დაეწია ჭარისკაცს და 6—7 ნაბიჯის მანძილიდან გასროლით მოკლა იგი. აღმოჩნდა, რომ ჭარისკაცს დანაშაული არ ჰქონია ჩადენილი.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სამხედრო კოლეგიამ კან-ის მოქმედება ჩათვალა განზრახ მკვლელობად და ხელისუფლების გადამეტებად⁴³.

თუ გავიზიარებთ დებულებას, რომ დამნაშავეს შეპყრობის დროს მოქალაქეს საერთოდ არა აქვს უფლება მოკლას დამნაშავე, მაშინ მკვლელობა არ შეიძლება განხილულ იქნეს არც დამნაშავეს დაკავების ფარგლების გადამეტებად. ასეთი მოქმედება უნდა განვიხილოთ. განზრახ ან გაუფრთხილებელ მკვლელობად იმისდა მიხედვით თუ რა ბრალი ჰქონდა მოქალაქეს დამდგარი შედეგის მიმართ. არ არის გამორიცხული, რომ სათანადო პირობებში, ამგვარი მოქმედება მიჩნეულ იქნეს აფექტში ჩადენილ განზრახ მკვლელობად.

ის გარემოება, რომ დამნაშავეს მოკვლა მის შეპყრობასთან დაკავშირებით მოხდა, სასჯელის შემამსუბუქებელ გარემოებად შეიძლება განვიხილოთ.

ამრიგად, დამნაშავეს შეპყრობის დასაშვები ფარგლების დარღვევის საკითხი მაშინ დაცნება, როდესაც არსებობს ყველა პირობა, რომელიც წარმოშობს მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობის უფლებას და ამავე დროს მოქალაქე დამნაშავეს აყენებს ისეთ ზიანს, რომელიც სცილდება დამნაშავეს შეპყრობისათვის დადგენილ ფარგლებს.

§ 3. პასუხისმგებლობა დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტებისათვის

1. დამნაშავეს შეპყრობა მართლზომიერია მაშინ, თუ დარღვეული არ არის დამნაშავეს შეპყრობის მართლზომიერების ფარგლები.

⁴² См. В. И. Ткаченко. цит. работа, с. 20.

თუ გამოძიება დადგენს, რომ ზემოთ აღწერილ შემთხვევებში მოქალაქეს დამნაშავეს შეპყრობის საბაზით მისთვის სხეულის დაზიანების მიყენება სურდა, მაგრამ ვერ მოზომა და სასიკვდილოდ დაჭრა ის, მაშინ მოქმედება დაკვალიფიცირდება, როგორც გაუფრთხილებელი მკვლელობა.

⁴³ См. Бюллетень Верховного суда СССР, 1957, № 6, с. 34—35.

დამნაშავეს შეპყრობა დადგენილი ფარგლების გადამეტებით დასასა-
ჯელი მოქმედებაა, თუმცა სასჯელის შემამსუბუქებელ გარემოებას
წარმოადგენს.

დამნაშავეს შეპყრობა საამისოდ დადგენილი ფარგლების გადამე-
ტებით საზოგადოებრივად საშიში და დასასაჯელია, ვინაიდან მოქა-
ლაქე დამნაშავეს იმაზე მეტ ვნებას აყენებს, რაც აუცილებელია
მის შესაპყრობად ან მიყენებული ვნება აშკარად არ შეესაბამება ჩა-
დენილი დანაშაულის სიმძიმეს და დამნაშავეს საშიშროებას. ის ვი-
თარება, რომ მოქალაქეს ამოძრავებდა დამნაშავეს შეპყრობის და
მართლმსაჯულების ორგანოებში მისი წარდგენის მიზანი და, რომ
დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლებს გადამეტების შემთხვევებშიც კი
მოქალაქე ობიექტურად ხელს უწყობს მართლმსაჯულების განხორ-
ციელებას, მის მოქმედებას ნაკლებად საშიშს ხდის.

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არ იძლევა და-
მნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტების ცნებას, თუმცა იგი
გამომდინარეობს იმ საკანონმდებლო განსაზღვრებებიდან, რომლებ-
საც იძლევიან უკრაინის და უზბეკეთის სისხლის სამართლის კოდექ-
სები, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წ. 26 ივ-
ლისის ბრძანებულება და სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს
პლენუმის 1969 წლის 4 დეკემბრის დადგენილება. აღნიშნულ საკა-
ნონმდებლო აქტების, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლე-
ნუმის სახელმძღვანელო განმარტების და საბჭოთა სისხლის სამარ-
თლის თეორიაში გამოთქმული შეხედულებებიდან გამომდინარე შე-
იძლება დავასკვნათ, რომ დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადა-
მეტებას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც დამნაშავეს დაკავებისა და
სათანადო ორგანოებში წარდგენის მიზნით მოქალაქე მას ისეთ ვნებას
აყენებს, რომელიც აუცილებელი არ არის მისი დაკავებისათვის, ან
ვნების მიყენება თუმცა აუცილებელი იყო დამნაშავეს შესაპყრობ-
ად, მაგრამ აშკარად არ შეესაბამებოდა ჩადენილი დანაშაულის სიმ-
ძიმეს და თვით დამნაშავეს საშიშროებას.

ამრიგად, დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტება ამ ინ-
სტიტუტის მართლზომიერების ერთ-ერთი პირობის დარღვევას წარ-
მოადგენს. დამნაშავეს შეპყრობის დასაშვები ფარგლების გადამე-
ტება შესაძლებელია, თუ დაცულია ამ ინსტიტუტის მართლზომიერე-
ბის ყველა სხვა პირობა. თუ, მაგალითად, მოქალაქე იპყრობს კაცს,
რომელსაც დანაშაული არ ჩაუდენია, ანდა აკავებს დამნაშავეს თვით-
გასწორების მიზნით, მაშინ ფარგლების გადამეტებაზე ლაპარაკი ზედ-
მეტია.

აუცილებელი იყო თუ არა ამა თუ იმ ვნების მიყენება დამნაშა-
ვისათვის ეს ფაქტის საკითხია და ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში იგი

დამოუკიდებელი მსჯელობის საგანს წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს დამნაშავის დაკავების ვითარებას, დროს, დამნაშავისა და მოქალაქის ძალთა თანაფარდობას, იმას, თუ სად ზდება დამნაშავის შეპყრობა, უკაცრიელ, თუ ხალხმრავალ ადგილას. მნიშვნელობა აქვს დამნაშავის პიროვნებასაც — რეცედივისტია იგი თუ პირველად ჩაიდინა დანაშაული, არასრულწლოვანია თუ სრულწლოვანი და სხვა მისთ.

ჯიბის ქურდს კან-ს მოქალაქენი დაედევნენ. ქურდი შევარდა ერთ-ერთი სახლის სადარბაზოში და კიბეებზე აირბინა. ამ დროს ბან-მა ესროლა და მძიმედ დაჭრა. ასეთ ვითარებაში ჯიბგირის დაკავების მიზნით მისთვის ზიანის მიყენება არამართლზომიერია. ქურდს გაქცევა არ შეეძლო, ამიტომ დაჭრა არ იყო აუცილებელი მის შესაპყრობად. სწორად მოიქცა სასამართლო როცა ბან-ი დამნაშავედ სცნო რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის 108-ე მუხლის 1 ნაწილით⁴⁴.

არის შემთხვევები როცა მძიმე ვნების მიყენება კონკრეტულ ვითარებაში აუცილებელია დამნაშავის შესაპყრობად. მაგრამ მიყენებული ვნება აშკარად არ შეესაბამება ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმეს და თვით დამნაშავის საშიშროებას. ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს ფარგლების გადამეტებას მიყენებული ზიანის არათანაზომიერების გამო. როდის არის ზიანი არათანაზომიერი ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმესთან ეს უკვე დამოკიდებულია მიყენებული ზიანის და ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმის თანაფარდობაზე. ამ შემთხვევაში გარკვეული მნიშვნელობა შეიძლება მიენიჭოს თვით დამნაშავის პიროვნების საშიშროებასაც.

დამნაშავის მსუბუქად დაზიანება, ჩვენი აზრით, არ შეიძლება მივიჩნიოთ დამნაშავის შეპყრობისათვის არათანაზომიერ ღონისძიებად, რადგან იგი არ შეიძლება ჩავთვალოთ ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმესთან აშკარად შეუსაბამოდ, თუკი დამნაშავის დაკავების უფლება აღმოცენდა და არ არის დარღვეული ამ ინსტიტუტის მართლზომიერების სხვა პირობები⁴⁵.

დამნაშავის დაკავების ფარგლების გადამეტებაზე არ შეიძლება ლაპარაკი, როდესაც მოქალაქე კლავს დამნაშავეს მისი შეპყრობის დროს.

დამნაშავის დაკავების ფარგლების დარღვევა მიყენებული ზიანისა და ჩადენილი დანაშაულის არათანაზომიერების გამო, ჩვენი აზრით,

⁴⁴ «Социалистическая законность», 1970, № 8, с. 38.

⁴⁵ И. Тишкевич, цит. соч., с. 90.

იმ შემთხვევებში გვაქვს, როცა მოქალაქე დამნაშავეს სხეულის მძიმე ან ნაყლებად მძიმე დაზიანებას აყენებს.

ვფიქრობთ, რომ დამნაშავესათვის დაკავების მიზნით სხეულის მძიმე დაზიანების მიყენება დასაშვებია თუ მან განსაკუთრებით საშიში დანაშაული ჩაიდინა (ბანდიტიზმი, მკვლელობა, ყაჩაღობა, გაუპატიურება, ქურდობა, ძარცვა და სხვა), რისთვისაც შეიძლება შეეფარდოს თავისუფლების აღკვეთა 5 წლით და მეტი. დამნაშავეს სხეულის ნაყლებად მძიმე დაზიანება, მისი შეპყრობის მიზნით დასაშვებია, თუ ჩადენილია ისეთი მძიმე დანაშაული, რისთვისაც შეიძლება შეეფარდოს თავისუფლების აღკვეთა 3 წლით და მეტი.

2. საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია შეხედულება, რომ დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტება შეიძლება მხოლოდ განზრახ. ი. ტიშკევიჩი თვლის, რომ საზოგადოებრივად საშიშია დამნაშავეს დაკავებისას ფარგლების მხოლოდ განზრახ გადამეტება. ფარგლების გადამეტება გაუფრთხილებლობით მოკლებულია ამ ნიშნს და არ წარმოადგენს დანაშაულს. თუ დამნაშავეს შეპყრობისას კაცმა შეცდომა დაუშვა თავისი მოქმედების შეფასებაში და გაუფრთხილებლობით დამნაშავეს იმაზე მეტი ზიანი მიაყენა, ვიდრე მისი შეპყრობისათვის იყო საჭირო (მაგალითად, მღევარმა ფეხებში ესროლა დამნაშავეს, მაგრამ მუცელში მოარტყა ტყვია და მოკლა), პასუხისმგებლობა ზიანის გაუფრთხილებლობით მიყენებისათვის ვერ დადგება მაშინაც კი, როდესაც დამნაშავეს მოკვლა შექმნილ ვითარებაში საჭირო არ იყო⁴⁶.

ს. ბოროდინი თვლის, რომ დამნაშავეს შეპყრობა მხოლოდ გაუფრთხილებელი დანაშაულია⁴⁷. ჩვენი აზრით, არაც ერთი ზემომოტანილი დებულება სწორი არ უნდა იყოს.

დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტება, როგორც აღვნიშნეთ, ორ შემთხვევაში შეიძლება: 1) როდესაც შექმნილი ვითარების მიხედვით ზიანის მიყენება დამნაშავეს შეპყრობისათვის საჭირო არ იყო და 2) როდესაც ზიანის მიყენება აუცილებელია დამნაშავეს შესაპყრობად, თუმცა მისი სიმძიმე აშკარად აღემატება ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმეს.

პირველ შემთხვევაში მოქალაქე ითვალისწინებს, რომ დამნაშავეს შესაპყრობად არ არის საჭირო მისი დაშავება, მაგრამ მაინც, ვთქვათ, განზრახ მძიმედ უზიანებს სხეულს. მაშინ იგი მოქმედებს

⁴⁶ См. И. С. Тишкевич. цит. соч., с. 101—102.

⁴⁷ См. С. В. Бородин. Ответственность за причинение смерти или телесных повреждений в момент задержания лица, совершившего преступление, — Труды ВШ МООН РСФСР, вып. 12, М., 1965, с. 104.

თვითგასწორების მიზნით და ასეთ შემთხვევაში დამნაშავეს შეპყრობაზე ლაპარაკი საერთოდ არ ხდება.

ამგვარ შემთხვევაში მოქალაქე თუ სწორად ვერ აფასებს შექმნილ ვითარებას, თუმცა მას შეეძლო და სწორად უნდა შეეფასებინა ეს ვითარება და აზიანებს დამნაშავეს, რაც საჭირო არ იყო მისი შეპყრობისათვის, მაშინ მან პასუხი უნდა აგოს გაუფრთხილებლობით დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტებისათვის.

გადამეტების მეორე შემთხვევაში შეიძლება ადგილი ჰქონდეს როგორც განზრახვას, ისე გაუფრთხილებელ ბრალს. მოქალაქემ, ეთქვათ, იცის, რომ სხეულის მძიმე დაზიანება თავისი სიმძიმით ჩადენილ დანაშაულს არ შეესაბამება, მაგრამ დამნაშავეს შეპყრობის დროს მძიმედ აშავებს მას, ანდა ცდილობს ფეხში დაჭრას დამნაშავე, მაგრამ ვერ მოზომა და სასიკვდილოდ დაჭრა იგი.

3. უკრაინის სსრ, უზბეკეთის სსრ და ესტონეთის სსრ სისხლის სამართლის კოდექსები მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობას საზოგადოებრივი საშიშროების გამოპრიცხველ გარემოებად აცხადებენ, მაგრამ არ შეიცავენ სპეციალურ მუხლს, რომელიც აწესებს პასუხისმგებლობას დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტებისათვის. არ ითვალისწინებს პასუხისმგებლობას ამგვარი დანაშაულისათვის არც სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს 1966 წლის 26 ივლისის დადგენილება. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1956 წ. 23 ოქტომბრის დადგენილება კი თვლის, რომ პასუხისმგებლობა დამნაშავეს დაკავებისას შეიძლება დადგეს მხოლოდ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებისათვის⁴⁸.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის ეს მითითება გააკრიტიკა ნ. დურმანოვმა. იგი თვლიდა, რომ პლენუმის მითითება არ არის სწორი. მისი თქმით, არ შეიძლება ასეთ შემთხვევებში აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებაზე ლაპარაკი, რადგან არ არსებობს თვით აუცილებელი მოგერიება⁴⁹.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1969 წლის 4 დეკემბრის დადგენილებაში აღარ არის მითითება, თუ როგორ უნდა დაკვალიფიკირდეს დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტების შემთხვევები.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორეტიკოსთა უმრავლესობა თვლის, რომ დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტების შემ-

⁴⁸ См. Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР, 1924—1963, М., 1964, с. 183.

⁴⁹ См. Н. Д. Дурманов. Обстоятельства, исключаящие общественную опасность и противонаправленность деяния, М., 1961, с. 25.

თხვევები უნდა განვიხილოთ, როგორც აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტება⁵⁰.

მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა გამო-
რიცხავს მოქალაქის ანალოგიით დასჯას. სწორედ ამიტომ, ეთვლით,
რომ დაუშვებელია დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტები-
სათვის შემპყრობის იმ მუხლით დასჯა, რომელიც ითვალისწინებს
პასუხისმგებლობას აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამე-
ტებისათვის. დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტებით ზიანის
მიყენებისათვის პასუხისმგებლობა მოქმედი კანონმდებლობის მიხედ-
ვით უნდა გადაწყდეს საერთო წესით, ე. ი. როგორც განზრახი ან
გაუფრთხილებელი დანაშაულისათვის⁵¹. დამნაშავეს შეპყრობისას და-
დგენილი ფარგლების გადამეტება უნდა განიხილებოდეს სასჯელის
შემამსუბუქებელ გარემოებად.

როგორც აღვნიშნეთ, მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართლის
კანონმდებლობა კრძალავს სასჯელის ანალოგიით შეფარდებას, მაგ-
რამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ აკრძალულია მოქალაქის გამართლე-
ბა ანალოგიით.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი თავის 1969 წ.
4 დეკემბრის დადგენილების მე-5 პუნქტში მიუთითებს, რომ დამნა-
შავეს შეპყრობის შემთხვევები თუ არ არის დარღვეული საამისო
პირობები სასამართლოებმა აუცილებელ მოგერიებად უნდა განიხი-
ლონ. ეს დადგენილება ანალოგიით მოქალაქის გამართლების კარგ მა-
გალითს წარმოადგენს.

ამრიგად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმს დასა-
შვებად მიაჩნია მოქალაქის გამართლება ანალოგიით. საკითხის ასე-
თი გადაწყვეტა სწორად მიგვაჩნია.

4. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის ხარვეზად მიგ-
ვაჩნია ის, რომ მასში არ არის გათვალისწინებული მოქალაქის მიერ
დამნაშავეს შეპყრობის ნორმა.

საკანონმდებლო ხარვეზია, რომ საქართველოს სისხლის სამარ-
თლის კოდექსის განსაკუთრებულ ნაწილში არ არის ნორმა, რომე-
ლიც დააწესებს დამნაშავეს შეპყრობის ფარგლების გადამეტებისა-
თვის შემსუბუქებულ სასჯელს.

მიგვაჩნია, რომ ამ ხარვეზის გამოსასწორებლად საქართველოს
სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგად ნაწილს უნდა დაემატოს მუხ-
ლი შემდეგი შინაარსის:

50 И. С. Тишкевич, Цит. соч., с. 87 и сл.; Ю. В. Баулин, цит. раб., с. 15—16; С. В. Бородин, Цит. раб., с. 104 и др.

51 ამ აზრს იზიარებს ე. ტაჩენკო. იხ. В. И. Ткаченко. цит. раб., с. 26.

„მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობა.

დანაშაულად არ ჩაითვლება მოქმედება, რომელიც თუმცა შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედობის ნიშნებს, მაგრამ ჩადენილია დამნაშავეის შესაპყრობად მისი სათანადო სახელმწიფო ორგანოებში წარდგენის მიზნით, თუ ამასთან გადაცილებული არ იყო დამნაშავეის დაკავების ფარგლები.

დამნაშავეის დაკავების ფარგლების გადამეტებად ჩაითვლება ისეთი შემთხვევები, როცა დამნაშავეისათვის ზიანის მიყენება არ იყო აუცილებელი მის შესაპყრობად, ანდა როცა ეს ზიანი აშკარად არ შეესაბამებოდა ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმეს და დამნაშავეის საშიშროებას“.

საქართველოს სსრ სსკ 38-ე მუხლს დაემატოს 6¹ პუნქტი შემდეგი შინაარსისა: „6¹. დანაშაულის ჩადენა დამნაშავეის შეპყრობის მიზნით, თუნდაც ამისათვის დადგენილი ფარგლების გადამეტებით“.

საქართველოს სსრ სსკ განსაკუთრებულ ნაწილს დაემატოს 114¹ მუხლი შემდეგი შინაარსისა:

„მუხლი 114¹. სხეულის მძიმე ან ნაკლებად მძიმე დაზიანება დამნაშავეის შეპყრობის ფარგლების გადამეტების დროს.

სხეულის მძიმე ან ნაკლებად მძიმე დაზიანება დამნაშავეის შეპყრობის ფარგლების გადამეტების დროს, —

ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით ერთ წლამდე ან გამასწორებელი სამუშაოებით იმავე ვადით“.

უკიდურესი აუცილებლობა

§ 1. ზოგადი დებულებანი

1. უკიდურესი აუცილებლობა, საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით, ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროებისა და მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი ერთ-ერთი გარემოებაა.¹

ამ ინსტიტუტის საკანონმდებლო განსაზღვრება პირველად 1922 წლის სისხლის სამართლის კოდექსებმა მოგვეცეს. მაგალითად, საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის 1922 წლის კოდექსის მე-20 მუხლში და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების სსკ-ების შესაბამის მუხლებში მითითებულია: „სასჯელი არ დაედება იმას, ვინც სისხლის სამართლით დასასჯელ ქმედობას ჩაიდენს საკუთარი ან სხვა პირის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის ან სხვა პირადი თუ ქონებრივი კეთილყოფის გადასარჩენად ისეთი განსაცდელისაგან, რომლის სხვა ღონისძიებებით აცილება შექმნილ პირობებში შეუძლებელი იყო, უკეთუ ამ გზით მიყენებული ზნება ნაკლებად მნიშვნელოვანია, ვიდრე გადარჩენილი კეთილმდგომარეობა“.

ეს რედაქცია სრულყოფილი არ იყო, უფრო მეტიც, მას მთელი რიგი ნაკლი ახასიათებდა, კერძოდ დასაცავ ინტერესთა შორის არ იხსენიებოდა კოლექტიური ინტერესები, საკანონმდებლო ფორმულა განიხილავდა უკიდურეს აუცილებლობას ქმედობის არა საზოგადოებრივი საშიშროების, არამედ მხოლოდ დასჯადობის გამომრიცხველ გარემოებად. ეს კი, როგორც ლიტერატურაში აღინიშნა, საბჭოთა სამართლის არსს ეწინააღმდეგებოდა¹.

1922 წლის კოდექსმა უკვე მაშინაც გაათავსოვა უკიდურესი აუცილებლობის ცნება საპირისპიროდ იმ ბურჟუაზიული კოდექსებისა, რომლებიც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებას მხოლოდ საკუთარი და უახლოესი ნათესავების ინტერესების დაცვას უკავშირებდნენ.

¹ Понятковский А. А. Уголовное право РСФСР. Общая часть. М., 1924, с. 168.

მომდევნო კანონმდებლობამ ნაწილობრივ გამოასწორა 1922 წლის კოდექსების ნაკლი. უკვე 1924 წლის სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის ძირითადმა საფუძვლებმა და მის შესაბამისად დადგენილმა რესპუბლიკურმა სისხლის სამართლის კოდექსებმა გაზარდეს დასაცავ ინტერესთა სფერო და უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში კოლექტიური ინტერესების დაცვის შესაძლებლობაც გაითვალისწინეს.

აღნიშნულის შესაბამისად საბოლოოდ საქართველოს სსრ სსკ-ის 1928 წლის მე-13 მუხლი ასეთნაირად ჩამოყალიბდა: „სოციალური დაცვის ღონისძიება არ შეეფარდება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებულ ისეთ მოქმედებას, რაც ჩადენილი იქნება უკიდურესი აუცილებლობის გამო, ე. ი. ისეთი განსაცდელის თავიდან ასაცილებლად, რომლის აცილებაც შექმნილ პირობებში სხვა საშუალებით შეუძლებელი იყო, უკუუთუ ამასთანავე ამ გზით მიყენებული ვნება აცდენილ ვნებაზე წაკლებია“. მაგრამ უნაკლო არც ეს რედაქცია იყო. კვლავაც უკიდურესი აუცილებლობა საზოგადოებრივად საშუალოდ ითვლებოდა. ს. დომახინი, რსფსრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსის ანალოგიური მუხლის ანალიზის დროს, ამბობდა: „აქედან შეიძლება ის დასკვნა გაკეთდეს, რომ უკიდურესი აუცილებლობა ქმედობის მხოლოდ დასაჯლობას გამოორიცხავს“².

მოკავშირე რესპუბლიკების იმ ხანის სისხლის სამართლის კოდექსებს შორის განსხვავებული პოზიცია ჰქონდა ბელორუსიის კოდექსს, რომლის მე-11 მუხლის თანახმად, სასჯელი არ უნდა გამოყენებულიყო, თუ სასამართლო ცნობდა, რომ ქმედობა, რომელიც ჩვენებლობის პირობებში დანაშაულს წარმოადგენდა, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში იყო ჩადენილი.

ამრიგად, აღნიშნული პერიოდის სისხლის სამართლის კოდექსებში უკიდურესი აუცილებლობის საკითხში გამოვლინდა ორი, სრულელობის ინსტიტუტს განიხილავდა როგორც ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებას, სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების კოდექსები კი მას მხოლოდ სასჯელის გამომრიცხველ გარემოებად მიიჩნევდნენ³.

უკიდურესი აუცილებლობის საკანონმდებლო კონსტრუქციების ამ განსხვავების მიუხედავად, სამართლებრივი აზრი და სასამართლო პრაქტიკა მას ძირითადად საზოგადოებრივი საშიშროებისა და მართ-

2 Домахин С. А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. М., 1955. с. 7.

3 Козак В. И. Вопросы теории и практики крайней необходимости, 1981, с. 81.

წინააღმდეგობის გამომრიცხველ გარემოებათა რიცხვს მიაკუთვნებდა⁴, მოგვიანებით ეს კიდევაც აისახა სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის 1958 წლის კანონმდებლობის საფუძვლებსა და, შესაბამისად, მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსებშიც. |

|საფუძვლების მე-14 მუხლის თანახმად, „დანაშაულად არ ჩაითვლება მოქმედება, რომელიც, თუმცა შეიცავს სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედობის ნიშნებს, მაგრამ ჩადენილია უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში, ე. ი. იმ საფრთხის თავიდან ასაცილებლად, რომელიც ემუქრება საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესებს, საზოგადოებრივ ინტერესებს, ამ პირის თუ სხვა მოქალაქეთა პიროვნებას ან უფლებებს, თუ ეს საფრთხე მოცემულ გარემოებაში არ შეიძლებოდა აცდენილი ყოფილიყო სხვა საშუალებებით და თუ მიყენებული ზიანი უფრო ნაკლებმნიშვნელოვანია, ვიდრე თავიდან აცდენილი ზიანი“.|

2. ამჯერად კანონმდებელი უკიდურესი აუცილებლობის ცნების დადგენისას, უპირველეს ყოვლისა, უკვე დანაშაულის მატერიალურ განსაზღვრებას ემყარება: სამ მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობა დანაშაულს სწორედ იმიტომ არ წარმოადგენს, რომ მას საამისოდ საჭირო ძირითადი და განმსაზღვრელი ნიშნები, ხოლო პირველ რიგში საზოგადოებრივი საშიშროება აკლია.

უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებას ის გამორიცხავს, რომ მეტად ღირებული სიკეთე ნაკლებ ღირებულის ხარჯზე გადაარჩა, რაკი სხვა გზით მისი გადაარჩენა შეუძლებელი იყო.

ქმასასადამე, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა მართლსაწინააღმდეგოც არ არის. მართალია, თვით კანონი მოუთითებს, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი მოქმედება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული დანაშაულის ნიშნებს შეესაბამებაო, ხოლო, როგორც წესი, თუ მოქმედება შეესაბამება დანაშაულის შემადგენლობას, იგი იმავდროულად სისხლისსამართლებრივ მართლწინააღმდეგობასაც ნიშნავს, მაგრამ უგამონაკლისო წესი არ არსებობს. გამონაკლისს კი ის განსაზღვრავს, რომ ქმედობის შესაბამისობა დანაშაულის შემადგენლობისადმი ჯერ კიდევ როდი ნიშნავს, რომ ეს ქმედობა უეჭველად დანაშაული იყოს — არსებობს განსაკუთრებული პირობები, რომლებიც საზოგადოებრივ საშიშროებას გამორიცხავენ, ხოლო მართლწინააღმდეგობის მატერია-

⁴ იქვე.

ლურ შინაარსს სწორდ საზოგადოებრივი საშიშროება წარმოადგენს.⁵

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ამ საკითხის შესახებ გამოთქმული იყო სხვა შეხედულებაც, მის თანახმად, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება ქმედობის საზოგადოებრივ საშიშროებას არ გამოირიცხავს. მაგალითად, პროფ. ა. ტრაინინს მიაჩნდა, რომ „რამდენადაც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობის დროს აღგილი აქვს... ორი მართლზომიერი სიკეთის დაპირისპირებას, ამდენად უკიდურესი აუცილებლობის სამართლებრივი ბუნება ისეთივე არაა, როგორც აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივი ბუნება. ამიტომ არა გვაქვს საფუძველი მივიჩნიოთ, რომ უკიდურესი აუცილებლობა, აუცილებელი მოგერიების მსგავსად, გამოირიცხავს ამ ვითარებაში ჩადენილი მოქმედების საზოგადოებრივ საშიშროებას. მეორე მხრივ, უძველესია, რომ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება გამოირიცხავს ამ ვითარებაში ჩადენილი მოქმედების მართლწინააღმდეგობას. [სწორედ ამიტომ რათა შეიძლებოდეს უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებისეული მოქმედება მართლზომიერად ჩაითვალოს, კანონი განსაკუთრებულ პირობებს მოითხოვს“⁶. |

ა. ტრაინინს ეს შეხედულება გაკრიტიკებულია. ჩვეულებრივ მიუთითებენ, რომ მან ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება და მართლწინააღმდეგობა ერთმანეთს მოწყვიტა და ამით ფორმისა (მართლწინააღმდეგობის) და შინაარსის (საზოგადოებრივი საშიშროების) დიალექტიკური ერთიანობა დაარღვია. | ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება მართლწინააღმდეგობის მატერიალურ შინაარსს წარმოადგენს. მართლწინააღმდეგობა კი საზოგადოებრივი საშიშროების მხოლოდ იურიდიული, საკანონმდებლო გამოხატულება, ასახვაა საბჭოთა სისტემის სამართლის ნორმებში“⁷. „მართლწინააღმდეგობა და საზოგადოებრივი საშიშროება, როგორც დანაშაულის ნიშნები, არ შეიძლება ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს. | მართლწინააღმდეგ მხოლოდ საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა წარმოადგენს, ყოველი მართლწინააღმდეგი ქმედობა ამავე დროს საზოგადოებრივად საშიშიცაა. დანაშაულის ამ ორი ნიშნის ერთმანეთისაგან მოწყვეტა და დაპირისპირება დაუშვებელია“⁸. X

⁵ თ. წერეთელი, გ. ტყეშელაძე. მოძღვრება დანაშაულზე. თბ., 1963, გვ. 112.

⁶ Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву, М., 1951, с. 341—342.

⁷ Овезов Н. А. К вопросу об обстоятельствах, исключающих общественную опасность деяния в советском уголовном праве. Ашхабад, 1972, с. 73.

⁸ Домакин С. А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. М., 1955, с. 3.

ასეთი და ყველა ამის მსგავსი კრიტიკის მახვილი იმისკენ არის მიმართული, რის არასწორად გაგებაშიც ა. ტრაინინს ბრალს ვერ დავდებთ.

საზოგადოებრივი საშიშროებისა და მართლწინააღმდეგობის ერთმანეთისაგან მოწყვეტა მართლაც დაუშვებელია, მაგრამ ეს იმ შემთხვევაში, როცა საქმე დანაშაულის ეხება. დანაშაული მართლაც ამ ორი ძირითადი ნიშნის დიალექტიკური ერთიანობაა. მაგრამ ა. ტრაინინი დანაშაულებრივ ქმედობაზე როდი ლაპარაკობს, რაკი ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროება მართლწინააღმდეგობის გარეშე დასახა, ამით მან დანაშაულებრივი ქმედობის არსებობა იმთავითვე გამორიცხა..

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება დანაშაულის ცნებაზე გაცილებით ფართოა. ქმედობა შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში იყოს, მაგრამ დანაშაულს კი არ წარმოადგენდეს, იგი სამართლის რომელიმე სხვა დარგის ნორმას არღვევდეს. უფრო მეტიც, ქმედობა შეიძლება საზოგადოებრივად საშიში იყოს და სამართალდარღვევას კი არ წარმოადგენდეს. საზოგადოება მას მხოლოდ ზნეობრივი გაკიცხვით და აღმზრდელობითი ღონისძიებებით ებრძოდეს. ქმედობის გათვალისწინება სისხლის სამართლის კანონით, მასთან სასჯელის დაკავშირება გადააქცევს მას სისხლისსამართლებრივი მართლწინააღმდეგობის შემცველად, ე. ი. დანაშაულად.

ა. ტრაინინი სწორედ ამას ამტკიცებს. როცა მიუთითებს, რომ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა, თუმცა საშიშია საზოგადოებისათვის, მაგრამ დანაშაულს არ წარმოადგენს, მართლწინააღმდეგი არაა, რადგან არსებობს ნორმა, რომლის თანახმადაც იგი არ ისჯება, ე. ი. უკიდურესი აუცილებლობა. როგორც გამამართლებელი გარემოება, აბათილებს მართლწინააღმდეგობას, რომელსაც სისხლის სამართლის კანონში აღწერილი შემადგენლობა საერთოდ აფუძნებს.

ა. ტრაინინს შეცდომა, ვფიქრობთ, თავისი მსჯელობის იმ ნაწილში მოხდა, სადაც იგი უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილ მოქმედებას საზოგადოებრივად საშიშად აღიარებს. შეცდარი სწორედ ეს ამოსავალი დებულებაა.

ადამიანის ქცევა უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში საზოგადოებრივად სასარგებლოა და ამიტომაც, პირველ ყოვლისა, მართლზომიერი. ის რომ, უკიდურესი აუცილებლობის დროს ერთმანეთს ორი მართლზომიერი ინტერესი უპირისპირდება, ასეთ შეფასებას სრულიადაც არა ცვლის. ქინც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარე-

ბაში მოქმედებს, იცავს სოციალისტური საზოგადოებისათვის უფრო ღირებულ სიკეთეს, ნაკლებ ღირებული სიკეთის ხარჯზე და სწორედ ამით არის მისი მოქმედება სასარგებლო საზოგადოებისათვის და ამიტომ არ არის უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა მართლწინააღმდეგი, რომ მოკლებულია საზოგადოებრივ საშიშროებას. |

ის რომ, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერების აღიარებისათვის კანონი სპეციალურ პირობებს აწესებს, სრულიადაც არ შეიძლება გახდეს საფუძველი ამ ქმედობის საზოგადოებრივად საშიშად აღიარებისა. კანონის მიერ წამოყენებული პირობები მხოლოდ მიუთითებენ, რომ საზოგადოებრივი საშიშროება არ არსებობს, თუ მოქმედება ამ პირობების დაურღვევლადაა ჩადენილი. ეს პირობები აფუძნებს ქმედობის საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათსა და ამ პირობების დაწესებით სახელმწიფო უარს ამბობს ქმედობა საზოგადოებრივად საშიშად დასახოს. უკიდურესი აუცილებლობის პირობების ზოგადი მნიშვნელობა ამაში მდგომარეობს.

ა. ტრაინინმა ზემოთ განხილული შეხედულების საფუძველზე უკიდურესი აუცილებლობა და აუცილებელი მოგერიება განსხვავებული სამართლებრივი ბუნებისად აღიარა. ამ ორ ვითარებას შორის რომ განსხვავება არსებობს, ეს ეჭვს არ იწვევს. მაგრამ ისევე როგორც აუცილებელი მოგერიების დროს, უკიდურესი აუცილებლობის დროსაც ქმედობა მიმართულია სახელმწიფოებრივი, საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური ინტერესების დასაცავად. ადამიანის ქცევა, გინდა უკიდურესი აუცილებლობის და გინდა აუცილებელი მოგერიების ვითარებაში საზოგადოებრივად სასარგებლო და მართლზომიერია, ხოლო ქცევის სამართლებრივი ხასიათი ორსავე შემთხვევაში ერთნაირია. ამ თვალსაზრისით მათ შორის პრინციპული განსხვავება არ არის.

|საბჭოთა სისხლის სამართლის მიხედვით, დანაშაული მხოლოდ საზოგადოებრივად საშიში, მართლსაწინააღმდეგო ქმედობა არ არის, არამედ — ბრალეულიც. |

რა არის უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა დანაშაულის აუცილებელი ნიშნის, ბრალის მხრივ?

|კინც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში მოქმედებს, მას გათვალისწინებული აქვს და სურს, ანდა იგი ურიგდება ისეთი შედეგის დადგომას, რომელიც მესამე პირის ინტერესების დარღვევას უკავშირდება, მაგრამ მიუხედავად ამისა მისი ქცევა ბრალეულ ქმედობად ვერ განიხილება. |

როგორც ცნობილია, განზრახვისათვის აუცილებელია არა მარტო ის, რომ კაცი თავისი მოქმედების შედეგს ითვალისწინებდეს და სწაღდეს იგი, ანდა ურიგდებოდეს ამ შედეგს, არამედ ისიც, რომ შეგნებული ჰქონდეს თავისი ქცევისა და ამ ქცევის შედეგების საზოგადოებრივი საშიშროება. ამიტომ არ შეიძლება გაზიარებულ იქნეს შეხედულება, რომლის თანახმადაც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში მოქმედი პირი „...ითვალისწინებს თავისი მოქმედების შედეგს და მას სურს კიდევ მისი განხორციელება, ე. ი. იგი მოქმედებს განზრახვით. მის მოქმედებაში არის განსაზღვრული დანაშაულის შემადგენლობის სუბიექტური მხარის ნიშნები, ანუ ბრალი როგორც დანაშაულის შემადგენლობის ელემენტი“⁹.

საქმე იმაშია, რომ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში მოქმედ პირს შეგნებული აქვს საკუთარი მოქმედების საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათი. /სწორედ საზოგადოებრივი საშიშროების, განზრახვის ამ აუცილებელი ელემენტის შეგნების უარყოფას შეიძლება მივეყვანეთ დასკვნამდე, თითქოს ბრალი თანაარსია უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობისა.

ამრიგად, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილ ქმედობას დანაშაულისათვის დამახასიათებელი არც ერთი ძირითადი ნიშანი არ გააჩნია.

საკითხავია, როგორია უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობის ზნეობრივი ბუნება. ცნობილია, რომ დანაშაული და უზნეო ქცევა ერთმანეთს ყოველთვის როდი ემთხვევა. ზოველი დანაშაული უზნეობაა, მაგრამ ყოველი უზნეო ქცევა დანაშაული როდია. უზნეობის სფერო გაცილებით ფართოა, და რაკი დანაშაულის უქონლობა ჯერ კიდევ არ გვანიშნებს, რომ შესაბამისი ქცევა ზნეობის თვალსაზრისით მოწონებას იმსახურებს, ამდენად საჭიროა გაირკვეს თუ როგორ უნდა შეფასდეს ამ მხრივ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა: ზნეობრივად გამართლებულია იგი, თუ, პირიქით, უზნეო და დასაგმობია.

უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა არც ზნეობრივ გაკიცხვას იმსახურებს. ასეთი ქმედობა ზნეობრივ თვალსაზრისით მაშინაც კი გამართლებულია, როდესაც სათანადო ეკონომიკური ეფექტი მიღწეული ვერაა. არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ იმ ნიშნებს, რომელიც წერს: „იმისგან დამოუკიდებლად, გამოიწვია თუ არა ამ მოქმედებამ დადებითი ეკონომიკური რეზულტატი, იგი არსებითად მორალურად გამართლებულია, რამდენადაც იმ

⁹ Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. М., 1950, с. 63.

საფრთხის თავიდან ასაცილებლადაა მიმართული, რომელიც საბჭოთა სახელმწიფოს, საზოგადოებისა და პიროვნების ინტერესებს ემუქრება“¹⁰.

ვ. კოზაკი აღნიშნავს: „...უფრო გამართლებული იქნება, თუ ამ მდგომარეობაში ჩადენილი მოქმედების სარგებლიანობას შეფასებისას უპირატესობას ზნეობრივ მხარეს მივანიჭებთ..., რა თქმა უნდა, თუ იმავე დროს მხედველობაში ეკონომიკურ ფაქტორსაც მივიღებთ“¹¹.

• ჟეიდურესი აუცილებლობის გამო წარმომდგარი აქტის ზნეობრივ ხასიათზე ის გარემოებაც მიუთითებს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში საამისო მოქმედება შესაბამისი პირების პირდაპირ მოვალეობას წარმოადგენს, უზნეო საქციელად სწორედ ის განიხილება, თუ მათ თავისი მოვალეობა არ შეასრულეს¹².

3. ჟეიდურესი აუცილებლობის სამართლებრივი ბუნებისდა კვლად კანონმდებლის მიერ კარგად არის შერჩეული მისი ადგილი სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილის სისტემაშიც.

• ჟეიდურესი აუცილებლობის სამართლებრივი არსის გათვალისწინებით ამ ინსტიტუტის მოწესრიგება იმ ნორმებს მოსდევს, რომლებიც დანაშაულის ცნებას, ბრალის ფორმებსა და დანაშაულის სუბიექტის ნიშნებს განსაზღვრავენ. ჟეიდურესი აუცილებლობის განხილვისას ეს ცნებები აუცილებელია და მათ გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ჟეიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერების დადგენაც. •

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში არ იყო ერთიანი აზრი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებების და მათ შორის ჟეიდურესი აუცილებლობის, ადგილის შესახებ სისხლის სამართლის სისტემაში.¹

3. კირიჩენკო მიზანშეწონილად მიიჩნევდა აუცილებელი მოგერიების მოთავსებას დანაშაულის დახასიათების შემდეგ. როგორც საზოგადოებრივად საშიში მოქმედების ან უმოქმედობისა. მისი აზრით, ეს უზრუნველყოფდა უფრო სრულყოფილ განსაზღვრებას როგორც თვითონ დანაშაულის ცნებისა, ასევე აუცილებელი მოგერიების ცნებისაც, რადგან, ხაზი გაესმებოდა, ერთი მხრივ, დანაშაულის

¹⁰ Нинидзе Ф. Г. К понятию крайней необходимости в советском гражданском праве. Проблемы государства и права на современном этапе. М., 1974, вып. 8, с. 180.

¹¹ ვ. კოზაკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 33.

¹² ჟეიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტის ეს სასარგებლო ხასიათი პირველად სსრ კავშირის 1977 წლის კონსტიტუციის 65-ე მუხლსა და მოკავშირე რესპუბლიკების კონსტიტუციების შესაბამის მუხლებში აისახა.

მატერიალურ არსს საბჭოთა სისხლის სამართალში, ხოლო, მეორე მხრივ, აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერ ხასიათს¹³.

ა. ტრანიჩნი მიიჩნდა, რომ აუცილებელი მოგერიება და უკიდურესი აუცილებლობა უნდა განიხილებოდეს დანაშაულის შემადგენლობის, დანაშაულის განხორციელების ფორმებისა და სტადიების შემდეგ. მაგრამ აუცილებლად დანაშაულის ზოგადი მოძღვრების ჩარჩოებში¹⁴.

უკიდურესი აუცილებლობის განხილვა დანაშაულის სტადიებისა და თანამონაწილეობის შემდეგ სწორი არ იქნებოდა. სანამ განიხილებოდეს პასუხისმგებლობა დანაშაულებრივი საქმიანობის ცალკეული სახეებისათვის. უმჯობესია განხილული იქნეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ზოგადი საფუძვლები და შემდეგ გარემოებები. რომლებიც ამ პასუხისმგებლობას გამორიცხავენ.

ს. დომახინი აზრით, ამ საკითხის გადაჭრისას საჭიროა ერთმანეთისგან განირჩეს კანონმდებლობისა და სისხლის სამართლის კურსის სისტემა, რომლებიც, როგორც იგი აღნიშნავს, შეიძლება ერთმანეთს არც ემთხვეოდნენ. კანონმდებლობის სისტემის თვალსაზრისით მიზანშეწონილია, უკიდურესი აუცილებლობა დანაშაულის განსაზღვრას მოსდევდეს. მაგრამ კურსს ამასვე ვერ მოვთხოვთ: კურსის სისტემა, მისი თქმით, ისე უნდა იყოს აგებული, რომ სისხლის სამართლის შემსწავლელთ ცალკეულ ინსტიტუტების ჩაწვდომა გაუადვილდეს, და, მაშასადამე, პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებები დანაშაულის ცნებისა და შემადგენლობის ცალკეული ელემენტების შემდეგ უნდა განიხილებოდეს¹⁵.

იურიდიულ ლიტერატურაში ისეთი შეხედულებაც კი გამოითქვა, რომ ნორმები სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებების შესახებ, და, კერძოდ, უკიდურესი აუცილებლობის შესახებაც, საერთოდ არ უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული სისხლის სამართლის სისტემაში.

პირველად ასეთი შეხედულება წამოაყენა ნ. როზინმა, იგი მოუთითებდა, რომ მოქმედება უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში კანონით წინასწარ განსაზღვრულია როგორც მართლზომიერი და არ შეიძლება მას ადგილი ჰქონდეს სისხლის სამართალში, რომელსაც საქმე აქვს დასასჯელ, ანუ თავისი არსით მართლსაწინააღმდეგო ქმე-

¹³ Кириченко В. Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве, М.—Л., 1948, с. 16.

¹⁴ ა. ტრანიჩნი: დასახ. ნაშრ., გვ. 163.

¹⁵ ს. დომახინი: დასახ. ნაშრ., გვ. 17—18.

დობებთან,¹⁶ უკიდურესი აუცილებლობა სამართლის ზოგადი თეორიის საკითხთა წრეს განეკუთვნება¹⁶.¹

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში გამოითქვა აზრი უკიდურესი აუცილებლობის ადმინისტრაციული სამართლის სფეროში გადატანის შესახებ. ნ. ღურმანოვი წერდა: „სისხლის სამართლის კანონი სპეციალურად განსაზღვრავს აუცილებელი მოგერიებისა და უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი მოქმედების მართლზომიერებას და ამას იმიტომ აკეთებს, რომ მსგავსი ქმედობები სამართლის რომელიმე სხვა დარგით რეგლამენტირებული არაა. მაგრამ მდგომარეობა სრულიადაც არ შეიცვლება, თუ იმ ნორმებს, რომლებიც ამ ინსტიტუტებს ეხებიან, ვთქვათ, ადმინისტრაციული სამართლის ნორმათა შორის მოვათავსებთ, რაც, აქვე უნდა აღინიშნოს, ხშირად გვხვდება კიდევაც იმ მოქმედებათა მიმართ, რომლებიც დაპნაშავის დაკავებას შეეხებიან და რომლებიც ძლიერ ახლოს არიან აუცილებელ მოგერიებასთან“¹⁷.¹

იმ გარემოების ხაზგასასმელად, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობა, თუმცა შეესაბამება სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედობის ნიშნებს, მაგრამ მოკლებულია საზოგადოებრივ საშიშროებას და, პირიქით, სასარგებლოც კია საზოგადოებისათვის, ეს ინსტიტუტი საბჭოთა კანონმდებლობის სისტემაში სავსებით მართებულად ჩამოყალიბებულია როგორც სისხლისსამართლებრივი ინსტიტუტი. ეს იმას როდი ნიშნავს, ვითომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში არ შეიძლებოდეს ისეთი მოქმედების ჩადენა, რომელიც ჩვეულებრივ პირობებში სამოქალაქო, ადმინისტრაციულ ან დისციპლინურ პასუხისმგებლობას გამოიწვევდა. ამ გაგებით საფუძველი გვაქვს მივიჩნიოთ უკიდურესი აუცილებლობა დარგთაშორის ინსტიტუტად¹⁸. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ „სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამო-რიცხვა თავისთავად უკვე დისციპლინურ და ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობასაც გამოირიცხავს“¹⁹. თუკი კანონმდებელს მიაჩნია, რომ ამ ვითარებაში ჩადენილი ქმედობა, რაკი იგი სასარგებლოა საზოგადოებისათვის, დანაშაულს არ წარმოადგენს, მითუმეტეს ეს ითქმის იმ ქმედობების მიმართ, რომლებიც თუ არა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა, სამოქალაქო, ადმინისტრაციულ ან დისციპლინურ პასუხისმგებლობას გამოიწვევდნენ.¹

16 Розин Н. Н. О крайней необходимости. СПб, 1899, с. 249.

17 Дурманов Н. Д. Понятие преступления. М., 1948, с. 205—206.

18 ვ. კოზაქი. დასახ. ნაშრ., გვ. 11.

19 Дурманов Н. Д. Понятие преступления. М., 1948, с. 205—206.

4. აუცილებელ მოგერიებასთან შედარებით უკიდურესი. აუცილებლობის ინსტიტუტის მნიშვნელობა, მისი საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათის თვალსაზრისით, რამდენადმე მაინც შეზღუდულია. ეს იმიტომ, რომ საფრთხის აცილება სამართლით დაცული ინტერესებისათვის სხვა, ასევე. მართლზომიერი ინტერესებისათვის ზიანის მიყენების გზით ხდება. იმიტომაც ერთ-ერთი იმ პირობის უქონლობა, რაც საფუძვლების მე-14 მუხლით უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერებისათვის არის დადგენილი, გამოორიცხავს უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას და შესაბამის ქმედობას არა-მართლზომიერად გადააქცევს. ეს პირობებია: მოსალოდნელი საფრთხის სხვა საშუალებებით აცილების შეუძლებლობა და შედარებით ნაკლები ზიანის მიყენება, ვიდრე ის, რაც გადარჩენილ ინტერესს აუცილებლად მოელოდა.¹

უშუალოდ კანონში მითითებული პირობების გარდა სისხლის სამართლის თეორია ასეთადვე მიიჩნევს: საფრთხის წყაროს ნამდვილობას და ზიანის მიყენებას მესამე პირთა ინტერესებისათვის.²

სისხლის სამართალში ტრადიციულად მიღებულია ყველა ამ პირობების დაყოფა ორ ჯგუფად: უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების იმ პირობებად, რომლებიც მოსალოდნელ საფრთხეს ახასიათებენ, და მართლზომიერების პირობებად, რომლებიც დაცვას ეხებიან. ამრიგად, უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების ზოგადი პირობები ასე წარმოგვიდგება: „საფრთხე“ და „საფრთხის აცილება“²⁰.¹

იურიდიულ ლიტერატურაში ამ დაყოფის გამო განსხვავებული აზრია გამოთქმული. მაგალითად, ს. დომანინს მიაჩნია, რომ ეს დაყოფა საკითხის არსს ვერ გამოხატავს და უფრო ზუსტი იქნებოდა მათი დაყოფა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობის წარმოშობისა და შეწყვეტის პირობებად და უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი მოქმედების მართლზომიერების პირობებად²¹.

ბოლო ხანს ამ შეხედულებას გამოუჩნდნენ მომხრეები²².

ს. დომანინი და სხვა ავტორებიც არსებითად იმ საფრთხეზე ლაპარაკობენ, რომელიც კოლექტიურ ან ინდივიდუალურ ინტერესებს ემუქრება, და მოქმედებაზე, რომელიც ამ საფრთხის აცილებისაკენაა მიმართული. ამის შესაბამისად, პირობათა პირველი ჯგუფი იმ ვითა-

²⁰ Курс советского уголовного права. Часть Общая. Т. I, Л., 1968. с. 507; Курс советского уголовного права, Часть Общая. Т. II, М., 1970, с. 382.

²¹ ს. დომანინი, დასახ. ნაშრ., გვ. 19.

²² ვ. კოზაკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 65; Советское уголовное право. Часть Общая. Свердловск, 1972, с. 134.

რებას განსაზღვრავს, რომლის დროსაც მოქალაქეს კანონით დაცული ინტერესების გადარჩენის უფლება წარმოეშობა, ხოლო პირობათა მეორე ჯგუფი იმას ეხება, თუ რა ნიშნებით უნდა ხასიათდებოდეს ამ ვითარებაში ჩადენილი მოქმედება, რათა იგი მართლზომიერად და საზოგადოებრივად სასარგებლოდ მივიჩნიოთ.

ამრიგად, ის პირობები, რომლებიც საფრთხეს ახასიათებენ, ცალკეული გამოწვევის გარდა, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედი პირის ნებისაგან დამოუკიდებლად წარმოიქმნებიან და საფრთხის ასაცილებლად მიმართულ მის ქცევას განაპირობებენ, ხოლო დანარჩენი პირობები ნებელობით მოქმედებას ახასიათებენ.

დასადგენია, თუ როგორი უნდა იყოს საფრთხე, რომელიც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას წარმოქმნის, და ქმედობა, რომელიც ამ საფრთხის ასაცილებლად ჩადენილი. §

§ 2. საფრთხის დამახასიათებელი პირობები უკიდურესი აუცილებლობის დროს

I. საფრთხის წყაროს, რომელიც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას წარმოშობს, შეიძლება წარმოადგენდეს ადამიანის მოქმედება, ბუნების სტიქიურ ძალთა მოქმედება (წყალდიდობა, მიწისძვრა, მეწყერი, გრიგალი, ქარიშხალი, თოვლიდობა, ზვავი, ხანძარი და ა. შ.), შინაური თუ გარეული ცხოველის თავდასხმა, საშიში მწერები და მიკროორგანიზმები, რომელთაც ადამიანთა, ცხოველთა და მცენარეთა დაავადებების გამოწვევა შეუძლიათ, ქიმიური და ფიზიკური პროცესები, მომეტებული საფრთხის შემცველი მექანიზმები, ადამიანის ორგანიზმში მიმდინარე ფიზიოლოგიური და პათოლოგიური პროცესები (შიმშილი, ავადმყოფობა) და სხვა. საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობის გამომწვევი საფრთხის წყაროთა ამომწურავი ჩამოთვლა შეუძლებელია.

როგორც უკვე აღინიშნა, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება ადამიანის მოქმედებამ წარმოშვას. საკითხავია, საზოგადოებრივად საშიში უნდა იყოს ეს მოქმედება თუ აუცილებელი არ არის, რომ ასეთი იყოს?

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ეს საკითხი ერთნაირად არ წყდება. ზოგი მას დანაშაულებრივ ქცევად ახასიათებს²³. ზოგი

²³ С л у ц к и й И. И. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность, Л., 1956, с. 97.

კიდევ — საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებად²⁴, მართლსაწინააღმდეგო ქცევად²⁵. დაბოლოს, ზოგიც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარების წარმოშობ საფრთხის წყაროდ ადამიანის ყოველგვარ მოქმედებას აღიარებს²⁶.

სწორი არ უნდა იყოს შეხედულება, რომლის თანახმად უკიდურესი აუცილებლობის დროს საფრთხის წყაროდ ადამიანის მხოლოდ დანაშაულებრივი ქცევა მიიჩნევა. შეურაცხადის, მცირეწლოვანისა და იმ პირის საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა, რომელიც ფაქტობრივი შეცდომის გავლენით მოქმედებს, აგრეთვე განსახილველია საფრთხის ისეთ წყაროდ, რომელიც არსებით საშიშროებას უქმნის სახელმწიფო, საზოგადოებრივს ან ინდივიდუალურ ინტერესებს. ამ ინტერესთა დაცვა კი ამ შემთხვევაშიც, თუნდაც საამისო მოქმედება სხვის, მესამე პირთა ინტერესებს არღვევდეს, დასაშვები და სასარგებლოა.

ამის საილუსტრაციოდ იურიდიულ ლიტერატურაში ასეთი მაგალითებია მოტანილი: მოზარდები მდინარეში ბანაობდნენ და სიმაღლიდან წყალში ხტომაში ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ. ერთმა მათგანმა ასეთი ხტომის წესი დაარღვია, წყალზე მუცლით დაეცა და იღუპებოდა. გამვლელმა ამის დანახვაზე ბიჭის გადასარჩენად უნებართვოდ სხვისი ნავი გამოიყენა.

ანდა ასეთი მაგალითი, — სულით ავადმყოფმა გასართობად ტყეს ცეცხლი წაუქიდა, ტრაქტორისტმა კოლმეურნეობის ყანის გადასარჩენად უკვე დათესილი მინდორი გადახნა²⁷.

როგორც ამ შემთხვევებიდან ჩანს, ადამიანის მოქმედება საფრთხის წყაროა, თუმცა იგი დანაშაულს არ წარმოადგენს.

ასევე არ არის გასაზიარებელი შეხედულება, რომელიც იმისათვის რომ ადამიანის მოქმედება საფრთხის წყაროდ ვიცნოთ ქმედობის მართლწინააღმდეგობას მოითხოვს. საზოგადოებრივი საშიშროება მართლწინააღმდეგობაზე ფართო ცნებაა, მას დამოუკიდებელი ხასიათი აქვს და იგი მართლწინააღმდეგობის გარეშეც არსებობს. მართლწინააღმდეგობად საზოგადოებრივად საშიშ ქმედობათა მხოლოდ ნაწილია აღიარებული, დანარჩენი ნაწილი კი სამართლებრივ მოწესრიგებას არ ექვემდებარება.

გადასაქრელი რჩება საკითხი, ადამიანის ყოველმა მოქმედებამ, თუკი იგი საფრთხის წყაროა, შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის

24 ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 22—23.

25 Курс советского уголовного права. Т. II. М., 1970, с. 383.

26 Паше-Озерский Н. Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость по советскому уголовному праву. М., 1962, с. 150—152.

27 ნ. ოვეზოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 75.

ვითარება წარმოქმნას, თუ საამისოდ იგი აუცილებლად საზოგადოებრივად საშიში უნდა იყოს.

უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში მოქმედი პირის უფლება საზოგადოებრივი საშიშროების მომენტიტ არ უნდა იზღუდებოდეს; იგი მართლზომიერადვე უნდა დარჩეს იმ შემთხვევაშიც, თუ საფრთხის წყაროს აღამიანის მოქმედება წარმოადგენს, რომელიც საზოგადოებრივად საშიში არ არის. ლიტერატურაში ასეთ თვალსაზრისს იზიარებენ ნ. პაშე-ოზერსკი, ი. ფილანოვსკი, ვ. კოზაკი²⁸. მაგრამ ნ. პაშე-ოზერსკის მიერ ამ შეხედულების განსამტკიცებლად მოტანილი მაგალითები ეკვს იწვევს. იგი წერს: „ასევე არცთუ იშვიათად უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას წარმოშობს აღამიანის მოქმედება, რომელიც საზოგადოებრივად საშიში არ არის. ეს კარგად ჩანს ტროლეიბუსის მძღოლ ლას-ის საქმიდან. რათა ტროლეიბუსს მეეზოვე რიაბცოვა არ გაეტანა, რომელიც ქუჩას გვიდა და ტროტუარზე დროულად არ ავიდა (რაც, საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებას, რა თქმა უნდა, არ წარმოადგენს), ლას-მა ტროლეიბუსს მიმართულება შეუცვალა, ხეს დააჯახა იგი და ამით დააზიანა“²⁹.

მეორე ადგილას იგივე ავტორი აღნიშნავს, რომ „აღამიანის მოქმედება, რომელიც საზოგადოებრივ საშიშროებას არ წარმოადგენს ხშირად საფრთხის წყაროა უკიდურესი აუცილებლობის დროს. მაგალითად, ვინმემ ბრალის გარეშე თავისი ან სხვისი სახლი გადაწვა, შემდეგ კი თავისი სიცოცხლის გადასარჩენად რაიმე ნაკლებ ღირებულო საზოგადოებრივი ან ინდივიდუალური სიკეთე ხელყო“³⁰. მაგრამ ორსავე ამ შემთხვევაში საფრთხის შემქმნელი ქმედობა საზოგადოებრივად საშიშია.

პირველ შემთხვევაში საფრთხე შექმნა მეეზოვემ, რომელმაც ტროლეიბუსის მძღოლის მიერ მიცემული გამაფრთხილებელი ნიშანი უგულვებელყო, რომელიც ვარაუდობდა, რომ მას გზას მისცემდნენ³¹. რიაბცოვამ დაარღვია ქუჩაში მოძრაობის წესები და ამით ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა ჩაიდინა. უმართებულო იქნებოდა უარგვეყო საზოგადოებრივი საშიშროება ადმინისტრაციული მართლდარღვევების დროს.

²⁸ ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 141—142; Филиновский И. Г. Влияние поведения потерпевшего на ответственность субъекта преступления. „Советская юстиция“, 1972, № 14, с. 14. ნ. კოზაკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 75—76.

²⁹ იქვე.

³⁰ ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 152.

³¹ ნ. ოვეზოვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 6.

რაც შეეხება მეორე შემთხვევას, აქ, შეიძლება მხოლოდ იმაზე მივუთითოთ, რომ ადამიანის მიერ საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა შეიძლება ჩადენილი იქნეს როგორც ბრალეულად, ისე ბრალის გარეშეც. საფუძვლების მე-3 მუხლში გადმოცემული დებულების თანახმად, „სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა ეკისრება და სასჯელი ედება მხოლოდ იმ პირს, ვინც განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩაიდინა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა“. აქედან გამომდინარეობს, რომ საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის ჩადენა შეიძლება ბრალის, განზრახვის თუ გაუფრთხილებლობის გარეშეც. ამაზევე მიუთითებს საფუძვლების მე-11 მუხლი, რომელიც შეურაცხაობას განსაზღვრავს: შეურაცხი პირი არ შეიძლება ბრალეულად მოქმედებდეს, მაგრამ მან შეიძლება ობიექტურად საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა ჩაიდინოს; საზოგადოებრივი საშიშროება გამოხატავს ქმედობის ობიექტურ წინააღმდეგობას სოციალისტურ საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი და, ბრალის ცნებისაგან განსხვავებით, ობიექტური შინაარსის შემცველი ცნებაა³².

თუმცა ავტორის მიერ მოტანილი მაგალითები წამოყენებულ დებულებას ვერ ადასტურებენ, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ იგი უნდა უარყვოდ. ამის დასტურად ასეთი მაგალითი გამოდგება: ექთანი ექიმის დანიშნულ წამალს უკეთებს ავადმყოფს ბინაზე; ავადმყოფი ამ წამლის მიმართ ალერგიული აღმოჩნდა და კომატოზურ მდგომარეობაში ჩავარდა, სავსებით მართლზომიერი იქნება იმ პირის მოქმედება, ვინც ავადმყოფის საავადმყოფოში მისაყვანად დაუკითხავად სხვისი ავტომატურად ისარგებლებს.

ამრიგად, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება შექმნას საზოგადოებრივ საშიშროებას მოკლებულმა მოქმედებამაც.

უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება თანამდებობის პირის მხოლოდ უკანონო მოქმედებამ წარმოშვას. საერთოდ კი, ამ საკითხის თაობაზე იურიდიულ ლიტერატურაში არაა ერთიანი აზრი. მაგალითად, ნ. პაშე-ოზერსკის მიაჩნია, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება შექმნას თანამდებობის

32 თ. წერეთელი, გ. ტყეშელაშვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 55—56.

პირის მხოლოდ „აშკარა დანაშაულებრივმა მოქმედებამ“³³. ასეთი შეზღუდვა სწორი არ უნდა იყოს. უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება გამოიწვიოს თანამდებობის პირის არა მხოლოდ აშკარა, დანაშაულებრივმა, არამედ ყოველმა უკანონო მოქმედებამ, მაგრამ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი მოქმედების მართლზომიერების ერთ-ერთ საფუძველს საფრთხის სხვა საშუალებით თავიდან აცილების შეუძლებლობა წარმოადგენს. თანამდებობის პირის ყოველმა უკანონო, მათ შორის დანაშაულებრივმა მოქმედებამ არ შეიძლება წარმოქმნას ეს მდგომარეობა, არამედ მხოლოდ ისეთმა, რომლისგანაც წარმოშობილი საფრთხის თავიდან აცილება სხვა საშუალებით შეუძლებელი იყო³⁴.

აღნიშნულის ნათელსაყოფად ლიტერატურაში მოტანილია ასეთი მაგალითი: მთავარი ბუღალტერი დათხოვნის მუქარით აიძულებს მოლარეს სიყალბე ჩაიდინოს. მოლარე, თუ სიყალბეს ჩაიდენს უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებით თავს ვერ იმართლებს. თუმცა მთავარი ბუღალტრის მოქმედება ფორმითაც და არსებითადაც უკანონოა, მაგრამ მოლარის მიერ სიყალბის ჩადენა საფრთხის თავიდან აცილების უკიდურესი საშუალება არ იყო³⁵.

ადამიანის მოქმედება, როგორც საფრთხის წყარო, შეიძლება ფიქიური ან ფიზიკური იძულებით გამოიხატოს. საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, რომ ფიზიკურმა იძულებამ არ შეიძლება გამოიწვიოს უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა, რადგან მის დროს ადამიანი უბრალო იარაღია სხვა ადამიანის ხელში და მიყენებული ვნება არ არის იძულებული პირის ქცევის შედეგი, არ გამოხატავს მის ნებას, იგი მოკლებულია შესაძლებლობას სხვაგვარად იმოქმედოს. ამიტომაცაა ფიზიკური იძულების დროს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა გამორიცხული³⁶.

„ფიზიკური იძულება, რომელიც ადამიანს გადააქცევს ბრმა იარაღად სხვის ხელში, ანდა, რომელიც საშუალებას ართმევს მას აღასრულოს თავისი სამართლებრივი მოვალეობა, განხილული უნდა იქნეს დაუძლეველი ძალის წესებისამებრ, რამდენადაც ამ შემთხვევაში პირი სავსებით კარგავს შესაძლებლობას იმოქმედოს საკუთარი შეხედულების მიხედვით“³⁷.

33 ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 154.

34 ვ. კოზაკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 81.

35 ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 26.

36 ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 157.

37 ი. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 98.

„ფიზიკური იძულების დროს არ შეიძლება წამოიჭრას საკითხი უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ. ფიზიკური იძულების დროს, როდესაც პირი მოკლებულია შესაძლებლობას საკუთარი შეხედულებით იმოქმედოს ან თავი შეიკავოს მოქმედებისაგან, არ გვექნება იმ პირის მოქმედება ან უმოქმედობა, ვის მიმართაც ფიზიკური იძულებას იყენებენ. იგი მხოლოდ იარაღს წარმოადგენს მოქალაქის ხელში და არ შეუძლია სხვაგვარად მოიქცეს“³⁸.

როგორც სამართლიანად არის მითითებული ლიტერატურაში, ადამიანის მოქმედება, ჩადენილი დაუძლეველი ფიზიკური ძალის ზემოქმედებით (*vis absoluta*), ანუ ისეთ პირობებში, როდესაც მოქმედის ნება სავსებით დათრგუნულია და იგი მხოლოდ ბრმა იარაღს წარმოადგენს მოძალადის ხელში, არ შეიძლება განვიხილოთ უკიდურესი აუცილებლობის წესებისამებრ; აქ საერთოდ არა გვაქვს მოქმედება ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით. მაგრამ ყურადღების გარეშე არ უნდა დარჩეს ფიზიკური იძულების ისეთი შემთხვევები, როდესაც ეს იძულება დაუძლეველი არაა, როდესაც იგი არ გადააქცევს ადამიანს მოძალადის ნების ბრმა ამსრულებლად. მაგალითად, ადამიანს აწამებენ, რათა მან სახელმწიფო საიდუმლო გასცეს. ასეთ შემთხვევაში მოქმედების თავისუფლება სავსებით როდია წართმეული; წამებული არ არის მოკლებული არჩევანის შესაძლებლობას და ამდენად მისი ქცევა სამართლებრივი შეფასების გარეშე ვერ დარჩება. ამიტომ, ამ შემთხვევაში შეიძლება აღვიღოთ ექნეს უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას.

რაც შეეხება ფსიქიურ იძულებას (*vis compulsiva*), ავტორთა დიდი უმრავლესობა იმ აზრისაა, რომ ეს შემთხვევები უკიდურესი აუცილებლობის წესისამებრ უნდა გადაიჭრას, ე. ი. ადამიანი, რომელიც ფსიქიური იძულების ზეგავლენით დანაშაულებრივ ქმედებას ჩაიდენს, მხოლოდ იმ შემთხვევაში განთავისუფლდება სისხლის-სამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, თუ მისი მოქმედება უკიდურესი აუცილებლობისათვის დამახასიათებელ ყველა ნიშანს შეიცავს, სახელდობრ, თუ საფრთხეში მყოფი სიკეთის გადარჩენის სხვა საშუალება არ არსებობდა და გადარჩენილი სიკეთე დაღუპულ სიკეთეზე მეტი ღირებულებისა იყო. ამასთან, საფრთხის მუქარა ნამდვილი უნდა იყოს, ე. ი. მისი დაუყოვნებლივ აღსრულების რეალური საშიშროება უნდა არსებობდეს.

საკითხის ასეთ დაყენებას თავის დროზე მხოლოდ ა. ტრაინინი ეწინააღმდეგებოდა, იგი წერდა: „უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას აღიარებენ მაშინაც, როცა პირი მუქარის ზეგავლენით

გადასცემს ბანდიტებს მისთვის ჩაბარებულ ქონებას... თუმცა აქ მსხვერპლის მიმართ სასჯელი არ გამოიყენება იმიტომ კი არა, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა არსებობდა, არამედ იმიტომ, რომ არ არსებობს თვით „მოქმედება“ სისხლისსამართლებრივი გაგებით: პირი სიკვდილის მუქარის გავლენით ემორჩილება თავდამსხმელს და მოქმედებს როგორც მისი ნების ბრმა შემსრულებელი, როგორც იარაღი მის ხელში, და სწორედ ამიტომ შეიძლება დადგეს საკითხი სასჯელის გამოუყენებლობის თაობაზე“³⁹.

ამრიგად, ა. ტრაინინმა ფსიქიური იძულება დაუძლეველი ფიზიკური იძულების შემთხვევებს გაუთანაბრა და ამ უკანასკნელის წესის მიხედვით გადაჭრა იგი. ეს კი სწორი არაა.

ფსიქიური იძულების დროს ადამიანის ნებაა თავისუფალი გამოვლენის კიდევ უფრო დიდი და მეტი გასაქანი ეძლევა, ვიდრე დასაძლევია ფიზიკური იძულებისას: კაცი არ არის მოკლებული არჩევანის შესაძლებლობას იმოქმედოს ამგვარად თუ სხვაგვარად, დათუ ასეთ ვითარებაში მან უფრო მეტად ღირებული სიკეთის დალუპვა არჩია, მოქმედება საზოგადოებრივად საშიშია და პასუხი უნდა აგოს სისხლის სამართლის წესით. პირიქით, ქცევა მართლზომიერი იქნება, თუკი იგი უკიდურესი აუცილებლობის მოთხოვნებს აკმაყოფილებს.

სამართლით დაცული ინტერესები შეიძლება დაზიანდეს არა მარტო მოქმედებით, არამედ უმოქმედობითაც. მაგრამ შეიძლება თუ არა, რომ დანაშაულებრივმა უმოქმედობამ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა წარმოშვას?

ამ საკითხს ექიმის უმოქმედობის მაგალითზე იხილავს ს. დომახინი. იგი წერს: „ასეთ შემთხვევაში, თუ ავადმყოფს დახმარებას აღმოუჩენს სხვა პირი, მაგრამ მესამე პირთა ინტერესების დარღვევის ფასად (მაგალითად, ძალად ჩაიგდებს ხელში მანქანას ავადმყოფის საავადმყოფოში მისაყვანად), საფრთხის წყაროს ავადმყოფობა წარმოადგენს და არა ექიმის უმოქმედობა... უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა ექიმის უმოქმედობას როდი წარმოუქმნია. საფრთხის წყაროს წარმოადგენს ავადმყოფობა, რომელმაც საშიშროება შეუქმნა ადამიანის სიცოცხლეს“⁴⁰.

ამრიგად, გამოდის, რომ დანაშაულებრივი უმოქმედობა უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებას ვერ წარმოშობს. ეს კი სინამდვილეს არ შეესაბამება და ამის დასამტკიცებლად თვით დომახინის მიერ მოტანილი მაგალითიც გამოგვადგება. რომ ამ შემთხვევაში საფრ-

³⁹ Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления, М., 1957, с. 329.

⁴⁰ ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 25—26.

თხის წყაროს ავადმყოფობა კი არ წარმოადგენს, არამედ ექიმის უმოქმედობა, ამას საქ. სსრ სსკ-ის 131-ე და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების სსკ-ების შესაბამისი მუხლებიც ადასტურებს. ეს მუხლები საგანგებოდ ითვალისწინებენ ამ შემადგენლობას, როგორც ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საფრთხის შემქმნელ დელიქტს.

საქმე ისაა, რომ ასეთი მიდგომა საკითხისადმი შემდეგი დასკვნის უფლებას იძლევა: თუ საფრთხის წყაროდ ექიმის უმოქმედობას მივიჩნევთ, მაშინ ზიანის მიყენება იმ პირის ინტერესებისათვის, ვინც უმოქმედობას იჩენს (ამ შემთხვევაში ექიმისათვის) უნდა გადაწყდეს არა უკიდურესი აუცილებლობის, არამედ აუცილებელი მოგერიების წესებისამებრ; საპირისპირო შემთხვევაში კი ექიმის იძულება, რათა მან იმოქმედოს, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილად უნდა მივიჩნიოთ რამდენადაც ზიანს მესამე პირი (ექიმი) განიცდის და არა უშუალო წყარო საფრთხისა.

მაშასადამე, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება წარმოშვას აქტიურმა ქცევამაც, მოქმედებამ, და იმის უმოქმედობამაც, ვინც ვალდებული იყო და შეეძლო კიდევაც სათანადოდ ემოქმედა.

ასევე უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება გამოიწვიოს იმის წინარე მოქმედებამაც, ვინც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ამ დროს პასუხისმგებლობის საკითხი მისი ბრალის ხასიათის კვალობაზე უნდა გადაწყდეს. კერძოდ, თუ იგი თავისი მოქმედებით განზრახ უქმნის საფრთხეს რაიმე სიკეთეს, რათა შემდეგ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობის მომიზეზებით, მესამე პირის ინტერესები დააზიანოს, მისი მოქმედება უკიდურესი აუცილებლობის პროვოკაციად განიხილება და იგი საერთო საფუძვლით პასუხს აგებს განზრახვი დანაშაულის ჩადენისათვის.

მაგრამ ფსიქიური დამოკიდებულება თავის მიერვე შექმნილი საფრთხისადმი შეიძლება სხვა ელფერისაც იყოს. სახელდობრ, კაცმა განზრახ შეუქმნა საფრთხე სამართლით დაცულ ინტერესს, მაგრამ ამ საფრთხის აცილებას ან სულაც არ ითვალისწინებდა, ანდა, თუ ითვალისწინებდა, საფრთხის ასაცილებლად გარეშე სიკეთის ხელყოფა აზრად არ ჰქონია. მაგრამ საფრთხის წარმოქმნის დროს გადაწყვიტა, აეცილებინა იგი მესამე პირთა მართლზომიერი ინტერესების დაზიანების გზით. ასეთი ვითარება შეიძლება ნებაყოფლობით მიტოვებული დანაშაულის დროსაც შეიქმნას. საფრთხის ასაცილებლად მიმართული მოქმედება საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათს აქაც

ინარჩუნებს, თუკი იგი უკიდურესი აუცილებლობის აქტისათვის აუცილებულ პირობებშია ჩადენილი.

თქმული, მით უფრო ძალაშია, როცა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა გამოწვეულია მოქმედი პირის გაუფრთხილებლობით, ანდა ბრალის გარეშე.

ამრიგად, პირი პასუხს აგებს უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობის შექმნისათვის ბრალის ზარისხის კვალობაზე, თუ მისი შემდგომი მოქმედებანი დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების შესაბამისი არ იქნა, მაგრამ განთავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან თვით იმ ვნებისათვის, რაც ამ ვითარებაში გამოიწვია.

საწინააღმდეგო მიდგომა საკითხისადმი საზოგადოებისათვის უფრო მნიშვნელოვანი სიკეთის დაღუპვისა და დაუსაბუთებლად მსჯავრის დადების მომასწავებელი იქნებოდა. გარდა ამისა, საფრთხის შემქმნელს არ ექნებოდა კანონიერი საფუძველი საფრთხის ასაცილებლად ემოქმედა, მაშინ როცა გარეშე პირი ასეთი უფლებით აღჭურვილი იქნებოდა. თუმცა იმას, ვინც საფრთხე წარმოშვა, როგორც წესი, მეტი შესაძლებლობა აქვს ხოლმე, ეს საფრთხე ნაკლები ვნების ფასად გააქარწყლოს. ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ მესამე პირებს, რომელთა ინტერესებიც ირღვევა, გაუჩნდებოდათ აუცილებელი მოგერიების უფლება ამ ინტერესების დასაცავად.

ამრიგად, უკიდურესი აუცილებლობის მხოლოდ პროვოკაცია არ გამოირცხავს იმ პირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, ვინც იგი თავისი ბრალეული მოქმედებით გამოიწვია⁴¹. საფრთხის შექმნის დანარჩენი შემთხვევები უკიდურესი აუცილებლობის წესისამებრ უნდა გადაწყდეს⁴².

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ეს დავას არ იწვევს, მაგრამ ა. ტრაინინის მიერ თავის დროზე გამოთქვა შეხედულება, რომელიც ამ საკითხისადმი განსხვავებულ მიდგომას ამჟღავნებს. იგი წერდა: „...უკიდურესი აუცილებლობის დროს პირი მისი ბრალის გარეშე შექმნილი მდგომარეობის გამო, იძულებულია ზიანი მიაყენოს.

41 ვ. კოზაკის აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მოაქვს ასეთი მაგალითი სასამართლო პრაქტიკიდან: ცენტრალური სახელმწიფო სატყეო ნაყრძალის უფროსმა მეცნიერმა თანამშრომელმა პარ-მა მოკლა დათვი, რომელიც ვითომდა მას თავს ესხმოდა. საქმის მასალებით კი დამტკიცდა, რომ პარ-მა დათვის თავდასხმის პროვოკაცია მოაწყო იმ მიზნით, რათა შემდეგ მოეკლა იგი (იხ. ვ. კოზაკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 79).

42 ი. ს. ლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 106—107; ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 66; ნ. ვეზოვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 77; ვ. კოზაკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 77—78.

სხვა პირს⁴³. გამოდიოდა, რომ იმისათვის, ვინც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება ბრალეულად შექნა, გამორიცხულია შესაძლებლობა იმოქმედოს ამ ვითარებისა და მიხედვით.

ზოგჯერ საფრთხის წყაროს ადამიანის ორგანიზმის ფიზიოლოგიური თუ პათოლოგიური მდგომარეობა ან პროცესები (შიმშილი, ავადმყოფობა თუ სხვ.) წარმოადგენს და ხშირად ამ გზით წარმომდგარი საფრთხის თავიდან აცილება მხოლოდ სხვა, სამართლით დაცული ინტერესების დარღვევის ფასად არის შესაძლებელი. მაგალითად, სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ 1945 წ. 22 აგვისტოს განჩინებით ინ-ისა და ან-ის საქმის გამო სცნო, რომ სურსათის მოპარვა გეოლოგიური პარტიის საწყობიდან ჩადენილი იყო მათ მიერ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში, ვინაიდან ტუნდრაში უსურსათოდ დარჩენილებს. მათ შიმშილით სიკვდილი ელოდათ⁴⁴. ასევე უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ 1947 წ. 4 იანვრის განჩინებით ბან-ის საქმის გამო უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება აღიარა და აღნიშნა, რომ „ბან-ის მიერ სამართლებრივი ვალდებულების დარღვევის მიზეზს მისი ბავშვის ავადმყოფობა წარმოადგენდა“⁴⁵.

უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება ცხოველთა თავდასხმამაც შექმნას. საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში და პრაქტიკაში ეს დებულება ექვს არ ბადებს. მ. იაკუბოვიჩს მოაქვს ასეთი მაგალითი სასამართლო პრაქტიკიდან. კოლმეურნეობის სანაშენო ბუღამ აიწყვიტა და გზაზე მიმავალი ქალისაკენ გაექანა. ქალის ყვირილზე გამოეშურა მკედელი, რომელმაც ბუღას კეტით ორივე წინა ფეხი გადაუმტვრია და ამით კოლმეურნეობას ზარალი მიაყენა. სასამართლომ მკედლის მოქმედება უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილად მიიჩნია და გაამართლა იგი⁴⁶.

დავობენ იმაზე, უკიდურესი აუცილებლობისა თუ აუცილებელი მოგერიების წესებისამებრ უნდა გადაიკრას ის შემთხვევები, როდესაც თავდასხმის იარაღად ვისიმე ცხოველია გამოყენებული.

⁴³ Трайнин А. Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. М., 1951. с. 339.

⁴⁴ Судебная практика Верховного суда СССР 1945. М., 1947, вып. 8, с. 10—11.

⁴⁵ Судебная практика Верховного суда СССР 1947, вып. I, М., 1947, с. 22.

⁴⁶ Якубович М. И. Учение о необходимой обороне в советском уголовном праве. М., 1957, с. 80.

ს. დომახინს მიაჩნია, რომ ამ დროს ზიანდება იმ პარტია ინტერესები, რომელთაც საფრთხის შექმნასთან არავითარი კავშირი არ აქვთ და, მაშასადამე, მსგავსი შემთხვევება უკიდურესი აუცილებლობის წესის საფუძველზე უნდა მოწესრიგდეს⁴⁷. ა. პიონტკოვსკი და ნ. პაშე-ოზერსკი ამ საგანზე პირდაპირ არას ამბობენ. ოღონდ საყოველთაოდ აღიარებულ იმ დებულებაზე მიუთითებენ, რომ „თავდაცვა სხვისი ცხოველის (მაგალითად, სხვისი ძაღლის) თავდასხმისაგან უკიდურესი აუცილებლობის წესების მიხედვით უნდა განიხილებოდეს, რადგან ასეთ შემთხვევაში არა გვაქვს მართლსაწინააღმდეგო თავდასხმა გამოწვეული ვისიმე მოქმედებით“⁴⁸.

ლიტერატურაში სამართლიანად აღინიშნა, რომ ამ საკითხის გადაჭრისას მთავარი ის კი არ არის, თუ ვის ეკუთვნის ცხოველი, არამედ ის. იყენებს თუ არა ადამიანი ამ ცხოველს თავდასხმის იარაღად⁴⁹.

არ შეიძლება არ დავეთანსოთ თ. შავგულიძის მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც. „როცა ცხოველი გამოყენებულია ადამიანის მიერ თავდასხმის იარაღად, საფრთხე წარმოდგება არა ნივთისაგან, არამედ ადამიანისაგან, რადგან ამ შემთხვევაში ხელმოყოფა არა ცხოველი, არამედ ის, ვინც მას თავდასხმის იარაღად იყენებს, და ამიტომ საფრთხის უვნებელსაყოფი ღონისძიებები იმ პირისა, ვინც თავს იცავს აუცილებელი მოგერიების აქტად უნდა განიხილებოდეს“⁵⁰.

ბუნების სტიქიური ძალები — წყალდიდობა, ხანძარი, გრგავლი, მიწისძვრა და სხვ. უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობის წარმოშობ საფრთხის წყაროდ მხოლოდ მაშინ განიხილება. როდესაც ადამიანს აქვს გარკვეული მოქმედების შესაძლებლობა. ამის გარეშე მისი მოქმედება მოკლებულია მნიშვნელობას სისხლის სამართლის თვალსაზრისით და მხოლოდღა დაუძლეველი ძალა გვაქვს.

სასამართლო პრაქტიკაში ცნობილია ვინმე ვინის საქმე, რომელიც გორკის ავტოპარხნის მოსკოვის კანტორაში მუშაობდა. იგი გაგზავნეს ორეხოვო-ზუევოში საქონლის ჩამოსატანად. სატვირთო ავტომანქანიდან, რომლითაც იგი უკან ბრუნდებოდა, საქონლის ნაწილი გაიტაცეს. ეს იმიტომ მოხდა, რომ ვინ-მა გზის ერთ ნაწილი (100 კმ) მანქანის კაბინაში გაატარა; დიდხანს ძარაში ყოფნა მას არ შეეძლო, რადგან ძლიერი ყინვები იდგა, ხოლო აღმინისტრაციას იგი თბილი ტანსაცმლით არ უზრუნველუყვია. სსრ კავშირის უმა-

47 ს. დომახინი, დასახ. ნაშრ., გვ. 22—23.

48 Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права, М., 1970, т. 2, с. 383; ნ. პაშე-ოზერსკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 45

49 ვ. კოზაკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 71.

50 Шавгулидзе Т. Г. Необходимая оборона, Тбилиси, 1966, с. 68.

ლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ 1945 წ. II აპრილის განჩინებით მიუთითა, რომ „ვინ-ი მოქმედებდა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში და მსჯავრის დადება მისთვის რსფსრ-ის სსკ-ის III-ე მუხლით უსაფუძვლოა“⁵¹.

2. უკიდურესი აუცილებლობის აქტის მართლზომიერების ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა, რომელიც საფრთხეს უნდა ახასიათებდეს, ის არის, რომ იგი, საფრთხე, ნამდვილად უნდა არსებობდეს.

თავდაპირველად საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ამას არ ითვალისწინებდა. იგი მხოლოდ იმის აღნიშვნით იფარგლებოდა, რომ იმ ვითარებაში სხვა საშუალებით საფრთხის აცილება შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო.

6. პაშე-ოზერსკის და ვ. კოზაკს მიაჩნიათ, რომ ამ პირობის თაობაზე საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა რაიმე მითითებას არც ახლა შეიცავს, და რომ ეს მოქმედი კანონმდებლობის არსებითი ხარვეზია⁵². ამ მოსაზრების გაზიარება არ შეიძლება. საფუძვლების მე-14 მუხლში და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კოდექსების შესაბამის მუხლებში ლაპარაკია იმ საფრთხის აცილებაზე. „რომელიც სამართლით დატულ ინტერესებს ემუქრება“ (ხაზგასმა ჩვენია. — ლ. ს.), ე. ი. საფრთხეზე, რომელიც მოქმედებას იჩენს, ე. ი. არსებულ საფრთხეზე.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაშიც, როდესაც უკიდურესი აუცილებლობის აქტის მართლზომიერების ამ პირობაზე მიუთითებენ ყოველთვის აღნიშნავენ, რომ საფრთხე არსებული და რეალური უნდა იყოს⁵³.

რამდენადმე განსხვავებულად უდგება ამ საკითხს ნ. პაშე-ოზერსკი, რომელსაც მიაჩნია, რომ თვით სიტყვა „საფრთხე“ ისეთ მდგომარეობას გამოხატავს, როდესაც ყოველსავე წუთს მოსალოდნელია ინტერესის დარღვევა. ამ მოსაზრებით, არ მიგვაჩნია საჭიროდ. ამბობს იგი, რომ უკიდურესი აუცილებლობის აქტის მართლზომიერებისათვის საფრთხის რეალურობა და ნამდვილობა საგანგებოდ მოითხოვებოდა⁵⁴.

⁵¹ Судебная практика Верховного суда СССР, М., 1945, вып. IV. (XX), с. 6.

⁵² კოზაკი დასახ. ნაშრ., გვ. 84.

⁵³ იხ. ი. ს. ლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 100; ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 41.

⁵⁴ პაშე-ოზერსკი დასახ. ნაშრ., გვ. 148. უნდა ითქვას, რომ ავტორის ეს ნათქვამი ეწინააღმდეგება მისსავე მანამდელ განცხადებას, თითქოს ღღეს მოქმედი საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა საფრთხის დამახასიათებელი ამ თვისების გამო არავითარ მითითებას არ შეიცავდეს. თუკი თვით სიტყვა „საფრთხე“ თავისთავადვე გულისხმობს შესაბამისი მოვლენის ნამდვილობასა და რეა-

იმის გარკვევას, თუ რა იგულისხმება არსებული და რეალური საფრთხის ცნებაში, დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან სწორედ ამ საკითხთანაა დაკავშირებული ისიც, თუ რა დროიდან წარმოიშობა უფლება, ადამიანმა საფრთხის ასაცილებლად იმოქმედოს და როდის წყდება იგი.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში მითითებულია, რომ აღნიშნული უფლება წარმოიშობა მაშინ, როდესაც იქმნება უშუალო მუქარა, სამართლით დაცული სიკეთის დარღვევისა: „საფრთხე არსებულია იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი უკვე წარმოშობილია და რა დროსაც სამართლით დაცულ სიკეთეს გარდაუვალი დაზიანება ან განადგურება ემუქრება, ანდა, როცა ასეთი შედეგის მოსალოდნელობა უადრესად რეალურია“⁵⁵. „მომავალმა საფრთხემ შეიძლება შექმნას უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება, თუ იგი გარდაუვალია, ანდა მის ალბათობას მნიშვნელოვანი ხარისხი ახასიათებს“⁵⁶.

ნ. ოვეზოვს მიაჩნია, რომ საფრთხე არსებულია, თუ იგი უკვე მოქმედებს „როგორც მომავალმა, ისე უკვე განვლილმა საფრთხემ არ შეიძლება გამოიწვიოს უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება... რადგან კანონით დაცულ ინტერესს უშუალოდ აღარაფერი ემუქრება, ანდა ვნება უკვე განხორციელებულია და საფრთხის თავიდან ასაცილებელი ზომების მიღებაც დაგვიანებულია“⁵⁷.

ამ თვალსაზრისს იზიარებს სასამართლო პრაქტიკაც. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ 1976 წ. 18 თებერვლის განჩინებით უარყო შევცოვის მოქმედებაში ქურდობისა და დასაშაულის კვალის დაფარვის შემადგენლობა, რადგან კლენიკოვის რეალური მუქარას გავლენით მოქმედებდა: „დანაშაულის ჩადენის მომენტში შევცოვი იმ რეალური საფრთხის ასაცილებლად, რაც მის სიცოცხლეს ემუქრებოდა, იძულებული იყო დათანხმებოდა კლენიკოვს. ამ საფრთხის აცილება სხვა გზით არ შეიძლებოდა, რადგან კლენიკოვი შეიარაღებული იყო. კლენიკოვის მოთხოვნის შესრულებით შევცოვმა საზოგადოებას ნაკლები ვნება მიაყენა, ვიდრე კლენიკოვის მუქარის შესრულებას მოჰყვებოდა. ამიტომ საფუძვლების მე-14 მუხლის თანახმად, შევცოვის მოქმედება ჩადენილია უკიდურ-

ლობას, ე. ი. მის არსებობას, მით უფრო ეს ითქმის ამ საფრთხის საკანონმდებლო ფორმულაზე: „საფრთხე, რომელიც ემუქრება“.

55 ი. ს. ლუცკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 100.

56 ს. დ. მახინი, დასახ. ნაშრ., გვ. 33—34,

57 ნ. ოვეზოვი, დასახ. ნაშრ., გვ. 81,

რესი აუცილებლობის მდგომარეობაში და დასჯად ქმედობას არ წარმოადგენს“⁵⁸.

ამრიგად, საბჭოთა კრიმინალისტები ერთხმად აღიარებენ, რომ „არსებული საფრთხის“ ცნება გულისხმობს როგორც იმ საფრთხეს, რომელიც უკვე მოქმედებს, ასევე იმასაც, რომელიც, თუმცა ჯერ არ ამოქმედებულა, მაგრამ ნამდვილია, აშკარაა, რომ ეს-ეს არის ამოქმედება.

როგორც ცნობილია, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება დაჰიანის საზოგადოებრივად საშიშმა მოქმედებამაც გამოიწვიოს. ამდენად საკითხავია ემთხვევა თუ არა საფრთხის საწყისი მომენტი დანაშაულის განვითარების საწყის სტადიას. ს. დომანჩინს აზრით, ზოგჯერ ეს მდგომარეობა დანაშაულის მოსამზადებელი მოქმედებითაც შეიქმნება. მეტიც, — იგი შეიძლება განზრახვის გამომუდგენების სტადიაშიც კი წარმოიშვას. რამდენადაც „განზრახვის გამომუდგენება“ სომ „ისევე ისჯება, როგორც დამთავრებული დანაშაული, მაგალითად, ძალადობის მუქარა სხვისი ქონების დაუფლების მიზნით ყაჩაღობის დროს“⁵⁹.

მოსაზრების განსამტკიცებლად ს. დომანჩინს მოტანილი აქვს მაგალითი: ჩასაფრებული მკვლელი მოლოდინშია; ვისაც ჩასაფრებია ის გაიგება ამას დაპატრონის უკითხავად ხელთ იგდებს ცხენს, რათა საფრთხეს სასწრაფოდ გაეცალოს. „თუმცა თავდასხმა ჯერ კიდევ არ განხორციელებულა, მაგრამ შეიქმნა უშუალო საფრთხე სამართლით დაცული ინტერესის დაზიანებისა... აქ სახეზეა მოსამზადებელი მოქმედება, რომლის დროსაც სავსებით დასაშვებია თავდაცვა მესამე პირთათვის ზიანის მიყენების გზით“⁶⁰.

ნ. ოვზოვი არ იზიარებს ამ შეხედულებას. მას მიაჩნია, რომ არც განზრახვის გამომუდგენებამ და არც მოსამზადებელმა მოქმედებამ არ შეიძლება რეალური საფრთხე შეუქმნას სამართლით დაცული ინტერესს და ამგვარად, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა წარმოიშვას. ამის ნათელსაყოფად იგი წარმოადგენს ორ ვარიანტად მოტანილ მაგალითს.

1) ვინც იცის, რომ მას ჩასაფრებული მკვლელი ელოდება, შეუძლია საგანს გვერდი აუაროს. ასეთ ვითარებაში სხვისი ცხენის დაუფლება არამართლზომიერი მოქმედებაა.

2) საფრთხე გაუვლელობა შეუძლებელია. მაშინ სხვისი ცხენის დაუფლება ჩადენილია უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში,

58 Бюллетень Верховного суда СССР, 1975, № 3, с. 22—24.

59 ს. დ. მ. ა. ნ. ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 38.

60 იქვე, გვ. 36.

ვინაიდან აქ საფრთხე სახეზეა და მოსამზადებელი მოქმედებაც დაუმთავრებელ მცდელობაში გადაიზარდა⁶¹.

არსებული საფრთხის ცნება დანაშაულის აღსრულების დაწყებასთან არ უნდა გავაიგივეოთ. მართალია, დანაშაულის მომზადება ჯერ კიდევ დანაშაულებრივი ქმედობის დაწყება არ არის. მაგრამ როდია შეუძლებელი, რომ საქმის გარემოებების მიხედვით მან ზიანის მიყენების უშუალო საშიშროება შექმნას. ამას მოტანილი მაგალითიც ცხადყოფს. ის, რომ საფარის გვერდის ავლა შეუძლებელია და რომ საფრთხე სახეზეა მოსამზადებელ მოქმედებას მცდელობად. დანაშაულებრივი მოქმედების დასაწყისად ვერ გადააქციეს, როგორც ამას ნ. ოვეზოვი ამტკიცებს. მოსამზადებელი მოქმედება კვლავაც მოსამზადებელ მოქმედებად რჩება, მიუხედავად იმისა, რომ საფრთხე აუცილებელი და არსებულია.

რაც შეეხება განზრახვის გამომჟღავნებას, იგი არ შეიძლება გათანაბრებული იქნეს სისხლისსამართლებრივი წესით დასასჯელ მუქარასთან. მუქარა არ შეიძლება დანაშაულებრივი განზრახვის უბრალო გამომჟღავნებად განიხილებოდეს. იგი მასზე გაცოლებით მტრია. მუქარა ძალადობის ერთ-ერთი ფორმაა — ფსიქიური ძალადობა. იგი შიშსა ჰკერის იმას, ვისაც ემუქრებიან, სულიერ სიმშვიდეს არღვევს და ამ გაგებით საფრთხეს უქმნის სამართლით დაცულ სიკეთეს. თავისთავად განზრახვის გამომჟღავნება „...არ უქმნის რაიმე საფრთხეს სოციალისტური სახელმწიფოს საფუძვლებს, საბჭოთა მართლწესრიგს ან მოქალაქეთა უფლებებს და კანონიერ ანტიერესებს“⁶².

უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა გაუთავებლად არ გრძელდება. განვლილი საფრთხე, ისევე როგორც მომავალი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას ვერ გამოიწვევს. მაშასადამე, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას ვერ შექმნის საფრთხე, რომელმაც სამართლით დაცული სიკეთე უკვე დააზიანა. ამ შემთხვევაში შეიძლება მხოლოდ ზიანის ანაზღაურებაზედ ვილაპარაკოთ. მაგრამ ზიანის ანაზღაურებას მესამე პირთა ანგარიშზე უკიდურესი აუცილებლობა, რა თქმა უნდა, ვერ გაამართლებს⁶³.

რამდენადაც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა შეიძლება აღამიანის საზოგადოებრივად საშემშა ქცევამ გამოიწვიოს, საკითხავი გაჩნდა დანაშაულებრივი საქმიანობის რომელ სტადიაზე შეიძლება ის ვითარება შეწყდეს. უნდა ითქვას, რომ ისევე როგორც მისი დასაწყისი დანაშაულის დასაწყისი აუცილებლად არ იმთხვევა, არც შეწყვეტაა მის დასასრულთან ყოველთვის დამთხვეული.

61 ნ. ოვეზოვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 84—85.

62 თ. წერეთელი. დანაშაულის მომზადება და მცდელობა. თბ., 1961, გვ. 44.

63 ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 33.

ცნობილია, რომ დანაშაული დამთავრებულად ითვლება არა მარტო მაშინ, როდესაც ხელყოფის ობიექტი დაზიანებულია, არამედ ზოგჯერ მაშინაც. როდესაც ხელყოფის ობიექტს დაზიანების საშიშროება ემუქრება. ასეთ ვითარებაში, თუმცა დანაშაული უკვე დამთავრებულია, მაგრამ, რაკი ხელყოფის ობიექტის გადარჩენა კვლავაც შესაძლებელია, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაც გრძელდება. „თუ ქსრდმა ხელთ იგდო ქონება. მაგრამ ნივთის მფლობელს შესაძლებლობა აქვს მესამე პირთა სამართლით დაცული ინტერესებისათვის ზიანის მიყენების გზით დაიბრუნოს იგი, — უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა კვლავ სახეზეა“⁶⁴.

მეორე პირობა, რომელიც უკიდურესი აუცილებლობის დროს საფრთხეს უნდა ახლდეს, მისი ნამდვილობაა. საფრთხე უნდა იყოს ნამდვილი და არა მოჩვენებითი, არსებობდეს სინამდვილეში და არა მხოლოდ სუბიექტის წარმოდგენაში. თუ საფრთხე მხოლოდ სუბიექტის წარმოდგენაშია, საქმე მოჩვენებითს უკიდურეს აუცილებლობასთან გვექნება, და მის ასაცილებლად მოქმედებაც მართლსაწინააღმდეგო იქნება. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც სუბიექტის მოქმედების შეფასება არ შეიძლება მხოლოდ ობიექტურ კრიტერიუმს დაემყაროს. საჭიროა გავითვალისწინოთ აგრეთვე მოქმედი პირის სუბიექტური დამოკიდებულებაც მომხდარი ფაქტისადმი. ობიექტურმა კრიტერიუმმა კი არ უნდა გამოორიცხოს მოვლენებისადმი სუბიექტური დამოკიდებულების შეფასება, არამედ პირიქით, მოიცავს იგი. საწინააღმდეგო თვალსაზრისი ობიექტურ შერაცხვამდე მიგვიყვანდა.

ასეთ შემთხვევებში სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი ამ ზოგადი წესის მიხედვით გადაწყდება, რომლითაც ბრალისათვის ფაქტობრივი შეცდომის მნიშვნელობა განისაზღვრება. სახელდობრ, თუ პირი კეთილსინდისიერად ცდებოდა საფრთხის რეალურობაში, ე. ი. საქმის გარემოებათა მიხედვით ვერ შეიტყობდა, რომ საფრთხე ნამდვილი კი არ არის, არამედ მხოლოდ მის წარმოდგენაშია, მისი შეცდომა საპატიოდ მიიჩნევა, და იგი გათავისუფლდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან. მაგრამ ამჟამად სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გაქარწყლების საფუძველს, როგორც უკვე ითქვა, მისატყევებელი შეცდომა წარმოადგენს და არა უკიდურესი აუცილებლობა. ამ დროს პირის მოქმედება, საწინააღმდეგოდ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილისა, საზოგადოებრივად სასარგებლო არ არის.

ამის ნათელსაყოფად ნ. დურმანოვს მოტანილი აქვს მაგალითი: კოვალიოვმა, რათა სასწრაფოდ მიეყვანა ექიმი შვილთან, რომელიც

⁶⁴ ს დ მ ა ხ ი ნ ი. დასახ. ნაშრ, გვ 33.

მძიმე ავადმყოფად ეგულებოდა, ძალით ჩაყარა მგზავრები ტაქსიდან. გამოირკვა, რომ შეიღის ავადმყოფობა უმნიშვნელო იყო, გონმხილვითაა შემთხვევით გარემოებას გამოეწვია და ექიმის მისვლის დროისათვის უკვე მომჯობინებულიყო⁶⁵. თუმცა აქ რეალური საფრთხე არ ყოფილა, მაგრამ კოვალიოვი სისხლის სამართლის წესით პასუხს მაინც არ აგებს, ვინაიდან იგი კეთილსინდისიერად ცდებოდა.

ხოლო, თუ სუბიექტს შეეძლო და კიდევაც უნდა სცოდნოდა თავისი ვარაუდის მცდარობა, იგი პასუხს აგებს გაუფრთხილებელი დანაშაულისათვის, რა თქმა უნდა, თუ ამ შემთხვევაში ვნების მიყენება გაუფრთხილებლობითაც შეიძლებოდა.

3. საბჭოთა კანონმდებლობა არ ზღუდავს პირთა იმ წრეს, რომლებიც უფლებამოსილი არიან საფრთხის ასაცილებლად იმოქმედონ. მაგრამ განსაზღვრულ შემთხვევებში განსაზღვრულ პირთა მოქმედება არ შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილად მივიჩნიოთ. ეს ის პირებია, რომელთაც თავისი პროფესიის, სამსახურებრივი თუ საზოგადოებრივი მდგომარეობის გამო ევალებათ, რომ საფრთხე გადაიტანონ. ეს პირები, თუკი საფრთხეს გაგრძენენ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობით თავს ვერ იმართლებენ — მათ მიერ საფრთხისათვის თავის არიდება თვით წარმოადგენს დანაშაულს. მაგალითად, სამხედრო მსახურის გაქცევა ბრძოლის ველიდან. თავს ვერ გაიმართლებს უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობით ასევე მეხანძრეც, რომელსაც ხანძრის ჩაქრობა ევალება. ექიმი ეპიდემიის დროს უარს ვერ იტყვის ავადმყოფთა მკურნალობაზე იმ მოტივით, რომ მას ამით დაავადების გადადების რეალური საფრთხე ექმნება; მილიციის მუშაკი — დამნაშაულის შეპყრობისას იმ საფუძვლით, რომ ამით საფრთხეს შეუქმნის თავის სიცოცხლეს. საჰაერო ხომალდის მეთაური და ეკიპაჟის სხვა წევრები, როდესაც ხომალდს საფრთხე ემუქრება, უპირველეს ყოვლისა, ვალდებული არიან ყოველი ზომები მიიღონ განსაცდელში მყოფ მგზავრთა გადასარჩენად, საზღვაო ხომალდს კაპიტანი უკანასკნელი ტოვებს⁶⁶. უფრო მეტიც, საბჭოთა სოციალისტური საზოგადოების პირობებში საშიშროებასთან ბრძოლის სპეციალური მოვალეობა გავრცობითად უნდა იქნეს განმარტებული. ზემორე შემთხვევებში პირის „სპეციალური მოვალეობა“. საფრთხეს გაუქლოს მის სამსახურებრივ მოვალეობას ემთხვევა. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა პირი ნებაყოფლობით კისრულობს ვალდებულებას განსაცდელს შეებრძოლოს. მაგალითად, ვინმე კისრულობს ჯგუფურ უღელტეხილზე გადაატაროს, ან მდინარეზე გადაიყვანოს. ასეთი მოვა-

65 ნ. დუ რ მ ა ნ ო ვ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 36.

66 იქვე, გვ. 34.

ლეობა პირს შეიძლება დაეკისროს კიდევ რაიმე საზოგადოებრივი უბედურების — მიწისძვრის, წყალდიდობის, დიდი თოვლიანობის, ზვავისა და მისთანათა დროს. ასეთი პირი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობით თავს ვერ იმართლებს, თუ პირადი ინტერესებისათვის ნაკისრ მოვალეობას უგულებელყოფს⁶⁷.

§ 3. პირობები, რომლებიც საფრთხის თავიდან ასაცილებელ მოქმედებას ახასიათებენ

1. სსრკავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის საფუძვლების მე-14 მუხლის თანახმად, უკიდურესი აუცილებლობის ერთ-ერთი პირობა, რომელიც დაცვას, ე. ი. საფრთხის აცილებას ეხება, ის არის, რომ კერძოდ ამ ვითარებაში საფრთხის აცილება სხვა გზით არ შეიძლებოდა. კანონის ასეთი მოთხოვნა იმითაა განპირობებული, რომ უკიდურესი აუცილებლობის დროს საფრთხე სამართლით დაცული ერთი ინტერესიდან მეორეზე, ასევე სამართლით დაცულ ინტერესზე ინაცვლებს. ამიტომ, თუ სამართლით დაცული სიკეთის გადარჩენა შესაძლებელია ისე, რომ სამართლით დაცული სხვა ინტერესი არ დაზიანდეს, მაშინ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა არ წარმოიქმნება და ჩადენილი მოქმედება როგორც საზოგადოებრივად საშიში და მართლსაწინააღმდეგოდ განიხილება.

იურიდიულ ლიტერატურაში ამ საკითხის თაობაზე გამოითქვა აზრი, რომლის თანახმადაც კანონის ხსენებული მოთხოვნა იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი მოქმედება სიკეთის გადარჩენის უკანასკნელსა და ერთადერთ საშუალებას უნდა წარმოადგენდეს. ეს შეხედულება მთლად ზუსტი არ არის. საქმე იმაშია, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მყოფს შეიძლება ვნების მიყენების, საფრთხის თავიდან აცილების რამდენიმე ვარიანტი ესახებოდეს და მიყენებული ვნება ერთ-ერთ შესაძლებლობათაგანს წარმოადგენდეს.

ს. დომახინი და ი. სლუცკი სრულიად სამართლიანად მიუთითებენ, რომ კანონის აზრი უნდა გავიგოთ როგორც საფრთხის აცილების ისეთი საშუალების უქონლობა, რომელიც კანონით დაცულ რაიმე სხვა სიკეთეს ზიანს საერთოდ არ მიაყენებს. ამ ავტორების აზრით, საკითხისადმი საწინააღმდეგო მიდგომა შემდეგ თეორიულ დასკვნებამდე მიგვიყვანდა. კერძოდ, თავდაცვის უფლება აუცილებელი მოგერიების დროს თავდაცვის მოვალეობად გადაიქცეოდა. ერთადერთი გა-

⁶⁷ ნ. პაშენ-ოზერსკი. დასახ. ნაშ., გვ. 155.

მოსავალი ის იქნებოდა, რომ პირი საფრთხეს — თავდამსხმელს შე-
ბრძოლებოდა. მაგრამ შეუძლია კი მას დარწმუნებული იყოს, რომ ეს
ბრძოლა წარმატებით დამთავრდება, რომ ამ გზით იგი შეძლებს საკუ-
თარი ან სხვისი უფლებები დაიცვას? ამიტომ, მოქმედისათვის იმის
დაკისრება, რომ მან დაიცვას საკუთარი ან სხვისი ინტერესები ხელ-
მყოფისათვის ვნების მიყენების გზით და თან მესამე პირთა ინტერე-
სები არ დაარღვიოს — ნიშნავს მისთვის იმის შესაძლებლობის წარ-
თმევას, რომ მან მეტად ღირებული სიკეთე ნაკლებ ღირებულის
ხარჯზე გადაარჩინოს⁶⁸.

აუცილებელი მოგერიების დროს თავდაცვა ყოველთვის დაკავ-
შირებულია ერთგვარ რისკთან იმისათვის, ვინც თავს იცავს. მას შე-
იძლება ისეთი ზიანი მიაყენონ, რომელიც იმაზე მეტი იქნება, რომლის
თავიდან ასაცილებლადაც მან თავდასხმა მოიგერია⁶⁹.

ამიტომ, თუ სამართლით დაცულ ინტერესს საფრთხე ემუქრება
და მისი აცილება აუცილებელი მოგერიების აქტით იქნება ე ა თუ
უკიდურესი აუცილებლობისა, შესაძლებელია, უკიდურესი აუცილე-
ბლობის აქტი მართლზომიერად უნდა მივიჩნიოთ, თუკი მესამე პი-
რის შელახული ინტერესი გადარჩენილ სიკეთეზე ნაკლებნიშვნელოვანია.

იგულისხმება, რომ სიკეთეთა შეფასება აქაც ობიექტური კრი-
ტერიუმით მოხდება. მაგრამ უყურადღებოდ არც სუბიექტური შეფა-
სება უნდა ჩნებოდეს. უამისობა გამოიწვევდა უკიდურესი აუცილებ-
ლობის ცნების ხელოვნურ გაფართოებას, რის შედეგადაც თვით არ-
სებობაც კი აუცილებელი მოგერიების ინსტიტუტისა აზრს დაკარგავ-
და. სუბიექტი ყოველთვის ეცდებოდა მესამე პირის ინტერესისა დარ-
ღვევის უფლება გამოეყენებინა. საკითხის საპირისპირო გადაჭრა არა-
რად აქცევდა უკიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტს, რადგან ყო-
ველთვის მოვთხოვდით, რომ სამართლით დაცულ ინტერესს საფრ-
თხე აუცილებელი მოგერიების აქტით, მესამე პირთა ინტერესების
დარღვევის გარეშე ასცილებოდა.

ვ. კირიჩენკოს აზრით, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარე-
ობაში მოქმედ პირს საფრთხის ასაცილებელი რამდენიმე შესაძლებ-
ლობა ესახება და თითოეული მათგანი სამართლით დაცულ მესამე ინ-
ტერესს სხვადასხვა ხარისხით ზიანს აყენებს. მაგრამ პირის მოქმედე-
ბა მართლზომიერი მხოლოდ იმ შემთხვევაშია, თუ იგი ამ სხვადასხვა
შესაძლებლობათაგან ისეთსას დაადგება, რომელიც ყველაზე ნაკლებ
ვნებას გამოიწვევს⁷⁰.

68 ს. დომახინო. დასახ. ნაშრ., გვ. 45—46.

69 ი. სლუცკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 102—103.

70 Кирпиченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному
праву, М., 1952, с. 87.

ეს შეხედულება კანონის აზრიდან არ გამომდინარეობს. უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი მოქმედება მართლზომიერია. თუ კერძოდ ამ პირობებში საფრთხის აცილება, მესამე პირთა ინტერესების დარღვევის გარეშე შეუძლებელი იყო. ამიტომ, თუ პირს საფრთხის ასაცილებლად რამდენიმე საშუალება ესახება, მას შეუძლია ისეთას დაადგეს, რომელსაც თვითონ უფრო მიზანშეწონილად მიიჩნევს. ვ. კირიჩენკოს შეხედულების მიხედვით პრაქტიკაში უკიდურესი აუცილებლობის გაუმაართლებელ შეზღუდვას გამოიწვევდა⁷¹. რატომ უნდა, თუ პირი შესაძლებელთაგან ისეთ საშუალებას შეარჩევს, რომელიც ნაკლებ ზიანს გამოიწვევს, მისი მოქმედება საზოგადოებისათვის უფრო სასარგებლო იქნება, და პირიქით. მაგრამ უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩადენილი ქმედობის სამართლებრივი ბუნება ამით არ შეიცვლება, იგი ორსავე შემთხვევაში საზოგადოებრივად სასარგებლო მოქმედებად დარჩება.

ვ. კირიჩენკოს შეხედულებამ მხარდაჭერა ვერ მოიპოვა⁷². საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორია იმას ადგია, რომ აუცილებელი როლი მიყენებული ზიანი ყველაზე ნაკლები იყოს. საკმარისია, თუ იგი აუცილებელ ზიანზე ნაკლებმნიშვნელოვანი იქნება. სასამართლო პრაქტიკაში ამ თვალსაზრისს იზიარებს. მაგალითად, ერთ-ერთმა რაიონულმა სასამართლომ მან-ი დამნაშავედ მიიჩნია. იგი მგზავრებიან ავტომანქანა „მოსკვიჩს“ მართავდა, გზის მარცხენა მხარეს გადაუხვია და სატვირთო ავტომანქანას დაეჯახა. მარცხის შედეგად მანქანა მთლიანად დაიშხვრა, ერთ-ერთი მგზავრი მძიმედ დაშავდა.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმი ამ საქმის გარემოებათა ანალიზით იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მან-ი მანქანას მოძრაობის ყველა წესების დაცვით მართავდა, სატვირთო ავტომანქანის მძღოლმა სან-მა კი, პირიქით, ქუჩაში მოძრაობის წესები უხეშად დაარღვია, იგი ნასევამი იყო, სიჩქარის გადამეტებით და თან გზის მარცხენა მხარეს მიყავდა მანქანა, ამით მან შეჯახების საფრთხე შექმნა. გამოძიების შედეგად დადგინდა, რომ მან-ს გზის თავისებურების გამო არ შეეძლო გზისმარჯვენა მხარეს გადაეხვია, ხოლო მანქანა კიდევ რომ შეეჩერებინა შეჯახებას მაინც ვერ ასცდებოდა. პლენუმმა აღნიშნა, რომ ამ კონკრეტულ ვითარებაში მან-მა ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება ჰქონდა შეჯახების ასაცილებლად, მარცხნივ გადაუხვია და ამით უფრო აძვირ შედეგები აირიდა. მან-ის მოქმედება დანაშაუ-

⁷¹ ი. ს. სლუცკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 104.

⁷² Курс советского уголовного права. Часть Общая, Л., 1968, т. I, с. 514; Курс советского уголовного права. Часть Общая, М., 1970, т. II, с. 386—387; Б. Овезови. დასახ. ნაშრ., გვ. 94—96; ვ. კოზაკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 92—93.

ლის შემადგენლობის ნიშნებს არ შეიცავს, იგი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედებდა⁷³.

სამრიგად ასაცილებელი და მიყენებული ზიანის თანაფარდობის საკითხი გადარჩენილ და დაზიანებულ სკეპტთა ღირებულების თანაფარდობის მიხედვით უნდა გადაწყდეს.

2. უკიდურესი აუცილებლობის საკანონმდებლო ფორმულის მიხედვით ამ მდგომარეობაში საფრთხის ასაცილებლად ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერების მეორე პირობას სწორედ გადარჩენილ და დაზიანებულ ინტერესთა თანაფარდობა განსაზღვრავს. გადარჩენილი ინტერესი უფრო მნიშვნელოვანი უნდა იყოს, ვიდრე ის, რომელმაც ზიანი განიცადა. ეს მოთხოვნა უკიდურესი აუცილებლობის აქტის მართლზომიერების რთული თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობის მქონე საკითხია. იგი საქმის ყველა გარემოების (გადარჩენილი და დაზიანებული ობიექტის მნიშვნელობა, მათი მოცულობა, ღირებულება, აცილებული საფრთხის ხასიათი, ინტენსივობა, მიყენებული ზიანის ხასიათი და ხარისხი, დრო, ადგილი და ა. შ.), გათვალისწინებისა და აწონ-დაწონის საფუძველზე უნდა გადაწყდეს⁷⁴.

რადგან საკითხი გადარჩენილ ინტერესს, სკეპტს შეეხება, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა გაიკვეთ, თუ ვისი ან რომელი ინტერესის დაცვაა ნებადართული უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში.

უკიდურესი აუცილებლობის აქტით დასაცავ ინტერესთა წრე მეტად ფართოა. მოქმედი კანონმდებლობით ასეთებია როგორც საკუთარი, ისე სხვისი, როგორც ინდივიდუალური, ისე კოლექტიური ინტერესები. კერძოდ კი საბჭოთა სახელმწიფოს ინტერესები და ერთობ საზოგადოებრივი ინტერესები, თვით სუბიექტის პიროვნება და სამართლებრივი სკეპტი. აგრეთვე სხვა ადამიანის პიროვნება თუ უფლებე-

73 См. Судебная практика Верховного суда СССР, 1955, № 4, с. 4—5.

74 ამ მხრივ საინტერესოა საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს 1974 წლის 19 აპრილის დადგენილება ვ. კოროტჩენკოს საქმის გამო. სახალხო სასამართლოს მიერ ვ. კოროტჩენკოს მსჯავრი დაედო საქართველოს სსრ სსკ-ის 2411-ე მუხლით იმისათვის, რომ ავტომანქანას მთვრალი მართავდა. პრეზიდენტის დადგენილებაში აღინიშნა, რომ ვ. კოროტჩენკოს ჩვენება უუფრადღებოდ იქნა დატოვებული. სახელდობრ, იგი სტუმრად იმყოფებოდა თავის ნათესავთან. მეზობელი ფეხბურთე ქალი ცუდად გახდა. მამაკაცები შინ არ იყვნენ და მეზობლებმა სთხოვეს კოროტჩენკოს მათივე ავტომანქანით ქალი სამშობიაროში მიეყვანა. კოროტჩენკომ ჯერ უარი სთქვა რაკი მთვრალი იყო და თანაც მართვის უფლება ჩამორთმეული ჰქონდა. მაგრამ ვითარება ისეთი შეიქმნა, რომ იძულებული გახდა ქალი საავადმყოფოში წაეყვანა. გზაში იგი ავტორისსპექტორმა გააჩერა. ქალი მან თვითონ წაიყვანა საავადმყოფოში, ხოლო კოროტჩენკო მილიციაში გამოცადა. ამის კვალობაზე პრეზიდენტმა სახალხო სასამართლოს განაჩენი და კოლეგიის განჩინება გააუქმა და საქმე იმავე სახალხო სასამართლოს ხელახალი განხილვისათვის გადაუგზავნა (საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს ბიულეტენი, 1974, № 2, გვ. 18—19).

ბი. ამრიგად, იმ ინტერესთა სფეროში, რომელთა დაცვაც შესაძლებელია უკიდურესი აუცილებლობის აქტით, იგულისხმება სახელმწიფო და სამხედრო საიდუმლოება, საგარეო უსაფრთხოება, სახელმწიფო აპარატის ნორმალური საქმიანობა, სოციალისტური საკუთრება, საზოგადოებრივი წესრიგი, მოქალაქეთა სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, პატივი და ღირსება, მათი თავისუფლება, ქონებრივი უფლებები და ა. შ.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოითქვა აზრი, თითქოს მოქალაქეთა პატივისა და ღირსების სიტყვიერმა შელახვამ არ შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა გამოიწვიოს. ს. დომახინი აღნიშნავს „პრაქტიკულად ძნელია წარმოვიდგინოთ პატივის დაცვის შემთხვევები მესამე პირთათვის ნაკლები ზიანის მიყენების გზით. უფრო სავარაუდებელია პატივის დაცვა ვნების მიყენებით იმ პირთათვის, ვინც ხელყოფს ამ პატივს“⁷⁵.

უკიდურესი აუცილებლობის აქტის ხელაღებით უარყოფა პატივისა და ღირსების ხელყოფის ყველა გარემოებაში მთლად სწორი არ უნდა იყოს. ნამდვილად შესაძლებელია ვითარება, როდესაც ეს სიკეთეც დარცვება ნაკლებმნიშვნელოვანი სიკეთის დაზიანების ხარჯზე. ესეც, რომ არ იყოს, გამოდის თითქოს პატივი და ღირსება ყველა სამართლით დაცულ სიკეთეზე ნაკლებმნიშვნელოვანი იყოს, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება. ამასთანავე, როდესაც უნდა შეაზღუდოს იმ სიკეთეთა სფერო, რომელთა გადარჩენაც უკიდურესი აუცილებლობის აქტით შესაძლებელი იქნებოდა⁷⁶.

გადასარჩენ და დასაზიანებელ სიკეთეთა დაპირისპირების დროს შეიძლება უფრო მნიშვნელოვანი პირადი სიკეთის გადარჩენა ნაკლებმნიშვნელოვანი სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ინტერესის ხარჯზე, და პირიქითაც — მეტი მნიშვნელობის მქონე კოლექტიური ინტერესის გადარჩენა ნაკლები მნიშვნელობის ინდივიდუალური ინტერესის ხარჯზე⁷⁷.

ინტერესთა თანაფარდობის შეფასებისას საბჭოთა იურიდიული მეცნიერება და პრაქტიკა უპირატესობას ობიექტურ კრიტერიუმს ანიჭებს, რადგან, როგორც ცნობილია, უკიდურესი აუცილებლობის დროს ზიანი სამართლით დაცული ერთი სიკეთის ნაცვლად მეორეს აღგება, და მოქმედი პირა ყოველთვის ეცდება საკუთრივ მისთვის უფრო ღირებული სიკეთე გადაარჩინოს, თანაც თავს იმით გაიმართლებს, რომ ეს სიკეთე მისთვის გაცილებით ძვირფასია, ვიდრე სხვათა რაგინდარა სიკეთე. მაგრამ ეს სუბიექტური კრიტერიუმის სრულ უგულებელ-

75 ს. დ. მ. ა. ხ. ი. ნ. დ. ს. ხ. ნ. შ. რ., გვ. 31—32.

76 ვ. კ. ზ. ა. კ. ი. ნ. დ. ს. ხ. ნ. შ. რ., გვ. 85.

77 Уголовное право БССР, Часть Общая, Минск, 1973, с. 132.

ყოფას როდი ნიშნავს. სასამართლო მასაც აუცილებლად მხედველობაში მაიღებს.

საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ერთხმად აღიარებულია, რომ დაუშვებელია საკუთარი სიკეთის გადარჩენა ამავე ღირებულების სხვისი სიკეთის ხარჯზე, საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენა სხვისი სიცოცხლის ხარჯზე, თუნდაც ეს სიცოცხლის გადარჩენის ერთადერთი საშუალება იყოს. თავისი სხეულის სიმრთელის გადარჩენა სხვათა სხეულებრივი სიმრთელის ხარჯზე, საკუთარი ქონების გადარჩენა სხვისი ტოლფასოვანი ქონების ხარჯზე და ა. შ.

საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენა სხვათა სიცოცხლის ხარჯზე შემოსულია იურიდიულ ლიტერატურაში „ტრაგიკული კოლიზიის“ სახელწოდებით. მართალია, საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენისავე მისწრაფება ადამიანის ქცევის უაღრესად ქმედითი სტიმულია, მაგრამ ვი გადამწყვეტსა და ყოველსმომცველ სტიმულად აღიარებული ვერ იქნება. სწორედ ამიტომ არის, რომ საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენას სხვისი სიცოცხლის ხარჯზე სამართალი და მორალი კიცხავს. „ტრაგიკული კოლიზია“ შეიძლება მხედველობაში იქნეს მიღებული მხოლოდ როგორც პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოება.

ძნელი გასაზიარებელია ლიტერატურაში გამოთქმული აზრი, რომელიც „ტრაგიკულ კოლიზიას“ არათუ ბრალის შემამსუბუქებელ გარემოებად არა ცნობს, არამედ, პირაქით, პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ დამამძიმებელ გარემოებადაც კი მიიჩნევს— „უნეში ეგოისტური ქვენაგრძნობები ასეთ შემთხვევაში განხილული უნდა იქნენ როგორც დამამძიმებელი გარემოებანი სასჯელის დანიშვნის დროს“⁷⁸.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ საქმე ადამიანისათვის ყველაზე ძვირფას სიკეთეს, მის სიცოცხლეს ეხება და ამიტომ ასეთ განსაცდელში ჩაეპარუნის მკაცრ მოთხოვნებს ვერ წარუდგენთ.

ი. სლუცკი და ნ. პაშე-ოზერსკი ართულებს „ტრაგიკული კოლიზიის“ საკითხს ისეთი შემთხვევებით, როდესაც მრავალი ადამიანის სიცოცხლე უნდა გადარჩეს ერთი ადამიანის სიცოცხლის ფასად⁷⁹, და იმ დასკვნამდე მიდიან, რომ ეს შემთხვევებიც უკიდურესი აუცილებ-

78 ნ. დუ რ მ ა ნ ო ვ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 41.

79 გასული საუკუნის ბოლო მეოთხედში გერმანელი კრიმინალისტი კარლ ბინდიგი თავის სისხლის სამართლის სახელმძღვანელოში იხილავს ასეთ შემთხვევას: ინგლისის გემი „მინიონერი“ დაიღუპა. ეკიპაჟის ოთხმა წევრმა მოახერხა ცოტაოდენი სასმელი წყლისა და სანოვავის მარაგით ნავში გადასულიყო და გადარჩენა. ზღვაში ყოფნის მე-19 დღეს რაოა შიშშილით არ დახოცოლიყვნენ, სამმა ზოგანმა მოკლა იუნგა პარეკი და იკვებებოდა მისი ხორცი, ვიდრე შემხვედრმა გემმა ისინი არ გადაარჩინა. ინგლისის სამეფო სასამართლომ გაამართლა ისინი, სენო რა, რომ ისინი მოქმედებდნენ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში (იხ. Binding. Handbuch des strafrechts, 1 Bd; 1885, S. 762, Note 25).

ლობის წესისამებრ უნდა განიხილებოდეს⁸⁰. მაგრამ საკითხავია, თუ რამდენად გამართლებულია ინტერესთა შეფასებისას მხოლოდ რაოდენობრივი პრინციპით ხელმძღვანელობა, როცა საქმე ადამიანის სიცოცხლეს ეხება? ვის შეუძლია განსაზღვროს, თუ რომელი ან რამდენი სიცოცხლეა უფრო ღირებული საზოგადოებისათვის? ამიტომ, როდესაც საკითხი სიცოცხლეთა კოლიზიას ეხება, მეტად ძნელია შეფასებისა და შედარების რაიმე მყარი კრიტერიუმი მოინახოს ღა განისაზღვროს. და რაკი სიკეთეთა შეფასება ვერ ხერხდება, შეუძლებელი ხდება შესაბამის შემთხვევებში ვალიაროთ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა.

ამ საკითხის განხილვისას ნ. ოვეზოვი არათანმიმდევრულობას იჩენს. მას მიაჩნია, რომ რამდენიმე ადამიანის სიცოცხლის გადარჩენა ერთის ფასად უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას მხოლოდ იმ შემთხვევაში წარმოადგენს, „თუ ასეთი გადარჩენა კაცეკამოობის გზით არ ხდება“⁸¹.

რამდენიმე კაცის სიცოცხლის გადარჩენა სხვისი სიცოცხლის ფასად შეიძლება სულ სხვადასხვა გზით მოხდეს, მაგრამ მოქმედების ხერხი ძირითად გამოსავალ დებულებას ვერ შესცვლის.

„ტრაგიკული კოლიზიისაგან“ განსხვავებულად განიხილავენ იმ შემთხვევებს, რომლებსაც ლიტერატურაში „პუფენდორფისეული გადარჩენის ფიცარი“ ეწოდათ. პუფენდორფის აზრით. თუ გემის დაღუპვისას ვინმე სიცოცხლის გადასარჩენად ფიცარს ჩაეჭიდება, რომელზედაც ორი ადამიანი ვერ მოთავსდება, და იმავე ფიცარს სხვაც წააველებს ხელს, პირველი სრულიად სამართლიანად მოიქცევა, თუ მეორეს ფიცარზე არ ამოუშვებს და ამ გზით თვითონ თავს გადაირჩენს. ასეთ მოქმედებას დანაშაულად ვერ ვაღიარებთ⁸².

ამ შეხედულებას საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაშიც გაუჩნდნენ მომხრეები. მაგალითად, მ. შარგოროდსკი წერდა: „ჩვენ მიგვაჩნია, რომ არ უნდა დაისაჯოს მთამსვლელიც თოკის გადაჭრისათვის, რომელზედაც მისი მთას მოწყვეტილი ამხანაგი ჰყდრა და მასაც უფსკრულისაკენ ეწევა, შეკავების შესაძლებლობა კი არ არის. და, აი, მის წინაშე წამოიჭრება დილემა — ან ორივენი უნდა დაიღუპონ, ან მხოლოდ თვითონ უნდა გადარჩეს“⁸³.

და, მართლაც, „ტრაგიკული კოლიზიის“ შემთხვევებისაგან განსხვავებით აქ საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენა კი არ ხდება სხვისი სი-

⁸⁰ ი. ს ლ უ ე კ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 105; ნ. პ ა შ ე - ო ზ ე რ ს კ ი, დასახ. ნაშრ. გვ. 167.

⁸¹ ნ. ო ვ ე ზ ო ვ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 96.

⁸² ნ. პ ა შ ე - ო ზ ე რ ს კ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 131.

⁸³ Ш а р г о р о д с к и й М. Д. Преступления против жизни и здоровья. М., 1948, с. 243.

ცოცხლის ფასად, არამედ ობიექტურად მოცემულია უღონობა გადაარჩინოს სხვისი სიცოცხლე თუნდაც თავისი სიცოცხლის ფასად. სწორედ ამის გამო ადამიანი განერიდება საფრთხის წყაროს უკვე დაზიანებული ინტერესის გაწირვით⁸⁴.

აღნიშულ შემთხვევებსა და „ტრაგიკულ კოლიზიას“ შორის არსებითი განსხვავება არაა, ამიტომ ისინიც „ტრაგიკულ კოლიზიას“ მსგავსად უნდა შეფასდნენ.

ლიტერატურაში უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობად განიხილება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ერთმანეთს ორი აუცილებელი მოვალეობა უპირისპირდება, ე. ი. როდესაც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას ორი ვალდებულების კოლიზია წარმოშობს. სამართლით დაცული ინტერესების კოლიზიის ამ სახესხვაობას ჩვეულებრივ ექიმის მაგალითზე იხილავენ, როდესაც იგი ერთდროულად გამოძახებულია სასამართლოში მოწმედ ან ექსპერტად და მძიმე ავადმყოფთან გადაუდებელი დახმარების აღმოსაჩენად; ექიმი მიდის ავადმყოფთან, სოციალისტური საზოგადოებრივ სათვის უფრო მეტად ღირებული სიკეთის გადასარჩენად.

ამ შემთხვევებისაგან განსხვავებით, სწორი არ იქნება შეხედულება, რომლის თანახმადაც ექიმს თავის გამართლება უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობით მაშინაც შეუძლია, როცა ორივე ვალდებულება ერთნაირი ღირებულებისაა და მას ერთი ვალდებულება მხოლოდ მეორე ვალდებულების ფასად შეუძლია შეასრულოს. ეს აზრი გაბატონებულია საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში. საკითხის ასეთ გადაწყვეტას თვით შემთხვევის თავისებურებით ასაბუთებენ, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში ორივე სიკეთე დაიღუპებოდა, ამიტომ კი სახელმწიფო სრულიადაც არ არის დაინტერესებული.

ამ მოსაზრებას ვერ გავიზიარებთ. სამართლით დაცული ინტერესებისა და ვალდებულებების კოლიზია პრაქტიკაში ნაირნაირი სახით შეიძლება გამოიხატოს და ყველა შემთხვევაში ურყევად უნდა მოქმედებდეს პრინციპი — გადაარჩენილი ინტერესი, სიკეთე მეტი ღირებულებისა უნდა იყოს, ვიდრე ის სიკეთე, რომელმაც ზიანი განიცადა. ეს კი ურყევად გამომდინარეობს უკიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტის საკანონმდებლო განსაზღვრებიდან. ექიმი პასუხს არ აგებს სისხლის სამართლის წესით არა იმიტომ, რომ იგი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედებდა, არამედ იმის გამო, რომ მისი მოქმედება საქართველოს სსკ-ის 131-ე მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის (ავადმყოფისათვის საპატიო მიზეზის გარეშე დახმარების აღმოუჩენლობა) შემადგენლობის ნიშნებს არ შეიცავს.

⁸⁴ ნ. ო ვ ე ზ ო ვ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 96.

ჩვენ სასამართლო პრაქტიკაში ცნობილია შემთხვევა. როდესაც ექიმი ერთდროულად ორ მძიმე ავადმყოფთან იყო გამოძახებული, პავშთან, რომელსაც სისხლიანი პირღებინება ჰქონდა და ქალთან, გულს შეტევით. ექიმი ბავშვთან წავიდა, ამასობაში ქალი გარდაიცვალა. სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა სასამართლო კოლეგიამ სისხლის სამართლის საქმე შეწყვიტა, ექიმის მოქმედებაში დანაშაულის შემადგენლობის უქონლობის გამო⁶⁵. კოლეგიის დადგენილება უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას არ უთითებდა.

მოვალეობათა, ინტერესთა კოლიზიის ერთ-ერთ სახესხვაობას აგრეთვე „სამსახურებრივი აუცილებლობად“ ცნობილი შემთხვევებიც წარმოადგენენ.

„სამსახურებრივი აუცილებლობა“ გულისხმობს, რომ თანამდებობის პირის მოქმედება ფორმალურად შეიცავს თანამდებობრივი დანაშაულის ნიშნებს. მაგრამ დანაშაულს არ წარმოადგენს. რადგან ეს მოქმედება განპირობებულია უკიდურესი აუცილებლობით. ამ საკითხის გამო არც არავინ დაობს, თუ მხედველობაში ს. დომასინის შეხედულებას არ მივიღებთ. მისი აზრით, „სამსახურებრივი აუცილებლობა მდგომარეობაში“ ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერებისათვის როდია აუცილებელი ყველა ის პირობა, რაც უკიდურეს აუცილებლობა წარედგინება. „სამსახურებრივი აუცილებლობა“ გულისხმობს ისეთ ვითარებასაც, როდესაც მოსალოდნელი ზიანის აცილება სხვა გზით არ შეიძლებოდა, მაგრამ აცილებული ზიანი შეიძლება მიყენებულს თანაბარიც იყოსო“⁶⁶.

სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს ი. სლუცკი, რომ პრაქტიკაში ასეთი თვალსაზრისი კანონისადმი სამსახურებრივი შეხედულების დაპირისპირებას, ე. ი. სოციალისტური კანონიერების დარღვევას, გამოიწვევდა. თანამდებობის პირის მიერ კანონის, ანდა სხვა ნორმატიული აქტისათვის გადახვევა სამსახურებრივი აუცილებლობის გამო, მხოლოდ მაშინ შეიძლება გამართლდეს, თუ ეს გადახვევა უკიდურესი აუცილებლობით იყო გამოწვეული⁶⁷.

⁶⁵ Сб. пост. Пл. и опр. кол. ВС СССР (1938 г. и первое полугодие 1939 г.), М., 1940, с. 103.

⁶⁶ ს. დ. მახინიძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 70—73.

⁶⁷ მაგრამ არათანმიმდევრულია თვით ი. სლუცკის დამოკიდებულებაც საკითხისადმი. თუკი მიაჩნია, რომ „სამსახურებრივი აუცილებლობის“ დროს მთლიანად ძალაშია უკიდურესი აუცილებლობისათვის სავალდებულო ყველა პირობა, ე. ი. „სამსახურებრივი აუცილებლობა“, თუ შეიძლება ასე ითქვას, უკიდურესი აუცილებლობის წესებს ემორჩილება, მაშინ რაღა საქმეა მისი გამოყოფა უკიდურესი აუცილებლობისაგან და სპეციალური კვლევა, როგორც ამას ავტორი აკეთებს. იგივე ითქმის სატრანსპორტო დანაშაულთა შესახებაც. ი. სლუცკის შრომაში ესეც თა-

ამრიგად, „სამსახურებრივი აუცილებლობის“ დროს ძალაშია ყველა პირობა, რაც უკიდურეს აუცილებლობას მოეთხოვება, და თუ „სამსახურებრივი აუცილებლობა“ შეესაბამება ამ პირობებს. იგი უკიდურესი აუცილებლობის წესისამებრ განიხილება. ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება ასევე მომარჩეველი იქნეს აგრეთვე საწარმოო რისკის მართლზომიერების პირობები, „სამსახურებრივი აუცილებლობის“ დანარჩენი შემთხვევები სისხლის სამართლის მოქმედების სფეროში დარჩება.

3. რაკი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერების ერთ-ერთ ძირითად პირობას გადარჩენილი სიკეთის მეტი ღირებულება წარმოადგენს, ბუნებრივია, კითხვა, როგორ უნდა შეფასდეს იმის მოქმედება, ვისაც სიკეთეთა შეფასებაში შეცდომა მოსდის, ე. ი. როდესაც იგი შეცდომით ფიქრობს, რომ მის მიერ გადარჩენილი სიკეთე დაზიანებულზე მეტი მნიშვნელობისა?

მიყენებული და აცილებული ზიანის ზუსტი შეფასება ხშირად ძნელია და კაცი ადვილად შესცდება. უეჭველია, რომ მცდარი შეფასების შედეგად ჩადენილი ქმედობა მართლსაწინააღმდეგო იქნება, მაგრამ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი ბრალის პრინციპის საფუძველზე უნდა გადაწყდეს.

თავისთავად ცხადია, რომ მოქმედმა არ შეიძლება პასუხი აგოს განზრახი დანაშაულისათვის. პასუხისმგებლობა დასაშვებია მხოლოდ ზიანის გაუფრთხილებლობით მიყენებისათვის, ე. ი. თუ პირს შეეძლო და კიდევაც უნდა სცოდნოდა, რომ დაზიანებული სიკეთე გადარჩენილზე მეტი ღირებულებისაა, იგი პასუხს აგებს დამდგარი შედეგისათვის. ყველა დანარჩენ შემთხვევაში სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა არ დადგება პირის ბრალის უქონლობის გამო. აქ ის იგულისხმება, როცა მოქმედს არ უნდა გაეთვალისწინებინა დაღუპული სიკეთის მეტი მნიშვნელობა. მაგრამ პრაქტიკაში პირის სუბიექტურმა დამოკიდებულებამ გადარჩენილი და დაღუპული სიკეთისადმი შეიძლება სხვა ელფერიც მიიღოს. ეს შემთხვევები თეორიულსა და პრაქტიკულ ინტერესს მოკლებულნი არ არიან, სახელდობრ, როგორ სამართლებრივ შეფასებას იმსახურებს იმის მოქმედება, ვინც ობიექტურად უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში იმყოფება. მაგრამ სუბიექტურად ზიანს იმიტომ კი არ იწვევს, რომ სხვა, უფრო დიდი ზიანი აიცილოს, არამედ სხვა მიზანი ამოქმედებს, ანდა იგი წინდაუხედაობას, დაუდევრობას იჩენს, მაგრამ ობიექტურად ამ თავისი წინდაუხედავი მოქმედებით ხელს უწყობს უფრო დიდი ზიანის აცილებას.

აღნიშნული დებულების ნათელსაყოფად ს. დომახინს აქეთი მაგალითი მოაქვს: ნასევამი მძლოლი ქუჩაში მოძრაობის წესებს არღვევს, მარჯვენა მხრიდან მარცხნივ უხვევს, მაგრამ სწორედ ამ დარღვევის წყალობით ახერხებს აირიდოს შეჩახება შემხვედრ ავტომანქანასთან, რომელიც ასევე სამისო მხარეს არ მოძრაობდა. მეორე მაგალითი: კაცს თევზაობა უნდა და ამ სურვილით თვითნებურად სხვის ნაეში ჯდება. ამ დროს მდინარეში ვილაც ახრჩობა, იგი გადაარჩენს განწირულს⁸⁸.

ორივე მაგალითში მოქმედება მართლსაწინააღმდეგოა და სწორედ ამ მართლსაწინააღმდეგო ქმედობათა წყალობით უფრო დიდი ზიანის აცილება ხერხდება. მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი ორსავე შემთხვევაში ერთნაირად გადაიკრას, ისინი დიფერენცირებულ მიდგომას საჭიროებენ.

ს. დომახინს აზრით, ორივე ამ შემთხვევაში „სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა არ გამოიხრცება, რადგან სუბიექტურად მოქმედება მიმართული არ ყოფილა ვნების აცილებისაკენ და ამიტომ ვერ ჩავთვლით, რომ ეს პირები უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედებდნენ⁸⁹.

პირველი შემთხვევის გამო ს. დომახინის მოსაზრება გასაზიარებელია. რაც შეეხება მეორე მაგალითს, იგი პირველისაგან განსხვავებით. სადაც უფრო დიდი სიკეთე მოქმედი პირის ნებისაგან დამოუკიდებელივ შემთხვევით გადაარჩა, აქ უფრო მეტად ღირებული სიკეთის გადაარჩენას პირის შემდგომი აქტიური ჩარევა განაპირობებს. და სწორედ ამ მომენტმა უნდა იქონიოს მნიშვნელობა მისი საქციელის შეფასებისას. უმართებულო იქნება პირის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი მთლიანად მის ადრინდელ ქცევას დაეუკავშიროთ, თორემ სათანადოდ არ შეფასდება ქმედობის ობიექტური მნიშვნელობა, რომელიც მისი საზოგადოებრივი სარგებლიანობის ხარისხით შეიძლება ეგოიდენი იყოს, რომ წინარე მოქმედების სუბიექტური ხასიათის სამართლებრივი მნიშვნელობა სრულიად დაჩრდილოს. მსგავს შემთხვევებში მიზანშეწონილობის პრინციპს უნდა დავემყაროთ. საზოგადოება დაინტერესებული უნდა იყოს, რომ კაცმა ანალოგიურ ვითარებაში ანალოგიურად იმოქმედოს და მის ამ კეთილშობილურ სწრაფვას სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მუქარით წინ არ ეღობებოდეს.

უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედი პირის გადაარჩენილი და დაზიანებული სიკეთისადმი სუბიექტური დამოკიდებულების უფრო ღრმა ანალიზისათვის ს. დომახინი ასეთ კითხვას წამო-

⁸⁸ ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 57—58.

⁸⁹ იქვე.

ქრის: შეიძლება თუ არა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლება იმ პირისა, რომელიც ისწრაფვის ნაკლები ვნების გამოწვევით უფრო დიდი ზიანი აიცილოს, მაგრამ მისი მოქმედება წარმატებას ვერ აღწევს, დიდი ზიანი აცილებული ვერ იქნა და ნაკლებიც მოხდა. ს. დომახინის პასუხი ასეთია: სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა გამოირიცხულია, თუ ზიანის აცილება ვერ მოხერხდა პირისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, და თუ პირს კეთილსინდისიერად მიაჩნდა, რომ მის მიერ არჩეულ ხერხს შეუძლია იგი სასურველ შედეგამდე მიიყვანოს, მაგრამ აქ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა მხოლოდ იმის გამო გამოირიცხება, რომ პირი საზოგადოებრივად საშიში არაა, და არა იმიტომ, რომ მისი მოქმედებები სასარგებლოა⁹⁰.

ს. დომახინის ასეთ კატეგორიულ მტკიცებას ვერ გავიზიარებთ, რადგან არ შეიძლება სრულიად გამოვრიცხოთ პირის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის შესაძლებლობა მხოლოდ მისი მოქმედების მოტივების საფუძველზე. მართალია, ქცევის მოტივი, როგორც წესი, პიროვნების არსებითი დახასიათების შესაძლებლობას იძლევა, მაგრამ მხოლოდ მოტივების მოშველიება არ არის საკმარისი ჩადენილი ქმედობის გამო სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხის გამოსარიცხად, მითუმეტეს თუ მაინც შედეგების აცილების ვარაუდი ქარაფშუტული იყო⁹¹.

§ 4. უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტება

საბჭოთა სისხლის სამართლის კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებას. თანამედროვე საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაშიც არაა ერთიანი აზრი იმის თაობაზე, თუ სახელდობრ, რა იგულისხმება უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებად. რაკი კანონი ადგენს უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების პირობებს ლოგიკურად იქნებოდა გვევარაუდა, რომ ამ პირობების დარღვევის კვალობაზე უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებაც გვექნებოდა. ეს კი უდავოა, მაგრამ რომელი პირობის ან პირობათა ჯგუფის დარღვევა იწვევს უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებას საკითხავი ეს არის.

⁹⁰ ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 57—59.

⁹¹ Курс советского уголовного права. Часть Общая, т. I, Л., 1968, с. 516.

ს. დომახინისა⁹² და ნ. პაშე-ოზერსკის⁹³ მიხედვით, უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების რაგინდარა პირობის დარღვევამ მისი ფარგლების გადამეტება უნდა გამოიწვიოს. თ. შავგულიძის აზრით, უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტება მაშინაა, როცა გადარჩენილის თანაბარი ან უფრო დიდი ინტერესია დაზიანებული⁹⁴. ამ შეხედულებას ემხრობიან ნ. ოვეზოვი და ო. ტაჩენკო. ნ. ოვეზოვს მიაჩნია, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მყოფი პირი ითვალისწინებს მოსალოდნელ საფრთხეს და მის შესაძლებელ შედეგებს. ამიტომ სამართლით დაცული სხვა ინტერესებისათვის თანაბარი ან უფრო მძიმე ზიანის მიყენება უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებად უნდა განიხილებოდეს⁹⁵.

ო. ტაჩენკოს, რომელიც ამასვე ფიქრობს თავისი მოსაზრების დასამტკიცებლად სხეულის მსუბუქი დაშავების ზოგიერთი მაგალითი მოაქვს.

ვ. კოვალენკოს აზრით, მიყენებული და აცილებული ზიანის თანაფარდობისა და მოქმედების თავისდროულობის პირობების დარღვევა იწვევს უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებას⁹⁶.

ვ. კოზაკი თვლის, რომ არ შეიძლება უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების ყოველი პირობის დარღვევამ მისი ფარგლების გადამეტება გამოიწვიოს. იმისათვის, რომ რაიმე მოვლენის საზღვრები გადაცილებული იქნეს საჭიროა, რომ ეს მოვლენა საერთოდ არსებობდეს. ამიტომ უკიდურესი აუცილებლობის საზღვრების გადამეტებას ვერ გამოიწვევს იმ პირობების დარღვევა, რომლებიც მისი წარმოქმნის მართლზომიერებას განეუთენება (საფრთხის წყარო). მაგრამ მაშინაც კი, როდესაც უკიდურესი აუცილებლობის ვითარება არსებობს, მისი მართლზომიერების ყოველი პირობის დარღვევა უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტების მდგომარეობას მაინც ვერ შე-

⁹² ს. დომახინი. დასახ. ნაშრ., გვ. 20.

⁹³ ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 176.

⁹⁴ Шавгулидзе Т. Г. Необходимая оборона, Тбилиси, 1966, с. 147.

⁹⁵ ნ. ოვეზოვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 100.

⁹⁶ Коваленко А. С. Квалификация преступлений, совершаемых при превышении границ крайней необходимости. В книге: Проблемы борьбы с преступностью. Труды Омской высшей школы милиции. Омск—Иркутск, 1976, вып. 6, с. 16.

ქმნის (მაგალითად, როცა უშუალოდ საფრთხის წყარო ზიანდება და არა მესამე პირთა ინტერესები). უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლები ირღვევა მაშინ, როცა საფრთხის აცილება შესაძლებელია მესამე პირთა ინტერესების დარღვევის გარეშე და როცა აცილებულზე მეტი ზიანია მიყენებული⁹⁷.

თავის ამ შეხედულებას ავტორი უკიდურესი აუცილებლობის საკანონმდებლო ფორმულაზე დაყრდნობით ასაბუთებს. იგი თვლის, რომ კანონის თანახმად უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერება დამოკიდებულია იმ პირობების დაცვაზე, რომლებიც კანონში კავშირ „თუ“-ს შემდეგ გადმოცემა, სახელდობრ, „თუ ეს საფრთხე მოცემულ გარემოებაში არ შეიძლება და აცდენილი ყოფილიყო სხვა საშუალებებით და თუ მიყენებული ზიანი უფრო ნაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე თავიდან აცდენილი ზიანი“. ამრიგად, გამოდის, რომ „...საფრთხის ასაცილებელი მოქმედება, რომელიც არღვევს აღნიშნულ პირობებს, არის უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტება“⁹⁸.

როგორც ვხედავთ ამ საკითხის თაობაზე განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული. უფრო მართებულად უნდა მივიჩნიოთ ის შეხედულება, რომელსაც მართლზომიერების რაგინდარა პირობის დარღვევა უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებად მიჩნია.

საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორიაში ექვს არ იწვევს, რომ უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებით ჩადენილი ქმედობა არათუ მოკლებულია საზოგადოებრივად სასარგებლო ხასიათს, არამედ საშიშია საზოგადოებისათვის და პირმა პასუხი უნდა აგოს მისთვის, მაგრამ საკითხავია, თუ რა საწყისებს ეფუძნება პასუხისმგებლობა ამ შემთხვევაში.

იურიდიულ ლიტერატურაში არც ამ საკითხის თაობაზეა ერთიანი აზრი. მაგალითად, პაშე-ოზერსკი ამბობს, რომ ვინც უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედებს ან მთლიანად იცავს ამ აქტის მართლზომიერების პირობებს და მაშინ საზოგადოებრივად სასარგებლოდ მოქმედებს. ანდა არღვევს ამ აქტის მართლზომიერების პირობებს და მაშინ გვექნება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა მთლიანად ამ მოქმედებისათვის და არა მისი რომელიმე აუცილებელი ნაწილისათვის⁹⁹.

97 ვ. კ. ზ. ა. ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 109—111.

98 იქვე.

99 ნ. პაშე-ოზერსკი. დასახ. ნაშრ., გვ. 177.

თ. შავგულიძის აზრით, ასეთი შემთხვევები ჩვეულებრივი განზრახი ან გაუფრთხილებელი დანაშაულია და ისინი ყოველთვის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ვერ განიხილება: „თავისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობით უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების პირობების დარღვევა არ უნდა გავუთანაბროთ აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებას, იგი ყოველთვის როდი წარმოადგენს პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებას; მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში (განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც დაზიანებული სიკეთე გადარჩენილის თანაბარია), ის გარემოება, რომ სუბიექტი უკიდურესობის მდგომარეობაში მოქმედებდა, შეიძლება სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად ვცნოთ“¹⁰⁰.

ნ. ოვეზოვი უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებით ჩადენილ ქმედობას ყველა შემთხვევაში სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად თვლის¹⁰¹.

კიდევ უფრო შორს მიდის ვ. კოზაკი, რომელსაც მიაჩნია, რომ „ასეთ მდგომარეობაში ჩადენილი დანაშაული, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ნახევრად დანაშაულია, რომელიც, ერთი მხრივ, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ზიანის მართლზომიერ მიყენებას ესაზღვრება, ხოლო, მეორე მხრივ, განზრახ ან გაუფრთხილებელ დანაშაულს. აქედან, ამ დანაშაულის ჩადენის დროს არ შეიძლება ისეთივე სასჯელი დაინიშნოს, როგორც ჩვეულებრივი დანაშაულისათვის, უფრო მეტიც, მიზანშეწონილი იქნებოდა, უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გაუფრთხილებელი გადამეტების შემთხვევები სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სფეროდან საერთოდ გამოგვერიცხა. ხოლო, რაც ფარგლების განზრახ გადამეტებას შეეხება, იგი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად უნდა განიხილებოდეს“¹⁰².

უნდა ითქვას, რომ მართებული არ იქნებოდა უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გაუფრთხილებელი გადამეტება სისხლისსამართლის მოქმედების სფეროდან ამოღებული ყოფილიყო. აქაც, ისევე როგორც ყოველი გაუფრთხილებელი დანაშაულის დროს, პირი იმისათვის იკიცხება, რომ იგი სავალდებულო ნორმას, კერძოდ უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების პირობებს არღვევს და ამით მესამე პირთა სამართლით დაცულ ინტერესებს ზიანს აყენებს.

რაც შეეხება უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტების გათვალისწინებას პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ სხვა გა-

¹⁰⁰ თ. შ ა ვ გ უ ლ ი ძ ე. დასახ. ნაშრ., გვ. 147.

¹⁰¹ ნ. ო ვ ე ზ ო ვ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 101.

¹⁰² ვ. კ ო ზ ა კ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 116—117.

რემოებათა გვერდით, მხედველობაშია მისაღები ის, რომ ამჟერად, აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტებისაგან განსხვავებით ილახება იმ პირთა ინტერესები, რომლებსაც შექმნილ საფრთხესთან არავითარი კავშირი არა აქვთ. ამიტომ პასუხისმგებლობა უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებისათვის უნდა განისაზღვროს იმ ზოგადი წესებისამებრ, რაც განზრახი ან გაუფრთხილებელი დანაშაულისათვის მოქმედებს და უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებას სასამართლო მხედველობაში უნდა იღებდეს სასჯელის სახისა და ზომის განსაზღვრის დროს.

§ 5. სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ძველბრძანებისათვის

საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 462-ე მუხლის თანახმად, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში მიყენებული ზარალი, როგორც წესი, ზარალის გამომწვევმა პირმა უნდა აანაზღაუროს, მაგრამ სასამართლოს, საქმის გარემოებების გათვალისწინებით, შეუძლია დააკისროს ზარალის ანაზღაურება იმ პირს, ვისი ინტერესების გადარჩენამაც ზარალი გამოიწვია, ანდა მთლიანად ან ნაწილობრივ გაანთავისუფლოს ზარალის ანაზღაურებისაგან როგორც ზარალის მიმყენებელი, ისე ეს მესამე პირი. ამავდროულად თვალსაზრისის იზიარებს სასამართლო პრაქტიკა.

შინ-მა. რომელიც სახლში ბრუნდებოდა, დაინახა, რომ ნაცემი მან-ი ქუჩაში ეგდო. მისი თხოვნით შინ-მა იგი ფეხზე წამოყენა, გარაჟამდე მიიყვანა და იქედან მეურნეობის სახანძრო ავტომანქანით სავადმყოფოში წაიყვანა. მან მანქანის მართვა რიგიანად არ იცოდა, გზაში მარცხი შეემთხვა და მეურნეობას 611 მან. და 70 კაპ. ზარალი მიადგინა. პროკურორის პროტესტის თანახმად, ყაზახეთის სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის დადგენილებით შინ-ს მანქანის გატაცებისა და მოძრაობის უსაფრთხოების წესების დარღვევის ბრალდება მოეხსნა. დადგენილებაში აღინიშნა, რომ იგი „მოქმედებდა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში. მიუხედავად ამისა, მას დაეკისრა მეურნეობისათვის მიყენებული ზარალის ანაზღაურება¹⁰³.

ცივილისტების ნაწილი აღნიშნული საკითხის ამგვარ საკანონმდებლო და პრაქტიკულ გადაწყვეტას მხარს უჭერს და სხვადასხვა პოზიციებიდან მის სისწორეს ასაბუთებს¹⁰⁴.

¹⁰³ Бюллетень Верховного суда СССР, 1965, № 6, с. 46—47.

¹⁰⁴ Джорбенадзе С. М. Крайняя необходимость в советском гражданском законодательстве, «Советское государство и право», 1960,

სხვაგვარი მოსაზრება აქვს გამოთქმული ამ საკითხის თაობაზე ნ. მალენინი. იგი თვლის, რომ მატერიალური პასუხისმგებლობა უკიდურესი აუცილებლობის დროს უნდა იმ პირს დაეკისროს, ვისი ინტერესებიც ამ აქტით დაცული იქნა, ამიტომაც რსფსრ-ის სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ეს ნორმა არ შეიძლება მივიჩნიოთ გამოსადეგად უკიდურესი აუცილებლობით ზიანის გამოწვევის ყველა შემთხვევისათვის, იგი შეიძლება მხოლოდ მაშინ გამოვიყენოთ, როდესაც ზიანის მიმყენებელი საკუთარ ინტერესებს იცავდა. ამ შეხედულებას იზიარებენ ს. დოსტოევი, და სხვები¹⁰⁵.

რაც შეეხება საბჭოთა სისხლის სამართლის თეორეტიკოსებს, ისინი ერთხმად აღიარებენ, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედი პირი სამოქალაქო-სამართლებრივი პასუხისმგებლობისგანაც უნდა განთავისუფლდეს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა იგი უკიდურესი აუცილებლობის აქტით საკუთარ ინტერესებს იცავდა¹⁰⁶.

და მართლაც, კანონის არსებული მოთხოვნის გამოყენება პრაქტიკულად შეანელებდა მისწრაფებას უკიდურესი აუცილებლობის აქტით მეტად ღირებული სიკეთის გადარჩენისა. ეს განსაკუთრებით ისეთ შემთხვევებზე ითქმის, როდესაც გადასარჩენი არა თავისი, არამედ სხვისი სიკეთეა.

ესეც რომ არ იყოს, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედი პირი საზოგადოებრივად სასარგებლო მოქმედებას ჩადის და თვით კანონის მიერ არის უფლებამოსილი ზიანი გამოიწვიოს, ხოლო დაღუპული სიკეთე შეიძლება მძიმე ტვირთად დააწვეს მას. სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის მოთხოვნათა შორის არსებითი შეუსაბამობა იქმნება, რაც არ შეიძლება კანონზომიერად მივიჩნიოთ; ყოველივე ამის გამო უფრო მართებულად უნდა მივიჩნიოთ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედი პირის განთავისუფლება მის მიერ გამოწვეული ზარალის ანაზღაურებისაგან, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მისივე კუთვნილი სიკეთეა გადარჩენილი.

№ 10, ს. 74; Гильдерман Л. С. Возмещение вреда, причиненного в состоянии крайней необходимости источником повышенной опасности. Труды Иркутского университета, 1969, т. 60, вып. 9, с. 174 и др.

¹⁰⁵ Маленин Н. Возмещение вреда, причиненного в состоянии необходимости обороны и крайней необходимости. «Советская юстиция», 1964, № 20, с. 25; Доницев С. Имущественная ответственность, за вред, причиненный в состоянии необходимой обороны и крайней необходимости. «Социалистическая законность», 1973, № 7, с. 39.

¹⁰⁶ ს. დომახინი, დასახ. ნაშრ., გვ. 15; ი. სლუცკი, დასახ. ნაშრ., გვ. 107; ვ. კოზაკი დასახ. ნაშრ., გვ. 123—124 და სხვ.

§ 6. უკიდურესი აუცილებლობა საზღვარგარეთის ქვეყნების სისხლის
სამართალში

1. საზღვარგარეთის სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ითვალისწინებს უკიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტს. ამ კანონმდებლობის მიხედვით, მოქმედება, რომელიც სიკეთის გადარჩენისაქენაა მიმართული მთელ რიგ პირობებს უნდა შეესაბამებოდეს.

უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა მხოლოდ მაშინ იქნება, როდესაც საფრთხის აცილება მოცემულ ვითარებაში სხვა საშუალებით, ე. ი. სამართლით დაცული ინტერესებისათვის ვნების მიყენების გარეშე შეუძლებელია (სუბსიდიარობის პრინციპი).

ზიანს განიცდის იმ დაწესებულების, საწარმოს, ორგანიზაციის ან პირის კანონიერი უფლებები და ინტერესები, რომელიც საფრთხის წყაროს არ წარმოადგენს.

ასეა ეს საკითხები გადაჭრილი რუმინეთის სოციალისტური რესპუბლიკის (მუხ. 45-ე), ბულგარეთის სახალხო რესპუბლიკის (ნე-13 მუხ.). მონღოლეთის სახალხო რესპუბლიკის (მე-10 მუხ.). კორეის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკის (მე-16 მუხ.), ჩეხოსლოვაკიის სოციალისტური რესპუბლიკის (მე-14 მუხ.), უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკის (§ 26), გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის (§ 18), პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის (23-ე მუხ.), იუგოსლავიის სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკის (მე-12 მუხ.) სისხლის სამართლის კოდექსებში.

იუგოსლავიის სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკისა და უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსები შეიცავენ მითითებას, რომ საფრთხე არ უნდა იყოს გამოწვეული იმ პირის მიერ, რომელიც შემდეგ ცდილობს ზიანის აცილებას. სხვა ქვეყნების კანონმდებლობა ასეთ მოთხოვნას არ ითვალისწინებს.

უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერების მეორე აუცილებელი პირობა აცილებულ და კანონით დაცული ინტერესისათვის მიყენებული ზიანის თანაფარდობის საკითხს უკავშირდება. ეს საკითხი ერთგვაროვნად არ არის გადაწყვეტილი.

ოთხი სოციალისტური ქვეყნის — ბულგარეთის, მონღოლეთის, კორეისა და ჩეხოსლოვაკიის სისხლის სამართლის კოდექსები უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერების აუცილებელ პირობად მიიჩნევენ, რომ მიყენებული ზიანი თავიდან აცილებულზე ნაკლები იყოს.

ხუთი სოციალისტური სახელმწიფოს — უნგრეთის, პოლონეთის, გერმანიის, რუმინეთის და იუგოსლავიის სისხლის სამართლის კო-

დექსები პროპორციულობის პრინციპს ადგანან. ისინი მართლზომიერად მიიჩნევენ და უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას აკუთვნებენ იმ შემთხვევასაც, როდესაც მიყენებული ზიანი თავიდან აცილებულის თანაბარია. დასახელებული ქვეყნების კანონმდებლობაში ამაზე ნათქვამია: „თუ პირმა თავისი მოქმედებით არ გამოიწვია უფრო დიდი ზიანი, ვიდრე ისა, რომლის აცილებაც მას სურდა“ (უნგრეთის სსკ-ის § 26, მე-2 აბზ.); „პირი არ სჩადის დანაშაულებრივ ქმედობას, თუ მისი მოქმედებები თავისი ფორმით და მასშტაბებით თავიდან აცილებული საფრთხის თანაზომიერია“ (გდრ-ის სსკ-ის § 18, 1-ლი აბზ.); „თუ მსხვერპლად მიტანილი სიკეთე არ წარმოადგენს აშკარად უფრო მეტ ღირებულებას, ვიდრე გადარჩენილი სიკეთე“ (პოლონეთის სსკ-ის მუხ. 23-ე, § 1); „თუ მიყენებული ზიანი თავიდან აცილებულზე მეტი არაა“ (იუგოსლავიის სსკ-ის მე-12 მუხლის მე-2 აბზ.). ასევეა ჩამოყალიბებული ეს დებულება რუმინეთის სსკ-ის 45-ე მუხლში.

პროპორციულობის პრინციპის გამო, რომელიც თავიდან აცილებული და მიყენებული ზიანის თანაზომიერებას მოითხოვს, საკითხი დგება, მართლზომიერად უნდა მივიჩნიოთ თუ არა საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენა სხვისი სიცოცხლის ფასად.

გდრ-ის სსკ-ი, რომელიც პროპორციულობის პრინციპს იზიარებს— ამ კითხვაზე უარყოფითად პასუხობს; სხვა ქვეყნების სსკ-ები, რომლებიც ასევე საკითხს პროპორციულობის პრინციპის მიხედვით წყვეტენ, ასეთ მითითებას არ შეიცავენ.

სოციალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობის შემდეგ თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ ზოგიერთი მათგანის კანონმდებლობა შეიცავს მითითებას უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტების შესახებ. ამ შემთხვევაში სასამართლოს ენიჭება უფლება ან შეამციროს სასჯელი, ან სავსებით გაანთავისუფლოს პირი სასჯელისაგან (ასეთია პოლონეთის სსკ-ის 23-ე მუხლი § 2; რუმინეთის სსკ-ის 73, 75 მუხლები; იუგოსლავიის სსკ-ის მე-12 მუხლის მე-3 აბზაცი).

ყველა სოციალისტური ქვეყნის სისხლის სამართლის კანონმდებლობა შეიცავს დებულებას, რომლის თანახმად, უკიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტის მოქმედება არ ვრცელდება ისეთ შემთხვევაზე. როდესაც პირს მის მიერ დაკავებული მდგომარეობის ან შესასრულებელი სამუშაოს ხასიათის გამო ევალებოდა საფრთხე გადაეტანა.

სისხლის სამართლის ბუჩუყაზიულმა მეცნიერებამ მრავალი სხვადასხვა თეორია შექმნა უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ. ეს თეორიები ძირითადად ორ ჯგუფად იყოფა — სუბიექტურ და ობიექტურ თეორიებად.

უკიდურესი აუცილებლობის სუბიექტური თეორიებს სათავე კანტის მოძღვრებაშია. კანტი უკიდურეს აუცილებლობაა სასჯელის გამომრიცხველ გარემოებად განიხილავდა. არავითარ გასაქირს არ ძალუძს, — წერდა იგი, — გადააქციოს დანაშაულებრივი არადანაშაულებრივად, მაგრამ თუ ორი სიცოცხლე ერთმანეთს უპირისპირდება. მაშინ ერთი პირის მიერ მეორის მკვლელობა დასჯადი არაა. მის შესახებ არ არსებობს არავითარი სისხლის სამართლის კანონი, რადგან სასჯელის მუქარა არ შეიძლება იყოს სიცოცხლის დაკარგვაზე უფრო ძლიერი და მსგავს სისხლის სამართლის კანონს არავითარი მნიშვნელობა არ ექნებოდა; მხოლოდ შესაძლებელი ბოროტების მუქარა ვერ გადაწონის შიშს არსებული ბოროტების წინაშე. ამიტომაც ჩადენილი მოქმედება განსაკუთრებული სუბიექტური მიზეზების გამო არ იწვევს სასჯელს¹⁰⁷.

სისხლისსამართლებრივი მუქარის უსუსურობის კანტის ეს თეორია აშკარად ეწინააღმდეგება მისსავე „უპირობო დასჯადობისა“ და „კატეგორიული იმპერატივის“ თეორიას. თუკი დანაშაულის ჩადენის შედეგად წარმოიშობა დასჯის კატეგორიული იმპერატივი, მაშინ სასჯელი არ უნდა ასცდეს პირს მაშინაც, როდესაც იგი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედებს, რამდენადაც მისი მოქმედება ამ შემთხვევაში არამართლზომიერი და ბრალეულია. კანტის ამ თეორიის შესახებ ბურჟუაზიული კრიმინალისტი იანკა ირონულად შენიშნავდა, რომ კანტი თავისი უკიდურესი აუცილებლობის თეორიით თვით აღმოჩნდა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში¹⁰⁸. გარდა ამისა, კანტის ეს თეორია ძლიერ ავიწროებდა უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლებს მხოლოდ სიცოცხლეთა დაპირისპირების შემთხვევით, მაშინ როცა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობა სხვა სიკეთეთა დაპირისპირების შემთხვევებსაც მოიცავს.

სწორედ ამ მხრივ შეეცადა ანსელმ ფოიერბახი შეეცნო ეს თეორია. ფოიერბახის სუბიექტური თეორია უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ მისი ფსიქიური იძულების თეორიის განვითარებას წარმოადგენდა, რომლის თანახმად, შერაცხადი მხოლოდ ისაა, ვისაც შესწევს უნარი უხელმძღვანელოს თავის მოქმედებას სასჯელის მუქარის ზეგავლენით. უკიდურესი აუცილებლობის დროს კი იქმნება ვითარება, როდესაც, მართალია. სისხლისსამართლებრივი აკრძალვის შეგნება არ ისპობა, მაგრამ ისპობა მისი გავლენა სასურველი მიმართულებით, ე. ი. ეს მუქარა უძლურია. ამის კვალობაზე უკიდურესი აუცილებლობა მიეკუთვნება შერაცხადობის გა-

¹⁰⁷ ციტირებულია ნ. როზინის დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 93.

¹⁰⁸ ციტირებულია ნ. პაშე-ოზერსკის დასახ. ნაშრომიდან, გვ. 134.

მომრ-ცხელ მიზეზთა კატეგორიას, ხოლო ამ მდგომარეობაში მოქმედი პირი შეურაცხია და ამიტომ, იგი არ აგებს პასუხს თავისი მოქმედებისათვის. ამასთან, ფოიერბახი უკიდურეს აუცილებლობას არათანმიმდევრულად მხოლოდ აუნაზღაურებელი სიკეთის დაცვის შემთხვევებში ზღუდავდა¹⁰⁹.

ფოიერბახის ეს თეორია თვითონ ბურჟუაზიულმა კრიმინალისტებმაც გააკრიტიკეს. ისინი მიუთითებდნენ, რომ უკიდურესი აუცილებლობა მდგომარეობამ შეიძლება არც ჩაადოს პირი შეურაცხ მდგომარეობაში. თვით მაშინაც კი, როდესაც საფრთხე სიცოცხლეს ემუქრება, თავდაპირისა და შეგნების უნარი ყოველთვის როდი იკარგება. გარდა ამისა კანტ-ფოიერბახის თეორიით შეუძლებელი ხდება დასაბუთება მესამე პირთა ინტერესების ხელყოფის დაუსჯადობისა¹¹⁰.

მე-19 საუკუნის სისხლისსამართლებრივი ის თეორიები და კანონმდებლობა უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ, რომლებიც საწყისი კანტ-ფოიერბახის ამ შეხედულებებიდან იღებდნენ, უკიდურესი აუცილებლობას მიჩნევენ კმედობის არა მართლწინააღმდეგობის, არამედ მხოლოდ დასჯადობის გამომრიცხველ გარემოებად.

სხვაგვარად უდგებოდა საკითხს ობიექტური თეორია, რომელიც შეეცადა კმედობის დაუსჯელობის საფუძველი ფსიქიკური განცდებისაგან დამოუკიდებლად, თვით ამ კმედობის ხასიათში მოეძებნა.

ეს მიმართულება ჩანასახად ჯერ კიდევ ფხტესთან გვხვდება, რომელიც აღნიშნავდა, რომ სამართლებრივი ურთიერთობები მხოლოდ ადამიანთა თანაარსებობის შესაძლებლობის პირობებში არსებობენ, ხოლო. რამდენადაც უფლებათა კოლიზიის დროს ისპობა თვით შესაძლებლობა ასეთი თანაარსებობისა, უკიდურესი აუცილებლობა წარმოადგენს ისეთ მოვლენას, რომელიც იურიდიული ურთიერთობების სფეროს გარეთ ძევს. ასე რომ, უკიდურესი აუცილებლობის ვითარებაში ჩაღწეული კმედობით გამოწვეული ზიანი არ შეიძლება არც კანონიერად მოვიჩნიოთ, და არც კანონსაწინააღმდეგოდ¹¹¹.

თავისი მოსაზრების ნათელსაყოფად ფიხტე განიხილავდა სიცოცხლეთა დაპირისპირების შემთხვევებს და მიუთითებდა, რომ აქ შეუძლებელია ვილაპარაკოთ საერთოდ რაიმე უფლებაზე. გარემოებათა დამთხვევამ, ბუნებამ, ორივე პირს წაართვა სიცოცხლის უფლება და საკითხს წყვეტს მხოლოდ ფიზიკური ძალა. „უკიდურესი აუცილებლობის უფლება შეიძლება განისაზღვროს როგორც უფლება ჩათვალო

109 Таганцев Н. С. Курс русского уголовного права. Часть Общая, т. 1, 1874, с. 246.

110 ნ. კოზინი, დასახ. ნაშრ., გვ. 94.

111 ნ. ტაგანცევი, დასახ. ნაშრ., გვ. 247.

შენი თავი სამართლებრივი ზემოქმედების სფეროს მ-ლმა (ex-met)“¹¹².

ჯერ ერთი, გაუგებარი რჩებოდა როგორც ეს ბუერკეზიულ ლიტერატურაში აღინიშნა კიდევ, რატომ უნდა გამოიწვიოს უფლებათა დაპირისპირებამ „სამართლის ბატონობის“ მოსპობა, მაშინ როცა პირიქით, სამართალი სწორედ იმისთვისაა მოწოდებული, რომ მოაწესრიგოს საზოგადოებაში დაპირისპირებული ურთიერთობები. მეორეც, ეს თეორია ძლიერ აფართოვებდა უკიდურესი აუცილებლობის ცნებას: თუ ასეთი ვითარება „სპობს სამართლის ბატონობას“. მაშინ ცხადია, რომ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში შესაძლებელი ხდება არა მარტო სიცოცხლის დაცვა რაიმე უმნიშვნელო სიკეთის ხარჯზე, არამედ საკუთარი უმნიშვნელო სიკეთის დაცვაც სხვისი სიცოცხლის ფასად.

ობიექტური მიმართულება უფრო სრულყოფილი სახით წარმოდგენილია ჰეგელთან, რომელიც, პირიქით, უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილ ქმედობას მიიჩნევდა „უფლების განხორციელებად“, „მართლზომიერ მოქმედებად“. იგი „სამართლის ფილოსოფიაში“ ამ საკითხს სპეციალურად შეეხო, და ამ ცნებაში ისეთ შემთხვევებს გულისხმობდა, როდესაც საკუთარი ან სხვისი სიცოცხლის გადარჩენა სხვისი ქონებრივი უფლების დარღვევით ხდება. „გაჭირვების უფლების“ საფუძველს, ჰეგელის მიხედვით, სიცოცხლე წარმოადგენს. როგორც კი სიცოცხლე, ყოველგვარ ეჭვებთან და სიკეთეთა საფუძველი, ქონებრივ ინტერესს, ე. ი. სრული ყოფიერება მის კერძო გამოვლენას დაუპირისპირდება, პირველმა წილის ხარჯზე უნდა იარსებოს, რადგან ასეთი დაპირისპირების დროს შეუძლებელია თვით სამართლის საფუძვლის განადგურება. სიცოცხლის დაცვა ასეთ შემთხვევაში არის პირის უფლება და თვით მოგერიების შესაძლებლობასაც კი გამოირიცხავს. ამ შეუძლებლების თანმიმდევრული განვითარება ნიშნავდა სიცოცხლის დაცვის უფლების აღიარებას რაღაც კერძო ხასიათის უფლების ფასადაც უნდა ყოფილიყო. ორი თანასწორფასოვანი სიკეთის კოლიზიის საკითხს ჰეგელი არ იხილავდა¹¹³.

ჰეგელის სკოლის წარმომადგენლები „გაჭირვების უფლება“ ავან- (სიცოცხლის სხვა ნაკლებ ღირებულ სიკეთესთან კოლიზია შემთხვევებს) განასტევენდნენ „უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას“ ვიწრო მნიშვნელობით (ორი ერთნაირი ღირებულების სიკეთეთა, ანდა მეტად ღირებულო სიკეთის, ოღონდ არა სიცოცხლისა, ნაკლებად ღირებულ სიკეთესთან დაპირისპირების შემთხვევები)

¹¹² ციტირებულია ნ. პანე-ოზერსკის დასახ. ნაშრომიდან. გვ. 132.

¹¹³ იხ. ნ. ტაგანოვი; დასახ. ნაშრ., გვ. 248.

და ამ უკანასკნელთა დროს შესაძლებლად მიიჩნევდნენ პასუხისმგებლობის მხოლოდ შემსუბუქებას. მაგრამ სუბიექტური მხარის ამგვარი იგნორირება ეწინააღმდეგება არათუ დადებით სამართალს, არამედ თვით სასჯელის არსსაც.

ჰეგელის ამ შეხედულებიდან მომდინარეობს ის მიმართულება ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის თეორიაში, რომელიც უკიდურეს აუცილებლობას ქმედობის მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველ გარემოებად განიხილავს.

ამრიგად, ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის თეორეტიკოსები უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობის შეფასებასას სარგებლობენ ან სუბიექტური კრიტერიუმით (უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში მოქმედი პირის განსაკუთრებული ფსიქიკური მდგომარეობა, როდესაც მოქმედება, მართალია, მართლსაწინააღმდეგოა, მაგრამ მისატყვევებელია) ან ობიექტური კრიტერიუმით (თვით მოქმედება არაა მართლსაწინააღმდეგო, თუ გადარჩენილია მეტად ღირებული სიკეთე ე. წ. ნაკლები ბოროტების თეორია, ანდა თუნდაც ტოლფასოვანი სიკეთე).

მაგალითად, რუსი რევოლუციამდელი კრიმინალისტის ნ. ტაგანცევის აზრით, მოქმედება ჩადენილი უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში, მართალია, მართლსაწინააღმდეგოა, მაგრამ მისატყვევებელი და დაუსჯადია. აუცილებელი მოგერიებისაგან განსხვავებით, უკიდურესი აუცილებლობა არ შეიძლება განხილული იქნეს როგორც უფლება. რადგან იგი კი არ ეხმარება სახელმწიფოს ბოროტებასთან ბრძოლაში, არამედ მხოლოდ წარმოადგენს ვნების ერთი პირის ინტერესებიდან ასევე კანონით დაცულ მეორე ინტერესზე გადატანას. მაგრამ, ამავე დროს იგი მკვეთრად განსხვავდება დანაშაულებრივი ქმედობისაგანაც, რამდენადაც წარმოადგენს უფლებისათვის ბრძოლის ერთ-ერთ საშუალებას და ამიტომაც არ შეიძლება დაისაჯოს სისხლის სამართლის წესით. სასჯელის გამოყენება ასეთ შემთხვევაში უმიზნოა, როგორც დამნაშავეს, ასევე საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე¹¹⁴.

უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ სუბიექტური თეორიის ამსახველია რუსი რევოლუციამდელი კრიმინალისტის გ. კოლოკოლოვის შეხედულება. მისი აზრით, უკიდურესი აუცილებლობის აქტის დასჯალობა გაუმართლებელია სასჯელის ზოგადი და კერძო პრევენციის თვალსაზრისით და, რომ არ შეიძლება მოეთხოვოს საშუალო მოქალაქის გმირობის ჩადენა.

¹¹⁴ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая, 1902, с. 542—550.

ნ. სერგაევსკი უკიდურეს აუცილებლობას ფიზიკური იძულების თანაბრად ერთ-ერთ ისეთ გარემოებად იხილავდა, რომელიც „საობდა შერაცხვას“ და ამიტომ „მოქმედი მოკლებული იყო შესაძლებლობას ეხელმძღვანელა სამართლის ნორმებით“¹¹⁵.

ბურჟუაზიული იურისტების შეხედულებებმა უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ თავისი ასახვა ამ ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში მიიღო. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს კოდექსები ყოველთვის როდი შეიცავენ განზოგადებულ დებულებებს უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ. ამიტომ სასამართლო პრაქტიკა, სისხლის სამართლის თეორიის საფუძველზე, უკიდურესი აუცილებლობის შემთხვევებს ან „აუცილებლობის“ ცნების (რომელშიც როგორც აუცილებელი მოგერიება, ისე უკიდურესი აუცილებლობა იგულისხმება), ან „ხვა სისხლის-სამართლებრივი ნორმებისა და ინსტიტუტების ქვეშ იხილავს“¹¹⁶. მაგალითად, საფრანგეთის სისხლის სამართლის კოდექსისათვის უცნობია უკიდურესი აუცილებლობის ზოგადი ცნება. იგი მას შეურაცხადობისა და დაუძლეველი ძალის გვერდით ათავსებს: „არაა არც დანაშაული და არც გადაცდომა, თუ ბრალდებული მოქმედების ჩადენის დროს იმყოფებოდა გონებრივი შერყევის მდგომარეობაში ან თუ იგი იძულებული იყო ასე ემოქმედა იმ ძალის მიერ, რომლისთვისაც წინააღმდეგობის გაწევა მას არ შეეძლო“ (64-ე მუხლი)¹¹⁷.

ასევე, ინგლისის სისხლის სამართალი უკიდურესი აუცილებლობის შემთხვევებს აუცილებელ მოგერიებასთან ერთად იხილავს „აუცილებლობის“ ცნების ქვეშ; მისთვის უცნობია ზოგადი პრინციპი, რომელიც უკიდურესი აუცილებლობის დროს თვითდაცვის მოტივით სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას გამორიცხავს. საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენა სხვისი სიცოცხლის ფასად დასჯადია. ცალკეულ შემთხვევაში გამონაკლისის სახით დასაშვებია უფრო მეტად ღირებული სიკეთის გადარჩენა. კერძოდ, ეს ისეთი შემთხვევებია, როდესაც ადამიანის სიცოცხლე შეიძლება გადარჩეს სხვა, მხოლოდ ნაკლებ ღირებული სიკეთის დაზიანების გზით. მაგალითად, დედის სიცოცხლის გადარჩენის ან მისი ხანგრძლივი ავადმყოფობის თავიდან აცილების მიზნით საექიმო ჩარევით ორსულობის შეწყვეტა.

¹¹⁵ Сергеевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть Общая, 1905, с. 255.

¹¹⁶ Курс советского уголовного права. М., 1970, т. 2, с. 391.

¹¹⁷ ამ ცნების გაურკვევლობის შესახებ მიუთითებენ თვით საფრანგეთის კრიმინალისტები პიერ ბუზე და ჟან პინატელი, რომელთა აზრითაც სასურველი იქნებოდა შემუშავებულიყო ერთიანი საკანონმდებლო ფორმულა უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ იხ. Лихачев В. А. Уголовное право в независимых странах Африки, М., 1974, с. 109.

ამავე დროს, უმეტესობა კაპიტალისტური ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა შეიცავს სპეციალურ ნორმებს უკიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტის შესახებ (მაგალითად, ნორვეგიის სსკ-ის § 47; იტალიის სსკ-ის 54-ე მუხ; შვეიცარიის სსკ-ის 34-ე მუხ; დანიის სსკ-ის მე-14 მუხ; ფინეთის სსკ-ი § 10; საბურძნეთის სსკ-ის 25-ე და 32-ე მუხლები; არგენტინის სსკ-ის 34-ე მუხ; იაპონიის სსკ-ის § 37; გერმანიის სსკ-ის § 34 და § 35 და სხვ.)¹¹⁸.

უკიდურესი აუცილებლობის ინსტიტუტის თავისებურ კონსტრუქციას იძლევა იმ ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა, რომლებიც ანსხვავებენ ქმედობის მართლწინააღმდეგობასა და ქმედობის ბრალეულობის გამომრიცხველ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობას. პირველ შემთხვევაში პირი თავიდან იცილებს უშუალო საფრთხეს, რომელიც ემუქრება მის ან სხვა პირის სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, თავისუფლებას, ღირსებას, ან სხვა სამართლებრივ სიკეთეს, რომლის აცილებაც სხვა გზით შეუძლებელია, თუ ამ დაპირისპირებული ინტერესების შედარებისას გადარჩენილი ინტერესი არსებითად აღემატება დარღვეულ ინტერესს და ისიც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მოქმედება საფრთხის აცილების მისაღები საშუალებაა. რაც შეეხება ბრალეულობის გამომრიცხველ უკიდურეს აუცილებლობას, აქ უკვე აღარ დგება გადარჩენილ და დაზიანებულ სიკეთეთა თანაფარდობის საკითხი.

ბურჟუაზიული ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობის მართლზომიერად აღიარებისათვის ითვალისწინებს მთელ რიგ პირობებს. კერძოდ, დასაცავ ობიექტთა სფერო ყველა ბურჟუაზიული ქვეყნის სისხლის სამართლის კანონმდებლობით შეზღუდულია მხოლოდ ინდივიდუალური ინტერესების წრით.

არც ერთი ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის კოდექსი არ შეიცავს მოთხოვნას უკიდურესი აუცილებლობის აქტით რაიმე სხვა, გარდა ინდივიდუალური ინტერესის დაცვის შესაძლებლობის თაობაზე. უფრო მეტიც, ბურჟუაზიული სისხლის სამართლის ცალკეულ კოდექსებში უკიდურესი აუცილებლობის აქტით დასაცავი ობიექტი ძირითადად შემოფარგლულია იმ პირის ინდივიდუალური ინტერესებით. ვინც დაცვას ახორციელებს, ანდა „ახლობელ პირთა“ ინტერესებით.

ზოგიერთი ქვეყნის სისხლის სამართლის კოდექსი უკიდურესი აუცილებლობის აქტით სხვა პირთა ინტერესების დაცვასაც აღიარებს (ნორვეგია, შვეიცარია, ინგლისი, გერმ.). ინდივიდუალურ ინტერესთა

¹¹⁸ Современное зарубежное уголовное право. М., 1961, т. III, с. 283—284.

წრეში შედის სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, თავისუფლება, ღირსება, საკუთრება, „ახლობელ პირებს“ სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით წარმოადგენენ აღმავალი და დაღმავალი შტოს ნათესავები, მოყვრები. შვილად ამყვანნი, შვილად აყვანილნი, მზრუნველები, მცულლენი, დები, ძმები, მათი მეუღლეები, ასევე სასიძო და საპატარძლო. ზოგიერთი ავტორის აზრით, ასეთს წარმოადგენენ აგრეთვე სამსახურებრივად დაქვემდებარებული პირებიც.

საფრთხე უნდა იყოს არსებული და უშუალო. ეს მოთხოვნა წამოყენებულია საბერძნეთის, იაპონიის, არგენტინის, გფრ-ის სისხლის სამართლის კოდექსებში.

საბერძნეთის. შვეიცარიის, გფრ-ის, ჩილის სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით საფრთხის თავიდან აცილება სხვა საწესდებით არ უნდა იყოს შესაძლებელი.

საქსებით მართლზომიერად ითვლება საკუთარი სიცოცხლის გადასარჩენად სხვისი ქონების მსხვერპლად მიტანა. ასევე ქონების დაზიანება. სხვა, მეტად ღირებული ქონების გადასარჩენად (ფინეთის სსკ). აცილებულთან შედარებით ნაკლები ვნების განხორციელება უკიდურესი აუცილებლობის მართლზომიერების ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს არგენტინის, საბერძნეთის, ნორვეგიის, დანიის, შვეიცარიის, გფრ-ის, ჩილის სისხლის სამართლის კოდექსების თანახმად.

ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა მიუთითებს, რომ საფრთხე არ უნდა იყოს გამოწვეული იმ პირის მიერ. რომელიც შემდეგ ამ საფრთხის თავიდან აშორებას ცდილობს (საბერძნეთის, შვეიცარიის, გფრ-ის სისხლის სამართლის კანონმდებლობა).

ბურჟუაზიული ქვეყნების სისხლის სამართლის კანონმდებლობა იცნობს უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტებას (დანია, შვეიცარია, იაპონია) და სასამართლოს ანიჭებს უფლებას ან შეამციროს სასჯელი, ან საერთოდ გაათავისუფლოს პირი სასჯელისაგან.

სისხლის სამართლის კოდექსებში ეხვდებით მითითებას პირთა იმ წრეზე, რომლებიც სამსახურებრივი მდგომარეობის და სამუშაოს ხასიათის გამო ვალდებული არიან საფრთხე გადაიტანონ (საბერძნეთი, იაპონია).

3. აფრიკის დამოუკიდებელი ქვეყნების სისხლის სამართლის კოდექსების უმრავლესობა სპეციალურ ნორმებს უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ არ შეიცავს. მაგრამ ამ ინსტიტუტს ფართოდ იყენებს ამ ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკა და მის ანალიზს იძლევიან აფრიკელი კრიმინალისტები. ისინი უკიდურეს აუცილებლობას სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამომრიცხველ გარემოებად მიიჩნევენ. ამასთან მიუთითებენ, რომ ამ მდგომარეობის შეფასება

ობიექტური ნიშნით უნდა მოხდეს: „საკმარისია თუ საშუალო ადამიანისაგან მსგავს მდგომარეობაში არ შეიძლებოდა სხვა რამის მოლოდინი გვექონოდა“.

ლიევის სისხლის სამართლის კოდექსის თანახმად, რომელიც ძირითადად იტალიის 1930 წ. სისხლის სამართლის კოდექსის 54-ე მუხლის რედაქციას იმეორებს, უკიდურესი აუცილებლობის დროს მოქმედება ჩადენილია უფრო მნიშვნელოვანი ინტერესებისათვის საფრთხის აცილების მიზნით, რომლის თავიდან აშორება სხვა საშუალებებით შეუძლებელი იყო¹¹⁹.

ასეთია საზღვარგარეთის ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა უკიდურესი აუცილებლობის შესახებ.

ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, ИСКЛЮЧАЮЩИЕ ОБЩЕСТВЕННУЮ ОПАСНОСТЬ

Резюме

1. Общественная опасность — объективная характеристика деяния постольку, поскольку она налично лишь в том случае, когда общество реально потерпело вред или создается объективная опасность причинения такого вреда. Этот вред определяется не только тем непосредственным, скажем — внешним вредом, но и объективным вредом, который причиняется преступлением тем или иным общественным отношениям. Исходя из этого, для определения степени общественной опасности деяния определенную роль могут сыграть моменты субъективной стороны преступления, отсутствие которых с необходимостью не вызывает уничтожения общественной опасности, но наличие которых может воздействовать на степень общественной опасности.

Когда законодатель во 2 части ст. 7 Основ указывает на отсутствие общественной опасности деяния, то подразумевает отсутствие того минимума общественной опасности, который обосновывает состав преступления и оправдывает уголовно-правовую репрессию. При административной неправе, если даже докажем, что нарушение нормы в данных обстоятельствах было неопасным (например, проезд автомашины на красный свет), то это не снимет административной ответственности.

2. Основание ненаказуемости необходимой обороны заключается в отсутствии общественной опасности, что со своей стороны, обусловлено общественной полезностью самой необходимой обороны.

3. Общественная опасность посягательства является необходимым условием возникновения состояния необходимой обороны. При этом посягательство может выражаться

¹¹⁹ ვ. ლიხაჩოვი. დასახ. ნაშრ., გვ. 109.

как в действии, так и в бездействии. Посягательство, которое характеризуется незначительной общественной опасностью, не порождает состояния необходимой обороны. Использование права на необходимую оборону допускается в отношении должностного лица, но только лишь в том случае, если явно преступное деяние должностного лица направлено на причинение значительного непосредственного и неотвратимого вреда правоохраняемому объекту. Если закон специально устанавливает правила восстановления ущемленных неправомерными действиями должностного лица интересов, то тогда, естественно, не возникает состояния необходимой обороны, поскольку отсутствует необходимость причинять вред должностному лицу с целью защиты законных интересов.

4. При решении вопроса о наступлении начального момента общественно опасного посягательства важно наличие реальной опасности, которую создало посягательство, и необходимость неотложного оборонительного действия против посягательства.

5. Под мнимой обороной рассматривается случай, когда лицо в целях защиты конкретных правовых интересов причиняет вред человеку, который по ошибке представляется ему нападающим, в то время как объективно общественно опасное посягательство не имело места. При мнимой обороне имеет место фактическая ошибка, поэтому вопрос об ответственности мнимо обороняющегося должен быть решен с учетом того, какова его вина в неправильной оценке создавшейся ситуации.

6. Круг субъектов необходимой обороны не может быть ограничен кругом субъектов преступления. Субъектом необходимой обороны может быть любой человек.

7. Для правомерности необходимой обороны с субъективной стороны достаточно существования цели защиты правовых интересов, предъявление каких-либо дополнительных требований субъективного характера излишне.

8. При необходимой обороне объектом защиты могут предстать все правовые объекты, но общественно опасные посягательства всякого рода не оправдывают использования права необходимой обороны. Использование данного права допустимо только при таком посягательстве, которое направлено на непосредственное причинение материального ущерба конкретным правовым объектам.

9. Право на необходимую оборону может быть осуществлено как действием, так и бездействием, хотя оборона, осуществленная бездействием, практически встречается очень редко.

10. Вопрос о превышении пределов необходимой обороны может встать лишь тогда, когда причиненный вред действи-

тельно вызван общественно опасным посягательством и, следовательно, обороняющийся причиняет нападающему больший вред, чем это необходимо для обороны. Превышением пределов необходимой обороны считается только явно несоразмерная оборона. Несвоевременная же оборона является разновидностью мнимой обороны и ее не следует рассматривать как превышение пределов необходимой обороны.

11. Тот, кто с прямым умыслом превышает пределы необходимой обороны, должен предусматривать, а также желать наступления такого общественно опасного последствия, которое не служит защите правового блага. В этом случае исключается цель защиты правового интереса и вместе с тем осуществление права на необходимую оборону и, следовательно, превышение ее пределов. Другое положение при эвентуальном умысле. Обороняющийся хотя и допускает возможность причинения большего вреда, чем это вызвано необходимостью защиты, но не желает наступления этих последствий. Его цель — защита, с последствиями обороны он мирится как с фактом, который может последовать за его действием. Превышение пределов необходимой обороны возможно и при неосторожности.

12. Основанием ненаказуемости гражданина при задержании преступника, так же как и основанием ненаказуемости необходимой обороны и крайней необходимости, является отсутствие в деянии общественной опасности. В свою очередь, отсутствие общественной опасности вытекает из общественно полезного характера задержания преступника.

Условия правомерности задержания преступника делятся на: условия возникновения и прекращения права на задержание преступника и условия правомерности причинения вреда при задержании преступника.

13. Превышение пределов задержания преступника имеет место тогда, когда гражданин с целью задержания преступника и передачи его в соответствующие органы причиняет ему такой вред, который не является необходимым для его задержания или же, хотя и является необходимым для задержания, но явно не соответствует тяжести совершенного преступления и опасности самого преступника.

14. То обстоятельство, что Уголовный кодекс Грузинской ССР не содержит нормы о задержании преступника, следует признать законодательным пробелом. В Общую часть уголовного кодекса должна быть внесена норма: «Не является преступлением действие, хотя и подпадающее под признаки деяния, предусмотренного уголовным законом, но совершенное с целью задержания преступника и передачи его в соответствующие государственные органы, если при этом не были нарушены пределы задержания преступника.

Нарушением пределов задержания преступника при-

нается причинение преступнику такого вреда, которое не было необходимым для его задержания или же, когда причиненный вред явно не соответствует тяжести совершенного преступления и опасности преступника».

15. Действие в состоянии крайней необходимости является общественно полезным и правомерным. При крайней необходимости более ценное благо спасается за счет менее значимого. Это основное условие. Однако для признания состояния крайней необходимости должны соблюдаться еще и другие условия.

16. Среди источников опасности при крайней необходимости особое место занимают человеческие действия, будь они общественно опасными, преступными, или же общественно полезными. Незаконные действия должностных лиц, как разновидность опасности, тоже могут создать состояние крайней необходимости. Действия, совершенные под физическим насилием, не всегда исключают возможность волевого поведения человека и поэтому они также могут вызвать состояние крайней необходимости.

Источником опасности может явиться и преступное бездействие тех лиц, которые в виду своего долга обязаны воспрепятствовать опасности.

Различного подхода заслуживают те случаи, когда лицо само создает состояние крайней необходимости. Тут вопрос решается по принципу виновной ответственности.

Одно из основных требований правомерности крайней необходимости состоит в том, что опасность должна быть реальной и реальной: минувшая и будущая опасность, также как и опасность, которая существует лишь в представлении субъекта не способны создать состояние крайней необходимости.

17. Спасенное благо при крайней необходимости всегда должно являться более ценным. В связи с этим особое значение приобретает правильное подыскание критериев оценки интересов. Такими являются объективные и субъективные критерии. Объективному критерию придается большее значение. Нельзя спасти менее или однозначный интерес за счет чужого блага. Этот принцип сохраняет значение и тогда, когда вопрос касается жизни человека. В этих случаях количество спасенных жизней не колеблет этого принципа.

18. При крайней необходимости опасности подвергаются интересы третьих лиц, поэтому встает вопрос о гражданско-правовой ответственности. Исходя из того, что институт крайней необходимости сам по себе является общественно полезным и правомерным, не будет оправданным налагать гражданско-правовую ответственность на лиц, действующих в состоянии крайней необходимости. Исключением являются случаи, когда спасаются собственные блага.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
პირველი თავი (თ. შავგულიძე) საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა ცნება	5
§ 1. საზოგადოებრივი საშიშროება, როგორც დანაშაულის მატერიალური ნიშანი	5
§ 2. საზოგადოებრივი საშიშროების გამომრიცხველ გარემოებათა ცნების მოცულობის შესახებ	21
მეორე თავი (თ. შავგულიძე) აუცილებელი მოგერიება	33
§ 1. აუცილებელი მოგერიების ცნება და მისი მართლზომიერების საფუძველი	33
§ 2. აუცილებელი მოგერიების მართლზომიერების პირობები	44
I. აუცილებელი მოგერიების მდგომარეობის წარმოქმნისა და შეწყვეტის პირობები	47
① ხელყოფის საზოგადოებრივი საშიშროება	47
② საზოგადოებრივად საშიშვ. ხელყოფის იმწუთიერობა (სახეზე არსებობა)	73
③ ხელყოფის ნამდვილობა	87
II. თავდასხმისაგან სამართლებრივი ინტერესების დაცვის მართლზომიერების პირობები	94
① აუცილებელი მოგერიების სუბიექტი	94
② აუცილებელი მოგერიების სუბიექტური მხარე	102
③ დაცვის ობიექტი აუცილებელი მოგერიების დროს	106
④ აუცილებელი მოგერიების ობიექტური მხარე	112
5. აუცილებელი მოგერიების ფარგლები	116
III. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილება	132
1. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადაცილების ცნება	132
2. აუცილებელი მოგერიების ფარგლების გადამეტების შემთხვევათა კვალიფიკაცია	144
მესამე თავი (თ. შავგულიძე) მოქალაქის მიერ დამნაშავეს შეპყრობა	154

§ 1. დამნაშავეის შეპყრობის ცნება და მისი მართლზომიერების საფუძველი	154
§ 2. მოქალაქის მიერ დამნაშავეის შეპყრობის მართლზომიერების პირობები	160
1. დამნაშავეის შეპყრობის უფლების აღმოცენებისა და შეწყვეტის პირობები	161
2. დამნაშავეის შეპყრობის დროს ზიანის მიყენების მართლზომიერების პირობები	170
§ 3. პასუხისმგებლობა დამნაშავეის შეპყრობის ფარგლების გადამეტებისათვის	181
ქ ე ო თ ხ ე თ ა ვ ი (ლ. სურგულაძე) უკიდურესი აუცილებლობა	188
§ 1. ზოგადი დებულებანი	188
§ 2. საფრთხის დამახასიათებელი პირობები უკიდურესი აუცილებლობის დროს	199
§ 3 . პირობები, რომლებიც საფრთხის თავიდან ასაცილებელ მოქმედებას ახასიათებენ	216
§ 4: უკიდურესი აუცილებლობის ფარგლების გადამეტება	227
§ 5. სამოქალაქო სამართლებრივი პასუხისმგებლობა უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში ჩადენილი ქმედობისათვის	231
§ 6. უკიდურესი აუცილებლობა საზღვარგარეთის ქვეყნების სისხლის სამართალში	233
Обстоятельства, исключающие общественную опасность (резюме)	243